

A Partium közigazgatási földrajza

doktori (PhD) értekezés

név: **Szilágyi Ferenc**

témavezető: **prof. dr. Süli-Zakar István**

Debreceni Egyetem

Debrecen, 2008.

A Partium közigazgatási földrajza

doktori (PhD) értekezés

név: **Szilágyi Ferenc**

témavezető: **prof. Dr. Süli-Zakar István**

Debreceni Egyetem

Debrecen, 2008.

*Ezen értekezést a Debreceni Egyetem Természettudományi Doktori Tanács
.....Doktori Iskola .....programja keretében készítettem a Debreceni Egyetem
természettudományi doktori (PhD) fokozatának elnyerése céljából.
Debrecen, 200. ....*

a jelölt aláírása

*Tanúsítom, hogy ..... doktorjelölt 200.- 200. . . között a fent megnevezett
Doktori Iskola .....programjának keretében irányítással végezte munkáját. Az
értekezésben foglalt eredményekhez a jelölt önálló alkotó tevékenységével meghatározóan
hozzájárult. Az értekezés elfogadását javasolom.*

Debrecen, 200. ....

a témavezető aláírása

A PARTIUM KÖZIGAZGATÁSI FÖLDRAJZA

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a ..... tudományágban

Írta: ..... okleveles .....

Készült a Debreceni Egyetem ..... doktori iskolája
(..... programja) keretében

Témavezető: Dr. ....

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr. ....
tagok: Dr. ....
Dr. ....

A doktori szigorlat időpontja: 200... ..

Az értekezés bírálói:

Dr. ....
Dr. ....
Dr. ....

A bírálóbizottság:

elnök: Dr. ....
tagok: Dr. ....
Dr. ....
Dr. ....
Dr. ....

Az értekezés védésének időpontja: 200... ..

Tartalom

Bevezetés	1
Irodalmi előzmények.....	7
A Partium területének politikai földrajzi felosztása az ókorban és a középkorban	11
A Partium területének benépesedése – őstörténet – népek és kultúrák	12
Dákok és rómaiak a Partium területén	14
Vándornépek, szállásterületek.....	16
A Partium területének geostratégiai helyzete a honfoglalás korában és az Árpád-korban	21
Középkori birtokviszonyok a kelet-Tiszántúlon	23
A Partium jelenlegi közigazgatási egységeinek történelmi kialakulása	23
Törökkori közigazgatás.....	25
A Habsburg uralom.....	25
A dualista közigazgatás.....	26
A Partium, mint közigazgatási tényező.....	26
A Partium napjainkban.....	27
A „Partiumi-régió”	30
Történelmi, néprajzi tájegységek a Partiumban	31
A településhálózat kialakulása	32
A Partium román szemmel.....	35
Román történelmi-néprajzi tájegységek a Partiumban	37
A közép és újkorra vonatkozó román történelmi-közigazgatási koncepciók	38
A Partium közigazgatása a kiegyezésig.....	40
A középkori közigazgatás	40
II József közigazgatása.....	43
A Bach-korszak közigazgatása	45
Az 1876-os reform	47
Módosítások Trianonig	50
Alternatív reformjavaslatok	51
A Partium közigazgatása a XX. században.....	53
1900 – 1920.....	53
1920 – 1925.....	59
A trianoni határ	59
Alternatív javaslatok a trianoni határra	60

A román közigazgatási névanyag.....	61
Megyék 1920 és 25 között	63
1925 – 1940.....	68
1940 – 1945.....	75
1945 – 1950.....	82
1950 – 1968.....	82
1950-1952	84
1952-1956	84
1956-1960	85
1960-1968	89
1968-2008	91
Városhiányos területek.....	100
Revitalizálásra szoruló rurális térségek.....	100
Fejlesztési régiók.....	100
A NUTS rendszer bevezetése, a IV-es szint újraértelmezése.....	101
A NUTS IV-es szint.....	102
Az Észak-nyugati Fejlesztési Régió UTP-körzetrendszere.....	102
Az UTP rendszer módosított javaslata.....	105
Kistérségek.....	107
Központi helyek a Partiumban	108
Központi helyek 1900 és 1920 között:.....	110
1920-1925	110
1925-1940	111
1940-1945	111
1945-1950	112
1950-1960	112
1960-1968	112
1968-tól napjainkig	113
Megye- és járásszékhelyek, megyei jogú- és egyszerű városok	113
Megyehatárok.....	115
A Partium megyéinek a kiterjedése.....	115
Bihar.....	115
Máramaros	115
Szatmár.....	115
Szilágy.....	116
Partium.....	116
Választási körzetek.....	116
Autonómia lehetőségek.....	119
Etnikai szempontok figyelembevétele a körzetek kialakításakor	120

Vegyes (etnikai-gazdasági) változat	120
A kétlépcsős (kistérség-körzet) etnikai alapú rendszer terve.....	129
Teljesen etnikai szempontú közigazgatási átalakítás	132
A módosított körzetekből összeállított megyék	138
Megyék átalakítása kistérség átcsoportosítással – első variáns	138
Második variáns	140
A Partium a legújabb regionális koncepciók tükrében.....	141
Regionalizálás és a román állam történelmi kialakulásának konfliktusa	141
Az Rmdsz-megoldás és annak partiumi vetületei	144
Lehetséges jövőbeli változások.....	145
Summary: Administrative Geography in the Partium	146
1900-1920	147
1920-1925	148
1925-1940	149
1940-1945	149
1950-1968	150
1968-2006	151
Irodalomjegyzék.....	152
Tartalomjegyzék.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Melléletek.....	155

Bevezetés

A **Partium** területének komplex népességföldrajzi vizsgálatához elengedhetetlenül fontos a **területi-közigazgatási egységek** időbeli és térbeli elemzése. A népességföldrajzi adatok elsősorban népszámlálásokból származnak. A történelem folyamán, a Partium területén népszámlálásokat tartottak 1785-ben, 1850-ben, 1857-ben, 1869-ben, 1880-ban, 1890-ben, az elmúlt évszázadban pedig az 1900, 1910, 1930, 1941, 1956, 1966, 1977, 1992-es években, és ezeket a 2002-es adatsorok zárják le. A fent említett időpontokon kívül más források (pl. adóösszeírás), számítások is léteznek, mint például a Fényes Elek féle összeírás 1840-ből, mely egyházi adatokon alapul. Szintén érdekes Vályi András: Magyarország leírása 1796-99, mely konkrét népességi számadatokat nem tartalmaz ugyan, de megadja minden település etnikai és felekezeti jellegét, valamint közigazgatási besorolását, továbbá értékes információk nyerhetők Lipszky János: A Magyar Királyság és társországi térképe és helységnévtára (1804-1810) című művéből. Ahhoz, hogy ezek az adatok idősorokban is felhasználhatóak és összeegyeztethetőek legyenek, meg kell vizsgálni, hogy az egyes népszámlálások idején milyen területet fedtek le a falvak, községek, járások, rajonok, megyék vagy régiók, s ezeknek összegeként az adott időpontban, mit értünk a Partium megnevezés alatt. Általában elmondható, hogy szinte minden népszámlálási időpontban az előző állapothoz képest gyökeres változás tapasztalható a közigazgatási felosztásban, ami annál jelentősebb minél nagyobb léptékben (járás, megye) vizsgáljuk. Így az összesített (pl. megyei) adatok az egyes népszámlálási időpontokban egymással nem összehasonlíthatóak, illetve az összehasonlítás csak alapos közigazgatási földrajzi elemzés után valósítható meg.

A közigazgatási egységek a honfoglalástól kezdve folyamatos evolúción mentek keresztül. Az Árpád-kor a vármegyék kialakulásának az időszaka. A legkorábbi egységek már Szent-István életében létrejöttek, de a gyepevidék területén ez a folyamat csak az Árpád-kor végére fejeződik be, sőt, a XIV. század derekáig is elhúzódik. A korai magyar vármegyék persze nem maradtak érintetlenek, egyesek eltűntek, mások megalakultak, szétszakadtak és módosultak az idők folyamán. Szinte minden uralkodó jelentős mértékben hozzájárult ehhez a folyamathoz, a birtokok adományozása, a kiváltságjogok biztosítása generálták a folyamatos átalakulást. A török korban újabb drasztikus változások következtek, egyrészt a török közigazgatás bevezetése, másrészt az egymással rivalizáló magyar uralkodók erőviszonyainak a módosulásai miatt. A Habsburg uralom némi állandóságot is hozott a területi egységek kiterjedését tekintve, de két radikális közigazgatási reform révén (II. József és Bach) ez a korszak sincs híján a jelentős területi átalakulásoknak. A kiegyezés után megkezdődött a magyar területi-közigazgatási rendszer modernizálása, majd a XX. század során két világháború, három államhatár-módosítás, többszörös politikai rendszer és szemléletváltás határozta meg a területi-közigazgatási egységek sorsát, így nem véletlen hogy minden korábbinál nagyobb fokú labilitás jellemezte ezeket. Ez a labilitás nem kifejezetten „Partium-specifikus”, jellemző Magyarország és Románia más területeire is, de ami itt ezt mégis hangsúlyosabbá teszi, az pont a határ mentiségből, ütközszerepből adódik. A Partium két periódusban is Magyarország része, két másikban pedig román felségterületté válik, ráadásul minden változás egyben összeforrott területek megosztását is jelenti. A hosszú ideig kedvezőtlen geopolitikai helyzet behatárolja a fejlesztések területi irányait, meghatározza új központok kialakulását, mások elsorvadását. A határ menti helyzet kedvezőtlené teszi a nagy központok fekvését, amelyek rendre „csatát vesztenek” (Nagyvárad Kolozsvárral szemben;

Szatmárnémeti és Máramarossziget Nagybányával szemben – lásd 1. ábra.), de a kisebb központokét is, melyek stagnálni kezdenek (pl. Nagyszalonta, Nagykároly, Érmihályfalva, Halmi).

A városhálózat súlypontja kelet felé tolódott, mivel a korábbi spontán városiasodási folyamatokat (melyek főleg az alföldi és a kontaktövezet nagy vásártartó falvait érintették kedvezően) felváltották a felülről irányított folyamatok. Főleg geopolitikai okokra hivatkozva a határtól távolabb eső települések városiasodását támogatták, ami nem mellékesen a többségi román nemzet igényeinek is messzemenően megfelelt. Ez a határ menti magyar többségű és magyar vonzáskörzetű központok stagnálásával járt, másrészt a szintén magyar többségű, de román vonzáskörzetű központok etnikai arculatának a megváltozásához is vezetett (pl. Szilágysomlyó, Margitta, Tasnád, Belényes, Tenke, Élesd, Zsibó, Szilágycseh, Magyarláros, Szinérváralja stb. – lásd 2-es ábra).

A korábbi vásárvonal menti legfőbb urbanizációs tengely (Sziget – Szatmárnémeti – Nagykároly – Érmihályfalva – Székelyhid – Nagyvárad – Nagyszalonta) keletre tevődik át egy meglehetősen mesterséges vonalra (Felsőbánya – Nagybánya – Zsibó – Zilah – Kolozsvár – Torda – Aranyosgyéres). Ennek a vonalnak a megerősödését sem a természettföldrajzi sem pedig az infrastrukturális feltételek nem támogatták, ez kifejezetten a szocialista tervezőgazdálkodás műve, mely egyrészt a kitermelőiparra alapozott, másrészt a feldolgozóipar jelentős hányadát a határoktól nagyobb távolságra telepítette. Néhány kisebb szocialista város is felépült (Aranyosgyéres, Vaskohsziklás). A jelenlegi közigazgatási területre számított népességszám alakulása jól kifejezi ezt a koncepciót. 1910 és 1992 között a legjelentősebb fejlődést (2000, ill. 1100%-t) a két szocialista város (Vaskohsziklás és Aranyosgyéres) érte el. Őket az elsődlegesen preferált „belső” megyeszékhelyek követik: Nagybánya (900%), Zilah (670%), Kolozsvár (520%) és Beszterce (500%) szintén látványos növekedést produkálva. Jellemző, hogy a határ közeli megyeszékhelyek az ipartelepítések ellenére is mérsékelt fejlődést mutatnak: Szatmárnémeti (360%), Nagyvárad (320%), a század második felére a funkcióját elveszítő Máramarossziget pedig csak 190%-os fejlődést produkálⁱ. E mérsékelt fejlődés annál is szembeűnőbb, hogy néhány másod-harmadrendű város (Torda – 400%, Avasfelsőfalu – 400%) jelentősebb növekedést érnek elⁱⁱ. A kisvárosok közül 200% fölötti eredményt szintén a határtól távolabb esők mutathatnak fel (Borsa – 290%, Belényes – 266%, Margitta, Dés – 260%, Felsőbánya, Szilágysomlyó – 230%, Zsibó – 220%), a határ mentiek esetén maximum 60%-os pozitív elmozdulás létezett (Érmihályfalva, Nagykároly), de Nagyszalonta esetében csak 35%, Székelyhidében pedig csak 3% mutatható ki. A belső városok közül ilyen alacsony értékek csak azok esetében jelentkeznek, melyek mindössze az elműlt néhány évben jutottak városi ranghoz (pl. Nagysomkút, Sülelmed, Erdőd). Több ezek közül, számos falut is magába foglal a közigazgatási határokon belül. Így például Magyarláros városhoz 13 falu tartozik. 1910 és 1992 között Magyarláros település lakossága megduplázódott (2671-ről 6412-re nőtt), de a csatolt falvak népessége az országos tendenciáknak megfelelően csökkent. Emiatt maga a város is csak 29%-os össznövekedést tud felmutatni. A csatolt falusi települések számos más város teljesítményét is lerontották (pl.: Nagysomkút, Sülelmed, Szilágycseh, Zsibó stb. – I. táblázat).

A közigazgatási egységek labilitása, vagy éppen stabilitása időben, térben, sőt szintenként is jelentős eltérést mutat. A városhálózat nagyobb fokú változásaival szemben az alapvető településhálózat, a községek szintje általában stabilnak mondható, a trianoni határ környékének kivételévelⁱⁱⁱ. Ezt a stabilitást némileg az 1956-os extenzív településpolitika (mikor is telepek százait nyilvánították falvakká), valamint 1960-as és

1968-as községreform (mikor szomszédos falvakat új községekbe átcsoportosítottak) bontja meg kissé.

A járásek és a rajonok a XX. század leginstabilabb közigazgatási egységei voltak (Vofkori, 1996), rendszerükben (egészen az 1968-as megszüntetésükig) minden egyes közigazgatási reform számottevő változást okozott. Határaik állandóan módosultak, egyeseket a szomszédos egységek között osztottak fel, másokat szomszédos egységekkel vontak össze, megint mások szinte a semmiből jöttek létre és tűntek el.

A megyék, vármegyék és régiók szintje változó stabilitású. Bihar mindközül a legstabilabb, a Romániához került része 90%-ban ma is megfelel a jelenlegi közigazgatási egységnek. A többi közigazgatási egység jelentős változásokon esett át, de Szilágy és Szatmár legalább a „történelmi önmaguk” jogutódainak tekinthetők. A jelenlegi Szilágy keletre tolódott, míg Szatmár a történelmi kiterjedésének a középső „magterületére” szorítkozik. Máramaros már inkább csak a nevében utal elődjére, nem hordozója a történelmi identitásának, a mai megye „súlypontja” a történelmi területen kívülre esik.

A történelmi, ideológiai és geopolitikai okok állandó változásokat idéztek elő, aminek egyenes következménye lett, hogy csak a XX. században hat alkalommal gyökeres közigazgatási reform következett be (1920, 1925, 1940, 1945, 1950, 1968), ezeket pedig kisebb, de jelentős módosítások érintették (1929, 1936, 1938, 1952, 1956, 1960, 1980, 1990, 2000).

A közigazgatási változások legújabb eseményei az Európai Unió által 1991-ben kialakított **NUTS** egységek 1998-ban történt Romániai bevezetése, valamint 2002 után a várossá és municípiummá való nyilvánítások felgyorsulása, valamint az 1968 óta kialakult községfelosztás alulról induló, helyi kezdeményezések révén történő átszerezése (mely jelenleg még vontatottan halad).

Irodalmi előzmények

A közigazgatási földrajz magyarországi „bibliája” **Hajdú Zoltán** 2005-ben megjelent műve (Magyarország közigazgatási földrajza) nevezhető meg a kutatásom legfontosabb szakirodalmi forrásaként. Nem elsősorban amiatt, hogy ez a mű végigköveti a Magyarország közigazgatási fejlődését a középkortól napjainkig (bár távolról sem elhanyagolható jelentőségű ez sem), hiszen a kutatásom gerincét képező időszakot (Trianontól napjainkig) a Partium vonatkozásában a fent jelzett mű nem érinti. A műnek elsősorban metodológiai jelentőségét emelném ki, mely bemutatja a közigazgatási és politikai földrajzi elemzés lebonyolításának módját, továbbá általános jellegű megállapításaival megadja a konkrét vizsgálatok lehetséges irányait és keretét. Az általános vizsgálatban alkalmazott módszerek igazi fontosságát az adja, hogy azok átvihetők és alkalmazhatók konkrét esetekre és számos ötletet is adnak konkrét alkalmazási lehetőségekre.

Ez a munka ugyanakkor a szakirodalmi előzmények nagy tárháza is, felvázolja a politikai földrajzi gondolkodás fejlődését, továbbá a közigazgatási földrajz, mint önálló részdiszciplína kialakulását és fejlődését, bemutatja annak kutatási irányait és művelőit.

A közigazgatási földrajz, bár témáját már érintette **F r. R a t z e l** a politikai földrajz atyja is, önálló tudományként a XX. század elején jelenik meg főleg német szerzők műveiben (**W a g n e r, H** 1900; **D i x, A.** 1922; **V o g e l, W.** 1922). Az első világháború után megkezdődik a fiatal tudomány irányzatok szerinti differenciálódása és kialakul a tájelmélet, a gazdasági körzet elmélet és a központi helyek elmélete, melyek mindegyike hozzájárul a modern közigazgatási földrajz kialakulásához. A felsorolt irányzatok közül a tájelmélet az, melynek a megjelenése a legkorábbra datálható, a nagy francia forradalom és a felvilágosodás idejére. Bár nemzeti iskolák jönnek létre, a francia iskola, melynek csúcsát

Vidal de la Blache munkássága jelenti, mindvégig a legjelentősebb marad. Németországban **H e t t n e r**, Oroszországban **B e r g**, Nagy-Britanniában **H e r b e r t s o n** voltak a klasszikus tájföldrajz fő képviselői. A magyar tájföldrajz atyja, **Teleki Pál** táj-közigazgatási reformterve által, merész javaslatokat tesz a természet és ember viszonyának a területi közigazgatásba történő kivetítésére.

A gazdasági körzetesítés és a regionalizmus irányzatának gyökerei szintén Franciaországban keresendők. Ennek ellenére tagadhatatlan, hogy ez volt az az irányzat, melyet nagyon gyorsan asszimilált minden fő európai gazdasági hatalom, függetlenül azok ideológiai arculatától. A termelőeszközök és a munkaerő területi megoszlásával és felosztásával foglalkozó irányzat ki tudta szolgálni a XX. század gazdasági és fegyverkezési versenyében résztvevő államokat, bár az irányzat

kétségtelenül államonként és időszakonként eltérő vonásokkal bírt. A körzetesítés elméletének időszakonként eltérő vonását jól szemlélteti a magyarországi fő művelői között fellelhető különbség, hiszen **Markos György** (a két világháború között) a francia irányzat egyértelmű képviselője, míg **Krajkó Gyula** 60-as években működő iskolája már a „szovjet” hatás alatt áll.

A három fő irányzat közül egyértelműen a legfiatalabb a központi helyek elmélete. Ennek alapjait a korán urbanizálódó nemzetek, főleg a németek és a britek fektették le. Az elmélet atyjának azonban egyértelműen **Christaller W.** tekinthető, aki 1933-ban publikálta az alapokat jelentő elméletet németországi példára alkalmazva (Central Places in Southern Germany). Elmélete a kutató ellentmondásos személye ellenére is gyorsan terjed és nagy sikert arat. Kimondva, vagy kimondatlanul szinte minden modern európai műveltségű államban megpróbálják alkalmazni, így Magyarországon is. Itt sokak között **Prinz Gyula, Teleki Pál, Mendöl Tibor** foglalkoztak vonzáskörzeti vizsgálatokkal.

A dióhéjban leírt fő elméleti irányzatok változatos módon, de kivétel nélkül alkalmazva voltak a konkrét közigazgatási határok kijelölésekor a Kárpát-medencében.

Disszertációmban az általános forrásként használt **Hajdú Zoltán**: Magyarország közigazgatási földrajza mellett, az egyes fejezetek, jellegüknek megfelelő, változatos szakirodalmi forrásból táplálkoznak.

A kronologikus elemzés főleg történeti munkák alapos tanulmányozását igényli. Minden történelmi kornak léteznek azok az alapművei, melyek közigazgatási, államszervezési és népesedési információkat tartalmaznak.

Az őskor és ókor és a kora középkor viszonylatában a három kötetes Erdély történetét (1988 – **Barta Gábor, Bóna István, Makkai László, Mócsy András, Tóth Endre** és **Vékony Gábor** szerzők) tekintem elsődleges forrásnak, mely a legrészletesebb képet nyújtja erről a korról, illetve nagyon komoly régészeti adathalmazt is tartalmaz. Kiegészítő forrásként a **Pecz Vilmos** által szerkesztett Ókori Lexikont, **Bóna István** 1993-ban megjelent műveit (Hunok, gepidák, langobardok; Ruga nagykirály idején), Magyarország a XX. században c. kézikönyv sorozat ötödik, történelemírással és a tudományfejlődésével foglalkozó kötetét említeném meg. Szintén ide sorolható **Vásáry István**: A régi Belső-Ázsia története c. műve, mely a népvándorlások előzményeiről, kiváltó okairól és lezajlásáról tartalmaz fontos háttér-információkat.

A középkor és újkor térszerkezetének változásait **Süli-Zakar István – Csüllög Gábor** 2003-as publikációja (A regionalizmus történelmi előzményei Magyarországon), **Csüllög Gábor** PhD disszertációja (A Tiszántúl a Kárpát-medence 10-17- századi regionális tagolódásában) írják le a legrészletesebben. A magyarok törzsi tagolódásának területi vonzatairól **Hóman Bálint**, a vármegyék kialakulásának

történetéről pedig **Kristó Gyula**, illetve **Zsoldos Attila** (Szent István vármegyei - 2002) írt alapmunkának számító elemzést. Átfogó történeti földrajzi munkákat **Friskyák Sándor** (Magyarország történeti földrajza) és **Beluszki Pál** adtak ki. A középkori levéltári adatok **Engel Pál** és **Csánki Dezső** feldolgozásait követően voltak értelmezhetőek a partiumi vonatkozású területi elemzésben. A korszak területi változásainak térképi megjelenítésénél a **Bartos – Kurucz** (Egyetemes történeti atlasz – 1935) és a Kartográfiai vállalat történeti atlaszai (1991) szolgáltak számos értékes információval.

Az újkor vonatkozásában számos adatbázis segítette munkámat, közülük **Fényes Elek**, valamint **Vályi András** (Magyarország leírása 1796-99), **Lipszky János**: A Magyar Királyság és társországi térképe és helységnévtára (1804-1810), továbbá a kimeríthetetlen információk tárházát jelentő nagylexikonok (Pallas, Révai) jelentettek segítséget. Nagyon fontos szerepük volt a vármegye monográfiáknak, melyek úgy a középkor, mint az újkor viszonylatában területileg értelmezhető történeti és közigazgatás-történeti információkat tartalmaznak. Ilyenek Bihar és Szatmár vonatkozásában a **Borovszky Samu** szerkesztésében a Magyarország vármegyei és városai c. sorozatban megjelent kötetek, valamint **Petri Mór**: Szilágy vármegye monográfiája (hat kötet), **Kádár József**: Szolnok-Doboka vármegye monográfiája, **Szabó István** Ugocsa megye c. 1937-ben, továbbá **Bélay Vilmos**: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei a megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig c. 1943-ben megjelent munkája.

Közigazgatási adatbázisként a helységnévtárak használhatók, ilyenek:

Gyalai Mihály: Magyar igazgatástörténeti helységnév lexikona, **Szabó M. Attila** erdélyi helységnév szótára (2003), a román adatbázisok közül pedig a két kötetes **Suciu C.** Erdély történeti helységnév szótára (Dicționar istoric al localităților din Transilvania).

A Trianon követő változások elemzésekor az alábbi fő források használhatók: **Vofkori László** Erdély etnikai és közigazgatási földrajza, mely a közigazgatási részt elsősorban **Molnár Jenő** hasonnevű publikációjából veszi át. **Palotás Zoltán** (1990) tanulmánya a Trianoni határt, **Romsics Ignác** (2007) pedig ennek lehetséges változatait elemzi, míg **Rónai András** a második világháborúban történő változásokról írt. **Varga Árpád** és **Kocsis Károly** munkáikban elsősorban az etnikai vonatkozásokat elemzik. **Varga Árpád** hatalmas adatbázis épít fel az összes erdélyi népszámlálási eredmény összegyűjtésével, és az adatoknak az éppen aktuális közigazgatás szerinti elemzésével. **Kocsis Károly** az etnikai változások legteljesebb képét vázolja fel a Kárpát-medence vonatkozásában.

A nem kronologikus jellegű elemzés változatos forrásanyagait részben intézeti, egyéni kutatások képezik, de megjelennek a politikailag meghatározott és politikai töltetet hordozó anyagok is.

A terület tájföldrajzi felosztását **Hajdú-Moharos–Sasi–Erős s**: Románia tájföldrajzi beosztása (1993) c. művét felhasználva elemeztem. A nagytájak történeti földrajzi szempontú feldolgozására **Teleki Pál**(1917), **Cholnoky Jenő** (1935), **Fodor Ferenc**(1941) és **Mendöl Tibor**(1938) vállalkozott.

A szociálgeográfiai elemzések alapját képező szakirodalom gerincét **Berényi István** munkái képezik (1992, 1997, 2003), melyek felölelik a tudomány leglényegesebb történeti, irányzati, tárgyi és módszerei vonatkozásait.

A jövőre vonatkozó közigazgatási koncepciók tudományos alapjait a politikai jellegű tervezetek képezik, ilyen például az RMDSZ hivatalos, régió átalakítási fejlesztési koncepciója, melyet **Csuta István** dolgozott ki (2007), valamint hasonlóak a Bihar, Szatmár, Máramaros, Szilágy megyei tanácsok által publikált megyei fejlesztési tervek, valamint az Észak-nyugati Fejlesztési Régió hasonló munkaanyagai. Ide sorolhatók a román törvényhozás által elfogadott közigazgatást érintő törvények és ezeket módosító kiegészítések. Ezen nem csak kifejezetten az egyes szintek meghatározásaiért felelősek, de elemzéseket is tartalmaznak és konkrétan meghatározzák a településhierarchia szintjeit és a szintek közötti kapcsolatokat. A jogszabály szigorú követelményeket szab meg, milyen feltételeknek kell megfelelnie a falu, községközpont, város és municípium szinteken lévő településeknek. Meghatározza továbbá a városhiányos területeket és javaslatokat tesz az ilyen területek lehetséges központjainak a fejlesztésére.

Eredmények

A Partium területének politikai földrajzi felosztása az ókorban és a középkorban

Felmerülhet a kérdés, hogy miért fontos egy terület közigazgatási-földrajzi elemzésénél terjedelmes történelmi visszatekintés. Két fő okot tudnék megemlíteni. Az egyik az, hogy a közigazgatás az emberi társadalom működését biztosító szerkezet, amely egyszersmind a népességnek a természetföldrajzi alapfeltételekre adott egyfajta reakciója (válasz) is. Benne forr egyé a táj és a kultúra (ember), hiszen mindkettő aktív eleme a területi közigazgatás kialakításának. A természetföldrajzi elemek megadják a keretet, de ez a különböző kultúrákból eltérő válaszokat válthat ki, ezáltal eltérő területi (közigazgatási) rendszerek jönnek létre. Ez lényegében igaz a legkorábbi társadalmaktól egészen napjainkig, bár nyilván a társadalmi fejlettség szintje nyomot hagy a területi rendszerek kialakításában is. Bizonyos értelemben a legkorábbi embercsoportok is kialakították a maguk területi rendszereiket pl. vadászterületek által, az ókortól kezdve azonban már szűkebb értelemben is beszélhetünk állam, tartomány, törzsi vagy egyéb területi egységekről.

A másik fontos ok, amiért szükségesnek tartom e terület elemzésekor a lehető legkorábbi időponttól való indulást, már ami a területi egységek (és ezzel együtt a népek, kultúrák) evolúcióját illeti, az ellentmondásosan a terület mai helyzetéből adódik. Jelenleg a Partium földje két nép (kultúra, állam) közötti „ütközőövezet”. Vegyes a lakossága, mindkét nép rendelkezik a maga néprajzi, történelmi tájegységeivel, és mindkét nép ezer szállal kötődik hozzá. A XX. század során többször is feszültséget okozott a két nemzet között e régió hovatarozásának a kérdése. Eltérések nem csak a nyelvben, szokásokban jelentkeznek a két népcsoport között, hanem a Kárpát-medence keleti felének történelmi fejlődését illetően is eltérő koncepciók, sokszor homlokegyenest ellentétes elméletek szolgálják ki (vagy igazolják), egyik vagy másik nép „jogos” igényét erre a területre. Időben visszafelé haladva egyre inkább távolodik egymástól a területéről szóló magyar és román történelmi álláspont, ezek viszont elemi fontosságúak a területi közigazgatás kialakulásának szempontjából. A magyar koncepció szerint a Kárpát-medencébe érkező honfoglalók, egy félig-meddig „légüres-térbe”, egy ritka, jórészt szláv és avar lakossággal rendelkező területre érkeztek, ahol később új alapokra helyezve, a korábbiaktól forradalmian eltérő közigazgatási hálózatot hoztak létre (persze nyugati mintára), amely lényegében még a jelenlegi román rendszerben is tovább él. Ezzel szemben a román történelemkönyvek egy hosszú évezredek keresztül helyben élő és a számtalan idegen betörést átvészelő népről írnak, amely már a magyar honfoglalás előtt is rendelkezett a maga kezdetleges törzsi-területi rendszerével. Ezt, a román koncepció szerint a magyarok részben feldúlták, részben pedig átvették és továbbfejlesztették.

A kontinuitás elmélete ma már nem tekinthető Romániában sem „hivatalos” történelmi álláspontnak. Jelen dolgozatban az adatokkal hitelesen alátámasztott, többszöri népességcsere koncepciót vázolom fel részletesebben, majd röviden a kontinuitás elméletének területiséggel kapcsolatos részeit tárgyalom. A háromkötetes *Erdély története* (1986) szerzői találóan jegyzik meg, hogy: “a régészetben nincs „magyar kutatás” és „román kutatás” – csak kutatás és kutatók vannak. Különböző képességű, felkészültségű és teherbírású kutatók.” Természetesen, ez a történelmi bevezető nem alaplunka, hanem

mások kutatásaira alapuló szintézis, a Partium történelmi közigazgatásához szolgáló háttéranyag.

A Partium területének benépesedése – őstörténet – népek és kultúrák

Erdély és Kelet-Magyarország területének őstörténetéről a három kötetben megjelent *Erdély történetéből* (1986) kapjuk a legpontosabb és elfogadottabb információt. A munka figyelembe veszi a XX. század végéig lefolyt összes feltárás eredményeit, és ennek alapján vázolja fel a területen végbement népességcseréket. E munka szerint a Kárpát-medence keleti felének őskori népességfejlődését mintegy 13 szakaszra lehet felosztani, közülük mindegyikben teljes, vagy részleges népességcsere történt, egyesekben akár több egymást követő hullámban. Eszerint sorolom fel a népességcserek fő fázisait:

1. **Alsó- és középső-paleolitikum:** A Kárpát-medence keleti felében viszonylag későn jelent meg az ember. A legkorábbi, de meglehetősen bizonytalan nyomok a Riss eljegesedés idejéből származnak Kiskapus területéről, melyek a vértesszőlösi leletekkel lehetnek egyidősek (Magyarország a XX. században, 5. Kötet, 2000). Későbbi leletek például a Bükk hegység Subalyuk barlangjából kerültek elő (Magyarország a XX. században, 5. kötet, 2000). Az első biztos nyomok azonban csak a középső paleolitikum idejéből, mégpedig az utolsó (Würm) eljegesedés elejéről származnak, amikor is paleoantropus csoportok jelentek meg a közép-Marosvidék barlangjaiban. Ez a terület amúgy a későbbi korokban is a letelepedés egyik leggyakoribb színhelye maradt (3. ábra).
2. **Felső-paleolitikum:** A paleolitikum későbbi szakaszában szintén ez a terület marad mindvégig benépesülve, sőt a belakott vidék kiterjedt egész Dél-Erdélyre. Az itt élő népesség az Aurignaci-kultúra részét képezte. Népeisége, legalább is részben északi bevándorlók (predmost rassz), akik nyilván vándorlásaik közben hosszabb rövidebb időt a Partium területén is eltöltöttek (4. ábra). Az Aurignaci-kultúra nyomait a Bükk-hegységben is megtalálták, de hasonló jelentőségű a valamivel korábbi Szeleta-barlangban talált kultúra is (Magyarország a XX. században, 2000). Szilágy megyében, a kocsoládi barlangban felső-paleolitikumi rajzokra bukkantak (Istoria românilor, 1995).
3. **Alsó-neolitikum:** A jégkorszakot követően kisebb elszigetelt kultúrák maradnak fenn, ekkor már nyomaik vannak a kezdetleges földművelésnek és állattenyésztésnek is. A helyi fejlődést egy déli irányú invázió szakítja meg, a dél-balkánról származó Körös-Starcevo kultúra. Az invázió nem csak rombolást jelen, sőt valószínűleg ez a kultúra hozza magával a háziiasított juhokat, kecskéket és szarvasmarhát a Kárpát-medencébe. Előbb a Bánságot, majd az Erdélyi-medencét szállták meg, innen egy csoportjuk pedig tovább vándorol a Partium és az Alföld irányába (Magyarország a XX. században, 2000) (5. ábra).
4. **A középső neolitikumban** lényegében teljesen kicserélődik a lakosság. Dél-Erdélybe Havasalföldről a Dudești-kultúra, a Maros völgyébe nyugatról a Vinca-Tordos-kultúra népe vonul be. A Keleti-Kárpátok Moldvából kap egy bevándorló hullámot, míg Észak-Erdélyt, a Partiumot és az Alföld egy részét a Szakálhát-csoport tartotta megszállva (6. ábra).
5. **Középső neolitikum vége:** A középső neolitikum második felében déli irányú invázió, a havasalföldi állattenyésztő Boian-kultúra támadta meg Dél-és Közép-Erdélyt, valamint Moldvát. Fokozatosan kiszorítják a Vinca-Tordos kultúra népét, de a keleti „vonaldíszes kerámia” népét is támadják. Ezzel egy időben észak-nyugatról, a Partium területéről a „festett kerámiás” kultúra támad a Maros irányába (7. ábra).
6. **Kései neolitikum:** A közép neolitikumi inváziós népek részben asszimilálják az Erdélyben talált csoportokat, így alakult ki a Petrești-kultúra, míg délkeleten szinte érintetlen formában maradt fenn a Boian-kultúra is. A neolitikum végén azonban újabb népmozgások törnek meg a békés fejlődést. A Petrești-kultúra (bár igaz, hogy a Maros völgyében a rézkor végéig fennmarad) területére a keleti sztyeppékről érkezik a lovas protoeuropidok törzse, a Boian-kultúrát viszont délről a Cucuteni-Tripolje-Erőd kultúra népe igázza le. Nyugatról az

- Alföld-Partium-Erdély irányában két hullámban érkeznek a bevándorló törzsek. Előbb a Tiszapolgár-kultúra, majd a bodrogkeresztúri érkeznek (ezek már kora bronzkori kultúrák – Magyarország a XX. században, 2000), mely megszállja Erdély belső területeit is, keveredve a Cucuteni-Tripolje kultúrával is. (8. ábra).
7. **Korai bronzkor:** Ez idő tájt a Szigethegység és Bánsági-hegyvidék területén azonos kultúra nyomai figyelhetők (Herkulesfürdő-Tordai-hasadék) meg, míg Erdélyben a négy kultúra összeolvadásából keveréknépeség alakul ki. Ez utóbbi a Partium-Alföld-Kárpátalja-Felvidék irányába terjeszkedik, nem utolsó sorban a keletről, több hullámban betörő Szrednij-Sztrog pásztorkultúra elől menekülve (9. ábra).
  8. **Korai bronzkor 2:** A bronzkor elején a fent említett keleti kultúra összeolvadt a havasalföldi helyi közösségekkel, továbbá más balkáni és anatóliai törzsekkel, kialakítván a Csemavoda-kultúrát, mely megszállta tartotta a Kárpát-medence délkeleti részét is (10. ábra). 2000 évvel időszámításunk előtt több hullámú balkáni invázió következett, mely mélyen benyomult Erdélybe is. Ez a Cotofeni-Kolozskorpád kultúra néven ismert a régészek számára. Az Alföldön ekkor a Hatvan-kultúra és Vucedoli-kultúra nyírségi ága létezett a Partium közelében (Magyarország a XX. században, 2000).
  9. **A középbronzkorig** a Kolozskorpádi-kultúra maradt domináns egész Erdélyben, majd dél és keleti irányból több népcsoport zavarta meg a nyugalmukat. A Brassói-medencébe, majd a Maros-vidékre a Foltești-Zabola kultúra, majd ez utóbbit maga előtt hajtva a Glina-Schneckenberg-kultúra érkezett déli irányból. Velük rokonítható részben a Partiumra, részben az Alföldre kiterjedő Hatvan-kultúra népe is. Az Erdélyi-szigethegység területét a Calnic-kultúra tartotta megszállva. A korszak vége felé keletről a Kárpátok medencéjébe a Csomortáni-, mögötte pedig a rokon Monteoru-kultúra érkeznek meg (11. ábra).
  10. **Közép-bronzkor 2:** A Cotofeni-Kolozskorpád, a Călnic, sőt a dél felől frissen előretörő Tei-kultúra közösen alakíthatta ki Wietenberg-kultúrát, melynek legkorábbi emlékei éppen a Partiumból kerültek elő (Derzsida), ahol amúgy szinte párhuzamosan volt jelen a kifejezetten Partium-Alföld centrikus Ottományi-kultúrával. Ez utóbbi a lassan benyomul Erdélybe és keveredik a Csomortányi- és a Tei-kultúra népeivel is. A Csomortányi-kultúra helyét a keleti medencékben a Monteoru-kultúra vette át (12. ábra).
  11. **A kései bronzkorban** a nyugalom megbomlik és a helyi népséget újabb inváziók mozgatják meg. Észak felől közép-európai pásztortörzsek törtek be, akik ráadásul kisebb népeket is toltak maguk előtt. Az átvonuló népség elnépteleníti Erdélyt, ahová az Alföldről érkeznek új telepések (halomsíros-kultúra). Ők szállják meg a tartomány délnyugati részét. A viszonylag ritka népség kedvező a Noua-kultúra népének, akik keletről törnek be és egész Erdélyt meghódítják, sőt a Partiumba is beköltöznek (Berkesz-Demecser csoport) (13. ábra).
  12. **Kései-bronzkor és korai-vaskor határa:** A Noua-kultúra uralma nem tart sokáig, hiszen a bronzkor legvégén (1000 körül) kénytelenek keletre visszamenekülni, nehogy a délről minden irányba előretörő Gáva-kultúra alárendeltjeivé váljanak. Ez a kultúra talán a későbbi dák-géta-trák csoportok elődeinek vagy rokonainak tekinthető, meghódítja egész Erdélyt, de az Alföld (és a Partium), a Dunántúl valamint Moldva területén is jelen van. Erdélyben egy keleti (talán Kaukázusi) lovas kultúra is összeolvad velük (14. ábra). Az Alföld északi részét a preszkíták lovas népe szállja meg (Mezőcsáti-csoport) (Magyarország a XX. században, 2000).
  13. **Korai vaskor:** A viszonylagos nyugalmat hozó Gáva-civilizáció már a korai vaskorban menekülni kényszerül, délkeleti irányba hagyják el a Kárpát-medencét, menekülve a keleti (Ázsiai) preszkíta lovas népek áradata elől (15. ábra). A helyüket a nyugalom beálltával dunántúli és aldunai telepések foglalták el (Basarabi-kultúra). Nyomaik a Partiumban is megtalálhatók.
  14. **Kései vaskor:** Ez a vaskori kultúra a szkítákkal állt rokonságban. Hékataiosz a 6. században a Maros mentén élő csoportjaikat Agathürszöknék nevezi, s valószínűsíthető, hogy ők lakták be a Kárpát-medence jelentős részét. Az 5. században nyomaik a Partiumból (Ártánd) is előkerültek. Ezután az Alföldi településterületüket a balkáni eredetű Fergilie-

kultúra foglalta el, majd a 4. században Erdélyből is elmenekülnek a kelták érkezése miatt. Ők uralják a Partium és Erdély területét a Dák királyság kialakulásáig, sőt egy ideig párhuzamosan él egymás mellett a két kultúra. A vaskorszak végén már megkezdődött az alföldi dákok betelepődése is (Vekezug-csoport), majd hamarosan ők vették át az uralmat a Kárpát-medence keleti felében (16. ábra).

Dákok és rómaiak a Partium területén

A vaskortól kezdve a Kárpát-medence keleti részén két nép élt egymás mellett, a kelták a terület nyugati és északi részén, valamint a dákok délkeleten.

A dákok a trák népek közzé tartoztak, s azon belül is a gétákkal mutattak rokonságot. A géták a Déli-Kárpátoktól délre, míg a dákok attól északra helyezkedtek el.

Előbb a kelták törzsszövetsége (Bójuszok) uralta a Kárpát-medencét, ide tartoztak a Tauriszkusok és az Anartészek törzsei is (Erdély története, 1988), akik Erdély északi részét és a Partium területét népesítették be (17. ábra). A kelták fejlettebb kultúrája a dákokra is hatással volt, átalakította a dák társadalmat (i.e. II. sz.) és megteremtette egy önálló dák civilizáció kialakulásának a lehetőségét (Erdély története, 1988), melynek központja a Déli-Kárpátok szászvárosi-hegyeiben alakult ki, a Városvíz nevű folyó mentén.

Időszámításunk előtt az I. században a Bójusz-szövetség meggyengült, a Pannon törzseket uraló szkordiszkusok hatalmát pedig a rómaiak törlik meg, megnyitva ezáltal a felemelkedés lehetőségét az ez idáig gyengének számító dák civilizáció előtt.

A dákok a Városvíz mellett erősített településeket hoztak létre, majd innen kiindulva Burebista, vagy talán már Rubobostes^{iv} egyesíthette a dák törzseket, majd a rokon géták, valamint a szomszédos kelta és egyéb népeket leigázva kiterjedt Dák Királyságot hozott létre.

Birodalmát kiterjesztette a Fekete-tenger partjáig, meghódítva a görög városokat, délen Macedónia római provinciát is feldúlta (felhasználva a meghódított basztarnák és szkordiszkusok segítségét), nyugaton pedig megszállta az egész Kárpát-medencét a Dunáig, sőt északon szinte az egész Felvidéket is (Erdély története, 1988).

Szétzúzta a Bójusz-törzsszövetséget, (legkorábban a szomszédos anartész és tauriszkus kelta népeket igázta le), ezzel a kelták uralma meg is szűnik a kontinensnek ezen a részén (18. ábra). Királysága nem volt egynemű népességi szempontból, valószínűleg a meghódított népek számbeli fölényben is lehettek, de még a korábban vezető szerepet játszó bójuszi kelták esetében is egyértelműen megfigyelhető a dákok asszimilációs ereje (Erdély története, 1988).

Az egység hiánya Burebista halála után mutatkozott meg, amikor a királyság azonnal öt részre szakadt, és a dákok uralta terület a korábbi méretére csökkent. A többi rész nem is tekinthető dáknak, még a hasonló népesség által lakott egységek is inkább géta jellegűek maradtak. Burebista óta a rómaiak élénk érdeklődést tanúsítottak a dákok állama iránt, és keleten a legfontosabb birodalmat veszélyeztető tényezőnek tekintették. Felhasználták a nyugat felé áramló két szarmata vándor népet is (jazigok és roxolánok) a dákok elleni stratégia kialakításában, ezek mintegy ütköző államot alkottak köztük és a dákok között. A géták Moesiába telepítésével a rómaiak helyet csinálnak a szarmata népeknek Havasalföldön, majd a jazigok az I. században áttelepülnek a Tiszántúlra (és a Partium területére) kiszorítva onnan a Burebista óta ott ragadt dákokat (Erdély története, 1988).

Dácia második fénykora Decebal uralkodása alatt jön el, aki újra jelentősen megnövelte országa kiterjedését (bár az nem lett akkora, mint Burebista idejében),

meghódítva a szomszédos népeket: a szarmatákat, a kelták maradványait, a gétákat és a velük rokon kosztobókokat. Királysága a Tiszától a Dnyeszterig tartott, de a központi terület továbbra is a dél-nyugat Erdélyben volt (19. ábra). Terjeszkedése teljesen ellentétes volt a római érdekekkel, akik Traianus vezetésével két hadjáratban (101-102; 105-106) megsemmisítették és bekebelezték Dáciát.

A megsemmisítés szinte szó szerint értendő, mivel a dák vezető réteg (a sapkások) a két hadjáratban, az azt követő megszárlásokban gyakorlatilag kiveszett, a maradék pedig rabszolgaként végezte. A dákok vallásának gyakorlatilag nyoma sem maradt, a római Dáciában írásos emléke nem létezett. A különböző iratokban Dáciából fennmarad személynevek névelemzése alapján, azoknak mindössze 2%-ról állapított meg dák-trák eredetet, de ennek is egy része inkább a Dunától délre eső részéről betelepült trák lehetett (Erdély története, 1988).

A helyi „értelmiség” híján maradt területet, csak telepítésekkel lehetett tartománnyá szervezni, ez viszont rohamléptekkel haladt, 112-ben már megszervezettnek tekinthető (Ókori lexikon, 1904). Az új tartomány székhelye a dák magterület közelében felépített város Colonia Dacica (Ulpia Traiana Augusta; Sarmisegetusa Regia) volt. A rómaiak, a Maros és az Olt közötti területet és a tulajdonképpeni Erdélyi-medencét szállták meg, a Partium jelenlegi területéből lényegében csak Zilah környéke tartozott szervesen a birodalomhoz, annak a határvédelmi övezetét alkotva. A határvédelem kiépítése még 10 évig tartott, ennek északi központja, az egyben határvárosi és kereskedelmi funkciókat ellátó Porolissum (Mojgrád – Szilágy-megye) volt (forrás: Ókori lexikon, 1904). Fénykorában 15-25.000 lakosa lehetett, s ezzel Dácia egyik legjelentősebb városa volt, municípiumi rangban.

A Partium nagyobbik részében a szarmata jazigok, a kelta származású, de dák kultúrájú anartik és szabad dákok népesítették be. Ezek időről időre be-betörték a birodalom területére^v. Később az Észak Partium területére új potenciális ellenség a germán eredetű burik törzse érkezik meg. Az új tartomány megnövelte a birodalom határainak a hosszát, amely a megerősödő szarmaták miatt amúgy is folyamatos veszélyben forgott, nem csoda tehát, hogy 120 körül már megtörténik Dácia első átszervezése (Erdély története, 1988). A rómaiak feladják a Bánságot, Dáciát pedig kettéosztják: Dacia Inferior (tágabb Olténia) és Dacia Superior (az erdélyi rész) (20. ábra).

Dacia Superior légióját Apullumba helyezték át, fokozatosan ez a város vette át a központi szerepet ebben a tartományban. Néhány évvel később (Marcus Aurelius idejében – Ókori lexikon, 1904) Dacia Superiort újra kettéosztják, északon a Partium területét érintve létrejött Dacia Poroliensis, délen pedig Dacia Apulliensis. Az északi tartomány légióját idővel Potaissába költöztették, ezzel együtt a helytartó is elköltözik a komoly védelem nélkül maradt Porolisumból Napocaba, amely a tartomány új központja lesz. Határvédelmi pontok a Partium területén Tihónál és Nagyváradnál is léteztek (Ókori lexikon, 1904).

A II. század közepétől veszélybe kerül Dácia nyugalma. Észak-nyugat felől a Kárpát-medencébe is betörnek a hazát kereső germán törzsek (gótok, vandálok, longobárdok), veszélyeztetve a birodalom határain élő, amúgy sem baráti népek (jazigok, kvádok, kosztobókok) szállásterületeit (Erdély története, 1988). A Kárpát-medencei harcok 167 és 170 között dúltak, amikor a germánok és szarmaták összehangolt támadást intéztek a birodalom északi tartományai ellen. A hadjárat végül római győzelemmel ér véget, de a birodalom közvetlen határára így is letelepednek a gótok, szétzúzva a korábban ott élő szabad dák törzseket. A III. század elején már újra dák-vandál és kárp támadásokról írnak a római források (Erdély története, 1988).

A dáciai tartomány területén 3 vagy négy municípium és valószínűleg nyolc colonia rangú város épült ki. A korabeli források alapján népességhiányt feltételezhetünk, hiszen több város is adómentességet kapott, mely intézkedés a telepések becsábítását volt hivatott ellátni. Telepések érkeztek is (pl. szírek), de 160 után már a kivándorlás ténye is bizonyított. A nehezen védhető tartomány, a többszöri barbár betörés, a telepés lakosságot elégedetlenné tette.

A tartomány telepített népessége pannóniai, norricumi, szír és trák származású volt, a hivatalos római mellett a görög és a szír nyelv használata is általános volt. Nem túl nagy számban, de dákok is lakták a tartományt, sőt két szabad dák törzset maguk a rómaiak telepítettek be. A dákok csak korlátozott mértékben asszimilálódtak a többnyelvű közeg miatt, a romanizált csoportjaik pedig feltehetően a kivonuláskor szintén távoztak. Szintén nem támogatja a kontinuitás elméletét a helyben élő dákok alacsony száma sem, mely nem tette lehetővé e nép hosszú távú túlélését ezen a vándornépek által folyamatosan ostromlott területen (Erdély története, 1988).

230 körül a korábban keletebbre vonult gótok újult erővel támadtak a Római Birodalomra. Szinte maguk előtt hajtották a kárpokat és a szabad dákokat, akik első hullámban 236-ban támadtak Dáciára. Ettől kezdve ez a terület folyamatosan ostromlott tartománnyá vált. 250 körül a folyamatossá váló kárp támadások elől a telepés lakosság zöme elhagyja Erdélyt. 260 után megkezdődött a légiók délre (előbb a Bánságba, majd Moesiába) telepítése is (Ókori lexikon, 1904). Bár a hadjárat római győzelemmel végződik, de a birodalom meggyengül és bebizonyosodik a Dáciai tartomány tarthatatlansága is. Hivatalosan csak 271-ben adják fel a területet, bár a látszat kedvéért új Dácia tartományt hoztak létre a Dunától délre Serdica (Szófia) székhellyel.

Vándornépek, szállásterületek

A szarmaták: A jazigok népe már az I. században megjelent az Alföldön. A 2. századra már az egész Alföld területét uralták. Szövetségesei voltak a rómaiaknak. A germán népektől védték a római limest (Magyarország a XX. században, 2000). A Körösök vidékéről később a gepidák űzik el őket, végleges eltűnésük pedig a hun korszakra tehető.

A viktovalok: Az első germán nép, mely a Partium területén élt, nyomaik Dacia Poroliensis határáról mutatható ki. Szinte az egész észak-Partiumban jelen voltak, a Tiszától a Szamos völgyéig (pl. Apa, Aranyosmeggyes, Bujánháza). A rómaiak szövetségesei voltak, valószínűleg a gót-gepida seregek űzik el őket a szállásterületükről (Erdély története, 1988).

A gót korszak: Dácia római kiürítését egyértelműen a gótok és szövetségeseik (kárpok, taifalok) erőszakolták ki.

Céljukat elsősorban nem Dácia támadásával, hanem sokkal inkább annak a birodalom testétől való elszigetelésével érték el. 238-ban már áttörték az aldunai védelmi vonalat, majd a következő években sorozatosan dúlták Moesiát. Már 250 előtt gyakorlatilag leválasztották Dáciát a birodalomról, Rómának nem maradt más választása, mint visszavonulni és minden erejével Moesiát védeni, a dáciai telepésekkel pedig feltölteni az elpusztított moesiái városokat. Míg Moesiát a gótok, addig Erdély főleg a kárpok, vandálok, gepidák támadták (Erdély története, 1988).

A birodalom visszavonulását követően Erdély a gótok országa lesz (Gothia, Gutthiuda), míg Havasalföldre a szövetségeseik a taifalok telepedtek le. A gót nép két nagy ága közül Erdélyben a vizigótok (tervingi – erdőlakó) alapítanak államot. A tervingik az

Erdélyi-medence a Szamos és középső-Maros völgyei közötti részt szállták meg (21. ábra), a tulajdonképpeni Partium területe gepida uralom alá került. Romanizált lakosság (amely a román történelmi feltételezések szerint helyben marad), a régészeti források szerint mindössze két helyről mutatható ki: Apullum – Gyulafehérvár és Baráthely településekről (Erdély története, 1988).

Az alapján, amit a gótokról tudunk, feltételezhetjük, hogy ők már valamiféle területi közigazgatással rendelkeztek. Minden nemzetség (garvi) saját területtel rendelkezett, ezen belül a nagycsaládok (sibja) alkottak kisebb egységeket. Ez a későbbi felosztások megye (esetleg járás)- település viszonyára emlékeztet.

291-ben a tervingi-taifal szövetség már védekező háborúra kényszerül a Szamos-völgyében a koncon szintén osztozkodni kívánó vandál-gepida szövetséggel szemben. Bár ezt a csatát megnyerik, támadó hadjárataik nem mindig ilyen sikeresek, így 331-ben, mikor a Bánság elfoglalása céljából megtámadják a szarmatákat a római-jazig szövetség hatalmas győzelmet arat fölöttük.

A tervingik uralma mindössze 376-ig tart, ekkor a hirtelen megjelenő hunok okoznak pánikot a gótok között.

A hunok előbb a greutungikat (síkságlakók; keleti- vagy osztrogótok) verik szét, majd a vizigótokat riasztják fel, akik pánikba esve menekülnek be a római birodalomba. A gót király Atanarik Kaukaland (Kárpátok) hegyei között rejtőzik el kíséretével, onnan csak 381-ben valószínűleg gepida támadás miatt menekül a volt ellenségéhez a római birodalomba.

A hunok: 376-ban a hunok felbolygatják a közép európai népeket. 370-ben szétveri a keleti pusztákon az alánokat, majd egy részükkel megerősödvé az osztrogótokat űzik el (Bóna István, 1993: Hunok, gepidák, langobardok). Átkergetik a Dunán a vizigótokat, majd Uldin vezetésével letelepsznek a Havasalföld területén, itt alakul ki az Európai birodalmuk első központja. A Kárpátok erdőrengetege nem vonzza az állattartó hunokat, így ekkor Erdélybe nem hatolnak be. 406 körül a hunok második hulláma már észak felől kerüli meg a Kárpátokat. Központjuk a Visztula és Odera folyók forrásvidékén volt. Megriasztják a Kárpát-medencei népeket, akik közül a vandálok és a kvádok (szvébek) fejvesztve menekülnek Hispániába (Bóna I., 1993), egyedül a gepidák döntenek a maradás mellett. Később ez az esemény teszi lehetővé a vetélytárs nélkül maradt gepidák megerősödését a Kárpát-medencében (Erdély története, 1988) (22. ábra).

410 körül a hunok az Olt völgyén keresztül Erdélyt is birtokba veszik, majd 425 táján a ritka népességűvé vált Alföldre (Tisza-Maros-Körös vidék) tették át a központjukat (Ruga nagykirály idején – Bóna 1993). Így a dél-Partium is közvetlen hun szállásterületté válik. 434-ben a Nyugat-római birodalom hivatalosan is átengedi (az akkor éppen szövetséges) hunoknak a Pannóniai tartományokat (Bóna, 1993). Leigázták a Partium területén élő gepidákat, majd felhasználták azok katonai erejét a folyamatos hadjárataik során. Ez lett a vesztlük is, Attila halála után éppen a gepidák lázadása vetett véget a Kárpát-medencei hun uralomnak (Erdély története, 1988).

A gepidák: A gepidák a gótokkal és vandálokkal rokon germán nép. 269-ben a gótokkal közösen támadják a római birodalmat, ekkor érkeznek közös szállásterületükről, a Visztula vidékéről (Bóna, 1993). Gótok sikeresen benyomultak Erdélybe, Moldvába és Havasalföldre, de gepida szövetségeseiket ebben megakadályozták. A gepidák beszorultak az Északkeleti-Kárpátok, az Erdélyt védő gótok és az Alföldet védő szarmaták közzé. Bebocsájtást kérnek a gótok országába, de ezt nem kapják meg, majd a vandálokkal szövetségeseivel csatát is vesztenek ellenük. A IV. században csatlakoznak hozzájuk a viktovalok, majd a század közepén végre sikerül a szarmaták területére benyomulniuk a

Körösök vidékéig, ezzel szállásterületük az egész Partiumra kiterjed (Bóna 1993). Nyomaikat többek között megtalálták a Szatmár megyei Nagykolcson, Lázáriban, Mezőfényben, Domahidán, Érdengelegen; Biharban Genyétén, Ártádon, Érkörtvélyesen, Nagyváradon, Köröstarjában; továbbá leletek kerültek elő Aradról, Szentannáról, Borosjenőről és Zimándújfaluból.

A 4. század vége felé (380 táján) sikerül a szarmatákat még délebbre tolni és a Maros-völgyet is megszállni. Ekkor szinte véletlenül ütköznek bele a Kárpát-medencében maradt utolsó gót csoportba, akiket átkergetnek a Dunán és ezzel megszűnik a gót jelenlét a Kárpát-medencében. A gepidák uralmának központja ebben az időben a szilágyság területén volt, a régészeti leletek alapján Szilágysomlyó, Szilágújlak és Zilah közvetlen környéke is szóba jöhet, mint esetleges központ. A gótok elvonulása után igyekeznek uralmukat Erdély felé kitolni, erre a Beszterce-környéki és Küküllő-vidéki leletek a bizonyítékok.

A gepidák nem menekülnek a hunok elől, ennek lényegében csak az arisztokráciájuk látta kárát. A hunok csak a gepida fejedelmi családot és az arisztokráciát gyilkolták le, a népet csak leigázták, saját vezetőikkel látták el, és a későbbi évtizedekben egyre inkább saját céljaikra használták fel. A gepidák megtarthatták szállásterületüket, cserébe szövetségesként részt kellett venniük a hunok hadjárataiban.

Gepidia a hun-korban lényegében a Körösöktől északra található, régészeti leletek például Érmihályfalva, Bere, Körösgyères, Piskolt, Érendréd, Szalacs, Bihardiószeg, Bihar, Érkörtvélyes, Nagyvárad, Nagybánya, Hidalmás, Kolozsvár, Válaszút, Ajtony stb. területéről kerültek elő. A gótok elvonulása után azok területét gyorsan birtokba vették, de a hunok visszaparancsolták őket Erdélyből (nagyjából Dés vonaláig).

453-ban már Attila halála után éppen a hunok által gepida főnökké tett Ardarik veri szét a Duna menti szvébek és rugiaik segítségével, a Hun sereget. Ezzel szinte az ölükbe hullott a Kárpát-medence keleti fele, ahol a gepida királyság maradt az egyetlen politikai tényező (23. ábra). Hatalmukat kiterjesztették a Tiszától Olténiáig és szövetséget kötöttek a Kelet-római Birodalommal. Rövid ideig megszállják Belgrád-környékét és ennek déli előterét és itt kerülnek kapcsolatba a szlávokkal.

A gepida településterület az egész erdélyi medencére kiterjed, sőt ide vándorol az királyi központ is, Kolozsvár és Apahida tekinthetők a gepidák fő központjainak. Valószínűsíthető, hogy a székhely Napoca romjai között lehetett, bár a fő fejedelmi temető nyomaira Apahidán bukkantak rá. Erdély meghódítása a Meszesi kapun keresztül történt, majd a s Szamos-Maros-Küküllők vonalán folytatódott.

A rövid fénykor után az Erdélyben pangás következik be, a 6. században a gepidák fő központjai az Alföld-Szerémség területén vannak (25. ábra). Az 560-as évekig a gepidák többnyire semleges vagy szövetséges viszonyt tartottak fenn a dunamenti szlávokkal, de 565-ben hadjáratot indítottak a határaikat avar segítséggel támadó szláv csoportok ellen. Ez a vesztes hadjáratuk okozza majd Gepidia pusztulását is.

Az Avar-kaganátus: A avarok, a közép-ázsiai puszták népe a 6. század végén tűnt fel a Kárpát-Dunai körzetben.

Kínai források adatai alapján feltételezhető, hogy az általuk szolgátságban tartott türkök népe fellázadt ellenük, majd az avarok lettek az ő szolganépük. Minden esetre az biztos a türkök hatalma elől egyszerűen megszöktek, 558-ban a bizánciak szövetségébe léptek és a szabírok, utigurok, kutrigurok, és a saragurok leverése után 562-ben az Alduna vidékére érkeztek. Más források is ezeket a tényeket erősítik meg, bizánci források számolnak be arról, hogy a korábban is létezett kelet-római-türk szövetség (melyet a

perzsák ellen kötöttek) az avarokhoz való közeledés miatt ingott meg (Vásáry István: A régi Belső-Ázsia története, 2003).

Az avar kagán bebocsájtást kér Moesiába, majd miután ezt nem kapja meg, kívülről megkerülik a Kárpátokat és nyugat felé igyekeznek, a frankok azonban megállítják őket (563). Kénytelenek visszatérni az Aldunára, majd 566-ban újabb sikertelen kísérletet tettek a nyugat felé történő vándorlására. A sietség oka az ősellenség türkök megindulása nyugat felé. Ekkor az avarok a Kárpát-medencébe próbálnak bejutni, de a járható hágókat a gepidák védik, a széles erdősávon pedig lábasjóságaikkal nem lehet átkelni. 566-67-ban az avarok a longobárdokkal szövetkeznek a gepidák ellen. A több fronton harcoló ellenséget váratlanul, a Kárpátok megkerülésével a Morva kapun támadták meg, szétverték a gepida király (Kunimund) által vezetett seregeket, majd a szerémségi törzsekre támadtak. Az avaroktól megriadva, azok a bizánciaknak adták meg magukat, az avarokat már bizánci erők verték vissza a Szerémségben. Az alföldi gepidák a longobárdokhoz, a szerémségiek a bizánciakhoz menekültek, így az avarok zavartalanul berendezkedhettek az Alföldön. A gepidák túlélése csak néhány erdélyi, bánsági és szerémségi településen mutatható ki, ez utóbbi helyen egészen a 9. századig.

Az avarok, állattartó nép lévén elsősorban az Alföldet szállják meg, de annak már az erdősült peremi részeit is megszállatlanul hagyják. A Partiumban például kifejezetten a délnyugati részekben tömörülnek, elsősorban Biharban és Szatmár egy részében fordulnak elő, elterjedésük északi határa nagyjából a Kraszna völgyéig és a Nyírségig tart (26. ábra).

Az avarok számára elsősorban az alföldi területek voltak kedvezőek, így már a Szilágyság alacsony dombvidéke, vagy az erdővel borított szatmári síkság is megszállatlanul maradt, ellenben a Maros-völgyében Erdélybe is benyomultak és elfoglalták annak a legfontosabb központi részét (Maros-völgy, Küküllő-vidék – melynek neve is avar eredetű) bár feltételezhetően e területek továbbra is gyér népességgel bírtak. Különös jelentősége van, annak a ténynek, hogy az avarok a történelem során először alakították ki Kárpát-medence központú és azt szinte teljesen domináló államot (Csüllög G., 2007).

A régészeti leletek alapján megállapítható, hogy 600-ig nem tekintették végleges lakóhelyüknek a Kárpát-medencét, továbbra sem tettek le arról a céljukról, hogy a Dunától délre telepedjenek le. A 600-601-es vereség után már megkezdődik a végleges berendezkedés.

A fejedelmi központ a 7. század elején az Arad-Pécska övezetben volt. A Maros-vidékéről több jelentős lelet került elő pl. Németpereg, Nagyszentmiklós, Kiszombor stb. területéről. A másik fontos partiumi településterület éppen az Érmelléken létezett: Érmihályfalváról, Székelyhídról, Irinyből és Érkeserüből kerületek elő avar leletek.

Az avaroknak behódolnak a környező népek: a gepidák maradványai, szlávok, bolgárok, avar vezetéssel 626-ban még egy sikertelen ostromot is vezettek Konstantinápoly ellen. A sikertelenség a társult népek lázadását okozza, a szlávok Bizánccal szövetkeznek, a bolgárok pedig szintén függetlenítik magukat.

A hűséges szlávokat az avarok beengedik, azok az avar településterületet körülvevő erdősávban telepsznek le. Előbb teljesen elkülönülnek, majd az átmeneti sávban vegyes falvakat is alkotnak.

A 7. század végén két fontos esemény történik, a bolgárok hont foglalnak a Dunától délre, a keletről érkező onogur-bolgárok pedig az avarok országába telepednek le, feltámasztva ezzel annak a régi erejét. Ekkor az avarok végre az egész Kárpát-medencét megszállják és belakják (nyugaton az Enns folyóig). Az Érmelléken 7.-8. századi leletek Székelyhídról, Érkávásról és Érdengelegről, délebbre pedig Biharról került elő. Ekkor végre

Szatmár és a Szilágyság területét is megszállták (pl. Szilágynagyfalu). Ez utóbbi peremterületeken gyakran a szlávokkal közös településeken éltek.

A szlávok: A szlávok tömege a népvándorlások általános irányának megfelelően a keleti szeptemberterületről dél-nyugati irányba, a Balkán-félsziget felé húzódott. A 6. században az erős gepida határzár és a Kárpát-medencét körülvevő széles erdőzónát nem tudták áttörni, betelepedésük csak az avar uralom évszázadaiban vált lehetségessé. Az avarok egyrészt nem vették igénybe a gepidák után megmaradt határerődítéseket, másrészt amúgy sem tartották határnak a Kárpátokat (Erdély története, 1988), mivel szoros kapcsolatot tartottak fenn a keleten maradt rokon népekkel. A szlávok betelepedésében aktívan is részt vettek, alárendelt szolganépként kezelték őket.

A szlávok az alföld peremi erdőirtások révén hozzájárultak az avar településterület kiterjesztéséhez is. A 7. század elejétől folyamatos szláv jelenléttel kell számolni a Partium északi felében, majd szinte az egész területén, de főleg az erdő borította domb és síkvidékeken. Szláv jelenléttel lehet számolni még a Tisza-völgyében (Szarvaszó, Tiszakarácsonyfalva), és a Szamos-Lápos vidékéről (Nagysomkút, Somkútputaka, Nagybánya, Kisnyíres), a jelenlegi Máramaros területéről. Innen indult a beáramlás a Szilágyságon és a Meszesi-kapun keresztül Erdélynek az észak-nyugati, avarok által meg nem szállt részébe is. A partiumi szlávok jelenlétére a Kraszna és Bisztra folyók nevei is fontos bizonyítékul szolgálnak, valamint az elterjedésükre is útmutatást adnak. A jelentékeny népmozgások a szláv településterületet is sok helyen megbolygatták, de például Máramarossziget és Szarvaszó esetében folyamatos jelenlétről vannak bizonyítékok a 7. és 13. század között.

A partiumi szláv lakosság legfontosabb tömbje a Szilágyságban élt, őket Szilágynagyfalusi-csoportként emlegetik. Településeiket megtalálták Tasnádtól Érszakácsin keresztül Mojgrádig, Paptelekig és Kolozsvárig is. A földrajzi nevek magyar nyelvbe történő átvétele ezeknek a közösségeknek a magyar honfoglalásig és államalapításig történt túlélését bizonyítja.

A bolgárok: A bolgárok közvetlenül soha nem csatolták államukhoz a Partium területét, sőt településeket sem hozta létre ezen a területen, de hatásuk nyilvánvalóan érződött ezen a területen is.

Száz évvel a magyar honfoglalás előtt (795), a polgárháborúba süllyedő avar birodalmat két oldalról érkező támadás morzsolja fel, délről a bolgárok (802-804), nyugatról pedig a frankok (795-796) támadják őket. Ezek a támadások az Avar-kaganátus végét jelentik. A bolgárok még az összefogdosott avar népességet is magukkal hurcolják. Az avarok szállásterületeit nem szállják meg azonnal, így oda a frankok vazallusaiként két szláv törzs (abodriták és timocánok) nyomulnak be. 824 és 826 között már bolgár-frank háború dúl, ez a timocánokat tovább űzi, a Bánságban élő abodriták pedig bolgár alattvalók lesznek. A bolgárok sikeresen birtokba veszik a Kárpát-medence dél-keleti részét, beleértve Dél-Erdélyt is (27. ábra). Uralmuk északi határa általában a Maros vonala volt, de attól északabbra is van nyoma katonai jelenlétüknek (pl. a morvák elleni hadjárat idején). Erdélyben egy zárt bolgár településsziget jött létre a Közép-Maros völgyében, Gyulafehérvár központtal (26. ábra). Ezt a várost ők Balgradnak nevezték, ez az elnevezés még a román nyelvben is tovább élt a XIX. századig. A nyelvsziget közvetlen haszna a sóbányászat és szállítás biztosítása volt.

A megszállatlan Partiumban szláv és avar szórványok élnek tovább. A bolgár fennhatóságnak véglegesen a honfoglaló magyarok vetnek véget.

A Partium területének geostratégiai helyzete a honfoglalás korában és az Árpád-korban

A magyar törzsek 832 és 836 között húzódnak nyugatabbra a korábbi Don környéki szállásaikról és birtokba veszik az általuk Etelköznek nevezett területet illetve Moldvát. Ettől kezdve folyamatosan politikai tényezőnek számítanak a Kárpát-medencében. 862-től több ízben a morvákat segítik a frank-bolgár szövetség ellen, a két szövetség között pedig erőegyensúly állt be. 892-ben a korábbi egyensúly megszűnik, a bolgárokat a Bizánc elleni hadjárat köti le. A bizánciak a bolgár támadásra a magyarokkal kötendő szövetséggel reagálnak. Levente vezetésével magyar sereg dűlja fel a Bolgárok államát, a bolgár fejedelem (Simeon) kénytelen abbahagyni a hadjáratot és visszafordulni. Ezzel egy időben (894) egy másik magyar sereg a morvák segítségére indul a Frankok elleni hadjáratban, de közben halálhírért veszik Svatopluknak, emiatt megállnak, és a Felső-Tiszavidéken letáboroznak. A szorult helyzetbe került Simeon a magyarok ellenségeit a besenyőket szerzi meg szövetségesnek, Bizánccal pedig békét köt. Párhuzamos támadást indítanak: a bolgároknak végre sikerült megverniük Levente seregét, a besenyők pedig az etelközi magyar szállásokat támadták meg. A magyaroknak nem maradt más választása, mint minden járható úton a lehető legrövidebb idő alatt a Kárpát-medencébe jutni.

A közhiedelemmel ellentétben a honfoglalás nem (csak) a Vereckei hágón keresztül történt, sőt valószínűleg a törzsek zöme az erdélyi területeken keresztül érte el az Alföldet a Maros-völgy, a Sebes-Körös- völgy és a Meszesi-kapu igénybevételével (Erdély története, 1988). A Kárpát-medencei bolgár uralomnak azonnal vége szakad, 902-ben pedig megsemmisítik a Morvák államát is. A bolgár települések (pl. Erdélyben) magyar uralom alá kerülnek, népességük fokozatosan vegyül el a magyarok között (Erdély története, 1988).

A Partium területe talán a legkorábbi, mely magyar uralom alá jut. A Kárpát-medence északkeleti részén már jóval korábban hatalmi úr keletkezik, ez a terület megszállatlanul maradt, mind a bolgár, morva és frank erők által. Népessége gyér szláv (ant) és avar maradványokból állt. Magyar megszállása lényegében a honfoglalást megelőzően megtörtént (vagy annak első mozzanata volt), a Svatopluk halálhírért vevő éppen a Morvák segítségére induló magyarok itt megállnak, és már nem hagyják el többé a Kárpát-medencét. A keleti területek előbb a gyulák uralma alatt álltak, majd azok az erdélyi Maros-völgybe tették át székhelyüket. A Partium számára a legkorábbi években a keleti határvédelmi feladat jut. Valószínűleg újabb besenyő támadástól tartva itt próbálták kiépíteni a legkorábbi keleti gyepű vonalat. Ezt igazolja a Sebes-Körös völgyében Krajnikfalván talált lovascsapat nyoma, továbbá a legkorábbi magyar földvárak kiépítése: Szabolcsvár, Biharvár, Marosvár, Krassóvár. A biharvári helyörség Bihar-Somlyóhegyen megtalált 10. századi temetője szintén igazolja a fenti feltételezéseket. A földvárak környékén ún. „temetőbokrok” is kialakultak (Magyarország a XX. században, 2000). Biharvár körül egész csoportja alakul ki a honfoglalás kori magyar településeknek, ilyen maradványok Köröstarján, Várad, Hegyközkovácsi, Biharszentandrás, Biharfélegyháza, Biharszentjános, Várad, Mezőtelegd, Hegyközszentimrén Jankafalván és Ártándon kerültek elő (Erdély története, 1988).

Honfoglalás kori települések az Érmelléken: Iriny, Értarcsa, Érmihályfalva, Székelyhíd, Szalacs, Gálospetri, Erdengeleg, Érsemjén, Erkörtvélyes és Szilágypér,

Szatmárból például Kismajtény, a Szilágyságból pedig Zilah és Somlyó területéről kerültek elő (Erdély története, 1988) (28. ábra).

Feltételezhető, hogy a Kárpát-medence megszállásakor az egyes törzsek a medence egy-egy nagy egységét foglalták el, s ezeket „belső-gyepűterületek” választották el egymástól (Hajdú Z., Hóman B., 2005). Minden kétséget kizáróan a mai napig nem sikerült meghatározni ezeket a szállásterületeket, ez a területi konfiguráció amúgy is nagyon rövid ideig állt fenn. Hóman Bálint szerint a Partium területét Kund (északon) és a fejedelem törzse (délen) szállta meg (29. ábra.). Mivel a Partium sokáig gyepüként „üzemelt”, területén hamarosan megjelent a magyar hadsereg határőrizetre szakosodott népe, a székelyek. Biharban a hegyekből az alföldre kiérő völgyek előterében telepedtek le (Székelyhid, Telegd, Székelytelek).

Erdélyben a korábbi vándor népekhez hasonlóan legelőször is a Maros-völgyébe került állandó magyar lakosság. Központjuk Gyulafehérvár lett, majd észak irányú terjeszkedés révén a Szamos-völgy is benépesül és megépítik a 10. század végén Tordavárat, Kolozsvárat és a Lóna völgyében Doboka várrendszerét, ezzel keletre tolik a magyar védelmi rendszer, a Partium elveszíti a gyepű jellegét. A biztonságossá vált partiumi erdők a 11. században királyi vadászterületekké váltak (Igfán-erdő), erre bizonyítékul szolgál a Fekete-körös völgyében Belényesszentmiklós határában megtalált 11. századi hercegi vadászlak és annak melléképületei (Erdély története, 1988).

Az észak-Partium területéről nem nagyon maradtak fenn leletek, így a Szamosköz, a Túr és a Kraszna völgyei, akárcsak Máramaros területe ekkor még minden bizonnyal megszállatlan maradt, ott a szláv lakosság továbbélésével lehet számolni. Ezeken a területeken csak a 11. századi sóút megnyitása után jelent meg összefüggő magyar településterület, a Máramarosi-medencében pedig erre még egy évszázadot kellett várni.

A Partium területének kora Árpád kori térszerkezetét a Süli-Zakar István-Csüllög Gábor 2003-as publikációja (A regionalizmus történelmi előzményei Magyarországon) és Csüllög Gábor PhD disszertációja (A Tiszántúl a Kárpát-medence 10-17- századi regionális tagolódásában) taglalja részletesen. Az ő kutatásaik alapján megállapítható, hogy:

- Már a 11. századtól kezdve rögzülnek a centrumtérsegek, melyek a Pannon-medence peremén helyezkednek el. Egyik legjelentősebb volt a bihari centrumtérsege, melynek az ország más részeivel összehasonlítva kevesebb központ, de magasabb településsűrűség jellemezte (Csüllög 2007). Ez a korai centrumtérsege a domb és síkvidék érintkezésénél egy 10-30 km széles sávot alkotott, mely északi irányba Szatmár felé folytatódott. Kettős közvetítő szerepe volt. Kelet-nyugati irányban Erdély és az Alföld közötti transzferterület, de észak-déli irányú településtérszín belüli áramlások is jellemezték.
- Az ármentes nyílt alföldi területek, a hegylábi területek, a dombvidékek, valamint a belső és fél-medencék voltak a településtérszín elsőszámú területei, ezek a megtelepedés számra a legkedvezőbb helyek és ezeknek a Partium bővében volt.
- A 14. és 16. század között a korábbi partiumi centrumtérsege kiszélesedése figyelhető meg és kialakul a fő kelet-magyarországi térszerkezeti vonal a Szatmár-Szalacs-Várad-Arad nyomvonalon. A vásárvonal felsorolt központjai mind az alföldre kilépő vízfolyások^{vi} völgykapuiban láttak el központi funkciókat.
- Itt jelenik meg az Árpád korra jellemző közigazgatási funkció a dukátus^{vii}. A bihari hercegség különös szerepet töltött be a korabeli magyar közigazgatásban, kiemelkedett az egyszerű vármegyék rendszeréből és közvetlenül a trónörökös irányítása alatt állt (30. ábra).
- A magyar államalapítást követően a területi szervezés első elemei a korai egyházmegyék voltak. A Partium területén egyetlen püspökség: a bihari alakult (hozzá tartozott a Kalotaszeg és a későbbi Békés is), a Szilágyság, Szatmár és Ugocsa területe az erdélyi, Máramaros pedig az egri püspökség fennhatósága alatt állt^{viii} (35. ábra).

- A legkorábbi vármegyék a mai Partium területén Bihar, Zaránd, Szabolcs és Doboka voltak, később ez a rendszer átalakul, Doboka eltűnik erről a területről, de létrejön Szatmár, Kraszna, Szolnok, majd Ugocsa és Máramaros.
- Később kialakulnak a vármegyék fölötti rendszerek, ilyenek a 14. században a pénzügyi kamarák. A Partium területén a Váradi (Bihar, Békés, Külső-Szolnok, Jászság) és a Szatmári (Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Máramaros, Bereg) székel, Kraszna és Közép-Szolnok pedig az erdélyi kamarához volt beosztva (31. ábra).

Középkori birtokviszonyok a kelet-Tiszántúlon

A 14. századra az ország „hivatalos” vármegyerendszerével párhuzamosan a megerősödött arisztokrácia tartományurai is felosztják az országot. Ezek a tartományurak az ország bizonyos részein koncentrálnak a birtokaikat, az udvarban elfoglalt pozíciókat, befolyásukat (nádor, vajda, bán) kihasználva megszerzik az illető országrészen fekvő királyi birtoktestek irányítását is. Így a királyi hatalmat is megkérdőjelezték és nyíltan szembeszálltak vele, például Károly Róbert király uralkodásának elején az ország szétszakadásának a veszélye is fenyegetett. A 14. században, Erdélyben Kán László, a Tiszántúlon pedig a Borsa Kopasz család épített ki korlátlan hatalmat (Csüllög G., 2007).

A Kárpát-medence keleti és északi felében, ahol a történelem viharai nem semmisítették meg az eredeti településhálózatot viszonylag jól követhető a birtokviszonyok alakulása. Jól példázza ezt Szabó István munkája 1937-ből mely Ugocsa megye viszonylatában határozottan megjelöli a nemesi, nemzetségi és királyi birtokok kiterjedését (32. ábra) a 14. században. Eszerint ez a kis megye területének, településeinek nagyjából egyenként harmada tartozik királyi (erdőbirtok), kisenemesi és nemzetségi (Káta, Hont-Pázmány, Gutkeled) birtokokhoz.

A legteljesebb elemzést egész Magyarország birtokviszonyairól, Engel Pál munkája adja, a 15. század viszonylatában. Csánki Dezső kutatásait is felhasználva ez nyújtja a legteljesebb képet a Partiumról is (33. ábra). E térképet tanulmányozva kirajzolódik a sűrűn benépesült területek meglehetősen elaprózott kis és középbirtokrendszere, míg a ritkán lakott hegyvidéki és peremi részekben nagyobb kiterjedésű egységekből álló nemesi és királyi térfelosztás észlelhető.

A Partium jelenlegi közigazgatási egységeinek történelmi kialakulása

A történelmi összefoglalásban külön kell választani a Partium fogalmát és a Partium területén működő vármegyékét. Az államalapítástól a török korig csak a jelenlegi Partium területén létező vármegyékről beszélhetünk.

A XX. század elején a Partium jelenlegi területére részben vagy egészben a következő vármegyék terjedtek ki: Bihar, Arad^x, Szilágy, Szatmár, Ugocsa, Máramaros, Kolozs, Szolnok-Doboka. Korábban más megye és vidéknevek is megjelentek: Szolnok, Közép-Szolnok, Belső-Szolnok, Kraszna, Kővár-vidék, Hajdú-kerület, Zaránd, Báródság, Szabolcs, Doboka, Borsova. Tulajdonképpen nincs más dolgunk, mint végigkövetni a felsorolt egységek történelmi fejlődését az államalapítástól a XX. század elejéig.

Szent István király vitte végbe a Magyar Királyság első közigazgatási felosztását. Mint tudjuk, abban a korban az állami közigazgatás és az egyházszervezet még szorosan összefonódott egymással, egy-egy püspökség létrehozása maga után vonta a vármegye

megszervezését is. Első királyunk uralkodása idején 10 püspökség keletkezik, viszont a vármegyék száma ennél nagyobb, egy-egy püspökség joghatósága több megyére is kiterjedhet (Zsoldos Attila: Szent István vármegyéi 2002). A Partium és a Bánság jelenlegi területe, már abban az időben is átmenetet képez a királyság tulajdonképpeni területe és a névleg függő Erdély között, így itt leginkább gyepű-feladatok ellátására szorított az államhatalom. Közismert történet Ajtony földjének, a Maros-vidéknek a Csanád általi meghódítása, amit a Csanádi Püspökség és Csanád vármegye megalakítása követ. Jóval kevesebbet tudunk az előbbtől északra fekvő területről.

A vármegyék kialakítása ezen a területen is minden bizonnyal megkezdődött még István király uralkodása idején, de kétséges, hogy még az ő életében befejeződött (Zsoldos A., 2002). Zsoldos Attila: Szent István vármegyéi (2002) c. munkájában írja: „Az 1040-es években szereplő Szolnok ispán, Hont és Csanád mintájára feltehető kapcsolata Szolnok megyével, valószínűsíti Szolnok megye az idő szerinti létét, vitatott ellenben, hogy a megye megszervezésére még Szent István uralkodásának végén, vagy valamely későbbi időpontban került-e sor. A Százi-monostor 1067 tájáról származó alapítólevelében a szabolcsi várispánságról, illetve az ahhoz tartozó várnépbeliekről, továbbá a bihari ispánról olvashatunk.” ... „Bihar megye létével legkésőbb az 1050-es évektől számolhatunk, hiszen az időben a Bihar Püspökség már létezett.”

Eszerint az államalapítás után nem sokkal a mai Partium területén két vármegye jön létre, délen **Bihar**, tőle északra pedig **Szolnok**, mely a Tiszától a Kis-Szamosig (Szolnoktól Désig) nyúlik, a só szállítási útvonalát biztosítva. Bihar jelentősége a Dukátus megalapításával növekszik meg, az Árpád-korban a mindenkori magyar trónörökös viselte a Bihar Herceg címet. A korai Bihar magába foglalta a jelenlegi Hajdúságot, keleten pedig a Kalotaszeget is. A vármegyében Csánki Dezső a Hunyadiak korára vonatkozóan tizenegy várat: Adorján, Bályok, Belényes, Debrecen, Keresszeg, Pocsaj, Súlyomkő, Székelyhid, St. Jog, Sztár, Várad; továbbá 18 várost: Almaszeg, Belényes, Beszermény (hol Szabolcs, hol Bihar helysége), Bihar, Bolcsahida, Cséfa, Debrecen, Keresszeg, Kölesér, Micske, Nagy-Beszermény, Nagy-Mihályfalva vagy Nagy-Mihály, Örvénd, Püspöki, Szalacs, Szalárd, Székelyhid, Széplak és Várad; végezetül 518 falut sorol fel, (I. köt. 591-644. lap – Gyalay M.). A Bihartól délre eső **Zaránd** szintén a legkorábbi vármegyék közé sorolható, érdekessége, hogy egyházszerkezeti szempontból a területét nem a szomszédos Bihar püspökség, hanem a jóval távolabbi Egri kapta meg (35.ábra).

Szolnok teret nyer a valószínűleg még korábbi alapítású **Doboka** megyével szemben. **Doboka** Erdély első két vármegyéjének egyike. Néhány évtizedig Erdélynek a teljes északi felére kiterjedt (a déli fele ekkor Fehér megyébe tagozódott), sőt rövid ideig az Erdélyi Püspökség székhelye is Doboka-vár volt (Kristó Gy., 1988). Ennek északi pereme sodródott át Szolnok vármegyébe, a déli pedig még Szent-István idején **Kolozs** vármegyévé lesz szervezve (Kolozsmonostor székhellyel). Szolnok a Tiszától a Szamosig egységes vármegyeként létezett a 13. századig, majd több darabra esett szét (Gyalay M. 1989), Erdély peremén keletebbre **Belső-Szolnok**, nyugatabbra pedig **Közép-Szolnok** jött létre, ez utóbbiból vált ki 1566-ban **Kővár-vidéke**. A szomszédos kis **Kraszna** vármegye Szent István-i alapítású önálló egység volt, bár a történelem során többször előfordult, hogy Közép-Szolnokkal közös ispánt kapott, 1785 és 1790 között pedig a Kővár-vidékkel együtt II. József átmenetileg be is olvasztotta Közép-Szolnokba. Amúgy szinte változatlan formában maradt fenn az 1876-os megszüntetéséig, amikor a területe 1148,8 km², lakóinak száma 1870-ben 62 714 volt. Székhelye a tatárjárásig Kraszna volt, ezt követően Valkóvára, 1445-től Szilágysomlyó (Wikipedia). **Szilágy**, mint vármegye a középkorban bizonyíthatóan, nem létezett, s így ez a legfiatalabb tagja a ma is létező partiumi megye-

névanyagnak. Egyszerű tájnév, amely a korabeli Szolnok megye középső részeit ölelte fel. Szilágy vármegye csak 1876-ban alakult meg **Kraszna, Közép-Szolnok, Doboka és Kővár-vidék** részeiből.

Szatmár vármegye megalakulása bizonytalan időpontban történt, egyes kutatók (pl. Gyalay M., 1989) már a Szent-István kori határvármegyék közé sorolják (szerinte az 1009-ben alapított Erdélyi püspökség a hat vármegyén kívül már megkapja Szatmár és Kraszna vármegyéket is), de 1199-ben már biztosan létezett, hiszen ekkor már Csobánka néven a főispánját is ismerjük (Borowszki S.: Magyarország vármegyéi). Területe valószínűleg szinte teljesen megegyezett a megye Trianon előtti területével. Szinte vele egykorú **Máramaros** is, melyet 1199-ben, mint királyi birtokot „terra” néven említenek, de csak a XIV. században válik vármegyévé (Révai lexikon: Máramaros szócikk). Hegyek közé szorított területe szinte Trianonig változatlan maradt. A vármegye mindvégig ritka népességű maradt, Csánki Dezső kutatásai sem tártak fel több várat és erősséget a Hunyadiak korára vetítetten háromnál. Ezek Huszt, Rónaszék és Dolha. Volt még ezen felül öt város, és pedig Hosszúmező, Huszt, Sziget, Técső és Visk vagy Vysk. Ekkor, a XV. században a falvak száma is mindössze 128. (Gyalay M., 1989). Hasonló a története **Ugocsának** is, mely a XII. századig **Bereggel** együtt királyi vadászterület volt, közös elődjük **Borsova** vármegye (Szabó István, 1937). A kicsi, de viszonylag népes terület III. Béla idején kap saját ispánt. Történelme során kiterjedése kevés változáson esett át.

Törökkori közigazgatás

A XV. századra tehát Bihar, Közép-Szolnok, Kraszna, Máramaros, Szatmár és Ugocsa vármegyék jöttek létre a Partium jelenlegi területén. A török-korban eleinte úgy tűnik, hogy a fenn említett megyék megmenekülnek a pogány uralomtól. Szatmár és Ugocsa kivételével az Erdélyi Fejedelemség uralma alá kerülnek (34. ábra). Bocskai fejedelem Bihar és Szabolcs vármegyében letelepíti a hajdúkat és a székely, szász, kun és jáász székek mintájára megalakul a szabad **Hajdú-kerület**. 1621-ben Bethlen Gábor megszerzi a Habsburgoktól a „**Hét-vármegye**” területét (Szatmár, Ugocsa, Bereg, Szabolcs, Zemplén, Abaúj, Borsod), ezekkel együtt a Partium területe 70.000 km² lesz. 1660-ban a török elfoglalja Váradot, s vele együtt Bihar nagy részét, amelyet 32 évre a Temesvári vilajethez csatolnak, Várad pedig pasaszékhelyé válik (36. ábra). Rövid időre 1676-83 Szabolcs és Ugocsa vármegyék a Thököly felső-magyarországi fejedelemség részeivé válnak. (Barthos–Kurucz: Történelmi atlasz I. nyomán,).

A Habsburg uralom

1692-ben visszafoglalják Váradot és Bihart, s így lényegében kialakul az a területi struktúra, amely fennmarad az 1876-os közigazgatási reformig.

Kiseb változások történtek még, például a XIX. század elején módosult Szabolcs és Bihar vármegyék határa^x. A Partium közjogi értelemben továbbra sem szűnik meg, bár a vármegyék többsége visszakerül Magyarországhoz, Erdélyt nem egyesítik vele, sőt erdélyi igazgatás alatt hagyják Kővár-vidéket, Közép-Szolnok, Kraszna, Zaránd vármegyéket és a katonai határvidékek kialakítása után létrejött Báródságot (37. ábra).

1786-ban **II. József** megpróbálkozott a közigazgatás „korszerűsítésével” és kerületekre osztotta az országot. Erdély egységes maradt (a hozzá tartozó magyarországi részek megőrzésével), Magyarországot pedig 10 kerületre osztották. Bihar a Nagyváradi-

kerülethez került (Szabolcs, Békés, Arad, Csanád és Csongrád megyékkel), Szatmár, Ugocsa és Máramaros pedig a Munkácsi kerület részévé vált (Bereggel és Unggal együtt) (Hajdú Z. 2005). A magyar nemesség tiltakozott a reform ellen, amit a császár a halála előtt vissza is vont.

Némileg az előzőhöz hasonlít a **Bach-korszak** önkényuralma idején bevezetett közigazgatás is. Erdély ekkor is önálló maradt, a hozzá tartozó Kraszna és Közép-Szolnok vármegyéket Szilágysomlyói-kerület néven egyesítették. A Partium legnagyobb részén a Nagyváradi kerület jött létre, amelyhez Arad, Békés-Csanád, Észak-Bihar (! Debrecen székhellyel – amely ekkor jut először közigazgatási szerepkörhöz), Dél-Bihar, Szabolcs és Szatmár, északi pereme (Máramaros és a Bereggel összeolvasztott Ugocsa) már a Kassai kerülethez csatoltatott (Hajdú Z. 2005). Ez a felosztás a politikai enyhülés kezdetéig (1861) maradt fent, majd visszaállították a korábbi közigazgatást. Az 1867-es **kiegyezés** végre rendezte Magyarország és Erdély viszonyát, megtörtént az egyesülés, s így a Partium közjogi értelemben megszűnt.

A dualista közigazgatás

Az elavultnak ítélt magyar közigazgatást az **1876.** évi 33. tc. módosította. Máramaros, Szatmár és Ugocsa vármegyéket nem érintette lényeges területi változás. Biharról levált az amúgy önálló törvényhatóságnak számító Debrecen, egyesült a Hajdú-kerülettel, és kiegészülve néhány szabolcsi és bihari községgel megalakult **Hajdú vármegye**. Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék egyesülésével létrejött **Szilágysomlyói vármegye**. Tőle keletre Belső-Szolnok Doboka egy részével egyesülve létrehozta **Szolnok-Doboka** vármegyét. Kővár-vidékét Szilágysomlyói, Szatmár és Szolnok-Doboka vármegyék között osztották fel. Az 1880, 1882 és 1886-ban történt kisebb módosítások, már nem érintették a Partiumi megyék felosztását, így ezen a területen ezt követően már csak járás és község szinten történtek módosítások a Trianoni döntésig.

A Partium, mint közigazgatási tényező

A Partium, mint területi entitás csak Magyarország három részre történő szakadásával jön létre. Története nagyjából Moháccsal kezdődik és 350 évvel később az 1876-os közigazgatási reformmal ér véget. Létrejötté kényszerhelyzetnek volt köszönhető. A török expanzióval egy időben az ország három részre szakadt. Erdély és a Magyar Királyság maradéka közé a törökök által megszállt terület ékelődött be. Az ország közepét meghódító törökök miatt megszűnik a Kárpát-medence keleti és nyugati része közötti állandó és szoros kapcsolat lehetősége, keleten létrejön a fél-független állam: Erdély, a magyar királyi hatalom pedig csak a medence nyugati és északi részére szorítkozik. A török terjeszkedés iránya szintén északi és nyugati volt, míg keleten néhány királyi vármegye megmenekült, de teljesen elszigetelődött. Kézenfekvő volt, hogy ezek a vármegyék „de facto” Erdély részei legyenek, viszont a magyar királyok névleg sohasem mondtak le róluk. Így alakult ki a fent említett felemás helyzet. Területe állandóan változott, a török terjeszkedés és az erdélyi – Habsburg viszálykodás miatt. A török hódítások lemorzsolgatták róla Bánságot, Arad vármegyét és Bihar egy részét, viszont Bethlen fejedelem hozzácsatolta Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Bereg, Zemplén, Abaúj és Borsod vármegyéket. A legnagyobb kiterjedése elérte a 70.000 km²-t. A pontos lehatárolás szinte lehetetlen az állandó területi változások és a vitatott területek hovatartozásának kérdése

miatt.^{xi} A terület történetének második szakasza a törökök kiűzésével kezdődik. A Habsburg uralom nem törekedett az egységes Magyar királyság visszaállítására, Erdély önálló maradt, sőt az Erdélyi Kancellária (székhelye Bécs) – a magyar főnemesség tiltakozása ellenére – megtarthatta Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd vármegyék és Kővár vidékének az igazgatását is. Jogilag ez a helyzet állt fenn a kiegyezésig és az 1876-os közigazgatási átszervezésig. A részek kifejezés latin megfelelője a „Partium” név.

A Pallas Nagy Lexikona a következőket írja e címszó alatt:

„Partium

(lat.), a hajdani Zaránd, Közép-Szolnok, Kraszna vármegyék és Kővár vidéke, amely magyarországi részek a XVI. és XVII. sz. folytán Erdélyhez való csatolás nélkül az erdélyi fejedelmeknek birtokába jutottak. A részeket az erdélyi fejedelmek, nem mint ilyenek, hanem mint «Magyarország részeinek urai» bírták, oly kikötéssel, hogy haláluk után a magyar király hatalma alá visszatérnek. A visszacsatolás 1693. megtörtént, de 1733. kelt kormányrendelet a részeket ismét elszakította. A visszacsatolás iránt az 1741. XVIII., 1792. XI., 1836. XXI. és 1848. VI. t.-cikk intézkedtek. Az 1877. I. t.-c. Közép-Szolnokot és Krasznát Szilágy vármegyébe, Zaránd vármegyét részben Hunyad, részben Arad vármegyébe, Kővár vidékét részben Szolnok-Doboka, részben Szatmár vármegyében kebelezte be.”

A Partium a kialakult történelmi helyzet ellenére nem vált egységes „tartománnyá”, részben mert az állandó kiterjedésű Erdélyhez viszonyítva ennek folyamatosan változott a területe (az erdélyi-török-habsburg erőviszonyoknak megfelelően), másrészt mert nem alakultak ki közvetlen kapcsolatok az egyes Partiumi vármegyék között (mint a Székely- és Szászföldön), mindegyiket közvetlenül Erdélyből irányították. Az állandó területi változások, a sokszor bizonytalan határvonal, a szigetszerű elhelyezkedés és a Partiumi megyék közötti közvetlen kapcsolatok hiánya megakadályozták egyfajta regionális öntudat kifejlődését. Eszerint a Partium (Részek) néhány kisebb Kelet-Magyarországi vármegye, amelyek jogilag Magyarország részei, de közigazgatásilag Erdélyhez tartoztak. Nem önálló közigazgatási egység, hanem **szigetszerűen elhelyezkedő vármegyék összessége, amelyeknek csak a jogi státuszuk közös.**

A Partium napjainkban

A napjainkban Partium néven emlegetett terület Románia észak-nyugati megyéit jelenti. A terület népszerű neve inkább romantikusnak mondható, mint pontosnak. A Partium név inkább csak a Szilágyságot illeti meg joggal, ez a terület valóban az egész magyar történelem során átmenetet képezett a szűkértelmű Magyarország és Erdély között. Itt történt Szamos folyosóján keresztül az első magyar csoportok Erdélybe vándorlása, sőt Erdély latin neve Transsylvania^{xiii} (a Pannónia felől nézve) „Szilágyságon túli” területet jelent. A másik három megyének már a „Habsburg – féle” szűkebb Partiumhoz sincs semmi köze, nem is beszélve arról, hogy a jelenlegi közigazgatási határokkal Szatmár és Máramaros önmagukban sem történelmi jellegűek.

Több példát is említhetünk új magyar tájnevek keletkezésére a XX. században. A Trianoni Magyarország határainak megvonásakor nem követtek semmilyen ésszerű elvet. Az elszakított területek egy részének még magyar elnevezése sem volt, ekkor jött létre a Kárpátalja^{xiiii}, a Vajdaság, a Burgenland (Őrség, Várvidék) elnevezés. Hasonló vákuum keletkezett észak-nyugat Románia elnevezése kapcsán, mivel e terület nyilvánvalóan elkülönül Erdély és a Bánság területétől egyaránt. Emiatt került sor a Partium név felidézésére, ez azonban nem jelent történelmi gyökereket és folytonosságot, inkább csak a kényszer szülte. Érdekes, hogy egy évszázadon belül gyökeresen megváltozott a

magyaroknak a Partium névhez kötődő érzelmi kapcsolata. Míg a kiegyezésig a Partium név egyet jelentett a magyarok jogfosztottságával és az idegen önkénnyel (hiszen a Habsburg uralkodók önkényesen tartották a Partiumot az Erdélyi kancellária irányítása alatt, közjogilag az továbbra is Magyarország volt), ami ellen küzdeni kell, addig Trianon után a név csengése megváltozott és identitáshordozó magyar nagytáj-névvé vált, ami kötődni lehet, sőt ragaszkodni kell.

A másik fontos kérdés, hogy mennyire tekinthető egységes tájegységnek a Partium? Fizikai földrajzi szempontból jelentős a kohézió. Területére négy fő domborzati egység terjed ki. A kerekén 22.000 km²-es területnek 33%-a esik a Tisza-alföldjére, 22% a Körös- és Szamos-vidéki dombságra, 15% az Erdélyi fennsík peremi részeire, 30% pedig a Kárpátok területére. A Tisza-alföld területén Bihar és Szatmár, az Erdélyi fennsík részein Máramaros és Szilágy, a Keleti-Kárpátokon Máramaros és Szatmár, az Erdélyi-szigethegységen Bihar és Szilágy, a Szamos és Körös-menti dombvidéken, pedig mind a négy megye osztozik.

Mint láthattuk a domborzati változatosság ellenére, az egyes egységek inkább összekapcsolják a négy megyét, nem pedig elválasztják őket. Az egész terület egységesen a Tisza vízgyűjtőjéhez tartozik. Markáns választóvonalak a megyehatárokon nem húzódnak, azonos tájegységek folytatódnak a választóvonal két oldalán: az Érmellék Bihar és Szatmár határövezében, a Berettyó-vidék Szilágy és Bihar határán, a Tövishát Szilágy, Szatmár és Máramaros érintkezésénél, Kővár-vidék Szilágy és Máramaros találkozásánál stb (39.ábra).

A partiumi megyék határai csak két helyen őrizték meg a történelmi jellegüket, s csak ezen a két helyen jelenik meg nyilvánvaló választóvonal: az Avas-hegység vonulatán (Szatmár és Máramaros között) és a Réz-hegység gerincén (Bihar és Szilágy között). Mivel e megyék külső (nem egymás közötti) határai nagyjából természetes és történelmi határok, a belsők viszont „elmosódtak” könnyebb az egységes régiót azonosítani, mint a megyéket külön-külön. A XX. század adminisztratív átrendezései, hozzájárultak a négy megye „homogenizálásához”. A két világháború között például nagy Szatmár és Bihar megyei területek kerültek Szilágyhoz^{xiv}, jelenleg pedig a Szilágyság egy része Szatmárhoz és Máramaroshoz, Szatmár egy része Máramaroshoz, a valamikori Szolnok-Doboka részei Máramaroshoz és Szilágyhoz, Kolozs egy része Szilágyhoz, Ugocsa romániai része pedig Szatmárhoz került. Egyedül Bihar maradt meg többé-kevésbé a történelmi keretek között. Szatmár és Szilágy megyék kis jóindulattal a történelmi Szatmár, illetve Szilágy vármegyék utódainak tekinthetők, Máramaros viszont 35 éves múlta visszatekintő „tákolmány”. A tulajdonképpen Máramaros a megye területének csak a felét teszi ki, a megyeszékhely (Nagybánya) és tágabb környéke Szatmártól, kisebb részek pedig Szilágytól és Szolnok-Dobokától voltak átcsatolva. A területi változások tehát hozzájárultak a régió homogenitásához, viszont maguk a megyék annál heterogénebbek lettek. Mint láttuk a megyehatárokon nincsenek markáns választóvonalak, az ilyenek szinte kivétel nélkül a megyéken belül húzódnak. Elsősorban Máramaros és Szilágy megyék jó példák erre. Máramaros területét a Gutin és Cibles hegységek vonulata szeli ketté. A két részt néhány hágó összeköti ugyan, de ezek a magasságuk miatt (a legalacsonyabb a Gutin-hágó 980m), főleg télen szinte áthághatatlan akadályt képeznek a közlekedés és elsősorban az áruszállítás számára. A két rész között közvetlen vasúti kapcsolat napjainkig sincs. Ugyancsak nehéz a kapcsolat a Lápos-vidék és a Nagybányai-medence, illetve a Máramarosi-medence között (a Lápos-vidék vasútvonallal egyáltalán nem rendelkezik, a megye többi része pedig csak hágókon és szerpentines gyenge minőségű utakon érhető el). Szilágy megyében a kistérségek közötti kapcsolattartást a domborzaton kívül a gyenge minőségű és ritka közlekedési hálózat nehezíti^{xv}. A Meszes-hegység vonulata bár nem túl

magas, mégis erősen elszigeteli a Zilahot a megye keleti felétől. Napjainkban ugyan már új modern főút halad át a hegygerincen, de ez is inkább csak Kolozsvár irányába javított az elérhetőségen. A Szamos völgyén keresztül áthalad Románia 4-es számú vasúti fővonala, de ez csak egy kisvárost (Zsibó) érint, a megye nyugati sűrűn lakott részén csak két helyi jelentőségű vonal épült. Mind Máramarosra, mind pedig Szilágy megyére jellemző a Szamoson túli területek (a megyeszékhelyhez viszonyítva) viszonylagos elszigeteltsége a kevés átkelési lehetőség miatt. Szatmár és Bihar az előzőknél némileg kedvezőbb helyzetben vannak. A domborzati viszonyok kedvezőbbek, a vasúti és közúti hálózat sűrűbb, bár nem mindig kielégítő minőségűek. Szatmár legnagyobb problémája, hogy a megyét átszelő Szamoson tulajdonképpen csak a megyeszékhely kínál megfelelő átkelési lehetőséget. Emiatt a megye két fele közötti forgalom teljes egészében Szatmárnémetire nehezedik. Bihar hasonló helyzetben van. A magasabb hegyvonulatok ugyan a megyehatárokon húzódnak, de az alacsonyabb hegy és dombvonulatok Biharra így is több különálló részre szabják. Ezek a félmedencék mind Nagyvárad irányában nyitottak így ide fut be Bihar teljes vasúti és közúti forgalma. Az egyes kistérségek közötti közvetlen forgalom szinte teljesen elhanyagolható, emiatt nagy terhelésnek van kitéve Nagyvárad (amit csak fokoz a megyeszékhely nemzetközi kapuváros funkciója is).

A lakosság etnikai összetételét vizsgálva nyilvánvaló kettősség állapítható meg. A két fő etnikum (magyar és román) hagyományos választóvonalát a jelenlegi magyar államhatárnál, a Sebes-Körös alsó szakaszán kezdődik, a Berettyó-menti dombvidék gerincén haladva megközelíti a Berettyó és Kraszna folyók felső forrásvidékét, folytatódik a Meszes vonulatán és a Szilágy patak völgyében, eléri a Bükk vonulatát, majd a Gutin és Avas hegységek előterét, végül a Túr völgyével párhuzamosan haladva, attól északra Halminál éri el az ukrán-román határszakaszt.

Trianon előtt körülbelül 8.000 km² volt a magyar és 14.000 km² volt az összefüggő román nyelvterület része. Fontos megemlíteni, hogy mindkét oldalon jelentős méretű nyelvszigetek léteztek. A mai megyehatárokhoz igazodva a magyar nyelvterület magába foglalta Bihar északnyugati negyedét, Szilágy északnyugati negyedét és Szatmár területének a 80%-át. Jelentős magyar nyelvszigetek léteztek Nagyszalonta - Tenke, Belényes, Mezőtelegd - Körösrév, Zsibó, az Almásvölgye, Nagybánya környéke, Magyarláros, a Tisza-völgy és az Avas-medence vidékein.

Napjainkra a helyzet gyökeresen megváltozott. A nyelvszigetek szóránnyá zsugorodtak, a szilágysági nyelvterület nyelvszigetté vált, Szatmár területén a nyelvhatár elmosódott, a megye szinte egész területe vegyes lakosságúvá változott. Biharban valamivel jobb a helyzet, itt csak a nagyobb központokban vesztett terület a magyarság. A nyilvánvalóan magyar jellegű vidékek már csak mintegy 3000 km²-es területet ölelnek fel, további mintegy 6000 km² tekinthető vegyes lakosságúnak (40. ábra). A két fő nemzetiségen kívül nagy számban fordulnak elő cigányok (akik szintén megoszlanak a magyar és román identitásúak között), kisebb számban németek (svábok Szatmárban - Nagykovács és Erdőd környékén, Biharban; cipcerék Máramarosban - Felsővisón), ukránok (a Máramarosi-medence északkeleti részén), szlovákok (Biharban és Szilágyban a Réz hegység falvaiban) stb. A kisebb nemzetiségek szám szerint ugyan gyengék, de mégis sok községben többséget alkotnak. Nem annyira szóránnyak, inkább nyelvszigetnek tekinthetők (41. ábra).

A vallási összetétel meglehetősen kevert. A II. világháború végéig a területen a görög-katolikus vallás volt a legerősebb, azóta gyökeres változások történtek. A görög katolikus egyházat 1948-ban erőszakosan beolvasztották az ortodox egyházba, így napjainkra már ez a legerősebb felekezet. A román lakosság nagy többsége ortodox. Délről

észak felé haladva fokozatosan növekszik a görög katolikusok aránya, de így is elenyésző kisebbségben maradnak. A román neoprotestánsok (pünkösdisták, baptisták, adventisták stb.) aránya északról dél felé növekszik, a legnagyobb arányban Biharban fordulnak elő^{xvi}. Közülük az alföldön inkább a baptisták, a domb- és hegyvidéken a pünkösdisták jelennek meg. A magyar lakosságon belül a reformátusok alkotnak többséget. Arányuk a két katolikus püspöki központtól (Nagyvárad és Szatmárnémeti) távolodva fokozatosan nő, a legmagasabb értéket a szilágysági magyarok körében éri el. A magyar római katolikusok Szatmár megyében vannak a legnagyobb arányban (főleg Szatmárnémeti és Nagykároly környékén), de a nagyobb bihari és máramarosi magyar közösségekben is jelentős arányt érnek el, Szilágyban viszont már csak szórványosan fordulnak elő. Ugyancsak Szatmárnémeti és Nagykároly, valamint Érmihályfalva környékén élnek (számukban erősen megfogyatkozva) a magyar görög katolikusok. Magyar lutheránusok négy városban (Nagyvárad, Nagykároly, Nagybánya és Szatmárnémeti), az unitáriusok pedig kettőben (Nagyvárad és Szatmárnémeti) alkotnak kisebb közösségeket. A magyarok között nagyobb számban jelennek meg a neoprotestánsok (baptisták, adventisták és szombatisták), arányuk nyugatról kelet felé növekszik, legmagasabb Szilágy megyében. A cigány nemzetiség két csoportra oszlik: magyar és román identitásúakra. A magyar identitásúak között a római katolikusok vannak többségben^{xvii}, kisebb arányban reformátusok és baptisták. A román cigányok leginkább ortodox, kisebb részt görög katolikus, pünkösdista és baptista vallásúak. A Partiumi németek és szlovákok római katolikusok. Az eredetileg görög katolikus ruszinok, napjainkban inkább ortodoxok (számukra külön ortodox vikáriátusságot is létrehozta), de egyes közösségek visszatértek az eredeti vallásukhoz.

A Partium területének rövid bemutatása után lássuk, hogy az hogyan illeszkedik be az újonnan létrehozott romániai fejlesztési-tervezési régiók struktúrájába. Románia területén nyolc NUTS 2-es régiót hoztak létre. A partiumi megyék mindegyike a Kolozsvár székhelyű Észak-nyugati Régióhoz került. A régió területének 65%-a, a lakosságának pedig 63%-a a Partiumra esik. A régióhoz tartozó másik két megye (Kolozs és Beszterce-Naszód) a tulajdonképpeni Erdély része, ezek más történelmi és néprajzi sajátosságokkal bírnak. Jelentős domborzati akadályok emelkednek a régió partiumi és nem-partiumi része között: Bihar és Kolozs határán a Vlegyásza, Szilágy és Kolozs között a Meszes és a Szamos fennsík, Máramaros és Kolozs között az Ilosvai-hegycsoport, végül Máramaros és Beszterce-Naszód között a Radnai-havasok. A régió két része között mindössze négy említésre méltó közút és három vasút halad. A fent említett körülmények nyilvánvalóvá teszik, hogy egy önálló Partiumi régió, sokkal egységesebb és életképebb lenne a jelenleginél, s ez a méreteivel (22.000 km², 1.728.000 fő) is megfelel az Európai Unió ajánlásainak. Kolozs és Beszterce megyék, Fehér megyével kiegészülve szintén szabványos régiót hozhatnának létre, amely történelmi, néprajzi, közlekedés-földrajzi szempontból is nagy kohézióval rendelkezne^{xviii}.

A „Partiumi-régió”

A továbbiakban lássuk, milyen földrajzi „paraméterek” jellemeznék a partiumi régiót. A négy megye külső határainak hossza mintegy 900 km. Ebből 49,5% nemzetközi, 50,5% pedig belső határ. Három megyének van nemzetközi határszakasza, Szilágy viszont csak belső határral rendelkezik. A 445 km hosszú nemzetközi határ 54%-a a magyar (ennek 61%-a Bihar, 39%-a pedig Szatmárra esik), 46%-a az ukrán (67%-a Máramarosban, 33%-a Szatmárban) határszakaszt jelenti. A Szatmár megyei Szárazberek falu közelében található

a magyar-román ukrán hármashatár. A régió belső határainak hossza 455 km lenne. Ezeknek a legnagyobb része Biharra esik (44%), ezt követi Szilágy (30%), majd Máramaros (26%), Szatmár nem rendelkezne belső határral. A külső megyék alapján a kolozsi a leghosszabb szakasz (47,2% - Biharral, Szilággyal és Máramarossal egyaránt érintkezik). Arad megye határa 24,7%-ot, Beszterce-Naszódé 19,1%-ot, Fehéré 5,6%-ot, Szucsáváé pedig 3,3%-ot tesz ki. A jelenlegi régióbeosztást követve a legnagyobb szakasz (66,3%) az Északnyugati-régió maradékára, 24,7% a Nyugati-régióra, 5,6% a Középső-régióra, 3,3% pedig az Északkeleti-régióra jutna. Érdekes megvizsgálni a határok jellegét is. A határok teljes hosszának 67,3%-a természetes, 32,7%-a pedig mesterséges jellegű. A belső határok esetében a természetes jellegűek aránya 92,5%, a nemzetközi esetében pedig csak 41,8%. A nemzetközi határoknak tehát 58,2%-a mesterséges (Magyarország határa esetében az arány 97%), tehát a Partium területe jóval nyitottabb külföld felé és meglehetősen elszigetelt Románia többi részétől.

Jelenleg tudomásom szerint nem működik semmiféle „lobby” egy Partiumi régió létrehozásáért. A székelyföldi értelmiség gyakran hallatja a hangját egy önálló „Székelyföldi-régió” létrehozásáért, bár kérésük ez idáig nem talált nyitott fülekre. A Partiumban a román és magyar értelmiség összefogására lenne szükség egy hasonló kampány érdekében.

A „partiumiság” bár nem hosszú, történelmi múltra visszatekintő „régio-tudat”, de Trianon óta létezik (és napjainkban egyre erősödik), főleg a terület magyar lakossága körében. Erre lehet építeni, hogy a történelem folyamán először Románia négy északnyugati megyéje (a régiók szintjén) önálló politikai-közigazgatási entitássá válhasson.

Történelmi, néprajzi tájegységek a Partiumban

A legmagasabb szintű tájegységeknek a Partiumon belül magukat a vármegyéket tekinthetjük, amelyek történelmi képződmények, beleivódtak a köztudatba, **identitásalkotó tényezőkké** váltak (lásd 43. ábra és 2. táblázat). Mindezek egyaránt érvényesek a magyar és a román lakosságra is, bár árnyalatnyi különbségek léteznek. A leginkább partiumiak Bihar, Szatmár és Szilágy, de részben Máramaros, Ugocsa, sőt Szolnok-Doboka nyugati részei is „elpartiumosodtak”. A Trianoni döntés előtt önálló Partiumi identitás nem is létezett (és azóta is csak a magyar lakosság körében egyértelmű^{xix}), ez a terület egyszerűen a Tiszántúl részét képezte, statisztikailag pedig a Tisza-balpartjának a kerületét tette ki^{xx}. A Tisza bal parti kerület a Partium bővített kiadásaként is felfogható. A legnagyobb dilemmát Arad megye okozza, amely a történelmi múlt, és főleg Zaránd megye asszimilálása jogán méltán igényt formálhat Partiumhoz való besorolásra. Más szempontok ezzel ellentétesen hatnak.

Már a kiegyezés utáni Magyarországon is a térszerkezet alakulása egy Arad-Temesvár „tengely” kialakulása felé mutatott, és ez Arad-megyének az „elbánságiasodásához” vezetett. Igaz ugyan, hogy a vármegyehatár és a történelmi Bánság határa ekkor még egybeestek, de ez azzal járt, hogy Arad thj. város legközvetlenebb vonzáskörzete is (pl. a vele összeépült Újarad nagyközség) Temes vármegye részét képezte. Később (legutóbb 1968-ban) a megyehatárokat a vonzáskörzetekhez igazították, ez viszont azzal járt, hogy a Bánság északi sávját Aradhoz csatolták. Az I. világháború előtti Magyarországon ugyan Arad déli határa a Maros folyó volt (tehát a Bánság határai még történelmiiek voltak), már akkor is ezt a vármegyét a Tisza-Maros kerülethez sorolták^{xxi}. Napjainkig ez a folyamat tovább erősödött, és Arad megkérdőjelezhetetlenül Bánságivá

vált^{xxii}. Több népességföldrajzi és település-földrajzi jellemző is azt kívánja, hogy Aradot végérvényesen bánságinak tekintsük, pl.:

- a települések jelentős része tipikus rácsos szerkezetű, akárcsak a Bánságban
  - a települések zöme eredetileg többitnikumú és többfelekezettű
  - a román lakosság túlnyomó többsége ortodox vallású (ma is és a múltban is), míg a Partiumban a többség görög-katolikus volt
  - a magyar lakosság túlnyomórészt római-katolikus, akárcsak a Bánságiak, míg az északabbra fekvő Bihar magyarsága református többségű
  - 1990-ig nagyszámban éltek Arad megyében is svábok, összefüggő területet alkotva a Bánságiakkal, míg a Partiumban nagy tömegű sváb telepítés csak szigetszerűen (főleg Szatmárban) fordult elő
  - jelen vannak a kifejezetten Bánságra jellemző etnikumok: a szerbek és a bolgárok
- Az egyes megyék, mint identitáshordozó egységek, már a középkor óta léteznek, kivélt Szilágy képez^{xxiii}. Ez a vármegye Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék, ill. Kóvár-vidék egy részének az összeolvadásából jött létre. Nagyon nehéz megmondani, hogy másfél évszázaddal ezelőtt létezett-e krasznai és közép-szolnoki identitás. Az bizonyos, hogy mivel ezek a területek egy néprajzi tájat képeztek, azonos történelmi fejlődésen estek át, Szilágysági identitás már akkor is létezett, és ez olyan erős lehetett, hogy ez idézte elő 1876-ban a Szilágy vármegyévé való összeolvadásukat.

A településhálózat kialakulása

A Partium területének a benépesüléséről számos közvetett jellegű útmutatónk van. A régészet mellett a legjelentősebb szerepe a korabeli dokumentumoknak van. Ezek alapján számos, egész Erdélyt vagy a történelmi Magyarországot felölelő adatbázis is létrejött, melyek tartalmazzák az egyes települések első említéseinek az időpontjait is. Ilyen munkák például a teljesség igénye nélkül Gyalai Mihály: Magyar igazgatástörténeti helységnévtárában (1989), Engel Pál középkori birtokviszonyokkal foglalkozó műve, Szabó M. Attila erdélyi helységnévtára (2006), a román nyelvűek közül pedig Suciu C. Erdély történeti helységnévszótára.

A két fő módszer (a régészeti és az írott forrásokra alapuló), melyekkel a történelmi idők népességfejlődése vizsgálható, főleg összehangoltan hatékony, mindkettőnek a másiktól eltérő jellegzetességei vannak. A régészeti bizonyítványokra változatosabb információkat közölnek egy népesség mindennapjairól, de a pontszerű vizsgálatok néha téves általánosításokhoz is vezethetnek, részben pedig a leleteknek az időben történő pontos elhelyezése okoz gondot a jelenleg használt módszerek hibahatára miatt. Az írott források, amennyiben hitelesnek bizonyulnak, sokkal teljesebb általános képet adhatnak egy nagyobb területről (nem feltétlenül pontszerűen), ráadásul az információk időben való elhelyezése is pontos. A gondot ez esetben az okozza, hogy a 12. századig alig vannak írásos említések a Partium területének a településeiről, a dokumentumok, pl. tizedjegyzékek, adóösszeírások csak ezt követően sokasodnak meg. Emiatt a korabeli oklevelek alapján csak a 13. századtól kapunk részletes információkat a Partium településhálózatáról.

A településhálózat fejlődését Szabó M. Attila, Gyalai Mihály és Engel Pál adatait felhasználva vittem térképre (44. ábra). A kapott eredmény alkalmas az általános tendenciák felvázolására, de fontos megjegyezni, hogy konkrét eseteket (településeket) vizsgálva nem elhanyagolható a hiba valószínűsége. A módszer hiányosságait a következőkben foglalhatnám össze:

- egy település első írásos említése csak a legkritikább esetekben esik egybe a település valós alapításának időpontjával, arra pedig csak közvetett sejtéseink lehetnek, hogy mennyi idő telt el a két időpont között. Ez lehet csupán néhány év,

de akár egy évszázad is. Eszerint a települések többsége idősebb, mint az, ahogyan az első említés időpontjából kiderül.

- bizonyos esetekben a korabeli forrás csak egy földrajzi tájleletet nevez meg (pl. hegyet, patakot), amit utólag könnyen azonosítani lehet az azon a helyen később létrejövő (hasonnevű) településsel. Így az esetek kis részében az első írásos említés korábbi, mint a valós alapítás.
- általában a kettes, hármas településpárok (Alsó-, Felső-, Közép-; vagy Kis-, Nagy; Magyar-, Oláh-, stb.) első említése azonos időpontban történik, nem amiatt, mert ez valóban egy időben történt volna, de nem megállapítható, hogy mondjuk az 1249-ben Fyld néven említett falu Alsó-, Közép-, vagy Felsőfüldre vonatkozik-e. Nyilván könnyebb a helyzet az Ó- és Új- előtagú településeknél, de ez is csak az alapítási sorrendre enged következtetni, a köztük eltelt időre nem.
- egy napjainkban is létező település ismert alapítási ideje sem garancia arra nézve, hogy az a két időpont között folyamatosan lakott volt. Nagyon gyakran akár évszázados léptékű időintervallumra is elnéptelenedhetett egy-egy ilyen telep, s így az újratelepülés után akár a korábnál gyökeresen más jellegű népesség is megjelenhet. Eszerint egy település mai népesség összetétele nem biztos, hogy azonos az alapításkor létezett összetétellel (ez persze a folyamatosan lakott települések esetén sem biztos). Külön problémát jelent, hogy egy elnéptelenedett, majd újratelepült falu azonosnak tekinthető-e, vagy esetükben már az újratelepülés időpontja értelmezhető-e alapításként. Ha nem akkor például a román történészek is joggal beszélhetnek Napoca vagy Apullum túléléséről.
- a települések azonosítását megnehezíti, hogy bizonyos esetekben a népesség egyszerűen áttelepült máshova, vagyis a település elköltözött. Ez szintén az előzőhöz hasonló problémát vet fel, vagyis az áttelepült falu az előző „jogutódnak” tekinthető-e, vagy új településről beszélünk.
- szintén azonosítási probléma, hogy néhány esetben az okmányokban említett település nem ismerhető fel teljes bizonyossággal. A korabeli írásmód és elnevezések, a magyar nyelv változásai, a hangzás hasonlósága, vagy egyszerűen a kódexíró tévedése miatt ez a lehetőség is fennáll, hogy tévesen azonosítanak be egy-egy falut (nyilván ez esetben az első említés időpontja is téves), vagy egyesek egyáltalán nem azonosíthatóak. Ez a probléma nagyon gyakori a középkorban elpusztult települések beazonosításánál.

Mint említettem, a 11. és 12. századból még nagyon foghíjas információink vannak a településekről, így nem csoda, hogy a közvetlenül bizonyíthatóan létező települések száma nagyon alábecsült. A **11. században** (45. ábra – a) mindössze hét ma is létező település léte bizonyított írásos források alapján, közülük hat Bihar megyei (Bihar – 9. sz., Várad – 1068 és 1095 között, Szalacs – 1067, Szentjobb – 1083, Váradles – 1086, Keszteg – 1065), valamint a Szilágy megyei Krasznáé (1090). Annak ellenére, hogy közvetett bizonyítékok léteznek Bihar, Kraszna és Szatmár megyék létezéséről, és ez nyilván nagyobb számú települést feltételez, továbbá 12. század előtt székely jelenlét is bizonyítható (akik szintén saját településekkel rendelkeztek).

A **12. század** viszonylatában az előzőhöz hasonló problémával szembesülünk, az ismert települések száma még mindig messze alatta marad a feltételezhető valós számnak. Az már ennyiből is megállapítható azonban, hogy a térség legsúlyosabb vármegyéje Bihar, az itteni települések száma tízzel bővül (Ant, Feketebátor, Berettyócsuhaj, Fugyi, Feketegyőrös, Érolaszi, Kügypuszta, Éselénd, Tamáshida, Értarcsa), míg a szilágyságiak száma csak eggyel (Zilah) és megjelenik az első két Szatmári település (Szatmárnémeti, Kissár) (ábra).

A **13. század első felében** végre már a településterület feltételezhetően valós kiterjedését vázolhatjuk fel. Az ismert települések száma ekkor ugrásszerűen 141-el

emelkedik, nyilvánvalóan nem ekkor érte ezt a vidéket egy telepítési hullám, (bár a tatárdúlás után létezett újratelepítés, de a jelzett települések közül 124 még a dúlás előtti említés), hanem jelentős hányaduk már korábbi alapítású. Az ismert települések szelösen ugyan, de megtalálhatók Bihar és Szatmár alföldi részein, valamint a Szilágyság nyugati felében, vagyis a jelenkori megyék törzsterületein. Máramaros még szinte lakatlan, csak a Szatmártól és a Szilágyságtól idecsatolt részein van néhány említés. Érdekes, hogy az ismert települések csoportokat alkotnak, legjelentösebb ilyen Nagyvárad környékén van^{xxiv}, de Feketebátor, Szentjobb, Margitta, Érkeserü, Tasnád, Szatmárnémeti, Nagyalu, Kraszna környéke stb. is ilyen.

A 13. század második felében újabb 111 települést említenek a dokumentumok, megjelennek az első településszigetek a Láposi- és a Belényesi-medencében, Bihar alföldi részein pedig ekkor már összefüggö településhálózatról beszélhetünk, de a szilágysági és a szatmári településrendszer is sűrűbb lesz (ábra).

A 14. század első felében jelenik meg a legtöbb (166) új település. Bihar nyugati része teljesen egybefüggö településrendszerrel rendelkezik és az Élesdi-félmedence völgyi része is szépen kirajzolódik a térképen. Szinte összefüggö Szatmár és a Szilágyság nyugati területe, de jelentös az Almás-Egrefy-völgyi belakott terület is. Megjelennek az első Máramaros-medencei telepek is (ábra).

A 14. század második fele 134 új említést hoz. Ekkor határozottan összeér Bihar, Szatmár és Szilágý már korábban belakott része, és folytatódik a Máramarosi medence benépesedése (ábra). Érdekes összefüggés állapítható meg a 14. század végi településterület és a 19.-ig (de főleg a középkorban) elpusztult települések elterjedése között. Az elpusztult falvak túlnyomó része ezen a területen létezett, és ezeknek is zöme (mintegy 130) a bihari részeken (ábra). Ez egyrészt azt a feltételezést erősíti, hogy a középkorban Bihar centrális helyet foglalt el, viszonylag sűrű népességgel, melyet úgy a járványok, mint a háborúk jelentösebb mértékben pusztíthattak, és különösen ki kell emelni a török hódítást, mely a partiumi vidékek közül közvetlenül csak Bihart érte el, csak itt számolhatunk a törökök tartós jelenlétével.

A 15. század összesen 224 új említést hoz. Befejeződik Szilágý és Szatmár törzsterületének továbbá a Máramarosi-medencének a belakása, és elkezdődik a Kővár-vidék benépesedése is. A Partium területéből ekkor már csak Bihar dél-keleti része és a Belső-szolnoki Szamos-völgy maradt számottevö népesség nélkül (ábra).

Ezeknek a benépesedése a **16. századra** marad, ekkor 221 jórészt Belényes- (mely a Partium utolsó benépesülö vidéke) és Kővár-vidéki falu megjelenését jegyezték fel (ábra). Ekkor lényegében befejeződik a Partium területének benépesedése, a települések az egész területet lefedik. A következö évszázadok már csak a rések kitöltésével (településsűrűség növekedésével) és a feldült területek újratelepítésével (pl. a dél-bihari sík) telik. A **17. században** már csak 24 település jelenik meg (ábra), jórészt Biharban és a Kővár-vidéken, a **18. században** csak 22 (ábra), a **19. században** már valamivel több, 46 darab (ábra). Ez az utolsó három évszázad jelentös kormányzati (Habsburg) telepítéseket hoz, a Partiumba románokat, szlovákokat és svábokat telepítenek, részben már korábban létezö, részben új alapítású településekre. A **20. század** új települései már a román kormányzat művei, ezeket két csoportba sorolhatjuk, a román telepesfalvakat, melyeket kifejezetten Trianon után a határmenti magyar településterület megbontása céljából telepítettek^{xxv}, másik részük az ötvenes évek extenzív településpolitikának köszönhetik a létüket és nagyjából egységesen az egész területen megtalálhatók. Ez utóbbiak túlélése kétséges, a hatvanas évektől megkezdődött a vidéki területek kiürítése, ami elszívta ezeknek a „majdnem falvaknak” a népességét. Mintegy fele ezeknek már meg is szűnt, a

másik fele bár létezik, de népességihiányában a megszűnés határán vannak^{xxvi}. Hasonló sorsra jutott jó néhány nagyobb történelmi múlttal bíró Kővár-vidéki és Szamos völgyi település is (46. és 47. ábra).

A Partium román szemmel

Erdély és a Partium történetének magyar és román változatai különböznek egymástól. Időben visszafele haladva egyre inkább eltávolodik egymástól a két koncepció, szétnyílik közöttük a „történelmi olló”. A jelenkor, újkor és középkor esetében még az azonos események eltérő interpretációiról van szó, a kora középkor, ókor és őskor esetén viszont már szinte teljesen különböző, egymással teljesen ellentétben lévő állítások hangzanak el. Érdekes módon az őskornak a késő bronzkor előtti időszakában már újra közelednek egymáshoz a vélemények, az őskor első felét tekintve a két nemzet történészei által kidolgozott elméletek és állítások nagyrészt alátámasztják egymást. Eszerint a késő bronzkortól „szétváló történelem” a 13. századik jórészt külön utakon halad, majd ezután már inkább csak értelmezésbeli különbségek adódnak. Ez azért érdekes, mert a 13. századtól már mindkét nép (a magyar és a román) bizonyíthatóan jelen van a Kárpát-medencében, tehát a legnagyobb véleménykülönbség az ideérkezésük körülményeire vonatkoznak. Ily módon a történelem a politikát szolgálja, a letelepedés elsősége erkölcsi biztonságot ad, a területhez való jogot igazolja a 21. században is. Ez még mindig azt a félelmet igazolja, ami a politikai realitások ellenére létezik. A későbbi korok eseményeinek eltérő felfogására jó példa, hogy a magyar és a román történészek miként magyarázzák Vitéz Mihály havasalföldi fejedelem hódításainak az okát.

Történelmi kérdések eldöntését én nem tekinthetem feladatomnak. A magyar történelmi nézőpont területiséggel kapcsolatos részleteit már tárgyaltam, így a teljesség kedvéért az alábbiakban felsorolom, melyek azok a pontok a román történészek munkáiban, ahol jelentős eltérések jelentkeznek. Forrásként a legelterjedtebb román történelmi műveket használtam:

- Egy kiterjedt eurázsiai területen, mely a Volga, az Aral-Kászpi-sztyeppék és a Jenyiszej között tehető, jött létre az indoeurópai népek csoportja. Ezek 2400-2300 évvel időszámításunk előtt nyugatra vándoroltak (I. Nestor – *Istoria Poporului Român*, 1970). A bronzkorban kialakulnak az indoeurópai népek nagy tömbjei, köztük a trákok, akik a szanszkrit, iráni-szkíta, balti, illír és szláv nyelvekkel együtt az indoeurópai népek „satem” csoportjába tartoznak. A Krisztus előtti második évezredben végbemegy a Kárpát-dunai térség eltrákosodása, a jövevény trákok összeolvadnak ott élő ősi népekkel. (*Istoria românilor* 1995). Az összeolvadás felemásan sikerül, nyelvileg a jövevények, kultúrájukban pedig az őslakók bizonyulnak „erősebbeknek.” (I. Nestor – *Istoria Poporului Român*, 1970). A legkorábbi írott források a Dunai-térség trákjait említve bizonyára az ott élő géta-dákokról beszélnek (*Istoria românilor* 1995).
- Az összeolvadás után, az itt megjelenő kultúrák szinte mindegyike tráknak tekinthető. Bronzkori trák leletek származnak a partiumi Székelyhíd, Apa és Szaplonca területéről. Katonai jellegű közigazgatást alakítanak ki, kapitányok vezetése alatt. A partiumi regionális központjuknak az ottományi vár tekinthető, amely a nevezetes bronzkori kultúra központja. Vallási központjuk Szalacson volt. Nevezetes temetőik a máramarosi Felsőszöcsön, Oláhláposon és az érmelléki Szilágypérban lettek felfedezve. A bronzkori Ottomány, Wietenberg és Monteoru kultúrák jellegzetesen trák vonásokat hordoznak (*Istoria românilor* 1995).
- A trákokhoz tartozó géták és dákok lényegében egy népet, a trákok északi ágát alkották. Közöttük különbség csak a településterületük jellegét tekintve létezett, mivel a dákok hegyvidéki, a géták pedig síkvidéki volt. (R. Vulpe – *Istoria Poporului Român*, 1970). Ez a nép népesítette be a Kárpát-dunai körzetet, lényegében szinte az egész bronz és vaskorban. A

dákok első említése Hékatéiosz nevéhez fűződik, az általa említett crobyz és teriz törzsek minden bizonnyal dákok voltak (Istoria românilor 1995). Az agathürszök szkíta népe a dákok mellett telepedett le, szokásaikban és kultúrájukban is közeledve hozzájuk. (I. Nestor – Istoria Poporului Român, 1970). A rómaiak már Caesar idejében tudtak a dákokról, s ilyen néven nevezték őket (Istoria românilor 1995).

- A kelták partiumi letelepedése egy dákok által már belakott területre történt. A keltákkal folytatott harcok a dák törzseket összefogásra és egységre sarkallta (R. Vulpe – Istoria Poporului Român, 1970).
- A római kor városainak jelentős része már a dák királyság idején is létezett, ilyen volt a Partiumban például Porolissum és Ziridava (Pécska) (Istoria românilor 1995).
- Még a Dák Királyság idejében megkezdődik a latin kultúra terjedése, a kulturális integráció a birodalomba. A dákok római megítélése pozitív, akik civilizált gazdag országot építenek, melynek megszerzésére a rómaiak vágyakoznak (Istoria românilor 1995).
- Decebal uralkodása idején a szomszédos dák törzsek más etnikumú törzsekkel együtt (pl.: roxolánok és jazigok) egyfajta konföderációt hoznak létre a Római Birodalom ellen. (Istoria românilor 1995).
- A római invázió után a dákok romanizálásában nagy szerepet játszott a dák férfiak besorozása a birodalom légioiba. Szintén fontos tényező, hogy a telepes lakosság érkezési helyétől függetlenül szinte teljesen latin nyelvű. A korábbi dák vallási ceremóniák latin nyelven élnek tovább (Istoria românilor 1995).
- A rómaiak kivonulásakor a Dunától északra és délre egyaránt népes, visszavonhatatlanul romanizált népesség élt (C. Giurgescu 1967). Velük közvetlen kapcsolatban álltak a Partium területén (pl. Aranyosmeggyesen és Lázáriban) élő „nagy-dákok”. A kivonulásakor csak a vezető beosztású rómaiak távoztak, a romanizált népesség maradt, és asszimilálta a szabad dákokat is. Az egy millió főt kitevő romanizált népességnek hely híján amúgy sem lett volna hova visszavonulni. Városaik tovább éltek, így pl. Porolissum, Napoca, Apullum, ez utóbbi kettőben latin nyelvű őskeresztény népességet is feltételezhetünk. Tovább éltek a latin nyelvű falusi települések is. A helyi latinok növekvő számú népessége előzőnli a környező vidékeket (Istoria românilor 1995).
- A román nép saját hazájában való kontinuitásának a tagadása, idegen az emberi élet általános realitásainak logikájától és a dolgok természetes rendjétől (R. Vulpe – Istoria Poporului Român, 1970). Dimitrie Onciul román történész elméletében a kontinuitás és a délről történő bevándorlás lehetőségei ötvöztek, vagyis egy folyamatosan itt élő csoport létezése mellett, nagyobb tömegek délről történő idevándorlásának lehetőségét is elismerte (C. Daicovicu, 1968).
- A rómaiak kivonulása után nem a vizigótok özönltek el a volt tartományt, hanem a szabad dákok és kárpok törzsei (K. Horedt 1968). A rómaiak amúgy még mintegy évszázadon keresztül védik a tartomány lakosságát az ide betörő vándornépektől, a hódítással próbálkozó gótokat például 367 és 369 között verik ki. Erdélyben továbbra is „római világról” lehet beszélni. A folyamatosan vándorló hunok nem telepsznek le hosszabb időre a tartományban, a helyi népesség folytathatja a megszokott életvitelét (I. Nestor – Istoria Poporului Român, 1970).
- Az 5. században a Kárpát-medencében hatalmi egyensúly alakul ki a gepidák és az osztrogótok között (akik a Kelet-Római Birodalom csatlósai). Ez utóbbiak megakadályozzák a gepidákat a tartomány meghódításában (471). Az osztrogótok 488 táján Itáliába vonulnak, a gepidák csak ezt követően terjeszkedhetnek. Államukat, melynek központja a Tisza mellett létezett, csak a Nagyvárad-Arad vonalig terjesztik ki keleten, Erdélyben csak néhány katonai hídfőállást hoztak létre. (I. Nestor – Istoria Poporului Român, 1970).
- Az avarok a Partium síksági részeinek kivételével soha nem telepedtek le Dácia területén. Uralmuk idején szlávok érkeznek Erdélybe, például a Küküllő-vidékre, ezek lassan a helyben élő őslakosok életmódjához alkalmazkodtak. A 8. századra kialakul a román nép sajátos és egységes kultúrája, a Dridu-kultúra (I. Nestor – Istoria Poporului Român, 1970). Csak a 9.

századtól lehet folyamatos idegen uralommal számolni. (Istoria românilor 1995). A 9. század elejétől formailag a románok a protobulgár állam alattvalóivá válnak, de Dáciában sem bolgár letelepedés sem pedig katonai jelenlét nem mutatható ki (I. Nestor – Istoria Poporului Român, 1970).

- A románok a vándornépek ellen földvárakban védekeztek, ilyenek voltak a Partium közelében Doboka, Kolozsmonostor, Óthalom. Saját közigazgatási rendszerük vidékekből (Țări) majd később kenézségekből állt, s a rendszer csúcsán a csak Anonimus által ismert három fejedelem: Glád, Ménmarót és Gelu (Gyalu, utóda később Gyula volt – S. Ștefanescu – Istoria Poporului Român, 1970) állt. Ménmarót birtokolta a bihari, zilahi és szatmári várakat is, Gyalu pedig bizonyára Doboka és Kolozsmonostor ura volt. Glád utóda Ajtony Marosvár központtal (Istoria românilor 1995).
- 1075 után magyar kézre kerültek Aranyosmeggyes, Bihar és Torda várai, de Zaránd, a Szilágyság, Lápos-vidék és Máramaros még a magyaroktól kvázi független román kenézek uralma alatt maradt (Istoria românilor 1995). Önálló „román” adminisztratív egységeknek tekinthetők Erdélyben és annak peremén: a Barcaság (Tara Bârsei), Fogarasföld (Țara Făgărașului), Dorna-vidék (Țara Dornelor), az Avas (Țara Oașului), Hátszeg-vidéke (Țara Hațegului), és Máramaros (Țara Maramureșului) (C. Giurgescu 1967) (32. ábra).
- 1599 és 1601 között Vitéz Mihály Havasalföldi vajda tudatos nemzetegyesítési harcot folytatott, ez volt az első próbálkozás nagy-Románia létrehozására (Istoria românilor 1995).
- Robert Roesler és más hasonló „majdnem-történészek” a kontinuitás elméletének tagadásával a román nemzeti mozgalmak (1600, 1791, 1918) elfojtását célozták meg. Politikai célok vezérelték őket, mint a dualista uralom erősítése, elméletük számos ponton is tudománytalannak tekinthető. (Istoria românilor 1995).

Román történelmi-néprajzi tájegységek a Partiumban

A román etnogenézissel foglalkozó román történészek túlnyomó többsége a kontinuitás elmélete mellett áll ki. Ők a magyar honfoglalás korából, egy már kialakult román térstruktúráról beszélnek. Ez egy kétszintű rendszerként van megfogalmazva, egyrészt a kelet-pannóniai szokásos térfelosztásnak megfelelően hármastagolódást feltételez (Erdély-Partium-Bánság – 49. ábra) politikai szinten is, három román etnikumú államformáció révén, melyeknek vezetői a már említett Gelu, Menumorut és Glád. Azt fontos azonban megjegyezni, hogy ez a térfelosztás egyetlen forrásra, mégpedig Anonymus Gestájára (mely nem tartozik az általánosan elfogadott és hiteles történelmi források közé) támaszkodik, más korabeli dokumentumok sem a politikai egységekről sem a vezetőikről nem tudnak. Ez a konfiguráció szinte tökéletes kivetítése a jelenlegi térfelosztásnak.

A másik, kisebb egységekből (tájegységek – țări, kenézségek) álló rendszer, mely szinte teljesen megegyezik (bár foghíjasan) a jelenlegi néprajzi felosztással (49. ábra.). Ennek a rendszernek az elemei részben történelmileg igazolható egységek. Így Máramarosban, Hátszeg-vidékén, vagy éppen Fogaras-vidékén valóban léteztek román kenézségek, de az a feltételezés, hogy a magyar közigazgatástól függetlenek lettek volna és, hogy később ezek tökéletes beolvasztása révén jöttek volna létre a magyar vármegyék, már nem állja meg a helyét.

A máramarosi román vajdaságot például a magyar közigazgatás szervezi meg a 14. században, a vlachok vajdája a megye alispánjának (a mindenkori huszti várnagynak) tartozik felelősséggel (Bélay V. 1943).

A román történelmi munkákban felsorolt egységek jelentős része soha nem rendelkezett közigazgatási szerepkörrel (pl. Belényes-vidék), esetükben egyszerűen hagyományos néprajzi tájegységről beszélhetünk (50. ábra).

A közép és újkorra vonatkozó román történelmi-közigazgatási koncepciók

Erdély és ezen belül a Partium vonatkozásában a román történelemtudomány részéről egyfajta Magyarország-tagadás figyelhető meg. A magyar honfoglalás és terjeszkedés tényét el kell fogadniuk, de a történészek ennek az időpontját „késleltetni” próbálják, s Erdély teljes megszállását, s ezzel a helyi román uralom túlélését a 12. századra teszik. Sokszor az egyértelműen magyar vezetők (pl. Gyula) uralmát is román jellegűnek tüntetik fel, nem beszélve a számos néprajzi terület, létező vagy feltételezett vajdáinak és kenézeinek a valós vagy elképzelt önrendelkezéséről. A román közigazgatás túlélését kiterjesztik az egész középkorra, s ebben az Erdélyi vajdaság létezése van segítségükre. A Magyar Királyság keleti tartományát egyszerűen az egyik román államnak tekintik, s mivel az ő elképzeléseik szerint Erdély az egész történelem során román többségű területként létezett, az sem fontos, hogy ezen államocskák vezetői folyamatosan magyar nemzetiségűek voltak.

Ezt a koncepciót erősíti az önálló Erdélyi-fejedelemség megalakulása, mely már valóban félig meddig független államként élte az életét, és amely már birtokolta a többi magyarországi románok által lakott területet: a Partiumot és a Bánságot is. Ennek a szemléletnek a csúcspontját az 1600-as év jelenti, mikor Vitéz Mihály havasalvi vajda meghódítja Erdélyt és végrehajtja a román államok első egyesítését^{xxvii}.

A dolgok ilyen irányú megvilágítása a Habsburg-korban is folytatódik, a közjogi értelemben önálló magyar királyság léte is tagadva van, Magyarország területét egyszerűen a Habsburg birodalom részének tekintik, míg Erdélyt és az ekkor már valóban létező Partiumot valamiféle korlátozottan autonóm román területként jelenítik meg. A kiegyezés utáni Magyarország is a leggyakoribb román térképi ábrázolásokon az előző korszakhoz hasonlóan teljesen be van olvasztva a birodalomba, csak annak a nevében (Imperiul Austro-Ungar – Osztrák-Magyar Birodalom) változtatnak.

Az alábbiakban (51. ábra) néhány jellemző román történelmi térképpel szemléltetném a fent leírtakat:

- A. Ezen a térképen a 14.-16. századok közötti Erdélyt láthatjuk. A környező országok közül egyedül Magyarország nincs megnevezve. Erdély egyértelműen le van választva, sőt két érdekszférára, vagy befolyási övezetre van osztva, északi fele moldovai, déli fele pedig havasalföldi érdekelttség. Mi több még Magyarország keleti peremi részein is a két román fejedelemség befolyása érezhető, az észak-Partiumban (Szilágyság, Szatmár, Máramaros, Kárpátalja) moldovai, dél-Partiumban (Bihar, Zaránd, észak-Szörény) havasalföldi érdekelttség tűnik elő.
- B. Az előző térképpel azonos időszakban ábrázolja a román államokat. Érdekes, hogy Szatmár, Máramaros, Zaránd és Arad vármegyéket egyértelmű Erdélyi fennhatóság alá helyezi, míg Bihar, Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd mintha magyar-erdélyi kondomíniumok lennének. A Bánság területe erdélyi-török fennhatóság, néhány erdélyi vidék moldovai (Csicsó, Radna, Beszterce, Küküllővár), mások pedig havasalföldi (Szörény vármegye, Omlás, Algyógy, Alvinc, Fogaras-vidéke) fennhatóság alatt állnak.
- C. A harmadik térkép egyenesen Romániát viszi a 15. század politikai porondjára. Románia és Magyarország határa a Tisza folyó. Erdélyt Valahia Transilvana-nak nevezi. Román fennhatóságot sugall nem csak a tulajdonképpeni Erdélyben, de a Máramarosból és Körös-vidékből „összerakott” Tiszántúltra és a Bánságba is.
- D. Az előzőhöz hasonlóan ez a térkép is óriás-Romániával számol, bár ez kicsit későbbben a 16. és 17. század fordulóján. Érdekessége, hogy Romániával ellentétben Magyarország nem is

léteznek (a Német-Római Birodalom helyettesíti). Egyértelműen román terület Erdély, Máramaros és a meglehetősen tágan értelmezett Körös-vidék, míg a Tiszántúl román-török, észak-Partium pedig román – német-római kondomíniumok.

Tudatosítani kell azonban, hogy a fenti ábrázolások nem a korabeli román politikai gondolkodásmódot tükrözik, hanem a „modern román ideológia” eredményei, mely a román kontinuitásnak a politikai vetületeit tűzte zászlajára. A kontinuitás elve, akárcsak a Nagy-Románia, vagy Új-Dácia megvalósításának óhaja az Erdélyi Iskola (Școala Ardeleană) mozgalomban gyökerezik. A 19. században már mintha megfigyelhető lenne a tudatos felkészülés a román értelmiség részéről Trianonra.

Jellemző példája ennek az 1868-ban megjelent első román nyelvű atlasz (lásd. 52. ábra), mely a kornak megfelelő politikai térképeken kívül már tartalmaz egy „modern Dácia” térképet is, amelyen Decebál és Burebista államának a 19. századi változatát mutatja be (ábrázolja például a vasútvonalakat). Nagyon érdekes a földrajzi nevek használata, minden elemnek román megfelelőt kerestek, ami gyakran nagyon távol áll a később hivatalossá váló román elnevezéstől (Nagyvárad – Urbea-Mare).

Hasonlóan érdekes Aurel Popovici román publicista a dualista monarchiára vonatkozó közigazgatási reformterve (53. ábra). Ő Ferenc-Ferdinánd „klikkjéhez” tartozott (Palotás Z., 1990). Javaslatát a trónörökösöz címezte, de az elvetette az ötletet. A Monarchiát 15 tagállamra osztotta volna fel, Magyarországról leválasztotta volna a „román” Erdélyt, Partiumot és Bánságot és szinte a teljes Bukovinával egészített volna ki, igaz, hogy a Székelyföldet meghagyta volna önálló magyar államnak. Minden esetre az elképzel román tagállam nyugati és északi határai kísértetiesen megegyeznek azzal, amit 14 évvel később Trianonban jóváhagytak. Ez a Partium vonatkozásában ugyanazt a megosztást hozta volna, bár a vázlat alapján az nem állapítható meg pontosan, hogy a vásárvonal településsora (és köztük Arad-Nagyvárad-Nagykároly-Szatmárnémeti) hova került volna, de feltételezhető, hogy a határ közvetlen közelébe estek.

Ide sorolható továbbá a Románia első világháborúba történő becsábítására vonatkozó Antant ajánlat (54. ábra). Az alkudozások eredménye egy olyan ajánlat volt, melyet Románia nem tudott visszautasítani. Nekik ígérték teljes Erdélyt, Bukovinát, Bánságot, a jelenlegi értelemben vett Partiumot, de a Tiszántúl keleti részét is. Debrecen a magyar oldalon, de közvetlenül a határon maradt volna. Ez az ajánlat több volt, mint ami később a béketárgyalások során realizálódott.

Ide kívánczik továbbá Jászi Oszkár javaslata a létrehozandó román autonóm területről. Ez főleg abban különbözik az előzőektől, hogy nem román kérést, hanem magyar ajánlatot vázol fel. 1918-ban Aradon az egyik utolsó magyar-román tárgyaláson lett felvetve. Ez nem más, mint a magyar kormány elkésett és kétségbeesett kísérlete az állam történelmi határainak megőrzésére. Ez a legszélesebb körű autonómiát jelentette volna, lényegében mindazt, amiért a román értelmiség már fél évszázada harcolt, de ekkor már ez is kevés volt. A Partiumban a Radna-Tenke-Élesd-Zilah-Visóvölgy (Erdély története, 1988) volt a javasolt határ (55. ábra), ez egyaránt kettévágta volna Bihar, Szilágy, Szatmár és Máramaros területeit, de a jelentősebb városokat Nagybánya kivételével a magyar oldalon hagyta volna (ami amúgy azok etnikai jellegének is megfelelt). Néhány helyen, a magyar oldalon maradt román falucsoport további korlátozott önrendelkezést kapott volna, és ehhez hasonló képzelt el a román közigazgatás alá kerülő magyar települések esetében is.

Nagyon érdekes a Trianonról kialakult román szemlélet is, mivel egyes román források kifejezetten elégedetlenek az ott született döntéssel és trianoni román területi veszteségekről is szólnak. Az 56.-os ábrán látható térkép például, kifejezetten nyugat-Bihar, Békés és Csanád elvesztésére céloz, mely területek szerintük 1919-ben Románia részei

lettek és a Trianoni döntés csatolta őket Magyarországhoz. Hasonlóan észak-Máramaros területe is ekkor került Csehszlovákiához. Furcsamód Szatmár magyarországi részeit nem tekinti „elvesztett” területnek, bár a 18-as gyulafehérvári nagygyűlés, melyre állandóan hivatkoznak a románok által lakott megyék teljes területükkel való Romániához történő csatolásáról beszél, függetlenül attól, hogy a megyén belül a románok milyen arányt értek el. Ilyen alapon Szatmár és Ugocsa nem megszerzett részeit is elveszített területként értelmezhetnék. Megjegyzendő, hogy az általuk követelt megyéket név szerint is megnevezték a kiáltványukban, így Békés és Csanád vármegyéket is, melyekben a román lakosság aránya a 10%-sem érte el (akárcsak pl. Udvarhely vármegye esetében).

A fentiekhez hasonlóan mind a román, mind pedig a szerb fél traumaként érte meg a Bánság területének a felosztását. Mindkét fél a teljes területet követelte magának és csak kevés hiányzott Románia és Szerbia külön háborújához. Az alábbi térképet a román delegáció használta propagandaanyagként a teljes-bánság igényük megalapozásához, melyen manipulálták a bánsági szerb településterület és a szerbiai „román” településterület kiterjedéseit, előbbit csökkentve, utóbbit pedig felnagyítva (57.ábra). Az ehhez hasonló manipulatív propagandaanyag a későbbi Kis-Antant valamennyi államára jellemző volt.

Az észak-kelet Szerbiai vlachok a románok csángóinak tekinthetők. Erőteljesen asszimilálódtak, csak kis részük használja az archaikus román nyelvet. A Timok-völgyi vlachok számát a román források 600.000-re a szerb források csak 18.000-re teszik (1991) (Ion Gherman: Româniî din Banatul sârbesc; Româniî din valea Timocului Ed. Vremea, Bucuresti 2003).

A Partium közigazgatása a kiegyezésig

A középkori közigazgatás

Mint ahogyan a „Partium jelenlegi közigazgatási egységeinek történelmi kialakulása” című fejezetben leírtam a 14. századra Máramaros vármegyévé válásával kialakul az a területi konfiguráció amely két rövid, de viharos időszakot leszámítva egészen az 1878-os közigazgatási reformig létezett (58.ábra). Ez a mintegy 500 éves időszak nem nélkülözte a kisebb-nagyobb változásokat, de az alapvető struktúra megmaradt, sőt egy-egy település az éppen aktuális birtokviszonyoknak megfelelő átcsatolása, előbb utóbb úgyszólván felülvizsgálatra került és visszaállt a hagyományos felosztás (59.ábra).

A Partium jelenlegi területét az egész középkor során a következő adminisztratív egységek érintették: Bihar, Kraszna, Közép-Szolnok, Szatmár, Máramaros, Kővár-vidék (16. századtól), Ugocsa, Belső-Szolnok, Doboka és Kolozs (3. táblázat).

A középkori **Bihar** vármegye közel 12.000 km²-es területével Magyarország legnagyobb közigazgatási egysége volt. Nagy kiterjedése ellenére meglepően stabil volt a kiterjedése, területe az évszázadok során csak minimális változást szenvedett el. Magába foglalta részben vagy egészben a Nyírség, az Érmellék, Érhát, Berettyó-sík, a Bihari-sík, a Nyárszegi-magassík, a Csermő-magassík, a Bihari-mezőség, a Bihar-hegység, Béli-hegység, Királyerdő, Réz-hegység, Rézalja Belényesi-medence, Báródság, Hegyköz, a Sebes-Körös-völgy, a Nagy-Sárrét, Kis-Sárrét, Hajdúság, a Hortobágy és a Berettyó-dombvidék területeit (Hajdú-Moharos, 1993). Megalakulásától a 15. századig a Kalotaszeg területét is birtokolta, majd az Kolozs ellenőrzése alá került. Ekkor is a Partium népesebb megyéje volt, a községeinek száma 1494-ben 536 (1720-ig csökken 443). Két szabad királyi városa Nagyvárad és Debrecen volt. Egy harminc éves török uralom kivételével (1660-1692), amikor az oszmánok uralják Váradot és vele együtt a megye nagy

részét (Várad pasaság), a megye területe változatlan, csak néhány peremi község besorolása változik. Így a 17. századtól az 1876-os reformig Érkenéz Szabolcshoz kerül^{xxxviii}, akárcsak Érmihályfalva egy része^{xxxix} szintén a 17. század és 1827 között. Hosszabb-rövidebb ideig Szatmárhoz kerülnek Piskolt, Érvasad, Értarcsa (mindegyik a 15. sz.-ban), Gálospetri (14. sz.) községek, Közép-Szolnokkal kénytelen osztozni Asszonyvására (18. sz.), Szalacs^{xxx} (15. sz.), Margitta^{xxxi}, Érábrány (15. sz.), Bisztraterebes (15. sz.), Berettyókirályi (15. sz) és Szoldobágy^{xxxii} (14. sz.). Bályok^{xxxiii} (19. sz.) és Ottomány (13. sz. – enklávéként) Kraszna vármegyéhez is tartozik, míg Kozmaalmás Krasznához és Közép-Szolnokhoz is átkerül (17. sz. Kraszna, 18. sz. Közép-Szolnok). Délen Bélkalocsa és Tamáshida kerül rövidebb ideig Zaránd vármegyéhez.

Zaránd vármegye mindössze egy község (Talpas) révén érintett a Partium mai területét illetően. Ez a megye lényegében a Fehér-Körös vízgyűjtőjét foglalta magába a középkor során, annak a Fekete-Körössel való összefolyásáig. Népes megyének számít, a községszám alapján (442) a második helyet foglalta el Bihar után a 15. sz. végén. A török hódítások miatt területe a Fehér-Körös felső vízgyűjtőjére szorult vissza, a később felszabadított részeit már nem szerzi vissza, azok **Aradba** olvadnak be.

Máramaros vármegye szintén Magyarország egyik legnagyobb közigazgatási egysége, és egyben a legtökéletesebb földrajzi egysége is volt. Nem csoda tehát, ha megalakulásától kezdve nem változott a kiterjedése, még az 1876-os reform után sem. Területe közel 10.000 km² volt, és kiterjedt a hegyek^{xxxiv} által körülvelt Máramarosi medencére^{xxxv}. A középkorban ritkán lakott terület volt, a települések és porták száma alapján csak a két törpemegyét (Kraszna és Ugocsa) előzi meg. Öt koronavárosa volt, melyek a Tisza völgyében sorakoztak: Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező és Sziget. Településeinek száma 1495-ben 133, 1720-ig alig változik (130).

Ugocsa megalakulásától kezdve Magyarország egyik legkisebb, de viszonylag sűrűn lakott vármegyéje. Korábban királyi erdőbirtok és Borsava vármegye része. Meglepően stabil kiterjedésű, mindössze három települést szerez (Túrterebes, Kis- és Nagygerce) a szomszédos Szatmártól a 14. század második felében, azóta a kiterjedése változatlan. Természetföldrajzi szempontból az Ugocsa-sík, a Szamosköz, a Nagyszőlősi-hegység, a Huszti-kapu, az Avas-hegység és az Avasalja foglalja el a területét. Portáinak száma alapján a 15. század végén alig marad el a szomszédos Máramarostól. Településeinek száma 1495-ben 77, 1720-ban pedig 66 volt.

Szatmár vármegye a nagyobb egységek közzé tartozik, kiterjedése 5-6000 km² között ingadozott a középkor során. Nagyon változatos földrajzi egységekre terjedt ki, nyugati része alföldi^{xxxvi}, keleti része dombvidék, medence és hegyvidék^{xxxvii} jellegű. Településeinek száma a 1495-ben 352 (1720-ban csak 245), tehát népes megyének számít csak a tőle kétszer nagyobb Bihar előzi meg számottevően. Hagyományos városai Szatmár, Németi, Károly, Nagybánya (Asszonypataka) és Felsőbánya. A déli részén néhány községet időnként kénytelen átadni, vagy megosztani a szomszédos egységekkel, de ilyen tekintetben nem negatív a mérlege, hiszen Szatmár is jónéhány szomszédos megyebeli településre teszi rá a kezét hosszabb-rövidebb időre. A saját területéből Érkörtvélyes Biharhoz kerül időnként, Szaniszlót a 16. században Szabolccsal, majd a 18.-ban Közép-Szolnokkal osztja meg, Gencs (15. sz.), Királydaróc (a 19. sz.-ig megosztva), Géres, Gyöngy (mindkettő többször megosztva és elcserélve), Rákosterebes (többször átadva), Láposbánya, (18. sz.), Pácafalu (14. sz.) és Mezőaranyos (14. sz. Közép-Szolnok, 16. sz. Kővár-vidék) Közép-Szolnokhoz volt átcsatolva.

Közép-Szolnok egyike a kisebb területű közigazgatási egységeknek. A korábban létező „nagy”-Solnok megyének a maradványa. Területe a Kővár-vidék leválásáig

meghaladta a 3000 km²-t, majd ezt követően 2000-re csökkent. Városi jellegű települése Zilah volt. Időnként a két szomszédos „törpe” egységgel (Kraszna, Kővár-vidék) közösen kormányozták. A középkorban nagyszámú, de apró település alkotta, hiszen 1495-ben szinte Kolozssal azonos számú településen (Közép-Szolnok – 251, Kolozs – 294) kevesebb, mint feleannyi portát jegyeztek el (Közép-Szolnok – 2610, Kolozs – 6788). Területe kiterjedt az Érmellékre (Érvölgy, Érhát), a Szilágysági-dombvidékre (Krasznamenti-domság, Bükk, Bükkalja, Szilágymenti-domság, Tövishát), a Meszes-hegységre, a Szamosvölgyre, a Nagybányai-medencére és az Almás-Egregy-medencére (Hajdú-Moharos, 1993). Pontos határa szinte folyamatosan módosult, időnként nagyszámú Szatmári és Bihari települést is birtokolt, de a saját területéből is veszített településeket. Kegye település például a 19. századig Szatmár enklávéja volt, Alsó- és Felsőszopor a 18. században Szatmárral megosztott települések voltak, Bikácsfalva (15. sz.), Alsó-, Felső- és Középvárca, Szilágyillésfalva (mindegyik a 14-15. sz.-ban), Szamoscikó (16. sz.), Alsó- és Felsőberekcső, Gardánfalva (15. sz.) és Szilágypanit (16. sz.) szintén Szatmárhoz kerültek. Szilágypanit egy ideig (14. sz.), akárcsak Egrespatak, Magyargoroszló, Bádón, Szilágyballa, Oláhbaksa, Somlyómező (mindegyik többször cserél gazdát), Zálnok (15. sz.), Érszakácsi (16. sz.) és Érkörös (17. sz.) Kraszna vármegyéhez csatoltatnak. Zsákfalva falu időnként Dobokához, Érszöllös pedig a 16. sz. egy részében Biharhoz tartozik.

Kővár-vidék a 16. századig Közép-Szolnok része volt, majd annak az északkeleti harmadából alakult. Területe Ugocsa és Kraszna vármegyékkel vethető össze, mintegy 1100 km². 1720-ban 86 községe volt, megelőzte Krasznát (57) és csak kevéssel maradt el a szomszédos Közép-Szolnok és Máramaros vármegyéktől (134, ill. 130). Közjogilag soha nem vált vármegyévé. Délen és nyugaton a Szamos-völgye határolta, de területe kiterjedt a Szamos-zugra, a Cikói-rögre, a Kővári-domságra, Kővári-hegységre és a Nagybányai-medencére. Meglehetősen stabil határai voltak csak Kapnikbányán osztozott Szatmárral, Nagyhegyen, Frinkfálván és Sasfalun pedig Belső-Szolnokkal (ez utóbbiak a 18. sz.-ban).

Kraszna vármegye régebbi egység, mint Közép-Szolnok, amellyel azonban szoros kapcsolatban állt, mivel különállásuk ellenére a két szomszédos kis vármegyét gyakran közösen igazgatták. Székhelyei Kraszna, Valkóvára és Szilágysomlyó voltak. Kiterjedt a Szilágysági-dombvidékre (Krasznamenti-, Berettyómenti-domság, Magura), valamint a Meszes és Réz hegységekre (Hajdú-Moharos, 1993). Kicsi (közel 1200 km²), de stabil kiterjedésű volt, határa inkább csak a „testvármegye” irányában módosult. Településeinek a száma 1495-ben 102, 1720-ban pedig már csak 57. A korábban feljegyzett magas szám nem takar túl nagy népességet, hiszen mindössze 800 portát írtak össze (ez a megye méreteit figyelembe véve is alacsony – lásd. Ugocsa). Területéből különböző periódusokban Közép-Szolnokhoz csatolják Krasznarécse (15. sz.), Varsolc^{xxxviii} (15. sz.), Szilágybadacsony (16. sz.), Somlyószécs (15. sz.), Krasznahídvég, Somlyógyörtelek (mindkettő többször volt átcsatolva) és Somály (15. sz.) településeket. Bihartól 1690-ben tartósan átcsatolják Kozmaalmást, majd 19. század elején Bályok egy részét is.

Belső-Szolnok, Doboka és Kolozs megyék súlypontjai már nem a Partium jelenlegi területén voltak. **Belső-Szolnok** közepes méretű területi egység volt (3300 km²). Nyugati és északi érintett részei a Szamos-völgyére, a Csákigorbói-, a Dési, a Csicsói-dombvidékekre, az Ilosvai -, a Láposi- és a Cibles-hegységekre, valamint a Láposi-medencére terjedt ki. Határa nagyon stabil volt, a Kővár-vidék irányába soha nem veszített helyiséget, Dobokához is csak Csernek, Szurduk (mindkettő 14. sz.-ban) és Tótszállás (15. sz.) került át^{xxxix}. **Doboka** a mindenkor magyar történelem talán legérdekesebb területi egysége volt. Nagyon keskeny (gyakran csak 5-10 km) és nagyon hosszú (kelet-nyugati irányban átszelte Erdélyt), ráadásul nagyon régi vármegye volt (csak Fehér megyével

vehető össze). Területe megalakulásától sokat változott, de ez a Partiumba „belógó” nyugati végén nem igen mutatkozik meg. Ez az Almás-Egregy medencét és a Kolozsvári-dombvidéket foglalta el. Mindössze Kiskalocsa (16. sz., Belső-Szolnok), Vajdaháza (16. sz. Kolozs), Bányika (14. sz., Közép-Szolnok) és Almásszentmihály (16. sz., Kolozs) falvakat veszíti el ideiglenesen. **Kolozs**, Dobokához hasonló alakú, de annál kevésbé „extrém”. A történelem folyamán mindig Erdély egyik legfontosabb vármegyéjét alkotta. Erejét jól mutatja, hogy érdekeit képes volt a szintén erős Bihar ellenében is megvédeni, ettől nyugaton megszerezte a Kalotaszeg területét. Domborzati szempontból az érintett része az Almás-Egregy-medence és a Kalotaszegi-dombság területéhez tartozott. A szóbanforgó észak-kalotaszegi falvak lényegében eredetileg Biharhoz tartoztak (Almási-vár és tartozékai) és a 14. században kerülnek Kolozshoz. Más vitatható jogállású községe Magyarzsombor volt, mely a 14. században még Dobokához is tartozott.

II József közigazgatása

II. József uralkodása egybeesik az európai modernizáció kezdetével. A párizsi forradalom nyomot hagy az egész kontinens történelmében, a modernizáció szele érinti a Habsburg-birodalom területét is. A haladó eszméket a császár „hagyományos” módon akarja a gyakorlatba ültetni, vagyis abszolutisztikus eszközök bevezetésével kívánja megkezdeni a birodalom modernizációját. Ez Magyarország számára közigazgatási szempontból azt jelenti, hogy megszűnnek a nemesi vármegyék, helyüket pedig a központilag irányított megyékből álló kerületek veszik át.

Az új rendszer 1785-ben lép életbe, Magyarország és Horvátország szűken vett területén¹ 10 kerületet határoznak meg. A magyarországi reakció egyértelmű: a nemesség és a hazafias érzelmű polgárság teljes szembeszegülése. Ez az ellenállás olyannyira sikeres, hogy az uralkodó halála előtt vissza is vonja reformját, így az csak egy öt évig tartó rövid epizód marad az ország történelmében. Mindezek ellenére hatása nagy volt, néhány tekintetben pedig forradalminak mondható.

A bukása nem magának a rendszernek a hibája, hanem inkább a politikai háttérben keresendő. A nemesi vármegyék a Habsburg uralom idején a magyar szellem és a hazafias politika bástyái voltak (Hajdú Z., 2005), ezek voltak a magyar autonómia valódi intézményei, s mint történelmi formációk, elavultságuk ellenére is a magyar önállóság szimbólumaiként kezelhetők, ezek a magyar politikai elit, a nemesség (politikai) tevékenységének a bázisai. Megszűntetésük és a kerületek élére szinte tejhatalmú kormánybiztosok kinevezése egyben a magyar nemesség (és nemzet) jogfosztottságát is jelentették. A változást csupán területiségében vizsgálva inkább pozitív elmozdulásként értékelhetnénk, de abban a helyzetben a magyarságnak a tradíciókhoz és a régi jogokhoz való ragaszkodása jelenthetett garanciát az osztrák egységesítő törekvésekkel szemben, s így nemzeti szempontból a reform nem ítéltető meg pozitívan. Más kérdés, hogy a reform halogatása a modernizálódó Európától való leszakadást is jelentette.

A közigazgatási reform főbb jellemzői a következők voltak:

- a többszintes (kerület-megye), egységes közigazgatás bevezetése a birodalom két (osztrák és magyar) felében, az első (és nem az utolsó) ilyen próbálkozás
- racionális központ-meghatározás jellemezte, először jelöltek ki a szerepüket valóban ellátó regionális központokat (pl. Nagyvárad). Ezek jól lehatárolt vonzáskörzetet kapnak.
- összevonták a szomszédos kismegyéket (pl. Ugocsát és Bereget; Belső-Szolnokot és Dobokát stb.), tehát ésszerűségi szempontok is megjelentek

- a reform egyik hibája, hogy nem javítja ki a feudális felosztás apró hiányosságait (megyehatárral átszelt települések, enklávék), sőt újabb ilyeneket kreál (pl. Szatmár és Közép-Szolnok határán)
- bizonyos esetekben politikai okok miatt, eltekint az ésszerűségi elv egységes alkalmazásától és megtartja például a kisméretű, több darabból álló kun és jász kerületek önállóságát, miközben a szász és székely székekét megszünteti.
- szintén politikai okokból a katonai határőrvidéken nem vezetik be a reformot, míg Erdélyben csak korlátozott mértékben. Itt megtörténik ugyan a megyék átszervezése, de nem jelölnek ki kerületeket (Kolozsvár tekinthető bizonyos értelemben kerületi székhelynek).
- Erdély kiegészülve az „osztrák-Partium” területével továbbra is le van választva az anyaországtól, miközben Horvátországot beolvasztják abba.
- A kerületeket alkotó vármegyék többsége történelminek tekinthető, de Erdélyben területük drasztikus átalakításon megy át, ez csak időnként racionális (pl. Torda vármegye kifejezetten nem az), területük nem történelmi jellegű, ami fokozza a velük szembeni ellenszenvet.

A Partium jelenlegi területe három nagy közigazgatási egység között osztódott fel: keleti része Erdélyhez, nyugati része az V. (Nagyvárad) kerülethez, az északi rész pedig a VI. (Munkácsi) kerülethez tartozott (60. ábra).

Az **V. vagy Nagyvárad** kerület a Pesti után a második legnagyobb volt az országban, területe 31.100 km², népessége alapján (803480 fő - forrás Hajdú Z. 2003) pedig a harmadik helyet foglalta el (holtversenyben a Győrivel) a Pesti és a Nyitrai kerületek után. Hat megyét (Bihar, Szabolcs, Békés, Arad, Csanád, Csongrád), két szabad királyi várost (Nagyvárad és Debrecen), 65 mezővárost, 778 falut és 195 pusztát foglalt magába (Hajdú Z., 2005). A megyék közül a történelmi kereteit megtartó Bihar foglalta el Partiumi rész szinte egészét, a Zaránd helyét átvevő Arad csak egy község (Talpas), Szabolcs pedig csak két Bihari szerzemény: Érkenéz és a megosztott Érmihályfalva révén érdekelt.

A **VI. Munkácsi kerület** terület alapján a negyedik (23.919 km²), népesség alapján viszont az utolsó helyet foglalta el a tíz Magyarországi kerületből (385.888 fő) (Hajdú Z., 2005). Négy megyét (Máramaros, Bereg-Ugocsa, Szatmár és Ung), két szabad királyi várost, 36 mezővárost, 900 falut és 16 pusztát foglalt magába. Máramaros a történelmi keretei között maradt, Ugocsát egyszerűen összevonták Bereggel, Szatmár viszont kisebb határmódosításokat szenvedett el. A reform során Szatmár és Közép-Szolnok határán öt települést kettéosztottak, ebből három szatmári (Királydaróc, Gyöngy, Géres), kettő pedig Közép-szolnoki (Alsó- és Felsőszopor). Ezeket a falvakat nem egyszerűen csak a megyehatár, hanem egyben Erdély és Magyarország határa is átszelte. A reform továbbá meghagyta a már korábban is létező szatmári fennhatóságot Kegyén, valamint Selymesilosva település egy részén, ezek Magyarországi enklávék maradtak Erdélyben.

Erdély fennhatósága alatt maradt Közép-Szolnok, melyet összevontak Krasznavármegyével és a Kövár-vidékkel, ezáltal először valósult meg a szilágysági területek egysége. Közép-Szolnok megye területe így mintegy 5500 km² lett. A megye határain, mint láttuk több települést megosztottak, Bihartól átkerült Kozmaalmás, kolozsmegyei enklávéként ide csatolták Nagyrajtolcot, viszont a felsorolt belső enklávék mellett még Belső-Szolnok is megkapta Frinkfalvát. Belső-Szolnokba beleolvadt Doboka megye nyugati, nagyobbik fele is. Az egyesített megye három járásra és 23 al-járássra oszlott (Kádár J.: Szolnok-Doboka monográfiája, 1905). Kolozs megye, bár területe forradalmi változáson ment át, érintett részein csak Nagyrajtolc lett Közép-Szolnoki enklávé, Kolozs cserébe Pusztarajtolc falut kapta Doboka beolvasztásakor.

A Bach-korszak közigazgatása

Az 1848-49-es magyar forradalom leverését követően, (amelynek amúgy a legfontosabb közigazgatás-földrajzi vonatkozása a szűkértelmű Magyarország és Erdély közigazgatási uniója volt), katonai közigazgatást vezettek be mindkét újra különválasztott területen. A közvetlen katonai közigazgatást 1851 és 60 között a Bach korszak néven ismert „álruhás” katonai közigazgatás váltotta fel (61. és 62. ábra). Ebben az időszakban a teljes közigazgatási rendszer az neoabszolutisztikus elnyomást szolgálta (Hajdú Z., 2005). A teljességhez hozzá tartozik, hogy nem csak Erdély választották le Magyarországról, de Horvátország, a Temesi Bánság és a Katonai határőrvidék is attól független maradt. A magyar területeket integrálták az egységes birodalomba, öt kerület létrehozásával, melyeket egy-egy helytartó irányított. A népesség összetételétől függetlenül a kerületek hivatalos nyelve a német lett, és egységes birodalmi törvénykezés lett bevezetve. A Bach korszak közigazgatásának két változata létezett, az 1854-ig terjedő időszak ideiglenes közigazgatása és az azt követő végleges változat. A magyarországi részekben a kettő között kevés eltérés volt területi tekintetben, ezzel ellentétben Erdélyben a változás gyökeres módosítást takar.

A Partium magyarországi részeit két kerületbe sorolták: nagyobbik részét a Nagyváradi, kisebbik (északi) részeit pedig a Kassai kerületbe.

Nagyvárad a Partium területén az egyetlen kerületszékhely volt. Magának a kerületnek az elnevezése kétszer is megváltozott. 1849-1850 között Nagyváradi főbiztossági kerületnek (K.K. Ministerial-Commissariat Groswarden), 1851-1853 között Nagyváradi kormánykerületnek (k.k. Districts-Regierung Grosswarden), míg 1854-1860 között Nagyváradi helytartósági osztálynak (k.k. Statthaltereier Abtheilung Grosswarden) nevezték (Szabó M. A., 2006). A kerület kiterjedése 614 osztrák négyzetmérföld volt, ezzel a harmadik helyet foglalta el az öt kerület közül, a népességszám tekintetében pedig az utolsó előtti pozíciót 1.459.000 lakossal. A Nagyváradi kerülethez mindvégig hat megye tartozott: a kettévágott Bihar (Észak- és Dél-Bihar; 1851-től Alsó- és Felső-Bihar a nevük, majd 1854-től újra Észak- és Dél-Bihar), Szatmár, Szabolcs, Arad, és az egyesített Békés-Csanád vármegyék. Megfigyelhető a koncepcióban valamiféle racionalizáló kezdeményezés, megpróbálnak területi és népességi szempontból egységes rendszert létrehozni, ennek része a kiemelkedően nagyméretű Bihar kettévágása (Nagyvárad és Debrecen központokkal), valamint a két legkisebb egység (Békés és Csanád) egyesítése.

Arad vármegye a történelmi keretei között maradt meg, Talpas község, mely érintett a tanulmány által mindvégig ennek a Borosjenői járásához tartozott. Hasonló helyzetű **Szatmár vármegye** is, ez sem szenvedett el külső beavatkozást a kiterjedés tekintetében. Érintett részei öt különböző járásba voltak sorolva: Erdődi, Nagybányai, Nagykárolyi, Szatmári és a Szinyérváraljai járásokba. Bihar kettévágása forradalmi újdonság volt a közigazgatás történetében. **Észak-**, vagy **Alsó-Bihar** székhelye Debrecen először kapott központi szerepkört. Az új megyét Biharnak az északi, valamikori Érmelléki járásából (mely amúgy is jobban kötődött Debrecenhez), továbbá Debrecen szabad királyi városból, a Hajdú kerületből^{xlii} és Szabolcsi részekből alakították. Keleti (érintett) részén két járásra bomlott: a Székelyhídira (1853-ig), melynek a helyét később a Diószegi megnevezés vette át, továbbá a Margittai járásra. Ez utóbbi járás 1854-től **Felső- (Dél-) Bihar** vármegyéhez lett átcsatolva, ez egy kicsit megbontotta az egyensúlyi helyzetet a két Bihar között, főleg annak fényében, hogy korábban is Dél- volt a nagyobb kiterjedésű és népesebb. A Habsburg hatalomra amúgy is jellemző volt, hogy mindig a katolicizmus központját (Nagyvárad) preferálta a protestánsnal szemben (Debrecen)^{xliii}. Dél-Bihar érintett részei

amúgy Élesdi, Nagyvárad, Szalontai, Tenkei és Belényesi járásra bomlottak, ez a sor egészült ki 1854-ben a Margittai járással.

Az északi, **Kassai kerület** elnevezése 1849-1850 között Kassai főbiztossági kerület (K.K. Ministerial-Commissariat Kaschau), 1851-1853 között Kassai kormánykerület (k.k. Districts-Regierung Kaschau), míg 1854-1860 között Kassai helytartósági osztály (k.k. Statthaltereien-Abtheilung Kaschau) volt (Szabó M. A., 2006). Előbb kilenc (Abaúj, Bereg, Gömör, Máramaros, Sáros, Szepes, Ugocsa, Ung, Zemplén), majd 1851-től nyolc megyét foglalt magába, ekkor ugyanis a kis Ugocsa Bereggel olvadt össze. A Kassai kerület a legnagyobb kiterjedésű volt az országban (685 osztrák négyzetmérföld), népessé alapján viszont az utolsó helyet foglalta el (1.410.000 fő).

Máramaros vármegye megmaradt a történelmi keretei között, érintett részei a Szigeti és a Visói járásokba voltak besorolva. A végleges változat bevezetésekor (1854) a Szigeti járásból kihalították a Sugatagi járást is. **Ugocsa** vármegye 1851-ben beolvadt Beregbe, más területi módosulás az egyesült megye vonatkozásában sem történt. Az érintett községek a Halmi járáshoz taroztak.

Erdély önálló nagyfejedelemséggé vált az Osztrák Császárságon belül. A Magyarországtól némileg eltérő fejlődésen ment keresztül a megtorlás éveiben. Szintén jelentős különbség volt, hogy míg Magyarországon a Bach-korszak közigazgatásában csak minimális különbségeket okozott az 1854-es átalakítás, addig Erdélyben gyökeres módosítások történtek. 1850-ben az Erdélyi Nagyfejedelemség területét katonai kerületekre osztják. A kerületi felosztásból csak két kisméretű egység marad ki: Fogaras vidékén az 1. román, Naszód vidékén pedig a 2. román ezred jön létre, mint afféle román jellegű autonóm katonai körzetek. Erdély többi részét öt katonai kerületre osztják fel:

- a három darabból álló nagyszabású (Királyföld, Brassó-vidék, Beszterce-vidék) kifejezetten szász jellegű, némileg megkülönböztetett bánásmód jellemzi ezt az egységet. Mint hűség tartományt polgári jellegű közigazgatással jutalmazták.
- a Székelyföld, Erdély magyar kerülete a legszigorúbb katonai közigazgatás kerülete lesz.
- három vegyes lakosságú kerület: a Kolozsvári, a Gyulafehérvári (akkoriban Károlyfehérvár) és a két darabból álló Rettegi kerület, köztes helyet foglalnak el bánásmód tekintetében a Szebeni és a Székelyföld között.

Az Erdélyi katonai kerületek 1850 és 1854 között kerületekre és alkerületekre bomlottak, tehát ez eltér a magyarországi kerület-megye-járási rendszertől.

A **Kolozsvári katonai kerület** például négy kerületre bomlik: **Kolozsvári**, **Tordai**, **Dési** és **Szilágyosmlyói**, közülük az utóbbi kettő érintett a Partium jelenlegi kiterjedését nézve. A **Szilágyosmlyói kerület** Kraszna vármegyéből és Közép-Szolnok vármegye észak-nyugati feléből állt. Kiterjedése alapján teljesen magyarországi területeket foglalt magába, történelmileg nem is tekinthető erdélyinek. Két alkerületre oszlott, északi (Közép-Szolnoki) fele a Tasnádi, déli (Kraszna vármegyei) fele pedig a Szilágyosmlyói alkerületet alkotta. A **Dési kerület** nagyobb kiterjedésű volt, Közép-Szolnok keleti feléből, a Kővár-vidékből, továbbá Belső-Szolnok és Doboka nagyobb részeiből alakult. Érintett alkerületei a Somkúti, a Galgói, a Zilahi, az Alparéti és a Magyaregregyi.

Erdély másik érintett katonai kerülete a **Rettegi** volt. Ez is négy kerületre bomlott, Északon az érintett Magyarláposi, továbbá a Rettegi, a Kiscégi és a különálló Görgyényszentimreiből. A **Magyarláposi kerület** a Monostori (északnyugat) és a Láposi (délkelet) alkerületekből állt.

1854-ben Erdélyben gyökeres közigazgatási reform történt. Felszámolták az addig létezett öt katonai kerületet és a két román ezredet, és egy tíz kerületből álló rendszer lépett

érvényben. Míg a korábbi változatban megfigyelhető egyfajta nemzetiségi viszonyokhoz igazított szemlélet, addig az új változat mintha szándékosan vegyes lakosságú kerületek lehatárolására törekedne. A kerületek a következők voltak: Szászvárosi, Nagyszebeni, Gyulafehérvári, Brassói (Háromszék), Udvarhelyi, Marosvásárhelyi, Besztercei, Kolozsvári, Dési és Szilágysomlyói. Közülük az utóbbi három érdekes a tanulmány szempontjából.

A **Szilágysomlyói kerület** az egyik legkisebb kiterjedésű, szinte teljes egészében megegyezik az 1876-os közigazgatási reform Szilágysomlyó vármegyéjével, annak előzményeként tekinthetünk rá. A történelem során másodjára kerülnek közös egységbe a szilágysági területek, de először annak kifejezetten a néprajzi keretein belül. A kerület magába foglalta Kraszna és Közép-Szolnok vármegyék teljes területét, továbbá délkeleten Dobokai és Belső-Szolnoki községeket is. A kerület hat járásra oszlott: a Szilágysomlyói és a Zoványi a Kraszna vm.-i részeken, valamint a Zilahi, Szilágycsehi és Tasnádi a Közép-Szolnoki részeken és a Hidalmási a Dobokai és Belső-szolnoki részeken.

A **Dési kerület** a közepes méretűek közé tartozott. Kővár-vidéki, Belső-Szolnoki, Dobokai és Kolozsi részekből jött létre. A partiumi települések a Magyarláposi, Monostori, Somkúti, Semesyei és a Dési járáshoz tartoztak. A **Kolozsvári kerület** a Választúti és a Bánffyhunyadi járások révén érintett.

Az 1876-os reform

1860-tól kezdve megkezdődött az Osztrák Császárságban az enyhülés időszaka. A császár olaszországi veresége engedményeket kényszerített ki főleg a magyar nemzetiséggel szemben. A neoabszolutista adminisztrációt visszahívják és az egyes tartományokat újra alkotmányos keretek között kormányozzák. Ez a területi közigazgatásban az 1848 előtti állapotokhoz történő visszatérést jelenti. Úgy a magyarországi (Bihar, Szatmár, Ugocsa, Máramaros, Arad), mint az erdélyi (Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs) és az erdélyi adminisztráció alatt maradt partiumi egységek (Közép-Szolnok, Kraszna, Kővár-vidék) történelmi kereteik között állnak vissza. Az erdélyi és magyarországi adminisztráció alatt álló területek között, némi eltérés mutatkozik a középső (járás-) szint tekintetében, hiszen a két területen négy-ötösörös kiterjedés és népességbeli különbségek léteztek ennek a szintnek a viszonylatában. A magyarországi részeken a járások sokkal nagyobb kiterjedésűek és következésképp kisebb számúak voltak, mint Erdélyben. Bihar vármegye mintegy 11000 km²-es területén például csak öt járás létezett^{xliii} (Érmelléki, Nagyvárad, Sárretyi, Szalontai és Belényesi), Szatmárban is csak négy (Krasznaközi, Szamosközi, Nyíri és Nagybányai)^{xliiv}. Ezzel szemben a kis Közép-Szolnok ekkor hat járásból (Tasnádi, Érmelléki, Hadadi, Szilágycsehi, Zsibói, Diósadi) és Zilah városból állt, a fele akkora Kővár-vidék négyből (Kisnyíresi, Nagynyíresi, Monostori és Somkúti), de Szolnok-Doboka (Magyarlápósi, Kackói, Szurduki, Alparéti), Doboka (Egregy-Almási, Páncélcsehi) és Kolozs (Almási, Hunyadi) érintett részei is kisméretű egységekből álltak. Ez az észrevétel kevésbé jellemző Ugocsa és Kraszna vármegyékre, melyek hasonló kiterjedésűek és felépítésűek, két-két járással (Tiszáninnyi-Tiszántúli, ill. Somlyói és Krasznai^{xliv}). Máramaros átmenetet képezett Erdély és Magyarország között, ugyanis egységei nagy területűek ugyan, de ugyanakkor kis népességűek voltak (Felsővisói, Izavölgyi, Kaszói, Rahói, Szigeti, Técsői járások) (63. ábra).

1863-ban történt egy kevésbé jelentős területi módosítás a járások szintjén, amikor is a magyarországi és az erdélyi rendszert közös nevezőre hozták, vagyis a nagyméretű

magyar egységeket több darabra szedték szét, ezáltal több új, korábban soha nem létezett egység jött létre. Bihar vármegyében például az Érmelléki járásból ekkor alakult a Mihályfalvi, a Margittai, a Székelyhídi és a Micskei járás, a Váradiból a Szalárdi, Bihari, Telegdi és az Élesdi, a Belényesiről leszakadt a Vaskohi, a Magyarcsékei és a Robogányi, a Szalontairól a Béli, Tenkei és Ugrai, tehát a nagyméretű formációk négybe szakadtak.

Szatmárban a korábban amúgy is kisebb egységek csak feleződtek: A Bányaiból leszakadt az Aranyosmeggyesi, a Krasznaköziből lett a Krassói első és Krassói második járás, a Szamosköziből a Fehérgyarmati és a Csengeri, míg a Nyíriből a Nagykárolyi és a Mátészalkai. Érdekes módon Máramarosban ellentétes folyamat játszódott le, igaz ott már korábban is kispésségű járasok voltak jellemzőek, itt ezeket összevonták, így a Visóiból és az Izavölgyiből a Felső járás alakult, a Técsői pedig ekkor a Szigetibe olvadt.

Az erdélyi adminisztráció területén jelentős változások nem, inkább csak névcserek történtek: Közép-Szolnok Diósadi járása Zilahivá vált, Kővárvidéken a Somkútiból Magyarberkeszi, a Monostoriból Vádi, a Kisnyíresiből Solymosi lett.

1867-ben megtörtént az osztrák-magyar, majd 1868-ban a magyar-horvát kiegyezés és létrejött Európa legbonyolultabb hierarchikus államkomplexuma (Hajdú Z., 2006). Megtörténik Magyarország és Erdély uniója. A magyar irányítás alá került belpolitika nagyon óvatos apró lépésekkel kezdett hozzá az ország közigazgatásának az átalakításához. egyelőre megmaradt a korábbi felosztás, de a nemesi vármegyével ellentétben ekkor leválasztották és függetlenítették a bírói hatalmat. A helyzetfelmérés céljából 1869-70-ben népszámlálást tartottak, s ez rávilágított a közigazgatás legfőbb hiányosságaira, például a község fogalmának tisztázatlanságából adódó félreértésekre. Megkezdtek a vizsgálatát azoknak a lehetőségeknek, hogy hogyan integrálhatnák a rendi-feudális viszonyok között kialakult egységeket a polgári államszervezetbe (Hajdú Z., 2006).

1870-ben (42. tc.) rendezik a törvényhatóságok működését és integrálják őket az államszervezetbe. Önálló törvényhatóságokként nevezik meg az erdélyi vármegyéket, a különleges jogállású területeket (vidékek – pl. Kővár-vidék, székek, kerületek) és külön törvényhatóságként nevezik meg többek között Nagyvárad és Zilah városokat is. 1871-ben egy másik törvény a községek működését szabályozza, és meghatározza a kis- és nagyközségek, valamint a rendezett tanácsú városok fogalmát. 1872-ben egyesítik Budát és Pestet, hogy megteremtsék a Béccsel való verseny feltételeit (Hajdú Z., 2006).

Az 1873-as radikális közigazgatás-módosító törvénytervezet megbukott (Szapáry belügyminiszter terve), ezután a magyar kormány 1876-ban egy sokkal konzervatívabb tervezetet vezet be (1876. 33. tc.). Ezzel kialakult a dualista Magyarország meghatározó közigazgatási felosztása. Az illető törvény a Partium jelenlegi területén okozott módosításokért felelős bekezdéseit az alábbiakban idézem:

„2. Egyesült Szolnok-Doboka megye.

Ezt képezik:

- a) Belső-Szolnok megye azon részén kívül, mely belőle az egyesült Besztercze-Naszód megyéhez csatoltatik;
- b) Doboka megye, kivéven az egyesült Besztercze-Naszód megyéhez, a Szilágy megyéhez, valamint a Kolozs megyéhez csatolt részeit;
- c) Kővár-vidékből a Belső-Szolnokkal határos részek;
- d) Szamosújvár;
- e) Szék.

Székhelye: Deés.

Kővár-vidékének az egyesült Szolnok-Doboka megyéhez csatolt részekén felül maradó községei Szatmár megyéhez csatoltatnak.

3. Szilágy megye.

Ezt képezik:

- a) Közép-Szolnok megye;
- b) Kraszna megye;
- c) Doboka megyének a Szilággyal határos régi Egregyi járása;
- d) Zilah.

Székhelye: Zilah.

4. Kolozs megye.

Ezt képezik:

a) az eddigi Kolozs megye, kivéven azon helységeket, melyek az 5. és 6. pont, illetőleg az 5. § értelmében az egyesült Maros-Torda megyéhez, vagy az egyesült Torda-Aranyos megyéhez csatoltatnak;

b) Doboka megyének Kolozs megye határa hosszában elnyúló része Hidalmástól Gyekéig,

c) Kolozs.

Székhelye: Kolozsvár.

.....

20. Hajdu-megye.

Ezt képezik:

a) Nánás, Dorogh, Böszörmény, Hadház, Szoboszló és Vámos-Pércs hajdu városok:

b) Szabolcs megyéből Csege, Balmaz-Ujváros, Téglás, Egyek, Nádudvar, Püspök-Ladány, Szovát, Tetétlen és Földes községek;

c) Bihar megyéből: Kaba, Mike-Pércs és Sámson községek.

Székhelye: Debreczen.

Sáp és Érkenéz szabolcsmegyei községek Bihar megyéhez csatoltatnak.

.....

4. § A Debreczen sz. kir. város tulajdonához tartozó és vele területi összefüggésben álló puszták, ugymint: Elep pusztá a Kis- és Nagy-Álomzuggal és a Kösélyszeggel, továbbá Ohát, Zán, Mátá, Kis-Hegyes puszták, valamint a nagyhegyesi, macsi, monostori, pallagi és zeleméri pusztarészek, végre Ebes, Szepes, Pacz, Fancsika, Bánk és Haláp puszták, Debreczen sz. kir. város hatósága alá helyeztetnek.”

Általánosságban a reformról a következők mondhatók el:

- egységes vármegyerendszert vezet be egész Magyarországon, megszűnik minden vidék, kerület és szék.
- radikális változásokat inkább csak a korábban nem megyés területek átszervezése okoz, a vidékeket, kerületeket és székeket új vármegyékbe vonják össze, vagy szomszédos vármegyékhez csatolják.
- a vármegyéken kívül csak a nagyobb városok maradnak önálló törvényhatóságok
- több esetben összevon aránytalanul kisméretű szomszédos megyéket, más esetekben viszont ezt nem teszi meg
- megszünteti a megyei szintű területi diszkontinuitásokat, a több darabból álló megyéket
- alapjaiban nem szünteti meg a feudális eredetű felosztást, nem oldja meg (bár csökkenti) a kis és a nagy törvényhatóságok közti területi és népesség különbségeket (akár 10-szeres területi és 20-szoros népességbeli különbségek is maradnak a vármegyék szintjén, a törvényhatósági városokat nem számolva).

A területi változások zöme Erdélyhez kötődik, ahol a legelterjedtebbek voltak a nem megyeként meghatározott egységek, továbbá a több darabból álló és a tarthatatlan alakú területi formációk.

A tanulmányozott terület esetében két vármegye módosítás nélkül maradt fenn, ráadásul két területileg szélsőségről van szó: Máramarosról és Ugocsáról. Kisebb módosítás történt Szatmár, Bihar és Kolozs esetében, ezek a vármegyék továbbra is megőrizték történeti jellegüket. Szatmár például Kóvár-vidék nyugati felét olvasztotta be, Bihar elveszítette a névleg hozzá tartozó Debrecent (mely azelőtt is önálló törvényhatóság volt) három községgel, melyek az új Hajdú-vármegyéhez kerültek, viszont megkapta Szabolcsból

Érkenézt, Krasznától pedig Kozmaalmást. Kolozsba a megszüntetett Doboka vármegye déli negyede olvadt be (64. ábra).

Kraszna, Közép-Szolnok, Belső-Szolnok, Doboka vármegyék és Kővár-vidék közjogi értelemben megszűnnek, részeikből pedig két új vármegye Szilágy és Szolnok-Doboka alakulnak. Szilágy vármegye szinte teljesen az önkényuralom idejéből ismert Szilágysomlyói kerület másaként keletkezett. Beolvasztotta Közép-Szolnok teljes, Kraszna túlnyomó, Doboka (Egregyi járás) és Kolozs (Kásapatak, Nagyrajtolc községek) kis részeit. Székhelye Zilah lett. A Dés székhelyű Szolnok-Doboka Belső-Szolnok túlnyomó, valamint Kővár-vidék keleti és Doboka északi felén alakult (ábra).

Ugocsa változatlanul, de ideiglenesen Bihar is megtartotta a korábbi járásfelosztását (65. ábra), a többi vármegye ilyen tekintetben is módosult, több-kevesebb mértékben. Máramarosban a Szigeti járás változott a leginkább, területéből kivált a Técsői, viszont beolvadt a Kaszói járás. A Szigetiből még a Rahói, a Kaszóiból pedig az Izavölgyi is részesült. Szatmárban gyökeres módosítások történtek. Kapnikbánya a Bányába olvadt, Kővár-vidék többi részéből a Nagysomkúti járás alakult. Az Aranyosmeggyesi járás helyét, annak egy részén (a Bányai és Krassói második járások részeivel kiegészülve) létrejött a Szinyérváraljai járás, az Aranyosmeggyesi, Krassói második, Fehérgyarmati második és Csengeri járások részeiből a Szatmárnémeti járás. A Krassói elsőből és a Krassói Második maradákból az Erdődi járás, de kissé módosult a Csengeri kiterjedése, változatlan pedig egyedül a Nagykárolyi maradt.

Szilágyban a Tasnádi járásba beolvadt az Érmelléki és két község a Hadadi járásból (Girókuta, Kisderzsida), a Szilágycsehibe a Hadadi járás északi fele, a Zilahiba a Hadadi déli része, a Zsibói és a dobokai Egregyvölgy járás nyugati része, továbbá a két kolozsi község, a Zsibóiba továbbá az Egregyvölgyi járás keleti része. A Krasznai járás dél-nyugaton a Somlyói rovására terjeszkedett^{xlvi}, míg ez utóbbi Somlyómezőt kapta a Hadadi járástól.

Kolozsban a Füldtől Sztánáig terjedő terület az Almásitól a Bánffyhunyadi járáshoz kerül, míg az Almási nagy része Dobokai területekkel egészül ki. Szolnok-Doboka nyugati részén Kővár-vidék egy részén megmarad a Monostori járás, a Solymosi, Alparéti és Kackói járások részein alakul a Nagyilondai, míg a Kisnyíresi, Alparéti, Páncélcsehi és Szurduki járások részein a Csákiárbói járás jön létre.

Módosítások Trianonig

Az 1876-os közigazgatási reform és Trianon között a partiumi törvényhatóságok kiterjedése nem változott. Egész Magyarország viszonylatában is kevés változásról lehet beszámolni. A Keleti Károly által alkalmazott kerületbeosztás alkalmazása (statisztikai szinten) általánossá vált, eszerint Máramaros, Ugocsa, Szatmár, Szilágy és Bihar a Tisza-balparti, Arad a Tisza-Maros közti, Szolnok-Doboka és Kolozs a Királyhágóntúli kerülethez lett besorolva.

1880-ban megtörténik a határőrvidék polgárosítása és 1881-ben összevonják Krassó és Szörény, illetve Abaúj és Torna vármegyéket, ezzel kialakul az ország végleges felosztása, melynek részei: 63 vármegye, 24 törvényhatósági város, Budapest székesfőváros és Fiume királyi kikötőváros és kerülete. Az átlag megye területe a századfordulón 4500 km² míg lakossága 290000 fő volt (Hajdú Z., 2005).

A Partium vonatkozásában a következő módosítások történtek:

- 1880-ban Szolnok-Doboka Monostori járása beolvadt a Magyarlápösiba.

- 1882-ben megtörtént Bihar vármegye járásrendszerének az átalakítása: A Micskei járás a Margittaiba és a Székelyhidiba^{xlvii} olvadt, a Telegdi, a Bihari járásokból és az Ugrai és Tenker^{xlviii} járások egy részéből megalakul a Központi járás, A Telegdi keleti fele az Élesdi járáshoz került, az Ugrai járásból kiválik a Cséffai^{xlix}, a Robogányi beolvad a Belényesi és a Magyarcsékei járásokba^l, a Belényesi járás pedig tíz községet átad a Vaskohi járásnak.
- 1898-ban Szilágymegyében Nagyderzsida, Zálnok és Szilágydomoszló a Tasnádi járástól a Szilágysomlyóiba kerül át.
- 1896-ban a Szigetiből (és részben az Izavölgyiből) kiválik a Sugatagi járás 20 községgel.
- 1907-ben újra leválik a Kápolnokmonostori járás (19 községgel) a Magyarlápósiról.
- 1908-ban a Szinyérváraljai járásból kiválik az Avastújváros székhelyű Avasi járás (17 községgel), a Szinyérváraljait öt^{li} községgel kárpótolják a Szatmári járásból és négygyel a Bányából^{lii}.
- A Mezőkeresztesi járás Biharkeresztesire, az Almási járás neve pedig Hidalmásira változik.

Alternatív reformjavaslatok

Már a reformkorban felmerült Magyarország közigazgatási modernizálásának a lehetősége, de komolyabban csak a kiegyezés után foglalkoztak vele. Míg a 19. századi elképzelések a területi felosztásban fellelhető feudális maradványok kiküszöbölését, addig a 20. század első felének javaslatai az etnikai kérdéseket helyezik előtérbe.

Az 1848-as forradalom és a második világháború között a következő (megvalósulatlan) javaslatok vetődtek fel a magyar (és ezen belül a partiumi) közigazgatás megreformálására:

Táncsics Mihály 1848-as reformjavaslata megpróbálta „demokratizálni” a közigazgatási felosztást és Magyarországot (amerikai és francia mintára) javarészt téglalap alakú egységekre akarta felosztani (Hajdú Z., 2005). A felosztás csak a területi egyenletességre koncentrált, nem vette figyelembe az egységek népsűrűségét, így azok népesség szerint továbbra is nagyon különbözőek maradtak volna. Továbbá nem vette figyelembe a domborzatot, a történelmileg kialakult struktúrákat, esetleges néprajzi egységeket és városi vonzaskörzeteket. A korabeli közvélemény nem foglalkozott komolyan a tervezettel. Az egyes egységek sokszor romantikus (pl. Árpád megye), vagy nép neveket (Székely, Szász, Oláh, Kun, Horvát) kaptak. A sematikus ábrából pontos kiterjedések nem állapíthatók meg, de a Partium területén Máramaros, Szatmár, Hajdú, Bihar, Arad, Kraszna és Kolozsvár egységek léteztek volna, jelentősen módosított kiterjedésekkel (66. ábra.).

Szapáry Gyula belügyminiszter **1873-as** reformterve sokkal jobban átgondolt tervezet volt. Tulajdonképpen ez volt az 1876-os közigazgatási reform radikálisabb alternatívája. A történelmi megyerendszer alapjaiban megmaradt volna, de racionalizált formában, a kis egységeket összevonta, a nagyokat kettéosztotta, sőt vonzaskörzeti szempontokat is figyelembe vett. A végül megvalósult változatnál sokkal modernebb és merészebb lett volna, anélkül, hogy alapjaiban dülta volna fel a történelmileg rögzült nagy terület egységeket. A Partium területén Máramaros (Ugocsával), Szatmár, Bihar, Kraszna, Arad, Szolnok-Doboka és Kolozs megyék érintettsége maradt volna fenn (67. ábra).

Aurel Popovici 1906-os a trónörökösnek benyújtott, az egész monarchiára vonatkozó reformterve kifejezetten etnikai felosztást vett volna alapul. A Partium nyugati peremi részét Magyarországnak hagyta volna meg, a belső részeket pedig egy román jellegű Erdélyhez sorolta be. Bővebben lásd. A Partium román szemmel c. fejezetet.

Benisch Artúr 1914-es reformterve szintén tekintettel volt a történelmi struktúrákra, de a nemzetiségek által többségben lakott peremi részek rendszerét

merészebben szabta volna át. A kis egységeket az ő koncepciója is szomszédos egységekbe vonta össze. A Partium területén két megye tűnt volna el: Ugocsa Bereggel olvadt volna össze (Bereg-Ugocsa), Szolnok-Doboka pedig Beszterce-Naszóddal (Szamos megye). A többi egység nem érintetlenül, de korábbi nevén élt volna tovább (68. ábra).

Az **Antant 1916**-os Romániának tett ajánlata az egész Partium és Erdély területét magába foglalta, bővebben lásd. A Partium román szemmel c. fejezetet.

Jászi Oszkár 1918-as, a magyarországi románoknak tett autonómia ajánlata, tulajdonképpen az illető közösség régi követelései teljesítette volna. Ez a tervet is kettévágja a Partiumot, de a magyar oldalon hagyta volna Máramaros tiszavölgyi részét, Szatmárt, Ugocsát, Szilágyt a Meszesőtől nyugatra eső nagyobbik részét és Bihar kétharmadát is. Román ellenőrzés alá került volna Felső-Máramaros, Kelet-Szilágy, Szolnok-Doboka és Kolozs érintett részei (ez utóbbinál a kalotaszegi magyar falvak nélkül), Biharból pedig a Béli, Vaskohi, Belényesi, Magyarcsékei és részlegesen az Élesdi járás. Lásd még: A Partium román szemmel c. fejezetet.

A **Wilson-i bizottság 1918**-as javaslata a monarchia fenntartása mellett érvelt, de átalakított „föderalizált” formában. Külső határmódosítást csak Olaszország és Dél-Bukovina vonatkozásában Románia irányában javasolt. A monarchiát hat vagy hét állam alkotta volna: Magyarország, a róla leválasztott Erdély, Ausztria, a szerbek nélküli Jugoszlávia, Csehország és Lengyelország-Ruténia. A legnagyobb egység a mintegy 170-180000 km² kiterjedésű Magyarország lett volna. Erdély megkapta volna Szilágy, Arad és Krassó-Szörény magyar vármegyéket, Lengyelország-Ruténia pedig Kárpátalját. A szlovák területek sorsa nem volt eldöntve, önálló tagállam, vagy Csehország része, talán autonómia Magyarországon belül, mindegyik variáns felmerült a lehetőségek között. A terv a Partium területét kettévágta volna: Szatmár, Ugocsa, dél-Máramaros és Bihar Magyarországhé, Arad, Szilágy, Szolnok-Doboka és Kolozs Erdélyé maradt volna. (69. ábra)

Strobl Miksa 1918-as tervete "Az új Magyarország mint keleti Svájc (27 teljes önkormányzatú kantonnal)" címet viselte (Köztes-Európa). Lényegében Magyarország területi integritásának elvét és a teljes körű autonómiát ötvözte, mely részben etnikai arculatú lett volna, hiszen megnevezte az egyes kantonok ilyen jellegű besorolását, másrészt viszont minden terület teljes saját önkormányzata több nemzetiség demokratikus érdekérvényesítését is lehetővé tette volna. Jelentős különbség más etnikai vonalú elképzelésekkel szemben, hogy nem egy magyar, egy román stb. területet határolt le, hanem az etnikumokat összeköti a régiókkal, több saját identitású és egymástól független magyar és nemzetiségi kanton jelölt ki. Összesen 21 nemzetiségi kanton, köztük nyolcat nevez magyarnak (Székelyek, Hajdúk, Jászok, Kúnok, Bessenyők, Balaton, Rába, Száva), a kilencedik a szintén szlovák-magyar Palóc kanton, négy román (Erdélyi-, Bihari-, Magyar-, Szebeni-románok), három német (Erdélyi-szászok, Bánáti- és Nyugati-svábok), két szlovák (Nyugati- és Keleti-tótok), egy-egy rutén, szerb és bunyevác egység lett meghatározva. Ezekon kívül hat nagyvárosi (ún. szocialista: Pozsony, Budapest, Kassa, Debrecen, Szeged, Kolozsvár) kanton is létrejött volna, melyeket nem kötött egyetlen etnikumhoz sem, bár nyilvánvalóan magyar többségűek lettek volna. A Partium területe a következőképpen került volna felosztásra: észak és közép Máramaros a rutén, dél-Máramaros, Szolnok-Doboka és Szilágy az Erdélyi-román, Ugocsa és Szatmár a Hajdú, Bihar nyugati része Nagyváradal a Kúnok, középső és déli része a Bihari-román kantonhoz lett volna besorolva (70. ábra).

Teleki Pál a két világháború között Magyarország egyik legkiválóbb, a témával foglalkozó szakembere. Ő volt az Államtudományi Intézet alapítója és vezetője, amely több változatát készítette el a lehetséges térfelosztásoknak, elkészítették a legrészletesebb erdélyi

etnikai térképeket, valamint a Közép-Európa Atlaszt. Teleki a Kárpát-medence földrajzi és etnikai viszonyainak az egyik legjobb ismerője volt, munkássága tudományos megalapozottsággal segítette elő a 2. világháborút megelőző területi gyarapodásokat is. Az **1921**-ben közreadott táji-területi felosztása radikális újításával hívta fel magára a figyelmet (71. ábra). Az etnikai területeket a táj típusával és a jellemző életformával kötötte össze, azt feltételezve, hogy ezek lehetnek az ismérvei a funkcionális területegységeknek. Ez a terv példázza a legjobban a Trianon utáni kissé összezavarodott, de kiútkereső gondolkodásmódot, mely szöges ellentétben állt, a szintén erre a korra jellemző, a történelmiséghez még az ésszerűség határain túl is, szorosán ragaszkodó szemlélettel. A Partium jelenlegi területére Máramaros, Nyír és Ér (Szatmár és Szabolcs utóda), Bihar (Araddal összeolvadva), Szilágy és Szamos-völgy egységeket határozott meg.

A **kantonizált Erdély** terve **1940**-ből, mint már láttuk nem az első ilyen irányú próbálkozás. Kidolgozása szintén a Teleki által vezetett Államtudományi Intézethez kötődött, mely a magyar-román határkiigazítási tárgyalások előtt, több lehetséges forgatókönyv kidolgozásával segítette a magyar delegációt.

A lehetőségek között, felmerült egy független, kantonokra bontott Erdély terve is. Két változatban dolgozták ki, és érdekes módon mindkét változatban egyben korlátozott határmódosítással is kalkuláltak, vagyis Románia a Bánságot, Magyarország pedig Arad megyét és Dél-Bihart (Nagyszalontával) kapta volna az elmaradt revízió miatti kárpótlásul. Ez hídfőállást adott volna Romániának a Kárpát-medencében, Magyarországnak pedig Erdély kapujában, de Erdély többi része érintetlenül független állammá alakult volna. Egy hat, és egy nyolc kantonos változat is készült. A hat kantonosban a Székelyföld és a Partium magyar, észak és dél-Erdélyben egy-egy román, Szászföldön egy román-német-magyar, Kolozsvár központtal pedig egy magyar-román kanton jött volna létre. Szatmár, Szilágy és Biharnak az északi fele a magyar Partium, Máramaros és Szolnok-Doboka az észak-erdélyi román, a Kalotaszeg pereme pedig a Kolozsvári, dél-Bihar pedig a dél-erdélyi román kantonhoz került volna (72. ábra).

A nyolcas felosztású változatban a Székelyföld és a szűkebbre szabott Partium (Szatmár, Szilágy és Biharból Érmihályfalva környéke) alkotta volna a magyar kantonokat, csökkent volna a két román egység területe is (Szolnok-Doboka továbbra is az észak-erdélyi román egység része), a Kolozsvári és a Román-német-magyar kanton kevésbé változott, de két vegyes partiumi terület is létrejött volna, Máramarosban egy román-rutén, Biharban pedig egy román-magyar egység (72. ábra).

A Partium közigazgatása a XX. században

1900 – 1920

A XIX. század elején fennálló közigazgatási rendszer lényegében az 1876-os közigazgatási reform során jött létre. 1876 és 1920 között egy 44 évig fennálló felosztásról beszélhetünk, ezen időszakon belül a vármegyék kiterjedése nem változott, belső struktúrájukban (rendezett tanácsú városok, járások, kis- és nagyközségek) is csak kevés módosítás történt. A kor magyar közigazgatását követve a következő szintek léteztek:

- **Kerület**
- **Törvényhatósági város**
- **Vármegye**
- **Rendezett tanácsú város**

- **Járás**
- **Nagyközség**
- **Kisközség**
- **Tanya, puszta, telep, major, bánya, fürdő** stb.

Közülük a legfelső szintnek, a kerületeknek csak statisztikai, a legalsónak (tanyák stb.) pedig csak helyrajzi szerepkör jutott.

A partiumi törvényhatóságok egységesen a Tisza-balpartja **kerülethez** voltak beosztva (4. táblázat). Ez a Tiszántúl északi és középső részét foglalta magába. Területén a legnagyobb törvényhatóság Bihar vármegye volt, mely kiterjedésének a negyedét, lakosságának több mint ötödét foglalta magába, legkisebb törvényhatósága pedig területileg Nagyvárad törvényhatósági jogú város (az összterület 0,1%-a), a lakosság száma alapján Szatmárnémeti t.jv. város (az összlakosság 1,5%). Ha a városokat figyelmen kívül hagyjuk, akkor viszont Ugocsa vármegye tölti be ezt a pozíciót (úgy területileg, mint a népesség számát tekintve) a lakosság 4, ill. a terület 3%-át birtokolva. Meglehetősen nagy szórás figyelhető meg tehát a kerület törvényhatóságai között, úgy a terület, mint a lakosság számát tekintve. A legkisebb és a legnagyobb törvényhatóság (Bihar, ill. Nagyvárad) területe között 221 szeres, a lakosságuk között (Bihar és Szatmárnémeti viszonylatában) 17 szeres különbség mutatkozik. Ha csak a vármegyéket viszonyítjuk egymáshoz, akkor megállapítható, hogy Bihar és Ugocsa között területileg 9 szeres, népességileg több int 6 szoros különbség állapítható meg. Ennek oka, hogy Bihar még a korabeli Magyarország déli részére jellemző „nagymegyés” övezetbe, a többi vármegye pedig az északi „kismegyés” övezetbe tartozott.

A kerületen belül a vármegyék^{liii} átlagos területe 5.417 km², (ez a kiterjedés azonban nem mondható tipikusnak a kerület vármegyéit tekintve, csak Szatmár és Szabolcs közelíti meg), lakossága pedig 324.250 fő, meghaladva az országos átlag értékeket (4420 km², és 285.000 fő). A t.jv. városokat is beszámítva az értékek 3.939 km²-re és 235.800 főre módosulnak.

A **Tisza-balparti kerület** terület alapján a harmadik, terület alapján pedig a negyedik helyet foglalta el a 8 magyarországi kerület közül^{liv}, tehát közepes méretű kerületnek tekinthető. A kerület vármegyéi közül csak Békés, Hajdú és Szabolcs, valamint Debrecen t.jv. város nem „járult hozzá” a Partium jelenlegi területéhez. A kerület „partiumi” törvényhatóságainak az összesített területe 31.688 km², a lakosság száma pedig 1910-ben 1.722.533 fő volt.

A későbbi területi változások nyomán még a Királyhágóntúl kerület két vármegyéje (Szolnok-Doboka és Kolozs), valamint egy község révén (Talpas) a Tisza-Maros közti kerülethez tartozó Arad vármegye vett részt napjaink Partiumának a kialakításában (73. ábra).

Törvényhatósági városok, mint ahogy a nevük is mutatja önálló törvényhatóságok voltak, nem tartoztak az őket körülvevő megyékhez. Tulajdonképpen a szabad királyi városok jogait örökölték. A Partium jelenlegi területén két törvényhatósági város létezett 1920-ig: Nagyvárad és Szatmárnémeti. Mindkettő a „saját megyéje” közepébe ékelődött be (Bihar, ill. Szatmár megyékbe), azok elsősorban kereskedelmi, ipari, közlekedési, igazságügyi és katonai központjai voltak.

Nagyvárad egyben Bihar megye székhelye is volt, ellenben Szatmárnémetinek nem volt ilyen közigazgatási szerepe^{lv}. A törvényhatósági városok általában az ország jelentős regionális központjai voltak, ennek a szempontnak is elsősorban Nagyvárad felelt meg maradéktalanul, mely jelentőségében nem maradt el Kolozsvártól, Aradtól, vagy éppen

Kassától sem. Szatmárnémeti mintegy a megyeszékhelyi rang elvesztése miatti kárpótlásul kapta ezt a címet, a hozzá hasonló városok általában nem rendelkeztek törvényhatósági joggal. Így például a népesebb Brassó, Nyíregyháza nem voltak önálló törvényhatóságok, a másfélszer akkora Békéscsaba pedig még város sem. Szatmárnémetihez hozzá tartozott a tőle viszonylag távol fekvő (16 km) Szatmárhegy is, melynek a század elején mintegy 2000 lakosa volt.

Bihar, Szatmár, Szilágy és Máramaros tekinthetők a leginkább Partiumi vármegyéknek, mivel ezek területének nagyobb része ma is valamely Partiumi megyéhez tartozik^{vi}, ill. a székhelyük ma is a Partiumban van. Kisebb mértékben Ugocsa, Szolnok-Doboka, Kolozs és Arad is hozzájárult a Partium jelenlegi kiterjedéshez. Mindezek közül az ötszög alakú **Bihar** tekinthető a régió domináns megyéjének, ez volt az egyetlen melynek a területe meghaladta a 10.000 km²-t (10.609 km²). 17 járása volt: Belényesi, Béli, Berettyóújfalui, Biharkeresztesi, Cséffai, Derecskei, Élesdi, Érmihályfalvi, Központi, Magyarcsékei, Margittai, Nagyszalontai, Sárréti, Szalárdi, Székelyhídi, Tenkei és Vaskohi járások. A járások általában a székhelyük nevét hordozták, kivétel a Központi járás (székhelye Váradszöllős^{vii}, majd Nagyvárad) és a Sárréti járás (Biharnagybajom). 1910-ben az Élesdi járás volt a legnépesebb (51.255 fő), legkevesebb lakosa pedig a Béli járásnak volt (19.508 fő). Bihar vármegyének összesen 491 községe volt (1910), közülük 111 nagyközség és 380 kisközség. A legtöbb község a Belényesi (62), a legkevesebb pedig a Derecskei járásban volt (8).

A kelet-nyugati irányban elnyúlt **Szatmár** vármegye gerincét a Szamos folyó képezte. A vármegye két szélén kiszélesedett, középső pedig elkeskenyedett Szilágy és Ugocsa vármegyék között. A vármegye területe 6.104 km² volt, 10 járásra és 3 rend. tan. városra oszlott. 1876-ig négy járása volt (Vofkori L. 1996: Nyíri, Krasznaközi, Szamosközi, Nagybányai), majd a közigazgatási reform után 9-et hoztak létre (Csengeri, Erdődi, Fehérgyarmati, Mátészalkai, Nagybányai, Nagykárolyi, Nagysomkúti, Szatmárnémeti, Szinérváraljai). A XX. század elején a Szinérváraljai járásból levált az Avasi járás (székhelye Avasújváros volt). A vármegye székhelye nem Szatmárnémeti, hanem Nagykároly volt. Rendezett tanácsú városok voltak: Felsőbánya, Nagybánya, Nagykároly. Legtöbb lakosa a 1910-ben a Mátészalkai járásnak (45.191), a legkevesebb pedig az Avasinak volt (24.365), a városok figyelembevételével már viszont Felsőbánya a legkisebb (4.422 fő). A vármegyének 304 községe volt, 21 nagy és 282 kisközség. A legtöbb község a Nagysomkúti (41), a legkevesebb az Avasi járásban volt (17). A vármegye egy községe (Érkörtvélyes – Nagykárolyi járás) teljesen beékelődött Bihar vármegyébe, 1920 után át is lett csatolva.

Szilágy vármegye a Partium igazi magterülete, teljes terjedelmével ma is része annak, a történelem során állandó átmenetet képezett Magyarország és Erdély között, ilyen értelemben a Partiumi identitás legfőbb hordozójának tekinthető. A korabeli Magyarország egyik új vármegyéjének számított (akárcsak Hajdú vm.), Közép-Szolnok, Kraszna vármegyék, Kővár-vidék és Doboka részeiből alakult. Területén 6 járás és két rend. tan. város létezett: Krasznai j., Szilágycsehi j., Szilágysomlyói j., Tasnádi j., Zilahi j., Zsibói j., Szilágysomlyó és Zilah r.t.városok. Ez utóbbi volt a vármegye székhelye is. Legnépesebb a Szilágycsehi járás volt (42.757 fő), legkevesebb lakossal pedig a Zsibói járás rendelkezett (29.456 fő), a városok figyelembe vételekor pedig Szilágysomlyó a legkisebb (6.885 fő). A vármegye 239 községe közül csak négy volt nagyközség, 235 pedig kisközség. A legtöbb község a Szilágycsehi járásban (48), a legkevesebb pedig a Krasznai járásban volt (34). Megfigyelhető, hogy a vármegye járásai között minden paraméter esetén viszonylag kicsi szórás tapasztalható.

A korabeli **Máramaros** vármegye tökéletes földrajzi egységnek tekinthető, igen jól elkülönül minden szomszédos tájegységtől. A Partiumhoz való sorolása is kényszermegoldás, akárcsak a területén jelenleg létező „hibridmegye” létrehozása. A legjobb lenne önálló tájegységnek, régióknak tekinteni, de a jelenlegi romániai, sőt a korábbi történelmi kiterjedésével sem illeszkedne be a régiók számára létrehozott feltételrendszerbe. A történelmi vármegye területe 9.716 km², megközelíti Bihar vármegye kiterjedését. A korábbi megyékkel szemben területének kisebb része (bő harmada) tartozik a jelenlegi romániai Partiumhoz, de a hagyományos székhelye ide került (Máramarossziget). Területén 10 járás és egy rendezett tanácsú város (Máramarossziget) volt szervezve. Járásai a székhelyek és folyóvölgyek nevét viselték: Huszti, Izavölgyi (sz.: Dragomérfalva), Ökörmezői, Sugatagi, Szigeti, Taracvizi (sz.: Taracköz), Técsői, Tiszavölgyi (sz.: Rahó) és Visói (sz.: Felsővisó), valamint a Huszti járásból kivált Dolhai járás. A járások közül a Huszti a legnépesebb (46.650 fő), a legkevesebb lakossal pedig a Dolhai járás rendelkezett (19.589 fő). A vármegye kiterjedéséhez és népességszámához képest feltűnően kevés községgel rendelkezett (főleg ha a domb és hegyvidéki megyékhez hasonlítjuk), mindössze 156 község, köztük 21 nagy- és 135 kisközség volt a megyében. Ennek oka, hogy a főleg erdő és legelőgazdálkodást folytató lakosság a folyóvölgyek több ezres községeiben tömörült (pl. Felsővisó 11.144, Huszt 10.292, Körösmező 9.795, Borsa 9.343 fő stb.), a mellékvölgyekbe és hegyoldalakra felkúszó és gyakran azt beborító telepek, esztenák stb. pedig nem képeztek önálló településeket. A községek számát tekintve az Ökörmezői járás vezetett (26), legkevesebb pedig a Dolhaiban volt (9).

Ugocsa vármegye Magyarország négy legkisebb vármegyéjének egyike, 1.213 km²-es területe nagyobb, mint Esztergom és Túróc vármegyéké, de kissé elmarad Brassótól. Mindössze két járása volt: a Tiszáninnyi (sz.: Nagyszöllős) és a Tiszántúli (sz.: Halmi). A vármegye székhelye Nagyszöllős volt. A jelenlegi Partiumhoz a csak a Tiszántúli járás fele tartozik (Halmival együtt). A kis vármegyében városi település nem volt, 70 községe közül 10 volt nagyközség. A népesség egyenlően oszlott meg a két járás között (Tiszáninnyi: 44.789, Tiszántúli 46.966 fő), a községek zöme (41) azonban a Tiszántúli járáshoz tartozott, ahol az átlagos községméret kisebb volt.

Szolnok-Doboka vármegye már a történelmi Erdélyhez tartozik. Területe 4.786 km² volt. A megyét a XX. században fokozatosan elorsvasztották, területét felosztották a környező megyék között. A vármegye 8 járásból (Bethleni, Csáki, Dési, Kékesi, Magyarláposi, Nagyilondai, Szamosújvári és a Magyarlápósiból leválasztott Kápolnokmonostori) és két r.t. városból állt (Dés, Szamosújvár). Közülük 4 járás tartozik a Partium jelenlegi területéhez: Csáki, Magyarláposi, Nagyilondai és Kápolnokmonostori járások^{lviii}. A vármegye járásai közül a Dési volt a legnépesebb (44.364 fő), a legkevesebb pedig a Kápolnokmonostori (12.921 fő)^{lix}, a többi átszított járás közepes népességű volt (20.000 – 30.000 fő körüli). A vármegye 312 községe közül a legtöbb (51) a Dési, legkevesebb (19) a Kápolnokmonostori járáshoz tartozott. A többi átszított járásban a községek száma 35-45 közötti.

Kolozs vármegye szintén a történelmi Erdély része. Mérete Szolnok-Dobokához hasonló: 4.844 km². A vármegye 9 járásból (Bánffyhungyadi, Gyalui, Hidalmási, Kolozsvári, Mezőörményesi, Mocsi, Nádasmenti, Nagysármási, és Tekei) és egy r.t. városból (Kolozs) állt. A jelenlegi Partiumhoz a Hidalmási és a Bánffyhungyadi járások egy része lett átszítva^{lx}. A legnépesebb járás a Bánffyhungyadi volt (47.286 fő), a legkevesebb pedig a Mezőörményesi (13.355 fő). A vármegye 233 községe közül csak 9 volt nagyközség. A legtöbb község a Bánffyhungyadi (46), a legkevesebb a Mezőörményesi járásban (14) volt. A Hidalmási járásban 23.150-en éltek 34 községben.

Arad vármegyét mindössze 1 nagyközség (Talpas) képviseli jelenleg a Partiumban. A 2.200 lakosú község a Kisjenői járás részét képezte.

A **rendezett tanácsú városok** száma ebben az időszakban viszonylag alacsony volt. 1876 előtt még számos mezőváros létezett, jórészüket nagyközséggé fokozták le, közülük csak kevés vált rendezett tanácsú várossá. Ezek a települések járási jogúak voltak, nem tartoztak a szolgabírói hivatalok alá, viszont a vármegyéknek alá voltak rendelve. Szatmár vármegyében három ilyen település volt (Nagykároly, Nagybánya és Felsőbánya), Szilágyban kettő (Zilah és Szilágysomlyó), Máramarosban pedig egy (Máramarossziget). Szolnok-Doboka és Kolozs vármegyékben is voltak ugyan ilyen városok (Dés, Szamosújvár ill. Kolozs), de nem azokon a területeken, amelyek érintettek a Partium területi fejlődésében. Ugocsa és Arad vármegyében nem voltak ilyen települések, akárcsak Biharban, de ott a periódus végére Nagyszalontának sikerült megszereznie a városi rangot. A rendezett tanácsú városok közül Zilah, Nagykaroly és Máramarossziget megyeszékhelyek is voltak (Szilágysomlyó 1876-ban veszítette el ezt a státusát). Lakosságszámuk 21.370 (Máramarossziget) és 4.422 (Felsőbánya) között mozgott. Átlagos lakosságszámuk 11.615 fő volt.

A **járások** száma az elemzésben szereplő megyékben összesen 72 (Arad – 10, Bihar – 17, Kolozs – 9, Máramaros – 10, Szatmár – 10, Szilágy – 6, Szolnok-Doboka – 8, Ugocsa – 2), ha csak a „Partiumi” jellegű megyéket számoljuk, akkor 43. Azoknak a járásoknak a száma, amelyek közvetlenül érintettek a Partium jelenlegi kiterjedésében 42, ebből 23 teljes területével tagozódik be (6 bihari, 3 máramarosi, 5 szatmári, 6 szilágysági, és 3 szolnok-dobokai) (74. ábra).

19 járás részben érintett, tehát legalább 1 település része a jelenlegi Partiumnak (lásd. táblázat). Közöttük van olyan, amelyből valóban csak egy település került ide (Pl. a Técsői járás – Máramaros vm.), de olyan is van, amelyikből csak egy település nem került át (pl. Érmihályfalvi járás^{lxi}, Szalárdi járás^{lxii} - Bihar vm.), megint más járásokat szinte tökéletesen félbe vágta (Cséffai j. – Bihar vm, Tiszántúli j. – Ugocsa vm.).

Ha a **települések** száma alapján csoportosítjuk őket, akkor a Belényesi j. (Bihar vm.) lesz a listavezető (62 település) és a sort a Visói járás (Máramaros vm.) zárja (10 település). Általában megállapíthatjuk, hogy a dombvidéki járások több települést, az alföldiek^{lxiii} és a hegyvidékiek kevesebbet foglalnak magukba. A 42 érintett járás átlagos településszáma 31. a lakosságszámot figyelembe véve a legnépesebb Partiumi járás 1910-ben az Élesdi volt (51255 fő), a legkevésbé pedig a Kápolnokmonostori j. (12.921 fő) (5. táblázat).

A járások esetén már területi diszkontinuitások is előfordulnak. 1876 előtt ilyenek még a vármegyék esetén is léteztek (pl. Felső-Fehér vm.). a legjelentősebb területi diszkontinuitás Szatmár vm. Nagybányai járását érintette, ahol a járás 34 községéből hét teljesen különálló exklávént alkotott, az anyajárástól a Szinerváraljai és a Nagysomkúti járások által elválasztva. Szatmár vármegyében még egy eset előfordul, ugyanis Szatmárnémeti törvényhatósági város elszigetelte a Szatmárnémeti járástól Szatmárzsadány községet. Egy kevésbé jelentő eset Bihar vármegyében fordult elő, ahol az Érmihályfalvi járáshoz tartozó Szalacs község birtokolt egy lakatlan határrészt a Margittai járásba beékelődve.

A **községek** száma az érintett vármegyékben összesen 2.036, csak az érintett járásokat összesítve 1.307. Bihar megyében a 491-ből 461, Szatmárban a 304-ből 240, Szilágyban mind a 239, Máramarosban a 156-ból 83, Szolnok-Dobokában 317-ből 143, Kolozsban 233-ből 80, Ugocsában a 70-ből 41 Aradban pedig 217-ből 20 található a Partiummal összefüggésbe hozható járásban. Az egész megyeterületet vizsgálva a

legmagasabb átlagos településméret Máramarosban regisztrálható, egyedül itt haladja meg a 2.000 fős értéket (2.278 fő/település), Aradban 1.520, Ugocsában 1.311, Biharban 1.182, Szatmárban 1.178, a többi megyében ez az érték 1.000 alatt maradt (Kolozs 965, Szilágy 955, Szolnok-Doboka 790). Az érintett járásokat vizsgálva a Visóit jellemzi kiemelkedően a legmagasabb érték (4.421 fő/telep.), két járásban az átlagérték magasabb 3.000-nél (Nagyszalontai j. 3.643, Tiszavölgyi 3.358), négy járásban pedig 2.000 fölötti érték jellemző (Szigeti, Tiszavölgyi, Érmihályfalvi, Kiszjenői). 600 fő/telep. átlag alatt csak egyetlen járás található (Béli 591), 700-as érték alatt pedig a Magyarcsékei, Vaskohi, Kápolnokmonostori és Hidalmási szerepelnek.

Községek esetében is tapasztalhatók **területi diszkontinuitások** (75. ábra), vagyis a községhez tartozó birtok egy része elszigetelten jelenik meg: Máramarosban Visknek; Szatmárban Csanálosnak, Láposbányának, Zazárnak és Felsőújfalunak; Szilágyban Ippnak, Boronamezőnek, Kendermezőnek és Almásrákosnak; Biharban Szalacsnak és Körösnagyharsánynak; Kolozs Bánffyhunyadi járásában Malomszegnek, Kalotaszentkirálynak, Havasrekettyének, és Kalotabikálnak; Arad vármegye Kiszjenői járásában pedig Simonyifalvának voltak ilyen községrészei.

A korabeli magyar közigazgatásban a községek két csoportra oszlottak: **nagy- és kisközségekre** (76. ábra). Bár a két kategória nem a települések lakosságszámához kötődött, mégis szoros kapcsolat figyelhető meg a népességszám és a község „rangja” között. A több ezres lélekszámú települések általában nagyközségek, a kisebb falvak pedig kisközségek voltak. Nem véletlen, hogy a Magyar-alföld ritka, de nagylélekszámú településhálózatára a nagyközségek, a dombvidékek aprófalvas területein pedig a kisközségek voltak a meghatározók.

A két településtípus domináns zónáját elválasztó határvonal nem mindig az alföld és dombvidék határán húzódott. Biharban valóban követte a domborzati választóvonalat, s ez a határ észak-déli irányban kettészelte a megyét az alföldi részekben nagyközségeket, a megye keleti felében viszont ezek már csak szórványosan fordulnak elő. Bihartól északra ez a választóvonal azonban Szabolcs és Zemplén megyéket szeli át, Szatmár alföldi részeit a kisközséges övezetben hagyja. Eszerint a nagyközségek a Partiumi vármegyék közül tömegesen csak Biharban fordultak elő. A községek méretének a szerepe csak látszólagosan meghatározó, legjobb bizonyíték erre Máramaros vármegye, amely vezet az átlagos községméret terén, ennek ellenére a kisközséges övezetbe illeszkedik be^{lxiv}.

Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy vármegyékben^{lxv} 1.190 település létezett. Közülük 134 volt nagyközség, 1.045 pedig kisközség. A nagyközségek a teljes községállomány 11,2%-át tették ki. A 157 nagyközségből 111 Bihar vármegyében feküdt, itt a településállomány 22,6%-át tették ki, s a lakosság mintegy felét tömörítették. Szatmárban 17, Máramarosban 12 nagyközség (a településállomány 5,3, ill. 7,6%-a), Szilágyban pedig mindössze 4 fordult elő (1,7%). Biharban két olyan járás is volt, amelyben csak nagyközségek voltak (Derecskei, Nagyszalontai), de a nagyközségek uralták a Cséffai, Biharkeresztesi, Berettyóújfalvi, Sárreti, Érmihályfalvi és Székelyhídi járásokat is.

A Margittai járásban hét nagyközség (46-ból) volt akkoriban, de ezen kívül sehol máshol a Partiumban nem volt négynél több egy járáson belül. Ugocsa vármegye érintett járásában 4 (arányuk 9,8%), Szolnok-Doboka és Kolozs vármegye említett járaisaiban 2-2 nagyközség jelent meg (1,4, ill. 2,5%). Léteztek nagyközség nélküli járások is. Biharban a Béli, Magyarcsékei és Vaskohi; Szilágyban a Szilágycsehi, Zilahi és Zsibói; Szatmárban az Avasi; Máramarosban a Dolhai, Ökörmezői, Taracvizi és Sugatagi; Szolnok-Dobokában a Csákgorbói, Kápolnokmonostori és a Nagyilondai; végül Kolozsban a Hidalmási járás.

Az érintett vármegyék közül egy esetben nagyközség töltött be **megyeszékhelyi funkciót** (Nagyszöllős, Ugocsa vármegye). A négy partiumi megye 43 és a részben ide sorolható megyék 8 járásában járásközponti szerepet töltött be 2 törvényhatósági város^{lxvi}, 5 rendezett tanácsú város (Felsőbánya kivételével mindegyik)^{lxvii}, 27 esetben nagyközség^{lxviii}, 17 esetben pedig kisközség^{lxix} látta el ezt a funkciót.

1920 – 1925

1920-ban bekövetkezett a „második” magyar Mohács, az elvesztett világháború után a győztes nagyhatalmak aláírják Magyarországgal a **Trianoni békeszerződést**. Közismert tény, hogy ekkor Magyarország elveszíti területének és a lakosságának kétharmadát. Ez a történelmi mozzanat kényszerből ugyan, de előidézi a Partium fogalmának a felidézését és újraértelmezését, hiszen a Romániához átsatolt, de nem erdélyi és nem bánági területekre már nem használható a „**Tiszántúl**” megnevezés. Az új határ, melyet nem történelmi, se nem domborzati választóvonalak mentén lett meghúzva funkcionálisan egységes területeket szel át, vármegyéket és járásokat szakít ketté, de sokszor az egyes községeket sem kíméli. Általánosságban megállapítható, hogy a közigazgatási rendszerben történő gyökeres változásokat maga a határ idézte elő. A nem határmenti területek szinte semmilyen változáson nem estek át, a román közigazgatás változatlan formában vette át őket. Ennek oka elsősorban az időhiány volt, a román hatóságok a lehető legrövidebb idő alatt akarták integrálni az új területeket, és így szinte minimális közigazgatási módosításokra sem volt lehetőség. Ez azt jelenti, hogy jelentősen csak azok a megyék (és járások) változtak meg amelyeket közvetlenül átszelt a Trianoni határ (Bihar, Szatmár, Máramaros, Ugocsa, Arad), míg a többi megye (és járás) alig, vagy egyáltalán nem szenvedett el semmilyen területi változást (Szilágy, Szolnok-Doboka, Kolozs). A nagy sietségnek még egy fontos bizonyítéka a magyar **közigazgatási névanyag** szinte teljes átvétele román fonetikus átírással. A statisztikai kerületek kivételével a közigazgatásnak minden korábbi szintje megmaradt, természetesen azoknak a román megnevezéseit használva:

- **Vármegyék (comitate)**
- **Törvényhatósági városok (municipii)**
- **Jársók (plăși)**
- **Városok (orașe)**
- **Községek (comune)**
- **Falu (sat)**

A trianoni határ

A trianoni békeszerződés Romániának adta oda az alföld és a dombvidék peremén húzódnó vásárvonal városait és az ezeket összekötő vasútvonalat Arad – Nagyszalonta – Nagyvárad – Székelyhíd – Érmihályfalva – Nagykároly – Szatmárnémeti érintésével Halmiig, majd Nagytarna falunál kelet felé fordulva, részben természetes határokkal leválasztva Máramaros déli részét a megyeszékhellyel (Máramarossziget) együtt (77. ábra). Ez Arad, Bihar és Máramaros vármegyék ketté, Szatmár és Ugocsa vármegyék kvázi háromba vágását jelenti^{lxx}. Biharban a román oldalon Ant, Illye, Nagyszalonta, Tisaradványpuszta^{lxxi}, Atyás, Oláhszentmiklós, Rojt, Körösszeg, Vizesgyán, Körösgyéres, Köröstarján, Biharszentjános, Bors, Kisszántó, Nagyszántó, Bihar, Pelpárthida, Biharfélegyháza, Diószeg, Csokaly, Székelyhíd, Érselénd, Érkenéz, Érsemjén,

Érmihályfalva, Érkörtvélyes^{lxxii} és Piskolt települések külterületein húzódott a határ. Az esetek többségében az egyes települések közötti határmezsgyén húzták meg a határt, de gyakran előfordult, hogy az a falu birtokát kettévágta, esetenként lakott területeket hagyva egyik, vagy másik oldalon (pl. Geszt esete), szélsőséges esetekben magát a falut is átvágta (78.ábra).

Így az államhatár **településalakító tényezővé** vált, új községhatárokat, falurészeket, vagy egész falvakat hozott létre. A **Bihar** megyei határszakasz áthaladt Kötegyán, Nagyszalonta, Geszt, Körösnagyharsány, Körösszeg, Berekböszörmény, Bors, Bagamér és Érsemjén községek határrészein, több esetben lakott területeket is leválasztva a községről. A kisebb lakott területek egyszerűen beolvadtak valamely más községbe, a nagyobbak önállósultak, így a magyar oldalon is létrejött egy Nagyszalonta^{lxxiii} nevű település (a későbbi Újszalonta), a román oldalon pedig a korábban Geszt részét képező Tisaradványpuszta lett önálló (a későbbiekben beolvadt Atyásba).

Szatmár vármegyét Érkörtvélyesenél érte le a Trianoni határ, majd Szaniszló, Csomaköz, Mezőfény, Csanálos, Börvely, Kaplony, Domahida, Csengerbagos, Óvár Szamosdara, Pete, Atya, Nagypeleske, Kispeleske, Szárazberek községek mentén vágta át. Szaniszló és Börvely községeknek kis részeit Magyarországon hagyta.

Ugocsa vármegyének alig több mint negyede került át. Csedreg, Kökényesd, Halmi, Dabolc, Tamásváralja, Batarcs, Ugocsakomlós, Avaspatak, Bocskó és Nagytarna jelölik román oldalon a határ futását. Csedreg község külterülete meg lett osztva a két állam között (Románia ill. Csehszlovákia). Ugocsát elhagyva az egykori Szatmár – Máramaros vármegyék érintkezésénél futott az államhatár, mely ezen a szakaszon természetes jellegű (az Avas-hegység gerince). Itt három szatmári községet érint: Komorzán, Bikszád, Mózesfalva.

Máramarosban a határ a Tisza vonalán fut tovább, amely első hallásra talán természetes határnak tűnik, de mivel itt a folyó még viszonylag kicsi számos település átnyúlik a folyó mindkét partjára. Emiatt több települést is kettévágott a határ. Técső, Pálosremete, Szaplonca, Hosszúmező, Szarvaszó, Máramarossziget, Tiszaveresmart, Tizakarácsonyfalva, Nagybockó, Lonka és Terbesfejrptak községek, vagy községrészei jelölték az új határt, amely ezután felkúszott a Máramarosi-havasok gerincére. Técső, Hosszúmező, Tiszafejéregyház, Tizakarácsonyfalva, Nagybockó, Lonka és Terebesfejrptak területe meg lett osztva. Técső romániai részéből megalakult Kistécső, Nagybockó és Lonka nevű község mindkét oldalon létrejött, Terebesfejrptak és Felsőróna (az ebből levált Rónatája) részeiből pedig megalakult Visóvölgy község.

Alternatív javaslatok a trianoni határra

A trianoni tárgyalások idején minden győztes nagyhatalom saját javaslatokat tett a Románia és Magyarország között meghúzandó új határra. 1916-ban az Antant részéről Franciaország és Nagy-Britannia már tett egy ajánlatot (erről bővebben a Partium román szemmel c. fejezetben írtam), az akkor kijelölt vonal érvényesítését ekkor már egyik nagyhatalom sem támogatta. A győztes országokat két csoportba oszthatjuk: Franciaország és nagy-Britannia alkotják az egyik, valamint az Egyesült-Államok és Olaszország a másik csoportot. Semmi kétség, hogy ezidőtájt az „első” csoport befolyása sokkal nagyobb volt, nem véletlen, hogy később az ő változatuk került bevezetésre.

Nagy-Britannia, de főleg Franciaország hajlott arra, hogy, ha nem is az eredeti megígért formában, de ahhoz közeli vonalon válasszák le Kelet-Magyarországot Románia

számára. E két hatalom területi variánsai csak minimális mértékben különböztek egymástól. Mindkét változat a középső szakaszon a jelenlegi határ vonalán fut, (a vásárvonal vasútjának a nyomvonalát követve), attól északra és délre viszont mindkettő Magyarország rovására kanyarodik nyugat felé, némileg különböző módon. A brit változat északon egész Szatmárt a románoknak engedte át, a francia még ezen is túltett és Szabolcs keleti sávját is oda kanyarította, egészen az Ung megyei Tiszai átkelőig (Záhonyig). Délen mindkettő a románoknak engedte volna át Békés és Csanád keleti peremét (Gyulával együtt), sőt a brit változat egészen Szegedig benyúlt volna és gyakorlatilag egész Csanádot átengedte (Makóval). Délen mindkét változat felosztottavolna a Bánságot, a brit változat a jelenlegihez nagyon hasonló határt szabott volna Szerbia és Románia között, de Versecet a Román oldalon hagyta, míg magyar szemmel a francia javaslat volt „kedvezőbb”, mert ez legalább hármassal számolt, és Szegednek háországot hagyva Magyarországon hegyta volna a Bánság észak-nyugati részét Kikindával együtt. Ezt leszámítva a brithez hasonló módon osztotta volna fel a területet, de ez Versecet a szerb oldalra sorolta (79. ábra).

A másik két nagyhatalom képviselői nem voltak teljesen meggyőződve Magyarország ilymértékű felosztásának a szükségességéről. Nem véletlen, hogy az Egyesült-Államok végül alá sem írta a szerződést, míg Olaszország az első volt (a huszas években), mely elismerte a béke igazságtalanságát (Erdély története, 1988). Ennek ellenére ők is előálltak saját területi felosztás javaslattal, de ezek sokkal kedvezőbbek voltak a magyarság számára, továbbá sokkal inkább szemmel tartották a korabeli etnikai realitásokat és a határközeli területek gazdasági érdekeit.

Mindkét változat a Tiszától, Visk környékéről indult és nagyjából az etnikai határ mentén szelte át Szatmár, Bihar, Arad és Temes megyék területét. Az amerikai javaslat kifejezetten ragaszkodott a fő etnikai választóvonalhoz, a domb- és síkvidék határán maradván. Az olasz változat kissé keletebbre húzódott, magyar oldalon hagyva egy keskeny román településsávot is, de a magyar nyelvterületeket és a szilágysági magyar településterületet mindkét változat a román oldalon hagyta. Magyarország megtarthatta volna azonban Szatmárnémeti, Nagyvárad, Arad és Temesvár városokat. Jelentősebb eltérés a két terv között csak a Bánságban mutatkozik, az amerikaiak háromnegyedét Romániának, negyedét (Temesvárral) Magyarországnak adták volna, az olaszok viszont csak a legrománabb keleti harmadát (Krássó-Szörényt) engedték volna a román oldalra.

Bár e két „kisebbit rossz” típusú javaslat nem került bevezetésre, mindenképpen hozzájárultak, ha csak kis mértékben is a túlzó francia és brit követelések mérsékléséhez. A vita fő tárgyát képező Temesvár-Szatmárnémeti vasútvonalat a brittek és franciák a románoknak, az amerikaiak és olaszok a magyaroknak szánták. Ez utóbbiak nem tudták érvényesíteni az akaratukat, s bár sovány vigasz, de legalább sikerült a határt a lehető legjobban rászorítaniuk keleten a vonal futására.

A román közigazgatási névanyag

Nagyon érdekesen alakult a román uralom alá jutott közigazgatási egységek névanyaga is. A román közigazgatásnak hirtelen meg kellett „keresztelnie” minden szintű a fennhatóságuk alá jutott egységet. Mivel ezeknek a területeknek korábban soha nem volt román adminisztrációjuk, általánosan elfogadott nevek sem léteztek, sok terület, település a különböző román forrásmunkákban különböző román népies neveken, különböző helyesírással, a magyar név fonetikus átírásával, vagy lefordításával, esetenként közvetlenül

magyarul szerepelt. Azoknak az egységeknek, melyeknek jelentős létszámú román lakosa volt, általában volt román megnevezése^{lxxiv}, ezeket hivatalosították. A román név nélküli települések neveit, fonetikusán átírták románra (pl. Székelyhíd – Săcheihid), vagy a magyar nevet lefordították (pl. Nagyfalú – Satu Mare). Mindez gyorsan, kapkodva ment végbe, rengeteg „bakit” szülve, később a névanyag jelentős részét felülbírálták, sok egység nevét románosabbra cserélték. A **megyék** szintjén teljes mértékben a magyar névanyagot alkalmazták fonetikus átírással, egyrészt, mert ezek (Szilágy kivételével) hosszú évszázadokig fennálltak, beleivódtak a román köztudatba és egyben néprajzi tájként is léteztek a román lakosság számára is. Közülük három (Bihar – Bihar, Sălaj – Szilágy, Maramureș – Máramaros változatlan formában napjainkig is hivatalosak. Szatmár megyének és Szatmárnémeti városnak a román népies neve Sătmar volt, ezt is tették hivatalossá 1920-ban. Ez az elnevezés románul semmit nem jelent, a magyar név egyértelmű elferdítéséből származik, viszont hangzásában hasonlít a Satu Mare névre, ami románul „nagy falú”-t jelent. A korabeli román társadalomtudományok gőzerővel álltak rá arra, hogy eszmei alapot szolgáltatassanak a területszerzések igazolására, ennek legismertebb eleme a dákóromán legenda és a román tömegek erőszakos elmagyarosításának a mítosza volt. Ebbe a koncepcióba jól beleillett az is, hogy a város és a megye nevét később „Sătmar”-ról „Satu Mare” névre változtatosság, oly módon feltűntetve a dolgok állását, hogy a magyarok „Szatmár”-ja is román eredetű név. Belső-Erdélyben sokszor még cifrább nevek születtek, lett Romániának „Solnocu-Dăbăca” (Szolnok-Doboka) megyéje is, mely túlnyomóan román lakosságú, mégsem volt romános hangzású neve a területnek, később ezt „Someș”-re (Szamos-megye) keresztelték át (területén áthaladt a Kis-, a Nagy- és az egyesült Szamos is); vagy éppen „Murăș-Turda” (Maros-Torda) megye is, miközben a Maros folyót románul „Mureș”-nek hívják. Kolozs megyét „Cojocna”-nak keresztelték, abból a megfontolásból, hogy a magyar neve is minden bizonnyal nem Kolozsvár (románul Cluj), hanem Kolozs város nevéből származik, melynek román népies neve Cojocna volt. Kolozs település ekkorra már erős hanyatlásnak indult, a városi rangját is elveszítette, majd a megye nevét is „Cluj”-ra változtatták.

A **városok** első román nevei is később „kozmetikázásra” szorultak. Nagyvárad a román köztudatban „Oradea Mare” néven élt, beletelt egy évtizedbe, míg tudatosult bennük, hogy a város párja Kisvárdá Magyarországon fekszik, s így a város román neve is magyar történelmi kapcsolatokra utal. Emiatt elhagyták a „Mare” kiegészítést a névből. Nagykároly előbb „Careii Mari” (nagykárolyok – visszafordítva) néven szerepelt, majd ez is lerövidült „Carei”-re. Nem csak a határmenti területeken, de a belső vidékeken is változások következtek be, például Zilah román nevét „Zălău”-ról később „Zalău”-ra keresztelték át. Megjegyzendő azért, hogy a számtalan példa ellenére, sok település neve nem változott az első névadás óta, ezeknek általában volt népies román neve (amely sokszor a magyar torzításából, vagy fordításából származott), pl.: Baia Mare (Nagybánya), Sighet (később Sighetu Marmăției – Máramarossziget), Salonta (Nagyszalonta), Beiuș (Belényes), Șimleul Silvaniei (Szilágysomlyó) stb.

A **kisebbségi települések, járásközpontok, kis és nagyközségek** nevei számos esetben változtak, az első román neveik sokszor „nem váltak be”, később ezeket románosabbra cserélték. Érmihályfalva előbb „Mihaifalău” lett, később pedig „Valea lui Mihai” (Mihályvölgye – visszafordítva, bár a település közelében semmilyen völgy nincs), „Săcheihid” (Székelyhíd) lett „Săcuieni Bihar” (Bihari székelység – visszafordítva), „Lăpușul Unguresc” (Magyarláp) elvesztette az Unguresc (magyar) jelzőt és „Târgu Lăpuș” (Láposvásár) lett belőle, Erdőd előbb „Arded”, majd „Ardud” lett, Csákigorbó előbb „Ciachi-Gârbou”, majd csak Gârbou stb. Számtalan példát lehetne felsorolni, sokszor

még a valóban román települések nevei is változtak. Jó példa erre Érkenéz esete, melynek román népies neve „Chiniz” volt, s ez hivatalossá is vált, majd minden különösebb indok nélkül egy teljesen idegen nevet kapott: „Voivozi” lett. Talán a korábbi román név nagyon emlékeztetett a település középkori nevére (Kinizs), melynek magyar történelmi vonatkozása van (feltételezik, hogy Kinizsi Pál szülőfaluja volt).

Kniezsa I és Glaser L. a román földrajzi nevek eredetéről készített térképe autentikus román névanyagot csak a Belényesi medence, Kővár-vidék és a Máramarosi medence területein feltételez (80. ábra). Ezeket a helyeket a magyarság nem népesítette be és így ezek a 15-16 században románokkal telepedtek be. Ezek közül is Máramarosban és Kővár-vidék egy részén párhuzamos román-magyar névanyag létezik, tehát egy feltételezhető, hogy ezekre a vidékekre egyszerre érkeztek román és magyar csoportok, talán a 14. században. A Belényesi-medence és kelet-Kővár-vidéken melyek a 16. században települtek be jórészt kizárólagosan román helynévanyag maradt fenn, ezeket a vidékeket a magyarság egyáltalán nemlakta be, vagy esetleg rintkán lakott településterületük elsorvad még a románok érkezése előtt.

Megyék 1920 és 25 között

Mint azt korábban is említettem az 1920 és 1925 közötti közigazgatás szerkezetében inkább csak az új határ okozott változásokat, a belső struktúra szinte érintetlen maradt. A hagyományosan „partiumi” törvényhatóságok száma négy maradt, közülük egyet (Szilágy) nem érintett az új határ, hármát viszont átvágott (Bihar, Máramaros, Szatmár), s ezek még kiegészültek Ugocsa Romániához került részével.

A határmegvonást követően a Partium területe egyharmadával csökkent (31.706 km²-ről 20.166 km²-re), nyugati része (bihari és szatmári területek) Magyarországó maradt (2.801 ill. 1.760 – összesen 4.561 km²), északi részét pedig (máramarosi, ugocsai területek^{lxxv}) Csehszlovákia kapta összesen 6.979 km²-es területtel. A román rész megyéinek átlagterülete csökkent (5.041 km²).

A törvényhatósági város funkció a román megfelelője a megyei jogú város, vagy helyi nevén „**municipium**” volt, de ez nagyobb részt csak titulus volt (és az ma is), az ilyen városok nincsenek kivéve a legfontosabb megyei intézmények hatásköre alól. Szatmárnémetinek nem sikerült átörökítenie ezt a rangját, ebben a rövid időszakban a Partium egyetlen ilyen városa Nagyvárad volt.

A **megyék** kiterjedésbeli változásait az új határ okozta a belső határok változása jelentéktelen volt (6. táblázat és 81. ábra). **Szilágy** megye változatlan formában maradt fenn az első román közigazgatás idején, továbbra is hat^{lxxvi} járás és két várost^{lxxvii} foglalva magába (ezeknek a kiterjedése szintén nem változott). **Bihar** megyének 78,6%-a került román fennhatóság alá (7.874 km²).

A romániai Bihar teljesen „elvesztette” a Sárréti, Berettyóújfalusi és Derecskei járásokat, továbbá az Érmihályfalvi járás egy községét (Bagamér), a Székelyhídi járás négy (Nagyléta, Kokad, Álmosd, Újléta), a Szalárdi járás egy (Kismarja), a Cséffai járás hét (Sarkadkeresztúr, Okány, Mezőgyán, Zsadány, Geszt, Biharugra, Körösnagyharsány), a Nagyszalontai járásnak pedig három községét (Sarkad, Méhkerék, Kőtegyán)^{lxxviii}. Ellenben a Biharkereszteszi járásból mindössze négy község maradt a román oldalon (Bors, Biharszentjános, Nagyszántó, Kísszántó). A román közigazgatású Bihar 17 járás helyett, így 13 járással működött tovább, amihez még Nagyvárad municipium társul^{lxxix}. Ezek nevükben nem és kiterjedésükben is csak annyiban változtak, hogy az új határhoz lettek

igazítva (7. táblázat). Hét járást (Margitta, Élesd, Magyarcséke, Belényes, Tenke, Bél és Vaskoh) ez nem érintett, mert nincs a trianoni határ közelében, öt járás területe kisebb lett (Érmihályfalva, Székelyhid, Szalárd, Cséffa, Nagyszalonta) a tőlük leválasztott községek miatt, egy pedig nagyobb (a Központi j., melybe beolvadt a négy Biharkeresztesi járásból származó község). A legnagyobb veszteség a két déli járást, a Nagyszalontait és Cséffait érte. Magyar oldalon ezeknek a maradékait egy járássá egyesítették (Cséffa-Nagyszalontai j.) román oldalon viszont ez nem történt meg bár a Cséffainak alig több mint 8.000 lakosa maradhatott^{lxxx}. A cséffai járásnak a Központi javára is le kellett mondania két elszigetelődött községről (Vizesgyán, Körösszeg). A megye belső határa egy helyen változott. A Biharba ékelődő Szatmár megyei község (Érkörtvélyes), a trianoni határ miatt elveszítette területi kapcsolatát a saját megyéjével. Legegyszerűbb lett volna Biharba olvasztani, de ez nem történt meg, hanem a tőle keletre eső bihari község (Piskolt) külterületének Piskoltliget nevű északi részét leválasztották, és közvetlenül az államhatár mellett a mőcvidékről lehozott román lakosokkal telepített falut hoztak létre Scărișoara Nouă (Újszkerisóra) névvel. Ezt a telepes falut Bihartól Szatmárhoz csatolták, így közvetlen területi kapcsolat jött létre Érkörtvélyes és Szatmár megye között^{lxxxii}. E minimális terület elvesztése után 7.854 km²-es területtel alakult meg a román közigazgatású Bihar megye.

A községek száma megyei szinten nem csökkent drasztikusan, mindössze 59 községet „vesztett” a megye, lényeges különbséget csak akkor tapasztalunk, ha megvizsgáljuk ezek nagy- és kisközségi rang szerinti besorolását. A Magyarországon maradt 59 községből mindössze hat darab volt kisközség, tehát ott maradt a 111 nagyközségnek majdnem fele (53), Romániához pedig 58 került, viszont a 380 kisközségből 376 került át. A községek számát tekintve továbbra is a Belényesi járás maradt a legnagyobb (62), a legkevesebb községgel rendelkező járás a Nagyszalontai lett (a Derecskei helyett) 10 községgel. Népszámlálás nem volt ebben a periódusban, de feltételezhető, hogy továbbra is az Élesdi járás maradt a legnépesebb, a legkevesébé népes pedig egyértelműen a Cséffai kevesebb mint 10.000 lakossal.

A cséffai járásban ideiglenesen önálló községgé vált Geszt Romániához került része Tiszaradványpuszta néven (ezért szerepel ebben a járásban a hét elvesztett község ellenére 13 település), illetve a béli járásban eggyel kevesebb, mivel Bogy beolvadt a szomszédos Ökrös községbe.

Ugocea vármegyéből csak a Tiszántúli járás alig több mint fele, egy 404 km²-es területet kapott Románia. Ez a terület nyilvánvalóan alkalmatlan lett volna egy megye megszervezésére, logikus lépésnek tűnt, hogy ezt a részt járássá szervezték Ugocea (Ugocea) néven és beolvasztották Szatmár megyébe (82. ábra). A járás székhelye, akárcsak az elődjéé Halmi lett. A járáshoz 15 község került (a korábbi 41-ből), köztük két nagyközség (Túrterebe és Turc).

Szatmár vármegyének 71,7%-a került Romániához (4.505 km²), a többi egy község kivételével Magyarországon maradt. Két járás teljesen Magyarországon maradt (a Mátészalkai és a Fehérgyarmati), öt pedig teljesen Romániához került (az Erdődi, Avasi, Szinerváljai, Nagybányai és Nagysomkúti). Három járás lett megosztva, a Nagykarolyi járásból három község maradt Magyarországon (Penészlek, Vállaj és Mérk^{lxxxiii}), a Csengeri járásból hét község került Romániához (Szamosdob, Csengerbagos, Vetés, Óvári, Szamosdara, Pete, Atya), a Szatmárnémeti járásból pedig kilenc község Magyarországon maradt (Zajta, Méhtelek, Garbolc, Nagyhodos, Kishodos, Tisztaberek, Kispalád, Botpalád és Magosliget) egy Csehszlovákiához (Nagypalád), a többi pedig Romániához került. A Csengeri járás Romániához került községei a Szatmárnémeti járást egészítették ki, így a

román közigazgatású Szatmár hét járással bírt (8. táblázat), amit kiegészített nyolcadikként az Ugocsa déli részéből alakult hasonló nevű járás^{lxxxiii}. A nyolc járás mellett négy város: Nagykároly – megyeszékhely, Nagybánya, Felsőbánya és Szatmárnémeti (mely utóbbi törvényhatósági jogát elvesztette) egészítették ki a megyét. Bár Szatmár megyét is érzékeny veszteségek érték (1.782 km²), ezt némileg kárpótolta az Ugocsai járás (mely a legkeskenyebb részen szélesítette ki a megyét), továbbá minimális területi nyereséget Bihar megye részéről is elkönnyelhetett, a Piskolt községről leválasztott mócokkal betelepített Scărișoara Nouă telepes falu átcsatolása révén. Így a román közigazgatású Szatmár megye 4.929 km²-es területen jött létre.

Szatmár megye összesen 97 községet veszített, és 15-öt nyert Ugocsa révén így a teljes mérlege 82 „községes deficit”.

Ugocsával kiegészülve Szatmár megye összesen 224 községet birtokolt, 225 helyett, mivel Lajosvölgy település az Avasi járásban beolvadt Avasújfalu községbe. A legtöbb községgel (41) továbbra is a Nagysomkúti járás rendelkezett, a legkevesebbel pedig a csonka Ugocsai járás (15). A 17 Szatmár megyei nagyközségből öt maradt Magyarországon, kettő viszont Ugocsából került át. A 14 nagyközségből öt a Nagykárolyi, négy pedig az Erdődi járásban helyezkedett el. A kisközségek száma 210 volt.

Máramaros vármegye területéből 3.568 km² (36,7%) került Romániához, területének nagyobbik részét Csehszlovákia kapta. Mivel más területi változáson nem esett át, a román közigazgatású megye is ekkora területtel rendelkezett. Teljesen román részre került a Visói, Izavölgyi, Sugatagi járás, valamint a megyeszékhely Máramarosziget város, viszont teljesen Csehszlovákia kapta meg az Ökörmezői, Huszti, Dolhai, és Taracvizi járásokat. Csak három járás lett megosztva: a Técsői, a Tiszavölgyi és a Szigeti. A két előbbi nagyobb részt ugyancsak Csehszlovákiáé lett, az utóbbi pedig el lett felezve. A Técsői járásból csak Pálosremete község és Técső község a Tiszától délre eső községrésze került át^{lxxxiv}. A Tiszavölgyi járásból egyetlen község sem került át teljesen, csak Terebesfejrpaták, Lonka és Nagybocksó községek Tiszától délre lévő részei^{lxxxv}. A Szigeti járás 16 községéből kilenc a román^{lxxxvi}, hét pedig a csehszlovák^{lxxxvii} oldalon maradt. A Técsői és a Tiszavölgyi járás két, ill. három községbe szerveződött részei a Szigeti járásba olvadtak be, így a román közigazgatású megye négy járással^{lxxxviii} (a tíz helyett) és egy várossal (Máramarosziget) alakult meg (9. táblázat). A Szigeti járás kivételével a többi nem változott kiterjedésében, csak az Izavölgyi járás neve változott, a járásszékhely nevét kapta: Dragomérfalva (Dragomirești). Mint említettem a Szigeti járásban négy új község alakult a Csehszlovákiához került községek itt ragadt részeiből (Kistécső, Nagybocksó, Lonka és Visóvölgy), a Visói járásban viszont megszűnt Középvísi, miután Felsővísi községbe olvadt (83. abra).

Máramaros vármegye 157 községéből 53 került Romániához (33,7%). Az újonnan alakuló és egy megszűnő községet figyelembe véve ez a szám 56-ra módosul. A 12 korábbi nagyközségből hat kerül teljesen román oldalra (Szaplónca, Hosszúmező, Alsóvisó, Borsa, Majszin és Szurdok), valamint kettőnek (Técső és Terebesfejrpaták) kis része. Egyedül a Sugatagi járásban nem volt nagyközség.

A legtöbb községgel rendelkező járás a Sugatagi lett (a Dolhai helyett), a legkevesebb községgel rendelkező pedig a Visói járás.

A Partium későbbi kiterjedését érintő másik két megye (Szolnok-Doboka és Kolozs) teljes egészében Romániához került, és Solnocu-Dăbăca ill. Cojocna néven lettek román megyék. **Szolnok-Doboka** továbbra is nyolc járással (köztük négy érintett a Partium vonatkozásában^{lxxxix}), és két várossal működött. A megye 4.786 km²-es területe csak annyiban változott, hogy négy községet^{xc} a Csákigorbói járásból^{xci} átcsatoltak a Kolozs

megyei Hidalmási járáshoz. A román Szolnok-Doboka megye területe 4.725 km²-re módosult. A megye érintett járásainak községszáma emiatt 143-ról 139-re csökkent. Kismértékben változott az érintett járások határa is, a Csákigorbói hét községet átadott a Nagyilondainak (Csokmány, Aranymező, Csűrfalva, Nagylózna, Kőlózna, Semesnye, Alsóhagymás), amely három községet a Magyarlápától is szerzett (Jávoros, Tordavilma, Drágavilma).

Kolozs megye szintén teljes területével (5.006 km²)^{xcii} Románia része lett. A négy szolnok-dobokai község átcsatolásával ez a terület 5.067 km²-re módosult. A többi megyével szemben ez viszonylag jelentősen módosult, ami a járásbeosztást illeti, átalakult a Kolozsvári járás, megalakították a Kolozsi (Cojocna) és a Kolozsborsai (Borşa) járásokat. A Partium vonatkozásában érintett két járás közül a Bánffyhunyadi (Huedin) nem változott, a Hidalmási (Hida) viszont veszített három községet a Kolozsborsai járással szemben^{xciii}, viszont szerzett négyet a Csákigorbói járás (Szolnok-Doboka m.) rovására. Mivel más változás a községek szintjén nem történt, a két járás együttes községszáma 80-ról 81-re módosult.

A rendezett tanácsú városok Romániában egyszerűen „**város**” (**oraş**) besorolást kaptak. A partiumi területeken lévő mind a hat város (Zilah – Zălau, Szilágysomlyó – Şimleul Silvaniei, Máramarossziget – Sighet, Nagykároly – Careii Mari, Nagybánya – Baia Mare és Felsőbánya – Baia Sprie) Romániához került. Új várossá nyilvánítás nem történt, viszont Szatmárnémeti (Sătmăr) várossá „fokozták le”, így a számuk hétre emelkedett.

A partiumi **jársók** száma a határmegvonás miatt természetesen csökkent. Korábban a négy partiumi megyében 43 járás volt, amihez a szomszédos megyék hét érintett járását számolhatjuk hozzá (összesen 50 járással számolhatunk). Közülük 28 került át teljes egészében (nyolc bihari, hat szilágysági, öt szatmári, három máramarosi, négy szolnok-dobokai és két kolozsi). Öt járás teljesen Magyarországon maradt (három bihari és két szatmári), négy teljesen Csehszlovákiához került (mind máramarosi). 13 járás lett megosztva (hat bihari, három szatmári, egy ugocsai és három máramarosi). Közülük nyolc Románia és Magyarország, négy Románia és Csehszlovákia, egy pedig a három ország között került felosztásra (Szatmárnémeti járás). A 13 csonka járás közül négyet a román hatóságok megszüntettek (biharkeresztési, csengeri, técsői, tiszavölgyi), mert területüknek csak elenyésző része került ide, ezeket a szomszédos járásokba olvasztották be. Új járást nem hoztak létre, csak az izavölgyi neve változott Dragomérfalvira (Dragomireşti). Eszerint a román közigazgatásban 37 járás működött. Legtöbb községgel, a Belényesi (62), legkevesebbel pedig a Visói járás rendelkezett (9).

A **községek** száma szintén jelentősen csökkent. Drasztikus csökkenésről elsősorban azért nem beszélhetünk, mert a Magyarországon maradt alföldi részeken a településhálózat ritka, de nagyméretű egységekből áll (84. ábra), és ez részben igaz a máramarosi terület településhálózatára is, így a számszerinti veszteség nem volt túl magas. A trianoni döntés előtt a négy partiumi megyében és a többi érintett járást számítva^{xciv} 1.454 község volt. Közülük 145 maradt Magyarországon, 130 Csehszlovákiához került, eszerint 1.176 község Romániához került (ez a korábbi községállomány 81%-át teszi ki). Öt új község is létrejött az átkerült településrészek községgé szervezése által (Tiszaradványpuszta, Kistécső, Nagybocksó, Lonka, Visóvölgy), három község viszont megszűnik a szomszéd településbe való beolvadás által (Bogy, Lajosvölgy, Középvíró). Ezek a tényezők a községállomány számát 1.179-re változtatják.

A későbbi vizsgálatok számára nélkülözhetetlen, hogy megvizsgáljuk, hogy mi lett a sorsa a Magyarországon maradt, ill. a Csehszlovákiához csatolt Partiumi területeknek. A tanulmányozott megyék közül Ugocsa és Máramaros, sőt egy község révén (Nagypalád)

Szatmár részeit kapta meg **Csehszlovákia**. Ugocsából 809 km² került oda, ez a Tiszáninneni járást és a Tiszántúli járás (26 község a 41-ből) egy részét jelenti. A régi vármegye 70 községéből 55 került át. Máramaros vármegye nagyobbik részét (6.148 km², a vármegye területének 63,3%-a) szintén csehszlovák fennhatóság alá jutott. Összesen 104 község lett átszerveelve. Rövid átmeneti időszak után megalakították 1920 februárjában megalakult a névleg autonóm ruszin tartomány Podkarpadska Rus néven, melyet négy zsupára osztottak fel. Máramaros önálló zsupa lett négy járással (Rahói, Taracközi, Técsői és Nagybocksói). A Huszti járást és egész Ugocsát (Nagyszöllősi járás néven) a Beregszászi zsupába sorolták be. A Dolhai járás a Munkácsi zsupába került. A tartománynak ígért autonómia csak tervezet maradt, a csehszlovákok nem léptették érvénybe, csak majd a második világháború küszöbén, mikor már nyilvánvalóvá vált, hogy az egész területet el fogják veszíteni. Ez a két vármegye eredeti formájában már soha nem egyesült, a második vh. idején a magyar közigazgatás a ruszin területeknek autonómiát biztosított (közigazgatási kirendeltségek formájában) a minnek része volt Máramarosnak több mint fele és Ugocsa harmadrésze is. Máramarosnak csak az északi Tisza-menti sávja egyesült a Romániától visszaszerzett megyerésszel, és az amúgy is kisterületű Ugocsa is csonka formában került visszaállításra.

Magyarországon bihari és szatmári területek maradtak^{xv} 4.563 km²-es területtel. Közvetlenül a trianoni döntést követően a magyar közigazgatás nem reagált a megváltozott helyzetre, azt megdöbbenés és hitetlenkedés fogadta. A csonka vármegyék joghatóságát nem szüntették meg, tekintet nélkül a megmaradt megyerész kiterjedésére^{xvi}. Így még három évig (1923-ig) önálló megyék maradhattak a csak néhány községből álló Bereg, Arad, Torontál, Hont, sőt Ung is mely két községből állt. Ezekhez viszonyítva Bihar és Szatmár maradék részei nagynak számítottak, megmaradásuk egyelőre nem forgott veszélyben. Biharból 2.801 km² maradt meg, a régi megyeterület 21,4%-a 59 községgel. Nagyszalonta megmaradt lakott részeiből megalakult a 60.-ik község. Teljesen megmaradt a Sárréti, Derecskei, és Berettyóújfalusi járás, a biharkeresztesinek a zöme, a cséffainak és a szalontainak szinte fele, valamint töredékek a Székelyhídi (4 község), az Érmihályfalvi, ill. a Szalárdi járásból (egy-egy község). A megmaradt részen változatlan kiterjedéssel kezdte meg működését „csonka”-Bihar megye, Berettyóújfalu község pedig megyeszékhely lett. A járások beosztását korrigálni kellett, csak a sárréti és a biharkeresztes megmaradt része működött tovább változatlanul. A Cséffai és Nagyszalontai járások maradékait egyesítették Cséffa-Nagyszalontai járás néven (Komádi székhellyel), a berettyóújfalusi elvesztette Pocsaj és Esztár községeket. A Székelyhídi járás maradéka kiegészült az érmihályfalviból itt maradt Bagamérral, továbbá három községgel a Derecskei járásból (Hosszúpályi, Monostorpályi, Vértes). Székelyhíd nevű járás ezután mindkét országban működött, a magyarországinak Nagyléta volt a székhelye. A Derecskei járást a veszteségeiért a két Berettyóújfalutól elszakított községgel és a Szalárdi járásból itt maradt Kismarjával kárpótolták. Eszerint a vármegye hat járással működött tovább.

Szatmár megmaradt része kisebb területtel rendelkezett (1.762 km²). Hozzá csatolták a lakatlan ugocsai területdarabot is. Két járás maradt meg teljes területtel (a Mátészalkai és a Fehérgyarmati), továbbá a Csengeri járás zöme (20 község a 27-ből), valamint a Nagykárolyi és Szatmárnémeti járások töredékei (két ill. kilenc község). A csonka megyében összesen 96 község maradt. A Nagykárolyi járás községeit (Vállaj, Mérk) a Mátészalkai járásba olvasztották be, a Szatmárnémeti járásait pedig megosztották a Csengeri (Tisztaberek, Kishódos, Nagyhódos, Garbolc, Méhteleg, Zajta) és a Fehérgyarmati (Botpalád, Kispalád, Magosliget) járások között. 1923-ban megszüntették az életképtelennek ítélt töredékmegyéket. Ekkor szűnik meg a Szatmártól észak-nyugatra

fekvő Bereg vármegye melynek területe 459 km², lakossága kevéssel több, mint 25.000 fő volt. Nagyobb részéből (369 km²) létrehozták a Vásárosnaményi járást és ezt Szatmárhoz csatolták, négy község pedig Szabolcs vármegyéhez került. Szatmár megyének így már négy járása lett, területe pedig 2.131 km²-re nőtt. A vármegye felvette a Szatmár, Ugocsa és Bereg nevet. Székhelye Mátészalka község volt.

1925 – 1940

A 20-as évek elején számos tanulmány született^{xcvii}, hogy hogyan kellene átalakítani az **Ókirályság** és az újonnan szerzett területek közigazgatását, hogy az egységessé váljon és kiszolgálja egyben a románok nemzeti érdekeit. A bizottságot, mely ezt vizsgálta V. Meruțiu vezette (Vofkori, 1996). A korábbi erdélyi megyéket az alakjuk, a megyeszékhelyek szélső helyzete (pl. Nagykároly) és az „idegen elemek” magas aránya miatt bírálták^{xcviii}. Sok vita után a megye és a járásrendszer fenntartása mellett döntöttek. Végül 1925. június 14-én fogadták el az új közigazgatási törvényt, amely meghatározta **Románia** új megyebeosztását ((Vofkori L. 1996). Ekkor Romániában összesen 71 megye, 429 járás, 197 város és 15981 falu létezett (Vofkori, 1996). Az erdélyi megyék többségét megtartották^{xcix}, a négy partiumi megye továbbra is fennmaradt, de kiterjedésük és járásbeosztásuk sokat változott. Országosan tíz megyék feletti **tartományt** (ținut) is létrehoztak, közülük a partiumi megyéket a Körös (Crișana) tartomány foglalta magába. A tartományoknak a régi magyar kerületekhez hasonlóan inkább csak statisztikai szerepkör jutott. E román közigazgatás első változata amolyan kísérletnek tekinthető, 1929-ben szükségessé vált a hibák kijavítása. Az újabb reform (Decret regal nr. 4036 din 7 decembrie 1929.) igazából csak megerősíti az előbbit, minimális területi változásokat eszközölve^c. 1936-ban újabb reform következett, amely a járásokat rajzolta át, sok újat megalkotva és létrehozták a több faluból álló községeket (Vofkori L. 1996). Végül 1938-ban újabb reform következett, mely a **decentralizálás** jegyében visszaállította a megyék fölötti tartományokat (pl. Szamos – Someș), és azokat jogi személyiségekké is tette (Vofkori L. 1996).

A közigazgatási reformmal egy időben a területi egységek neveit is sok esetben megváltoztatták, mint ahogy azt az előző fejezetben leírtam, ekkor kaptak románosabb nevet (pl. Sătmar→Satu Mare, Săchei hid→Săcuieni Bihor, Lăpușul Unguresc→Târgu-Lăpuș, Mihaifalău→Valea lui Mihai stb). A legtöbb változtatás napjainkig érvényben maradt.

Egy 15 éves időszakban négy reform követte egymást, ettől függetlenül az időszakot egységesnek tekinthetjük, mivel inkább csak a jogi keretek változtak, a területi struktúrák változásai minimálisak voltak. Az újabb reformok csak „finomítottak” az előzőeken.

A következő területi szinttel jöttek létre:

- **Tartomány (Ținut)**
- **Megye (Judet)**
- **Municípium (Municipiu)**
- **Járas (Plasă)**
- **Város (Oraș)**
- **Község, falu (Comună, sat)**

A **tartományokat** az 1925-ös reform hozta létre, de tartalommal nem töltötték meg őket, csak majd 1938-ban, de köztudatba való kerülésüket ekkor határmódosítások és a

második világháború kitörése akadályozta meg. Végül is csak statisztikai jelentőségük volt. A Partium területe a Körösök (Crişuri) tartományba került. Neve később változott, 1938-ban a Szamos-Körös tartomány hat megyéből állt: Bihar, Kolozs, Máramaros, Szamos, Szatmár és Szilágy (85. ábra). Kiterjedése nagyon emlékeztet a jelenlegi Észak-nyugati Fejlesztési Régióra, azzal a különbséggel, hogy ez nélkülözte Naszódot, illetve részlegesen Szamos helyettesíti.

1929-től 1931-ig a tartományokat miniszteri igazgatóságok helyettesítették (86. ábra). A Partium ekkor megosztott volt, hiszen Bihar a Temesvári, míg a többi megye a Kolozsvári igazgatóság felügyelete alá tartozott. Ezek nem voltak arányos egységek, a Temesvári a kisebbek közé tartozott, mindössze öt megyével (Bihar, Arad, Temes-Torontál, Krassó és Szörény), addig a Kolozsvári a Bukarestivel vetekedve a legnagyobb volt az országban. 18 megye tartozott hozzá, köztük a tanulmány által érintett Kolozs, Máramaros, Szamos, Szatmár és Szilágy (ábra).

A **megyék** rendszerét az új román közigazgatás nem változtatta meg lényegesen, azt lehet mondani, hogy a magyar megyerendszer öröklődött át, ezeknek csak a kiterjedése változott (87. ábra és 10. táblázat). A partiumi megyék közül csak Máramaros területe nem szenvedett el módosítást, itt a megyehatár változtatását a domborzat akadályozta, a szomszédos megyék irányában mindenütt hegygerinc képezte a határt^{ci}, viszonylag nyitott csak észak felé csehszlovák határ felé volt. Bihar és Szatmár területe egyaránt csökkent, Szilágy ellenben jelentősen megnövekedett. Összességében elmondhatjuk, hogy a Partiumi megyék összesített területe növekedett, elsősorban Szolnok-Doboka rovására. A Partiumi megyék átlagterülete ekkor 5.112 km² volt.

A Partiumi megyék külső (nem egymás közötti) határai négy helyen változtak. Három helyen területi nyereség, egy helyen pedig veszteség jegyezhető fel. A legnagyobb területi nyereség a teljes Kápolnokmonostori (Mănăştur) járás Szolnok-Dobokától Szatmárhoz való átcsatolása volt (19 község).

Nyolc másik szolnok-dobokai községet (hatot a Csákiigorbói, kettőt a Nagyilondai járásból) Szilágy megye Zsibói járasa kapott meg^{ci}. Bihar megye délen gazdagodott egy Arad megyei községgel (Talpas – Talpoş), melyet a Kisjenői járásból vettek el. Az egyetlen Partiumi területi veszteség Bihar rovására történt, ahol az Élesdi járás két községét (Királyhágó, Körösfeketető) Kolozs megye Bánffyahunyadi járásához csatolták. A lépés indokoltnak tűnik, mivel a két község a Királyhágó keleti (erdélyi) oldalán helyezkedik el, könnyebb a kapcsolattartás a keleti, mint a nyugati irányban. Egy ideiglenes területi csere is történt Kolozs és Szilágy között, ugyanis 1925 és 30 között a szilágysági Tuszatelke a Kolozs megyei Körös járáshoz került, cserébe Komlósújfalua a szilágymegyei Vármező járáshoz lett átcsatolva. Ezeket a módosításokat figyelembe véve, megállapíthatjuk, hogy a Partium területe 284 km²-el 20.450 km²-re növekedett.

A **területi változások** következtében a megyék között lévő területi különbségek csökkentek, de a legnagyobb, mondhatni „domináns” megye továbbra is Bihar maradt. Területe azonban jelentősen csökkent (445 km²-vel, 6 %-al), új területe 7.409 km²-t tett ki. A megyehatár három helyen változott, északon elvesztette az egész Érmihályfalvi járást (melyet Szilágy megye kapott meg) 12 községgel, keleten az Élesdi járás két községét (Királyhágót és Körösfeketetőt) a Kolozs megyei Körös- (majd 1930-tól Bánffyahunyadi-) járáshoz csatolták, délen viszont Arad megye Kisjenői járásától megkapta Talpas községet. Tehát két helyen veszteség, egy helyen pedig területi nyereség könyvelhető el, 14 elveszített községgel szemben egyet kapott. A két kisebb módosítás (a déli és a keleti) ésszerű okokkal megmagyarázható, e községeknek könnyebb a kapcsolattartás az új megyék irányába. Az erősen magyar többségű Érmihályfalvi-járas elcsatolása, a Bihar

megyei román többség kialakításának a jegyében történt. A csonka-Bihar megyében korábban a románok és a magyarok aránya szinte azonos volt, de ezzel a veszteséggel (kb. 25.000 magyar élt ebben a járásban), a románok biztos többséghez jutottak.

Korábban **Biharnak** 12 járása volt, melyet Nagyvárad municípium egészített ki.

1925-től a járások száma 14-re nőtt (11. táblázat). A román politika megpróbált új, hagyományosan román népességű településeknek is központi funkciót adni, abban a reményben, hogy ezek majd igazi román városokká fejlődnek. Ilyenre Biharban Barátka a jó példa, bár, ahogyan a többi megyében sem, ez a járásközpont sem létezett öt évnél tovább. Ezek a települések nem voltak képesek polarizálni a környéküket, nem rendelkeztek és nem is tudtak kiépíteni valós vonzáskörzeteket. Új járásokkal a Sebes-Körös völgyben próbálkoztak, az élesdi és a központi egységek újjászervezésével. Az Élesdi-járási településeinek száma 50-ről 20-ra csökkent, keleten 19 faluval megalakult a Barátkai járás^{ciii}, nyugaton pedig 11 településsel járult hozzá a Mezőtelegdi járás kialakításához. A Központi-járási neve Váradszöllősi (Seleuş) változott, ez visszaadta a Cséffai járásnak a korábban tőle szerzett Körösszeget és Vizesgyánt, és még két további községet (Váradpósa, Váradles)^{civ}, keleten pedig a Mezőtelegdi-járást egészítette ki. A barátkai és a cséffai járások 1930-ban megszűntek.

A továbbiakban a megye 12 járással^{cv}, egy municípiummal (Nagyvárad) és két várossal (Nagyszalonta, Belényes) működött. A legkisebb Cséffai-járási jórészt a Nagyszalontaiába olvadt be. A Vaskohi- és a Székelyhídi-járási kivételével mindegyik kiterjedése változott még 1925-ben, vagy 1930-ban. A Nagyszalontai-járási megkapta a Cséffai járás 10 községét (a 11-ből), viszont a járásszékhelyet Nagyszalontát várossá nyilvánították. A Tenkei járás átengedte Biharsályit a Központinak, viszont megkapta Nyárszeget a Cséffaitól és Talpas községet Arad megyétől. A Béli-járási Havaspoklos községet adta át a Belényesinek, amelyből viszont kivált a várossá nyilvánított járásközpont. A Magyarcsékei-járási két községgel lett „rövidebb”, Biharszenttelket a Központiba, Kiskopácsot pedig a Mezőtelegdi-be sorolták. A Margittai-járási két községet (Sárszeg, Hőke) adott át a Szalárdinak, amely viszont négyet (Borszeg, Tataros, Felsőtótfa, Szóvárhegy) engedett át a Telegdi-nek. A Központi- kettőt nyert (egyet-egyet a Tenkei és a Magyarcsékei járástól), 13-at viszont veszített (Köröskisújfalú, Köröskisjenő, Mezőbottyán, Kabaláspatak, Mezőszabolcs, Mezőtelegdi, Pusztajlak, Pósalaka, Mezőszakadát, Szaránd, Kegyek, Borostelek, Telkesd) amelyek a Telegdi járás részeivé váltak. Az Élesdi járásból két községet elvettek Kolozs megye, 11-et pedig a Telegdi járás számára (Élesdszurdok, Serges, Vércsorog, Várfancsika, Izsópallaga, Kőalja, Cécke, Mezőtelki, Örvénd, Kövesd, Cigányfalva). Így az új Mezőtelegdi járás 13 községet a Központi, 11-et az Élesdi, négyet a Szalárdi, egyet pedig a Magyarcsékei járástól kapott. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a számos kis változás ellenére a járások hálózata nem alakult át gyökeresen, a „magyar örökséget” vitte tovább^{cv}.

A megyeszékhely Nagyvárad (82.687 fő) továbbra is megtarthatta a municípiumi rangját, két település (Belényes, Nagyszalonta) pedig városi rangot kapott. Nagyszalonta (15.297) mint a megye második legnagyobb települése, Belényes pedig, mint az egyetlen városias nagyközség (4.293 fő) ahol a román lakosság többségbe került, valamint hatalmas vonzáskörzete révén nyerte el ezt a rangot.

A megyehatár változás és a várossá nyilvánítás miatt a községek száma 15-el csökkent (432-ről 417-re), de a belső járások szerinti eloszlásukat még más tényezők is befolyásolták. A megye területén öt új község jött létre: Solyómkővár (Şinteu) Solyómkőpestesről (Peştiş) vált le, Jádremete (Remeti) pedig Remetelórév (Lorău) része volt korábban (mindkettő az Élesdi járásban található). A Telegdi járásban Orviseltanya

(Orvișele) válik el Tatarostól (Brusturi), a Központiban Mácsapuszta (Livada de Bihor) Váradlestől (Leș), a Nagyszalontaiban pedig a hegyekből lehozott román (móc) telepesekkel alapítottak falut Avram Iancu (Tamáshidának a Keményfok nevű határrészén) néven^{cvi}. Összesen öt település vesztette el az önállóságát, közülük három a Székelyhídi járásban (Kóly és Kiskágya községek beolvadtak Nagykágyába, Jankafalva pedig Bihardiószegbe), egy a Központiban (Hegyközkovácsi beolvadt Bihar községbe), egy pedig a Nagyszalontaiban (Tiszaradványpuszta beolvadt Atyás községbe).

A megye térképének az átrajzolása után a legtöbb községgel működő járás továbbra is a Belényesi volt (62), a legkevesebbel pedig immár a Székelyhídi rendelkezett (11).

Szilágy megye a kiterjedésében a leginkább megváltozott Partiumi megye volt. Területe erősen megnövekedett a szomszédos megyék rovására, Biharból megkapta az egész Érmihályfalvi járást, Szatmártól az egész Nagykárolyit és az Erdődi járás három községét (Dobra, Nántú, Rákosterebes), keleten pedig Szolnok-Doboka rovására nyolc községgel bővült (Csokmány és Aranymező a Nagyilondai, Szurduk, Szalonnapatak, Kiskeresztes, Nagykeresztes, Hegyköz és Tótszállás a Csákigorbói járástól kerültek át). Területi vesztesége nem volt, ill. egy rövid időre (1925-30) Tuszatelkét Kolozshoz csatolták (amelytől hegygerinc választja el), de ezt a döntést hamarosan visszavonták. Hasonló eset, de ellentétes előjellel Komlósújfalun^{cvi} Kolozsi község idecsatolása, 1930-ban Kolozshoz került vissza.

Szilágy megye ezután észak-nyugati irányban egészen Magyarország határáig nyúlt. Az említett területek átcsatolásának oka a partiumi tömbmagyarság megosztása volt. Szatmárban a magyarok többségben voltak, de Biharban is a románokkal egyenlő erőt képviseltek, ezért két magyar járást a közel 70%-ban románok által lakott Szilágyhoz csatolták. Hogy a felduzzadt számú szilágysági magyarok ne kerüljenek többségbe, az átcsatolt területeket keleten néhány román községgel egyensúlyozták ki. Ennek eredményeként minden partiumi megyében biztosítva lett a román többség. A Nagykárolyi-járással együtt természetesen átkerült Nagykároly város is (amely addig Szatmár megye székhelye volt), s amely hirtelen a megye legnagyobb településévé vált, lélekszámában több mint másfélszeresen túlhaladva a tőle 80 km-re lévő megyeszékhelyet: Zilahot. A másik átcsatolt járásközpont (Érmihályfalva) szintén paradox helyzetbe került. A jóval közelebbi nagyváros (Nagyvárad – 63 km) helyett a 100 km-es távolságra lévő, vele csaknem azonos méretű Zilah „vonzáskörébe” lett kényszerítve, melynek közvetlen elérése Margittán keresztül történt, amely viszont Bihar megyében maradt.

Az „új” Szilágy megye területében jelentősen megnövekedett 1.345 km²-el (a korábbi terület 35,3%-a), 5.160 km²-re. Bihartól 12, Szatmártól 27, Szolnok-Dobokától pedig nyolc községet kapott, tehát összesen 47 településsel bővült, amihez még hozzá kell adnunk a Szatmártól kapott várost (Nagykároly) is. Mivel minden korábbi járása (6) és városa^{cix} (2) is megmaradt, az új megye összesen nyolc járással^{cx} és három várossal rendelkezett^{cx} (12. táblázat). Az egyes járások kevés változáson estek át, ennek ellenére egy sem maradt érintetlen. 1925-ben megalakult az Alsószopori járás 24 községgel, melyek közül hármat az erdődi járástól (dobra, Nántú Krasznaterebes), nyolcat a Tasnáditól (Krasznacégény, Krasznamihályfalva, Ákos, Újnémet, Alsószopor, Felsőszopor, Girókuta, Kisdezsida), hármat a Szilágysomlyóitól (Nagyderzsida, Zálnok, Szilágydomoszló), kilencet a Szilágycsehitől (Szilágykorond, Bogdánd, Szilágyszér, Bábca, Hadadnásd, Hadad, Bikácfalva, Somfalu, Szilágynyíres) és egyet a Zilahi járástól kapott (Szilágykövesd). Alsószoporhoz^{cxii} hasonlóan, szintén a román központok létrehozása érdekében megpróbálkoznak a Zilahi járás kettévágásával is. Az északi felén az Oláhbaksai

járás alakul 29 faluval, közülük 26 a Zilahi járástól maradt, majd ez kiegészül Solyómezővel (Szilágysomlyói-) és Nagymonújfalu és Vervölgy falvakkal (Zsibói-járás). Délen a Vármezői-járás alakul összesen 24 településsel, ebből 15 a Zilahi, kilenc a Zsibói és egy Kolozsmegyei (Kömlósújfalú). Az új járások 1930-ban itt is megszűnnek és a felosztás visszarendeződik.

Tartós változások is történtek. Az Érmihályfalvi járás átvette a Nagykárolyitól, a területébe ékelődő Érkörtvélyest és Piskolttiget (Scărișoara Nouă) telepés falut. A Tasnádi-járás kibővült a Szatmár megyei Erdődi-jarástól kapott három községgel^{cxiii}. A Krasznai járástól négy községet a Szilágysomlyóihoz csatoltak (Magyarpaták, Gyümölcsénes, Krasznajáz, Valkóvárálja), a Zsibói járás három községet átadott a Zilahinak (Nagymon, Nagymonújfalu, Vervölgy), viszont nyolcat kapott Szolnok-Dobokától.

Municípium a megye területén nem volt, a városok száma viszont Nagykároly (16.042 fő) révén háromra nőtt. A községek száma (eredetileg 239) 286-ra módosul a közigazgatási reformot követően. Ezt az adatot a községek megszűnése, vagy újjak létrehozása is alig befolyásolja, mert Szilágymegyében ekkor hat község szűnik meg és négy^{cxiv} új jön létre. A megszűnő községek közül három a Krasznai (Peténye beolvadt Krasznahorvátba, Boján Csizérbe, Boronamező pedig Bagolyfaluba), három pedig a Tasnádi járásban található (Tasnádbalázsháza Tasnádba, Érkisszöllős Érszöllősbe, Krasznaháza pedig Szolnokházába olvad be). Az új községek mind a Nagykárolyi járásban találhatók (határt biztosító román telepésfalvak): Paulian (Szamosdob külterületén), Lucăceni (Börvely külterületén), Marna Noă (Újmárna, Csomaköz külterületén) és Horea (Károlypuszta, Szaniszló külterületén). A községszámot tekintve a Szilágycsehi és a Zilahi járás a legjelentősebb (48-48 községgel), legkevesebbel pedig az Érmihályfalvi rendelkezett (14), ahol az alföldi jellegnek megfelelően a településhálózat ritkább, de a falvak nagy népességűek.

Szatmár megye jelentős területi átalakulásának fő okait már Szilágymegye és Bihar tárgyalásánál leírtam. A magyar többség megszüntetéséhez azonban nem volt elég a Nagykárolyi járás és a korábbi megyeszékhely, Nagykároly elcsatolása, a megyét még ki kellett toldani keleten a tisztán román lakosságú Kápolnokmonostori járással, mely Szolnok-Dobokától került át. A trianoni döntéssel és az 1925-ös közigazgatási reformmal a megyének fokozatosan a keletre tolódása figyelhető meg. A megye területe némileg csökken (616 km²-el, a korábbi terület 12,4%-ával), az új megye területe 4.313 km² lesz. Az elvesztett megyeszékhely helyett továbbra sem a legjelentősebb város (Szatmárnémeti) lett a központ, hanem a román nyelvterületen elhelyezkedő (de magyar többségű) Nagybányát teszik székhellyé. Szatmárnémetit a korábban elvesztett municípiumi rang visszaadásával kárpótolták. Szatmár megye egy teljes járást (Nagykárolyi – 24 községgel), egy várost (Nagykároly) és az Erdődi járás három déli községét^{cxv} veszítette el, viszont megkapta teljes területével (19 község) az amúgy kicsinek számító Kápolnokmonostori járást Szolnok-Dobokától. Korábbi járásokat nem szüntettek meg, így számuk továbbra is nyolc maradt^{cxvi}. A városok száma Szatmárnémeti (51.495 fő) előléptetése után kettőre csökkent^{cxvii}. A nyolcból két járás semmit nem változott (Avasi és Ugocsa). A többi változása is kismértékű, ahogyan máshol is, a román közigazgatás itt is a régi magyar járásszerkezetre építkezett. Az Erdődi járás nem csak Szilágymegyével szemben veszített három községet, ugyanennyit a Szatmárnémetinek^{cxviii} is átadott. A Szinerváraljai és a Nagysomkúti járás csak annyiban változott, hogy átadták a Nagybányai járásnak azokat a községeket, amelyek eddig elszigetelték annak a különálló darabját. A Szinerváraljai négy^{cxix}, a Nagysomkúti pedig öt községet^{cxx} engedett át. Összességében az Erdődi, Szinerváraljai és Nagysomkúti járások területe csökkent, a Szatmárnémeti^{cxxi},

Kápolnokmonostori és Nagybányaié pedig nőtt. A Szinérváraljai járás Aranyosmeggyes községének határrészén létrehozott Meggyesgombás falu a Szatmári járáshoz osztották be, onnan viszont a Szamosdobról leválasztott Sándormajor (Paulian) telepésfalut a Nagykárolyi-járáshoz, és ezáltal Szilágy megyéhez csatoltak.

1925 és 30 között itt is megpróbálkoztak egy teljesen új járás kialakításával (13. táblázat). A Pustahidegkúti- (Hideaga-) járás a Nagybányai-járástól különálló darabjából alakult, hét községet innen (Farkasaszó, Oláhtótfalu, Szamosújfaló, Tomány, Mezőaranyos, Erdőszáda és Balotafalu), tizenkettőt pedig a Nagysomkúti járástól kapott (Kisbozinta, Hagymáslapos, Erdőaranyos, Kolcér, Pustahidegkút, Kisfentős, Kővárhosszúfaló, Magosfaló, Pribékfalva, Fehérszék, Dánfalva és Szamoslukácsi). Ugyanekkor Koltó és Nagybozinta falvakat a Nagysomkúti járás a Nagybányainak engedte át. 1930-ban a Pustahidegkúti járás megszüntetésekor csak kilenc község tért vissza a Nagysomkúti járáshoz, Kisbozinta, hagymáslapos és Erdőaranyos a korábban átcsatolt két községgel együtt már a Nagybányai járást erősítették. Ennek a korábban különálló területe, ettől kezdve közvetlenül kapcsolódott.

A megyei kiterjedésének módosulása miatt a községek száma 11-el csökkent (224-ről 213-ra). A megye területén három telepés község jött létre, kettő az Erdődi^{cxvii}, egy pedig a Szatmárnémeti járásban (Dumbrava – Meggyesgombás, Aranyosmeggyes területén). Öt másik település viszont elvesztette az önállóságát, kettő a Szatmári (Batizvasvári Batizba, Sárközújlak pedig Sárközbe olvadt), egy a Szinérváraljai (Szatmárgörbed Aranyosmeggyesbe olvadt), egy a Kápolnokmonostori (Balázsszeg Kötelesmezőbe olvadt), egy pedig a Nagybányai járásban (Misztótfalu és Mismogyorós egyesültek).

A községek végleges száma így 211 lett. A Szatmárnémeti járás elvesztette korábbi vezető szerepét, a községek számát illetően, a Nagybányai járással szemben (42), a legkevesebb községgel pedig továbbra is az Ugocsa rendelkezik (15).

Máramaros megye az egyetlen melynek nem változott a kiterjedése (3.568 km²). A korábbi négy járás közül a Sugatagi járást 1930-ban megszüntette a román adminisztráció, majd 1936-ban visszaállították (14. táblázat). A Sugatagi járás községeit a Szigeti és Izavölgyi^{cxviii} járásba olvasztották be. A 20 községből 16 a Szigetihez, négy az Izavölgyi járáshoz került. Visóvölgy község Szigetiből a Visói járáshoz került. A megye egyetlen városa: Máramarossziget magába olvasztotta Kabolapatak községet, mely korábban a Szigeti járáshoz tartozott. Lakosainak száma 1930-ban 25.134 fő volt.

A megye területén két új község alakul, mindkettő a Visói járásban. Petrovától leválik Petrovabisztra, Középvíz pedig újra leválik Felsővisóról. A községek száma a megyében így 57-re módosul. Az új felosztás eredményeként a legtöbb község a Szigeti (28), a legkevesebb pedig továbbra is a Visóban található (12).

Szolnok-Doboka megye nevét az új közigazgatás Szamosra (Someş) változtatta. A megye Máramaroson kívül minden szomszédjával szemben területeket veszített, kisebb nagyobb területeket kapott belőle Szatmár, Szilágy, Kolozs és Naszód megye, az 1925-ös reform mintegy 750 km²-el csökkentette a területét. A Kápolnokmonostori járás elvesztése után Szamos megye esetében már csak három későbbi partiumi járásról beszélhetünk (Csákigorbói, Nagyilondai és Magyarlápósi). A Csákigorbói járás 41 községből 1925-ben hatot a Szilágy megyei Zsibó járáshoz, három Kolozs megyéhez (Szótelke a Hidalmási, Szentkatolnadorna és Páncélcseh a Kolozsborsai járáshoz kerül), 1930-ban pedig hatot a Dési járáshoz (Alparét, Nagymező, Erdővásárhely, Bujdos, Antos, Tálósfalva) csatolnak, és mindössze két korábban elcsatolt községet kap vissza a Nagyilondai járástól (Semesnye, Alsóhagymás). A járás kezdett jelentéktelenné válni, községeinek száma 28 maradt (jórészt

aprófalvak). A Nagylondai járás 54 községéből kettőt a Zsibói (Csokmány, Aranymező), kettőt a Csákigorbói, végül egyet a Dési járásnak (1930 – Tőkepataka) volt kénytelen átadni, de Kőlőzna községből kiválik Lőznavölgy (Valea Loznei) település így községeinek száma 50 maradt. A Magyarlápósi-járas területe nem változott, községeinek száma 32 maradt. Szamos megye érintett járaibaiban összesen 110 községgel számolhatunk.

Kolozs megye Bánffyhunyadi-járasa három községgel lett nagyobb, Királyhágót és Körösfeketetót Bihartól, Gyerőfalvát viszont a Gyalui járástól kapta. Bánffyhunyadi települést ugyanakkor várossá nyilvánították. A járás községeinek száma így 48-ra módosult. A Hidalmási járás egy községet kapott Szolnok-Dobokából (Szótelke), hármat pedig visszakapott a Kolozsorsai járástól (Nagyesküllő, Kisesküllő, Ördögkeresztúr). Egy község megszűnik, Kendermál Magyarzomborba olvad be. A járás községeinek száma 37 volt. A két járás együttesen 85 községgel rendelkezett.

1925 és 1930 között egy kisebb méretű járásbeosztással próbálkoznak. A Bánffyhunyadi járás nyugati részéből megalakul a Körös járás (Crişului) Csucs székkel, ehhez kerülnek az ekkor frissen idecsatolt bihari községek és a szilágysági Tuszatelke. A Bánffyhunyadi járás ekkor csak a kisvárost körülvevő 14 községre szorítkozott, a régi járás déli részén a Kalotai járás alakult (Nagykalota székkel), keleten pedig a szintén új alapítású Egeresi járásnak adott át községeket. Ez utóbbi kilenc települést (Almásköblös, Vásártelke, Lapupatak, Argyas, Forgácskút, Dank, Nagypetri, Kispetri, Tótelke) a Hidalmási járástól is kapott, melynek viszont a neve Almásira (Almaşului – székhelye Magyarzombor) változik.

Az 1925-ös adminisztratív reformot követően már újra két **municipium** volt a Partium területén, Nagyvárad mellett Szatmárnémeti is visszakapta ezt a rangot. Lakosságuk az 1930-as népszámlálás idején 82.687, ill. 51.495 fő volt. Az egyszerű városok száma nyolcra emelkedett^{cxxiv}, a korábbiak mellett két bihari község: Nagyszalonta és Belényes is megkapta ezt a rangot. Szilágyban három, Biharban és Szatmárban két-két, Máramarosban pedig egy ilyen település volt. Átlagos lakosságuk 11.165 fő volt, legtöbb Máramarosszigetnek (25.134 fő), legkevesebb pedig Felsőbányának (4.124 fő).

A közigazgatási reformot követően a partiumi megyékben 1930-ban 31 **járas** működött^{cxxv} (88. ábra). 1936-ban a Sugatagi járás visszaállításakor 32-re nőtt a számuk. A szomszédos két megyében még öt partiumi vonatkozású járással a teljes számuk 37-re nő (akárcsak az előző időszakban). 1930-ban már csak egyetlen új járás létezett (a Mezőtelegdi – Tileagd). Hétnek nem változott a területe: Vaskohi, Székelyhídi, Szilágycsehi, Ugocsai, Avasi, Kápolnokmonostori és Magyarlápósi járasoknak. Megyékre lebontva Biharban 12 (a korábbi 13 szemben), Szilágyban nyolc (korábban hat), Szatmárban nyolc (akárcsak korábban), Máramarosban előbb három, majd négy (korábban is négy), Szamos és Kolozs megyék érintett részén pedig három, ill. két (a korábbi négy ill. kettő helyett) járas létezett. A legtöbb községgel rendelkező járas továbbra is a Belényesi (62), a legkevesebbrel rendelkező pedig a Visói (12) volt. A járasok átlagos községszáma 31,5.

A korábbi felosztás (1920-25) 1.179-es **községszámához** viszonyítva enyhe csökkenés tapasztalható, a Partiumi járasokhoz 1925 után 1.164 község tartozott. 15 új község jött létre, közülük öt Biharban^{cxxvi}, négy Szilágyban^{cxxvii}, három Szatmárban^{cxxviii}, kettő Máramarosban^{cxxix}, egy pedig Szamosban^{cxxx}. 19 község megszűnik, mindannyian szomszédos településekbe olvadnak be, közülük öt Biharban^{cxxxi}, hat Szilágyban^{cxxxii}, öt Szatmárban^{cxxxiii}, egy Máramarosban (Kabolapatak) és kettő Kolozsban (Kendermál, Komlósújfalú). Két települést várossá nyilvánítottak, egy pedig (Kabolapatak) városba olvadt be (Máramarossziget). Szamos megyében kilenc község Partiumhoz nem kötődő járáshoz kerül át (89. ábra).

1940 – 1945

A második világháború küszöbén egész Európát érintő jelentős változások indultak el. Az első világháborút elvesztő, és egy igazságtalan békét elszenvedő országok Németországgal az élükön lassan újra megerősödtek és **területi revíziót** követeltek. A Magyarországot „kordában tartó” **Kis-antant** megszűnt, így az, német és főleg olasz támogatással hozzákezdhetett a magyar többségű területek visszaszerzéséhez. 1938. november 2-án az első **Bécsi-döntés** értelmében Magyarország visszakapta Szlovákia és Kárpátalja magyar lakosságú déli részét, 12.109 km²-es területtel és 869.000 fő lakossággal. A döntés értelmében néhány korábbi Ugocsa megyei község is visszakerült Magyarországhoz. A visszakerült beregi és ugocsai területek kiegészülve a Szatmár, Ugocsa és Bereg vármegyéről (melynek ezután Szatmár a neve) leválasztott Vásárosnaményi járással létrehozták Beregszász székhellyel Bereg és Ugocsa vármegyét.

1939 márciusában Csehszlovákia végleg szétesett és megszűnt létezni, **Kárpátalja** megmaradt területein hatalmi űr keletkezett. A közbiztonság megromlott, félkatonai szervezetek kezdték meg működésüket. Részben emiatt, részben hogy valamely más hatalom meg ne tegye (pl. Románia) 1939. március 21-én a magyar csapatok megkezdték Kárpátalja megszállását. A ruszin érdekeket is szem előtt tartva, az elfoglalt területen nem állították vissza a régi magyar közigazgatást, hanem annak a legnagyobb részén három **közigazgatási kirendeltséget** állítottak fel (Ungi, Beregi és Máramarosi) melyek ruszin autonóm területek lettek. A kárpátaljai rutén autonóm területnek (összesen 11.583 km²) (Magyar Statisztikai zsebkönyv 1943) közel felét a **Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség** foglalta el (5.529 km², székhelye Huszt). Ehhez néhány Ugocsa megyei község is került, akárcsak a Beregi Közigazgatási Kirendeltséghez (3.059 km²), amely amúgy a valamikor Máramaroshoz tartozó Dolhai járást is magába foglalta.

1940 augusztusában megszületett a „**második Bécsi döntés**” melynek során Erdély északi, kisebbik fele (a terület 42,7, ill. a lakosság 43,2%-a – Rónai A. 1993) visszakerült Magyarországhoz (43.492 km²). Ez a Partium területének a nagyobb részét csatolta vissza, csak Bihar megye déli részét hagyta meg Romániának. A döntés messze elmaradt a magyar várakozásoktól, a magyar követeléseket maradéktalanul csak a Nyárádtőtől keletre eső határszakaszon teljesítette. Attól nyugatra Erdélyt gazdasági és geostratégiai szempontok alapján a Maros-völgy mentén osztotta volna fel a magyar szakérői csapat, ez a Trianonkor elcsatolt területek kétharmadának a visszaszerzését jelentette volna, benne a Partium egész területével.

Bereg és Ugocsa vármegye kettévált, Ugocsa kiegészült a Romániától visszakerült résszel és az addig a Ruszin területekhez tartozó kilenc községgel. **Ugocsa** vármegye két járással alakult újra, de a korábbinál kisebb területen. Hasonlóan a visszakerült **Máramaros** kapott néhány Tisza-menti községet a Máramarosi Közigazgatási Kirendeltségből és újra magyar vármegyévé vált, ettől kezdve párhuzamosan két egység is létezett ezzel a névvel: Máramaros vármegye és a Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség. **Szatmár** egyesült a korábban Magyarországon maradt részeivel, akárcsak **Bihar**, de ez utóbbi így is csonka vármegye maradt (15. táblázat) (Dél-Bihar Románia keretében alakult megyévé). **Szatmár, Szilágy, Ugocsa, Máramaros, Szolnok-Doboka** teljes terjedelmükkel visszakerültek, de kiterjedésük továbbra sem felelt meg a Trianon előtti állapotoknak. **Kolozs** megye kalotaszegi járásai Biharhoz hasonlóan meg lettek osztva Magyarország és Románia között (90. ábra).

A magyar közigazgatás a visszaszerzett területek adminisztrálásában három megfigyelhető utat követett:

- az egyik a Trianon előtti állapotok visszaállítása (a szétvágott községek, járások, megyék újra egyesítése, a telepes falvak felszámolása stb.);
- bizonyos románok által végbevitt változások elfogadása (olyan területi struktúrák megtartása, melyek ésszerűbbnek tűnnek a Trianon előtti magyar állapotnál);
- az új helyzethez alkalmazkodva új eddig nem létező területi elemek bevezetése (új községek – az új határ miatt, új járások és járáskiigazítások: például Máramaros északi részének a ruszin autonómia részeként történő végleges leválasztása stb.).

Összességében megállapítható, hogy kisebb-nagyobb változások mellett, minden partiumi megye megmaradt, Ugocsa újjá alakult, a többi területileg megnövekedett (Szilágy kivételével, bár a Trianon előtti területéhez képest ez is nagyobb lett). A Partiumi megyék átlagterülete 5.240 km² volt.

A partiumi megyék együttes területe nyereségeket és veszteségeket egyaránt elkönyvelhetett, területük minimális mértékben nőtt. 4.563 km² Magyarországtól (Bihar és Szatmár részei), 441 km² Csehszlovákiától került vissza a fennhatóságuk alá. Bihar területéből viszont 4.000 km² Romániában maradt, Szatmárból viszont az Ugocsai járás vált le 404 km²-es területtel. Más megye rovására még csak egyetlen községet veszített el (Jóháza – Nagysomkúti j. – Szatmár vm.) melyet Szolnok-Doboka kapott, viszont ugyanonnan Szilágy vármegye Zsibói járasa hat községet szerzett. A legnagyobb partiumi megye (Bihar) megcsonkítása, a többi megye kiegészülése révén a megyék közötti területi különbségek csökkentek.

A Partium közigazgatásában számos módosulást a régi határ megszűnése, valamint az új határ kijelölése indított el. A régi határ megszűnése után egyesülhetett a két Bihar és Szatmár, kibővült (bár nem jelentősen) Máramaros, újra létrejött Ugocsa vármegye. Egyesültek a korábban megcsonkított járások (pl. nagykarolyi, érmihályfalvi, szatmári, szigeti stb.), kiegészült és különvált egymástól a korábban mindkét oldalon létező Cséffa-Nagyszalontai^{cxv} járás, egyesülhetett a mindkét oldalon létező Székelyhídi járás stb. A korábban szétvágott települések sok esetben szintén egyesültek (pl. Nagybocksó, vagy Técső).

Az **új államhatár** (91. ábra) Bihart szelte ketté, Kötegyán és Ant települések között indult, délen közvetlenül határolta Nagyszalontát, kettészelte a körülötte lévő járást, Nagyváradot délről elkerülve a Sebes-Körös völgyébe fordult, ahonnan a Kalotaszeg irányában folytatódott.

Sok bonyodalmat okozott, főleg a román oldalon, hogy a határ nem a völgytalpon, se nem a Királyerdő-hegység gerincén futott, hanem annak az északi völgylejtőjét középen szelte át. Így maga a völgy magyar oldalra került, az összes infrastrukturális hálózattal együtt, a hegyoldalban lévő települések viszont nagyjából Romániában maradtak. Ezek a falvak a hegy mögötti megyéhez és járásokhoz lettek csatolva, miközben a kevés úthálózatuk mind a völgy irányába volt kiépítve. Ezek a makadám utak a patakokat, folyócskákat követve, mind a magyar határhoz vezettek, ahol korábban e néhány falut a völgy alján lévő országútba kötötték be. Ez a párhuzamos, semmibe vezető úthálózat ezeknek a falvaknak még az egymás közötti forgalmát sem igen tette lehetővé, a hegyen túli területekre pedig sok esetben csak ösvény vezetett át. Ezt csak fokozta, hogy a tőlük légvonalban csak 10-15 km-re fekvő vasút elérhetetlenné vált, a hegyen túli vonalak (melyek 60-80 km-re voltak) csak kisforgalmú szárnyvonalak (Vaskoh – Illye vonal). Ugyan ezek a problémák fennálltak a Kalotaszeg esetében is, ahol ezt még az is fokozta, hogy a falvak jóval magasabb hegyek völgylejtőin helyezkedtek el (Vlegyásza, Gyalui-

havasok). A határ Biharban a Nagyszalontai, Központi, Telegdi és Élesdi járásokat, Kolozs érintett részén pedig a Bánffyhunyadi járást szelte ketté. Akárcsak a régi határ ez is településeket vágott ketté, s hogy nem annyit, az talán annak köszönhető, hogy jóval kisebb szakaszon érintette a Partiumot. Átszelte például a Váradtól délre fekvő tanyavilágot (Váradles és Biharsályi övezetében), és több a hegyoldalban, szétszórt gazdaságokból álló községet megosztott. A Magyarországhoz került Rév község hegyoldalban lévő részeiből a román oldalon megalakult Révtízfalú (Zece-Hotare) és Tomnatek (Tomnatic) község, Jádremete község Romániához került részén Remeti-Poiana község, Erdódámos (Damiş) viszont pont ketté lett vágva, mindkét oldalon önálló községként működve.

Ebben az időszakban is két **törvényhatósági város** létezett a Partiumban: Nagyvárad (92.942 fő) és Szatmárnémeti (52.011 fő). Ezek ekkor kapták vissza a valódi megyei jogú város funkciót, mivel a korábbi román municípiumi jog nem jelenti a megyei törvényhatóságtól való függetlenséget. A városok kiterjedése megfelelt a Trianon előtti állapotoknak (48, ill. 155 km²). Esetükben az egyetlen változás, hogy a tanulmányozott időszakban először Szatmárnémeti megyeszékhely lett.

Bihar vármegye jelentős területet örökölt ugyan a magyarországi részei révén (2.801 km²), sőt a magyar közigazgatás az Érmihályfalvi járást is visszacsatolta Szilágy megyétől, de Dél-Bihar elvesztése így is deficitessé tette az átalakulást. A Trianon előtti megyeterületének 61,5%-t foglalta magába, teljes területe (Nagyváraddal együtt) ekkor 6.559 km² volt. A szinte kerekén 4.000 km²-es veszteséggel együtt még mindig a legnagyobb partiumi törvényhatóság volt, bár területileg megközelítette a teljesen kiegészült Szatmár vármegye. Magyarországtól a teljes megyerésztét visszakapta, de Romániában maradt a teljes Vaskohi, Belényesi, Magyarcsékei, Béli és Tenkei járás, továbbá kilenc község^{cxv} a Szalontai, hat a Központiból^{cxvi}, 12 a Metőtelegdiből^{cxvii}, és hat az Élesdiből^{cxviii}. Összesen 238 község (az újakat nem számítva) és egy város (Belényes) maradt a román oldalon. Az Érmihályfalvi járástól ellenben 11 (Piskoltliget telepes falut a magyar közigazgatás megszüntette), a magyarországi járásoktól 60 község került vissza.

A magyar közigazgatás elfogadott a románok által foganasított három kisebb módosítást, Nagyszalonta várossá válását, két község (Királyhágó és Körösfeketető) Kolozshoz való csatolását, és Érkörtvélyesnek a beolvadását az Érmihályfalvi járásba.

A magyar közigazgatású **Bihar** egy várossal és 12 járással működött^{cxix} (16. táblázat). A Telegdi-járást maradákat megszüntették és az ugyancsak csonka Nagyváradiba és Élesdibe olvasztották be. A Központi-járást neve Nagyváradira módosult. Az Érmihályfalvi-járást újra kiegészült Bagamérral, a „magyarországi” Székelyhídi-járást négy község^{cxl} beolvad a „valódi” Székelyhídi-járástba, három pedig a Derecskei-járástba^{cxli}, amely viszont egy községet (Kismarja) a Nagyvárad-i járásnak ad át. A Szalárdi-járást egy községhez a Székelyhídi- (Biharcsanáros), hét másikhoz^{cxlii} pedig a megszűnő Telegdi-járástól jutott. A Sárretyi-járástól Bakonszeg községet csatolták a Berettyóújfalusihoz. A Biharkeresztési-járást nem kapta vissza korábbi községeit a Nagyváraditól, sőt oda csatolták Nagykereszt és Nagyzomlint is, Újiráz pedig visszakerült a Berettyóújfalusihoz. A Margittai-járástól Forduló és Almaszeghuta községek az Élesdi-járástba kerültek, akárcsak a korábbi Telegdi-járástól Kövesd, Örvénd és Mezőtelki. A Nagyvárad-i járást, a Központi-maradéka, továbbá kilenc Telegdi-^{cxliii}, egy Derecskei-, egy Biharkeresztési- és egy Cséffai-Nagyszalonta-járástbeli (Körösnagyharsány) község egészítette ki. Az újjáalakuló Cséffai-járást nyolc községet a román Szalontai^{cxliv}, négyet pedig a magyar oldalról^{cxlv} olvasztott magába. A Nagyszalontai-járást nyolc községgel alakult meg, kettő a román (Marciháza, Madarász – ezek különálló testként jelentek meg), hat a magyar oldalról^{cxlvi} került ide.

A megye egyetlen városának, Nagyszalontának 15.595 lakosa volt. A határváltozás révén, Bihar 238 községet veszített, 71-et nyert, így községszáma 256-ra csökkent. Közülük 98 nagy-, 158 pedig kisközség volt. Feltűnő a nagyközségek magas aránya (38,3%), ami a települések viszonylag nagy átlagméretét vetíti előre. Az Élesdi-, Nagyvárad-, Margittai- és Szalárdi-járásban a kisközségek, a többire a nagyközségek túlsúlya jellemző. Három község lakosainak száma meghaladta a 10.000 főt: Sarkad (12.633), Berettyóújfalu (11.781) és Derecske (10.399)^{cxlvii}, mindhárom község a csonka-magyarországi meyerészen található. A megyében két község szűnik meg: Piskoltliget (Érmihályfalvi j.) beolvad Piskoltba, Mácsapuszta (Nagyvárad j.) beolvad Váradlesbe. Két új község jön létre: Újsástelek Sástelekről válik le (Margittai j.), Hegyközkovácsi pedig Biharról (Nagyvárad j.). A járások közül a legtöbb község a Nagyvárad és az Élesdi (45), a legkevesebb pedig a Sárreti és a Szalontaiban volt (8). A községek átlagos mérete elég magas: 1.686 fő.

A Romániában maradt **Bihar** területi változásait csak az új határ megjelenésének köszönheti, a belső határai nem változtak. A román közigazgatás önálló megyét szervezett belőle, melynek területe pontosan 4.000 km² volt. Megyeszékhelye, s egyben egyetlen városa Belényes lett 7.828^{cxlviii} lakossal. Tulajdonképpen „kényszermegyének” tekinthető, mint amilyen korábban a magyarországi Bihar és Szatmár volt. Nagyon kedvezőtlen volt a földrajzi fekvése, egy fél-medencét foglalva el, csak nyugati irányban nyitott, ahol viszont az államhatár zárta le. Románia belső részei felé, csak kevés, hágókon átvezető úttal kapcsolódott. Vasútvonala alig volt, Arad irányából Illyén keresztül Vaskohig volt kiépítve egy helyi érdekű vonal, és ennek egy szárnyvonala Pusztahollód – Magyarcséke – Nagyvárad között, melyeknek forgalma elhanyagolható volt. Ez a megye öt teljes járásból (Béli, Belényesi, Magyarcsékei, Tenkei, Vaskohi) egy városból és négy csonka járásból (Nagyszalontai, Központi, Telegdi, Élesdi) alakult meg. A csonka járásokat kivétel nélkül megszüntették és beolvastották másokba. A Szalontai-járást kilenc községe a Tenkei, a Központi-járást öt községe a Magyarcsékei, egy pedig a Tenkei, a Telegdi-járást 12 községe a Magyarcsékei, az Élesdi-járást hat községe pedig a Belényesi járáshoz került. A belső járáshatárok csak egy helyen változtak, Olcsa község átkerült a Béli járástól a Tenkeihez. Vaskoh járás kiterjedése érintetlen maradt (17. táblázat).

A Királyerdő-hegység északi lejtőjén fekvő 18 falu, melyek a Magyarcsékei és a Belényesi járáshoz kerültek, izoláltak voltak, folyamatos kapcsolattartási gondokkal küszködtek. A megyében, ebben az időszakban öt új község jött létre, három a határon: Zece Hotare (Révtízfalu) és Tomnatic (Tomnatek) Körösrév részeiből, ill. Remet-Poiana Jádremete Romániához került részéből (Belényesi j.), a belső részeken pedig kettő: Poiana Tășad (Kiskopácsból vált ki) a Magyarcsékei, és Criștioru de Sus (Felsőbiharkristyór – Biharkristyórból) a Vaskohi járásban. Egy község szűnt meg a Vaskohi járásban, ahol Kakucsány Gyegyesénybe olvadt. A megye 245 községének az átlagos mérete kicsi volt (745 fő). A községek számát tekintve a Belényesi járás maradt a legnagyobb (68), de a legkisebb községszámú Béli járás is viszonylag magas (31) értékkel tűnik ki.

Szilágy megye teljesen visszakerült. Kiterjedése jelentős mértékben csökkent az 1940 előtti román közigazgatású kiterjedéshez viszonyítva, de még mindig nagyobb maradt a területe 256 km²-el, mint a Trianon előtti magyar vármegyéjé. Ekkor a területe 4.071 km² lett. A magyar közigazgatás leválasztotta róla a teljes Érmihályfalvi és Nagykárolyi járást (melyeknek korábbi községszáma 14 ill. 26 volt), viszont meghagyta a három Erdődi járásból származó községet, továbbá a Szolnok-Doboka vármegye rovására történt átcsatolásokat, sőt onnan újabb községekkel egészítette ki a vármegyét. Korábban a román adminisztráció a magyar lakosság arányának csökkentése céljából csatolt át román falvakat

Szolnok-Doboka Csákiigorbói járásából, ezeket a magyarok is meghagyták, sőt újabb hattal növelték a számukat (Csákiigorbó, Bezdédtelek, Gorbósalomon, Paptelke, Kiskalocsa, Csernek). Valószínűleg a magyar közigazgatás idején nem az etnikai szempontok voltak elsődlegesek, hanem az erősen polgárosodott és gyorsan városiasodó Zsibónak akartak hátszínigot biztosítani, a teljesen agrárjellegű, visszamaradott és igazi központ nélküli Csákiigorbói járás^{exlix} rovására.

A megye kiterjedésében nagyon hasonlít a Trianon előtti önmagához, csak hogy ahhoz képest 17 községgel ki volt bővítve. A román közigazgatású Szilágyhoz képest 40 községet veszített és hatot nyert, tehát 34 községes negatív mérleggel zárt. Ezt egészíti ki még a legnagyobb város (Nagykároly) elvesztése is. A megyében csak a korábbi két város (Zilah – megyeszékhely és Szilágyosmlyó) maradt. Lakosságszámuk alapján 1941-ben Szilágyosmlyó először (és azóta is utoljára) előzte meg Zilahot (9.039, ill. 8.546 fő). A két teljes járás elvesztése azt jelentette, hogy újra hatjárásos megyévé vált^{cl}, ezek viszont nagy egységek voltak. A nagy átlagos járásméretet kihasználva, a magyar vezetés még egy járás megalkotásáról döntött, így hetedikként megalakult az Alsószopori járás. Ez 12 községet kapott a Tasnádi^{cli}, hetet a Szilágycsehi^{clii}, három a Szilágyosmlyói (Nagyderzsida, Zálnok, Szilágydomoszló) és négyet a Zilahi járás (Szilágykövesd, Sarmaság, Szilágysziget, Ökörítő) rovására. Más változás a járások felépítésében csak annyi történt, hogy a Zsibói járás megkapta a már említett hat települést Szolnok-Dobokától, és egyet a Zilahi járástól (Beréd). A Krasznai járás kiterjedése nem változott. A Zsibói kivételével a járások kisebbek lettek (18. táblázat).

A megye területén egy község szűnt meg a Tasnádi járásban (Pele, amely Keszibe olvadt be, létrehozva Pelekeszit), a Krasznai járásban ellenben két község újra különvált (Peténye Krasznahorvától, Boján pedig Csizértől). A megye községeinek teljes száma 251-re módosult, közülük viszont csak hat volt nagyközség. 5.000-nél több lakosa csak Tasnádnak volt. A községek száma alapján a legnagyobb a Zsibói (49), a legkisebb pedig az Alsószopori (26) vált. A községek átlagos népességszáma 1.059 fő.

Szatmár megye szintén teljes terjedelmével visszakerült. Miután magába olvasztotta a magyarországi és a volt csehszlovákiai (Nagypalád község) részét, minden idők legnagyobb kiterjedését érte el (6.323 km² – Szatmárnémeti thj. várossal együtt), megközelítve Bihar megye területét. A magyar közigazgatás elvette ugyan az Ugocsai járás (a megye újra elkeskenyedett közepén), és jóváhagyta a románok által elcsatolt három Erdődi járásbeli falu (Rákosterebes, Dobra, Nántú) Szilágyhoz csatolását, ellenben visszacsatolta az egész Nagykarolyi járást, sőt a megye megtarthatta a románok által idecsatolt Kápolnokmonostori járást is. Egyetlen községet veszített Szolnok-Dobokával szemben, a Nagysomkúti járástól elcsatolt Jóházát. A Nagykarolyi járás és a magyarországi részek visszacsatolása a megyét újra a történelmi keretei közzé állította, de a Kápolnokmonostori^{cliii} járás megtartása is logikus lépésnek tűnik, mivel az teljessé tette Nagybánya és Felsőbánya városok vonzáskörzetét, másrészt ez a terület amúgy is Szatmár irányában volt nyitott, Dés (ahova a járás korábban tartozott) irányában két jelentős domborzati akadály is húzódott.

A Fehérgyarmati, Csengeri, Mátészalkai (összesen 97 község) és Nagykarolyi (26) járások visszacsatolásával, valamint az Ugocsai (15 községgel) elvesztésével a megye járásainak száma 11 lett^{cliv}. Az Avasi járás neve Avasújvárosra változott. Szatmárnémeti önálló törvényhatóság lett, és először betöltötte a megyeszékhely szerepét is. Mátészalkának ez a funkciója megszűnt. A megye területén továbbra is három város működött: Nagykaroly (15.850 fő), Nagybánya (21.399 fő) és Felsőbánya (4.292 fő). A

gyorsan fejlődő Nagybánya lakosság száma megelőzte a húsz évig stagnáló Nagykárolyét, s Felsőbánya népessége is enyhe csökkenést mutat a Trianon előtti méretéhez képest.

A járások kiterjedése nem változott meg jelentős mértékben, az Erdődi, Avasi, Szinérváraljai és Kápolnokmonostori járások érintetlenek maradtak (19. táblázat). A Mátészalkaiból három községet visszkapott a Nagykárolyi (Penészlek, Vállaj, Mérk községek és több település külterületei is visszatértek), a Fehérgyarmatiból három község (Botpalád, Kispalád, Magosliget) pedig a Szatmárnémetihez került vissza. Ez utóbbi járás visszkapott egy községet Kárpátaljától, ötöt a Csengeri járástól (Kishódos, Nagyhódos, Garbolc, Méhtelek, Zajta), ugyan annak pedig kettőt juttatott vissza (Szamosdara, Pete). A Nagysomkúti és a Nagybányai járás két községet elcseréltek egymással Szakállasfalva az utóbbihoz, Erdőaranyos pedig az előbbihez került. Ugyancsak a Nagysomkúti járás átadta Jóháza községet a szolnok-dobokai Nagyilondai járásnak. A „magyarországi” járások tehát kisebbek, a Nagykárolyi és Szatmárnémeti járások nagyobbak lettek.

A magyar közigazgatás 14 községet szüntetett meg, köztük hat telepes községet, melyek a bécsi döntés után amúgy is elnéptelenedtek. Közülük négy telepes-község a Nagykárolyi járásban^{clv}, kettő az Erdődi járásban^{clvi} feküdt. A többi nyolc község közül négy a Nagybányai járásban^{clvii}, kettő a Szatmárnémetiben^{clviii}, egy a Szinérváraljaiban (Szelestyehuta Alsóhutával egyesült) és egy a Nagysomkúti járásban (Szappanpataka Pusztafentősbe olvad) szűnt meg. A községek végleges száma tehát 303 lesz, ennek több mint 10%-a nagyközség (33), 270 pedig kisközség. A községek közül Mátészalka lakossága elérte a 10.000 főt (10.036). A legtöbb község a Szatmárnémeti (43), a legkevesebb pedig az Avasújvárosiban helyezkedett el (16). A községek átlagos lakossága: 1.284 fő.

Máramaros vármegye csak a második bécsi döntés után jött létre magyar megyeként. Kárpátalja megszállása után a régi vármegye nagyobbik északi része (6.148 km²) a ruszin autonóm területek része lett. A Romániától visszakerült megyerész (3.568 km²) önálló vármegyévé lett szervezve, román, magyar, német és ruszin lakossággal. A Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség néhány magyar és román községe kérte a magyar kormányt, hogy Máramaros vármegyéhez csatolják át őket, így került átcsatolásra Aknaszlatina, Faluszlatina, Tiszafejéregyház, Középpapsa, Felsőapsa, Técső, Kerekhegy és Visk, a korábban megosztott községek közül Nagybocksó (Újbocksó néven) és Visóvölgy is itt maradt, ellenben Lonka átkerült a ruszin területhez. Az új vármegye így még 441 km²-el lett nagyobb és a területe elérte a 4.009 km² (a régi vármegyének a 41%). Kistécső község újra Técső község része lett. A megye három, ill. négy helyett ekkor már öt járással és egy várossal (Máramarossziget – 25.923 fő) működött tovább^{clix}. Újra megalakul a Técsői járás összesen öt községgel^{clx}, az Iza járás újra felvesz a Dragomérfalvai nevet. A Szigeti járás három községet veszít a Técsőivel szemben, de ötöt kap a Tisza északi oldaláról és csak egyet ad át oda (Lonka), egyet pedig Máramarossziget várostól^{clxi} is átvesz. A Sugatagi járás négy községet kap a Dragomérfalvi^{clxii} járástól, a Visói kiterjedése pedig nem változik (20. táblázat).

Máramarosban újra önálló községgé válik Kabolapatak, három település önállósága viszont megszűnik: Kistécső Técsőbe, a Visói járásban Középvísi Felsővisóba olvad (már másodszor a XX. században), Oroszkő és Havasmező pedig egyesülnek. A községek száma (60) nagyon alacsony, ez viszont települések nagy átlagos méretével függ össze. A községek több mint harmada (21) nagyközség. Három község lakossága meghaladja a 10.000 főt: Felsővisó (15.910), Borsa (12.294) és Técső (10.731). A járások községszáma alacsony, legtöbb az Aknasugatagiban (20), legkevesebb a Técsőiben (5). A községek átlagos népessége nagyon magas: 3.148 fő.

A magyar közigazgatás Észak-Erdélyi bevezetését követően Szamos megye neve újra **Szolnok-Dobokára** változott. A magyar kormányzat jóváhagyott több korábbi területi módosítást (pl. Káponokmonostori járás Szatmárhoz csatolása, a Zsibói járás kibővítése a Csákiigorbói járás irányába) amelyek mindig e megye rovására történtek, sőt a Csákiigorbói járás esetében megtörtént a végleges felszámolás is, területét felosztva a Nagyilondai járás, valamint Szilágy és Kolozs megyék között. A folyamatos területi veszteségek miatt a megye területe 4.786 km²-ről (Trianon előtti érték), 4.067 km²-re csökkent (15%-os csökkenés). A korábbi négy helyett már csak két olyan járás maradt, mely érintett a Partium későbbi kiterjedésében: a Nagyilondai és a Magyarláposi. A Magyarláposi járást nem változtatták meg, a nagyilondai viszont kibővült egy Szatmár megyei (Jóháza) és 12 Csákiigorbói járásból származó községgel^{clxiii}. A Magyarláposi járás egy községe megszűnt: Haragosalja Macskamezőbe olvadt be. A járás községeinek száma 31-re csökkent, a Nagyilondaié pedig 63-ra nőtt. A két járás együttes községszáma tehát 94.

Kolozs megye nem került teljesen Magyarországhoz, a két érintett járás közül is a Bánffyhunyadi meg lett osztva. 32 községe a magyar oldalra, 16 pedig a románra került. A Bánffyhunyadi hat községet kapott a Hidalmási járástól^{clxiv}, de közülük egy megszűnt (Kiskökényes beolvadt Almásnyiresbe). A járás községeinek száma így 37 lett. Bánffyhunyadi városi rangja megmaradt, lakossága 5.121 fő volt. A Hidalmási járás hat községet a Bánffyhunyadiak, kilencet pedig a Nádasmenti járásnak adott át^{clxv}. Községeinek száma mindössze 22 maradt. A megszüntetett Csákiigorbóiból három községet kapott a Kolozsorsai járás is (Kecskeháta, Récekeresztúr, Völcs). A két érintett Kolozs megyei járás együttes községszáma 85-ről 59-re csökkent.

Az **Ugocsához** visszakerült Halmi járás 15 községe még 16-al egészült ki, így községeinek száma 31-re nőtt.

Belényes elcsatolásával a **városok** száma nyolcra csökkent, három Szatmárban (Nagybánya, Nagykároly, Felsőbánya), kettő Szilágyban (Szilágyosomlyó, Zilah), egy-egy pedig Máramarosban (Máramarossziget), Biharban (Nagyszalonta) és Kolozsban (Bánffyhunyadi) helyezkedett el. Akárcsak eddig a legnagyobb közülük Máramarossziget (25.923 fő), a legkisebb pedig Felsőbánya (4.292) volt. Átlagos lélekszámuk kissé nőtt: 13.177 fő.

A partiumi megyékben összesen 35 **járas** (92. ábra) működött ebben az időszakban, (12 bihari, 11 szatmári, hét szilágyi és öt máramarosi) ezeket egészíti ki öt más megyében lévő érintett járás (két kolozsai, két szolnok-dobokai, egy ugocsai) és öt romániai maradt egység. Összesen 45 partiumi járással számolhatunk. Három új járás alakult: a Cséffai, az Alsószopori és a Técsői, kettő megszűnt (a Csákiigorbói és a Telegdi). Kiterjedésükben nem változott a Vaskohi, Krasznai, Magyarláposi, Kápolnokmonostori, Visói, Avasújvárosi, Szinérváraljai és Erdődi járasok. A járasok átlagos községszáma 29 település. A legtöbb község a Belényesi (68), a legkevesebb pedig a Técsői járásba található (5).

A Partiumhoz sorolható **községek** száma jelentős mértékben nőtt a határváltozás miatt, számuk 1.299 volt (a korábban 1.164). Ebből 870 a magyar oldal partiumi megyéiben (ebből 156 nagyközség – 18,1%), 184 a többi járásban, 245 pedig a romániai Biharban található. Mind a magyar, mind a román területen öt-öt új község jön létre^{clxvi}. Erdődámos megosztott település mindkét oldalon létrejön. Romániában egy (Kakucsány), Magyarországon viszont 22 község veszti el az önállóságát^{clxvii} (93. ábra). Szolnok-Doboka megyéből három község Partiumhoz nem kötődő járáshoz kerül át (Kolozsorsai járás). A partiumi megyék községeinek átlagos lakosságszáma viszonylag magas volt 1.465 fő.

1945 – 1950

Ez a zűrzavaros átmeneti időszak a területi közigazgatási rendszerben is bizonytalanságot okozott. Az ekkor érvényben lévő felosztások csak átmenetinek voltak tekinthetők. A korszak elején még tartott a második világháború, majd a megszállások időszaka következett. 1944 szeptemberében és októberében a magyar és német hadsereg kiűrtette Észak-Erdélyt, amely Szovjet megszállás alá került. Az ideiglenes szovjet katonai közigazgatás a magyar területi struktúrákat érintetlenül hagyta ugyan, de azok csak jelképesen léteztek, a polgári közigazgatás fel volt függesztve. 1945 márciusában a szovjet megszállókat románok váltották fel, ők a világháború előtti román közigazgatást állították vissza. A kettévágott bihari és kolozsi részeket egyesítették, viszont a trianoni határ mentén újra szétvágták Bihar, Szatmár, Ugocsa és Máramaros megyéket.

A békeszerződésre kiutazó magyar delegáció megkísérelte a Partium megmentését, ehhez Jakabffy Imre, az Államtudományi Intézet munkatársa szolgáltatott háttér tanulmányokat (Romsics, 2007). Három változat készült, az első kettő egyaránt 22.000 km² megtartását célozta meg. Mindkét változat igényt tartott Bihar, Szatmár és Szilágy megyékre, az egyik változat ezeket Kolozsvár irányába, míg a másik Arad Irányába tolt volna ki. Készült egy kisebb igényű változat is, mely csak feleakkora területet célt meg, ez Szatmár megyét, Szilágy nyugati, Bihar északi és Arad határmenti peremét igényelte. Főleg az oroszok ellenállása miatt végül az 1947-es Párizsi békeszerződés a trianoni határokat hagyta érvényben, a magyar tárgyalófélnak még az utolsó területi igényét sem teljesítették (Érmellék, Nagyvárad, Nagyszalonta, Arad, Szatmár megye – lásd 94. ábra). Ennek okaként az utókor Románia Besszarábia miatti kárpótlását látja, de valószínűleg az sem volt hatás nélküli, hogy a békeszerződés idején Romániában már megvalósult a szovjetbarát kommunista berendezkedés, míg Magyarország kormányát ekkor még nem a kommunista, hanem a Kisgazda-párt vezette.

Ezzel véglegesen visszaállt az 1940 előtti állapot. Eközben megtörtént Romániában is a kommunista-sztálinista hatalomátvétel, az új ideológiai rendszer a következő évtizedek közigazgatási tervezésére is rányomta a bélyegét.

1950 – 1968

Az 1950 és 1968 közötti időszakot Romániában a **tartományok** korszakának nevezhetjük. 1950 szeptemberétől^{clxviii} a román kommunista-sztálinista vezetés szovjet mintájú közigazgatást vezetett be. Felszámolták a megyerendszert és helyette a korábbinál két-háromszor nagyobb egységeket vezetett be. A közigazgatást teljesen gazdasági szempontoknak megfelelően alakították, a cél a közigazgatásban is az üzemméret növelése volt. Ekkorra lezárul az üzemek államosítása, megindulnak öt éves tervek, a nehézipar fejlesztése kerül a középpontba. Románia ipari középhatalommá kívánt válni (a vas és acél országává), ehhez viszont hiányoztak az igazi nagy, többszázezer lakosú regionális ipari központok. Ilyen vonzasközpontok kialakulásához az addigi megyerendszer nem volt alkalmas, átlagos területük és népességszámuk túl kicsi volt (4.000 km², 300.000 fő). A cél az volt, hogy az országot átlagosan két-három megyét kitevő, legkevesebb 10.000 km² területű és 1.000.000 fő átlaglakosságú tartományokkal fedjék le. A nagy terület továbbra is megkövetelte a középszint megtartását, azokat **rajonok**nak nevezték, területük elvileg 1.000 km², lakosságuk 100.000 fő kellett volna legyen. A rajonok lettek az államhatalom legfontosabb helyi szervei. Minden tartomány számára alapvető követelmény volt, hogy

valamilyen gazdasági ágazatban országos jelentőségű teljesítményt nyújtson (Vofkori L, 1996). Megkezdődött falvaknak a rajonokba való sorolása (rajonálás), s egy-egy kiemelt központ körül a rajonok tartományokba való csoportosítása. A rajonok nem csak közigazgatási, de gazdasági és tervezési alapegységek is lettek. Tartományi központoknak általában az 50.000-120.000 lakosú nagyvárosokat választottak, amelyeket aztán szédületes ütemben fejlesztettek, hogy mihamarabb mindegyik lakosság száma lépje túl a 100.000 főt, a rangjukat veszített korábbi megyeszékhelyek viszont stagnálni kezdtek. Mint ahogyan az majd később kiderült, a tartományi rendszernek az egyetlen sikere, az volt, hogy kialakította az ország **regionális központjait**, Bukarest ellenpólusait, viszont közép és kisvárosi hálózat szinte semmit nem fejlődött, a rurális övezetek leépülése pedig ekkor kezdődött meg.

A területi és lakosság számot illető kitűzött célokat a tartományok és a rajonok nagyon nehezen érték el, hiszen minden terület, város, korábbi megyeszékhely pártfunkcionáriusai azért lobbiztak (nem minden önös cél nélkül), hogy ők válhassanak egy tartomány, vagy rajon központjaivá. Így nem csoda, hogy a tartományok száma túl sok lett, akárcsak a rajonoké, s főleg ez utóbbiak azután állandó változásban voltak, egyesek megszűntek, helyettük mások alakultak meg.

A változásokat serkentették az alapos tervezés hiányosságai is, a kialakított tartományok sokszor hegygerinceken íveltek át, egymástól erősen különböző területeket kovácsoltak össze, ami működésüket gyakran megnehezítette és ellehetetlenítette. Talán úgy gondolták, hogy a szocialista fejlődés útjába nem állhatnak 2.000 méteres gerincek (pl. Radnai-havasok), de a kiépítetlen infrastruktúra, a viszontagságos időjárás (mely hónapokra megbéníthatta a forgalmat) rácafolt ezekre. Nem csoda tehát, hogy 18 év alatt öt közigazgatási reform is történt. Az 1950-ben érvénybe lépő felosztás két év múlva érvényét veszti, 1952 szeptemberében érvénybe is lép az újabb felosztása az országnak^{clxix}. Ez a változat is csak négy évig maradt érvényben, 1956-ban újra megváltoztatták^{clxx}, majd 1960-ban negyedjére is^{clxxi}. Ez az utolsó változat tartott ki a legtovább, az 1968-as újramegyesítésig.

A tartományok nem csökkentették a meglévő **regionális különbségeket**, azok tovább nőttek, főleg az egyes egységeken belül. Ez a rendszer nem támogatta kis és középszintű központok fejlődését, csak a nyersanyagtermelésre és a tartományok székhelyeire koncentrált. Létrehozott országszerte vagy 15 növekedési pólust, de a „piramis” alját meggyengítette. Az egész rendszer területidegen volt, s bár elindította az iparosítást, hamar annak a kerékkötőjévé is vált. Az állandó változások miatt sem tudott létrehozni egy jól konszolidált térszerkezetet, törvényszerű volt a megszűnése és az ország közigazgatásának visszahelyezése a régi alapokra. A megyerendszer restaurálásával a középszint megerősítését kívánták elérni, s utólag megállapíthatjuk, hogy a tartományokkal ellentétben a megyék sikeres közigazgatási egységek lettek. A négy tartományi felosztás közül az utolsó kettő tekinthető kiforrottnak, számunkra a jelentőségüket az is növeli, hogy ezek működése idején tartottak Romániában népszámlálásokat (1956, 1966). A két utolsó változatot bővebben elemzem.

Ebben az időszakban a közigazgatásnak a következő szintjei léteztek:

- **tartomány (regiune)**
- **tartományi város (oraş regional)**
- **rajon (raion)**
- **rajoni város (oraş raional)**
- **városjellegetű községek (comune urbane)**
- **községek (comune), falvak (sate)**

1950-1952

Az 1950-es tartományi felosztás teljesen kiforratlan volt, egymással sokszor összeegyeztethetetlen területeket kapcsoltak össze, melyek nem alakulhattak egységes gazdasági régióvá. Országos szinten 28 tartomány jött létre, 11 Erdély területén (a rajonok száma 66 volt), köztük a Partiumot érintő **Nagybánya (Baia Mare), Radna (Rodna), Bihar (Bihor), Arad (Arad) és Kolozsvár (Cluj)** tartományok (95. ábra).

A tartományok átlagos mérete 8.400 km² lett (elmaradt a korábban tervezettől). Mint látható a nagyobb egységekre való felosztás nemhogy csökkentette volna a Partium megosztottságát, hanem még növelte is. Partiumi területek kerültek Nagyvárad, Nagybánya, és nem-partiumi központok: Kolozsvár, Arad, sőt még Beszterce vonzáskörébe is. Három valóban Partiumi város: Szatmárnémeti, Zilah és Máramarossziget elveszítették a székhely funkciójukat.

Bihar tartomány tulajdonképpen Bihar megye örökösének tekinthető, ez kibővült Szilágy megye nyugati részével (Szilágysomlyóig), délen viszont területeket adott át **Aradnak** (Körös, Honctő és Borosjenő rajonok). A tartomány egyetlen és megkérdőjelezhetetlenül jelentős központja Nagyvárad volt. Nyolc rajonra bomlott, ezek központjai Székelyhid, Margitta, Szilágysomlyó, Nagyvárad, Élesd, Nagyszalonta, Belényes és Vaskoh (Lonka-Vaskoh rajon) voltak.

Nagybánya tartomány szintén egy kibővített Szatmár megyének felel meg, délen megkapta Szilágytól a régi Szilágycsehi és Tasnádi járást, keleten pedig a hegyerincen túli nyugat-Máramarost (Szigeti és Sugatagi járások). Hét rajonra bomlott: Nagykároly, Szatmár, Avas, Szilágycseh, Lápos, Nagybánya és Szigeti egységekre. A székhelye természetesen a nehézipari központ Nagybánya lett, amely maga mögé utasította a kétszer nagyobb Szatmárnémetit (melynek határmenti helyzete és magyar többsége nem volt pozitív tényező), és a másik hagyományos megyeszékhelyet Máramarosszigetet. Máramarost, mely az államhatártól eltekintve tökéletes földrajzi egység, ketté vágták és az őt körülvevő hegykoszorú dacára külső területekhez csatolták. Keleti fele (a volt Visói és Izavölgyi járás, ekkor Visói rajon a nevük) a Beszterce központú **Radna tartományhoz** került. Így ez az egység nyilván nem a tartozott a „jól sikerült” és a többé-kevésbé működőképesek között, annál inkább sem, hogy a 20.000 lakosú Beszterce nem volt képes a tőle nagy távolságokra lévő és elszigetelt rajonokat a vonzáskörébe vonni.

Szilágy megye három részre lett osztva: a megye nyugati része (Szilágysomlyóval) Bihar tartományhoz, északi része (Tasnád és Szilágycseh környéke) Nagybánya tartományhoz, keleti és déli része (Zilah, Kraszna és Zsibó környéke) **Kolozsvár tartományhoz** került, akárcsak a régi Szolnok-Doboka vármegye nagy része. Ennek négy rajonja volt érintett: a Zilahi, Zsibói, Dési és Bánffyhungyadi.

1952-1956

A számos tervezési hiba megkövetelte az azonnali beavatkozást, amely a tartományi rendszert életképesé teheti. Erre 1952 szeptemberében került sor. Tíz tartományt megszüntettek (köztük **Radnát** is), így a tartományok száma országosan 18-ra csökkent, átlagos méretük pedig 13.000 km²-re nőtt. Ekkor a Partium területe már csak négy tartomány között lett felosztva, mivel a történelmi Máramaros Nagybánya tartományon belül egyesült. Bihar tartomány neve **Nagyváradra** (Oradea) változott^{clxxii} (96. ábra). Más jelentős területi változás nem történt. Az új területi konfiguráció számos hibát

kiküszöbölt, a partiumi tartományok is megközelítőleg felvették azt a formát, amit a korszak végéig tartottak. Közülük **Arad tartomány** volt csak a kakukktojás, amely rendelkezett ugyan egy tartományszékhelynek megfelelő várossal^{clxxiii}, viszont annak nem volt elég nagy hinterlandja, a terjeszkedésnek pedig határt szabott Temesvár és Nagyvárad közelsége. Arad tartomány szinte Arad megye kiterjedésének felelt meg. A rajonbeosztás gyakorlatilag nem változott, a Partiumban ugyan azok az egységek alkották a tartományokat, mint 1952 előtt.

1956-1960

Az 1956-os területi reform egy jelentős változást hozott: az eredeti koncepcióba nem illő két tartományt (**Arad** és **Bârlad**) megszüntette. Aradot a Temesvári (oda került Arad város is) és a **Nagyvárad** tartományok között osztották fel. Országos szinten a tartományok száma tehát 16-ra csökkent, átlagos méretük 14.800 km²-re nőtt (folyamatosan megfigyelhető az „üzemméret” növekedése). Három tartomány osztotta fel egymás között a Partiumot: a **Nagyvárad**, **Nagybányai** és a **Kolozsvári** (21. Táblázat és 97. ábra). A Nagyvárad kibővülése után már csak a Nagybányai tekinthető teljesen Partiuminak. A Nagyvárad három rajonnal bővült az Aradi rovására: Körös (Criș), Borosjenő (Ineu) és Honctő (Gurahont). Ennek ellenére a tartomány még mindig nagyjából Partiumnak tekinthető ellentétben a Kolozsvári tartománnyal.

Ez a „véglegesnek” tekinthető kiejedés azt mutatja, hogy mindhárom esetben sikerült elérni az előirányzott minimumot (10.000 km²), de az átlagterületet sem a Nagyvárad, sem pedig a Nagybányai nem tudta elérni, a megkívánt népességszámtól (1.000.000 fő) pedig mindkettő messze állt. A megadott paramétereket viszont a Kolozsvári minden tekintetben meghaladja, az a Bukaresti, Krajovai és Temesvári tartományokkal együtt az ország vezető régióját alkotta. Ezek nem csak a területi és lakossági adataikkal, de gazdasági súlyukkal is kitűnnek. A Nagyvárad tartomány az egész időszakban agrárjellegű volt, amit Nagyvárad ipara, továbbá bauxit, ritkafém és lignitbányászat egészített ki. A Nagybányai a legkisebb tartomány volt^{clxxiv}, ennek ellenére amolyan nehézipari mintatartományként kezelték. A rajonok száma 34 volt, átlagos népességszámuk pedig 83.000 fő. Ez elmarad ugyan az előirányzott 100.000 főtől, de még így is túlszárnyalja kissé az országos átlagot (81.800 fő). A falvakat egymással csoportosították, amit az is elősegített, hogy már megtörtént a termőföldek államosítása, a termelő szövetkezetek (kollektívák) kialakítása is folyamatban volt, így nagyobb termelőegységeket tudtak kialakítani. Átlagosan három falu alkotott egy községet, lakosságuk pedig 2.000 fő körül alakult. Közülük néhány nagyobb méretű, amelyek iparral is rendelkeztek városias községeknek nyilvánítottak, abból a célból, hogy a jövőben többlettámogatások révén iparosodjanak, és valódi városokká alakuljanak. Mivel nem volt hosszú távú koncepció és az egyes közigazgatási reformok alakalmával más és más községek kaptak ilyen rangot, ill. a fejlesztések is rendre elmaradoztak, az ilyen községeknek csak kis hányada vált később várossá.

A **Nagyvárad** tartomány, a kisebbek közzé tartozott, országos szinten (Sztálin tartománnyal holtversenyben) a 11-ik helyet foglalta el (12.450 km²), ez az ország területének az 5,2%-t tette ki. A lakosok száma alapján a 12-ik helyet foglalta el (858.743 fő), a teljes lakosság 4,9%-val. Az 1920-as Bihar vármegyénél így is 36%-al volt nagyobb. Bihar megye legnagyobb kiterjedéséhez viszonyítva^{clxxv}, két helyen változott lényegesen, észak-keleten Szilágy megye, délen pedig Arad rovására, a kolozsi és a szatmári határ

szinte érintetlen maradt. Délen három teljes rajont kapott Aradtól: Köröst, Borosjenőt és Borossebest, észak-keleten pedig a Szilágysomlyói rajont csatolták hozzá (22. táblázat). Mindhárom aradi rajon magába foglalt tulajdonképpeni bihari területeket, a Körös rajon négy települést a Szalontai járásból^{clxxvi}, a borosjenői öt község kivételével^{clxxvii} az egész Béli járást, a borossebesi pedig két települést szintén a Béli járásból^{clxxviii}. A Lonka-Vaskoh járáshoz hozzácsatolták az Aranyos forrásvidékét is, amely csak egy szerpentines, télen gyakran járhatatlan úttal kapcsolódik Biharhoz. A Szilágysomlyói rajon 67 településsel került át, a Magittaihoz pedig nyolc falu került a korábbi Tasnádi járásból. A Székelyhídi rajon egy települést kapott (Reszege) a korábbi Nagykárolyi járásból. Lényegében a Nagyváradai tartományt Bihar örökösének tekintve, nem beszélhetünk területi veszteségekről.

A Nagyváradai tartománynak a névadó központ volt az egyetlen tartományi városa. Az előző időszakokhoz képest jelentős változást jelent, hogy Nagyváradhoz csatolták a mintegy 4.000 lakosú magyar községet Biharpüspököt, amely nemzetközi vasúti csomópontként volt jelentős, ill. itt kezdték el kiépíteni a város nagy északi ipartelepét, és a 2.000 lakosú Váradszöllőst. A területileg is megnövekedett Nagyváradnak 1956-ban 98.950 lakosa volt, ezzel a tizedik helyet foglalta el Romániában^{clxxix}. A tartományban 11 rajont hoztak létre^{clxxx}. A rajonok a korábbi járásoknál nagyobb egységek voltak ennek ellenére emlékeztetnek azokra. Kis túlzással mondható, hogy a nagyobb járások önálló rajonokká alakultak, a kisebbeket pedig összevonták vagy a nagyobbakba olvasztották. A Székelyhídi rajon például a régi Székelyhídi és Érmihályfalvi járásoknak felel meg, északon Reszege községgel kiegészítve. A Margittai rajon tulajdonképpen a Margittai járás kibővítése, északon nyolc települést kapott a Tasnádi járásból^{clxxxi}, délnyugaton pedig a Szalárdi járás keleti részét kapta meg 17 településsel^{clxxxii}. A Szilágysomlyói rajon magába foglalja a Szilágysomlyói járást (Hármaspatak nélkül mely az Élesdihez került), kiegészülve 13 faluval a Krasznai^{clxxxiii}, héttel a Zilahi^{clxxxiv} és eggyel a Tasnádi járásból (Kisderzsida). A Nagyváradai rajon a Központi járásból, egy Székelyhídi járásbeli (Biharcsanáros), 16 Szalárdi járásbeli^{clxxxv}, 12 Telegdi járásbeli^{clxxxvi}, kilenc Magyarcsékei^{clxxxvii}, végül három Tenkei járásbeli^{clxxxviii} településből állt össze. Az Élesdi rajon egy települést a Szilágysomlyói, kettőt Margittai (Forduló, Almaszeghuta) járásokból, valamint a Telegdi járás maradványát kapta (16 településsel). A Szalontai rajon a régi Szalontai és Tenkei járásokat egyesítette, négy falut átadva a Körös rajonnak, viszont cserébe hármat kapott a Béli járásból (Bélkalocsa, Olsa, Ökrös). A Belényesi rajon a Belényesi és Magyarcsékei járásokat egyesítette, kiegészülve négy településsel a Tenkei járásból (Gyanta, Feketekápolna, Tenkeszéplak, Rohány – Rohani), hatot pedig átadva a Lonka-Vaskoh rajonnak^{clxxxix}, amely még az Aranyos völgy forrásvidékét is megkapta. Az Arad megyéből átkerült rajonok már csak kismértékben, elsősorban a Béli járás asszimilálása miatt tekinthetők Partiuminak.

A tartománynak hat rajoni városa volt, Nagyszalonta (16.256 fő), Belényes (6.474 fő) és a szilágyságtól örökölt Szilágysomlyó (8.560) mellett három új várost hoztak létre, mindegyiket a Lonka-Vaskoh rajonban: Vaskohsziklást (Dr. Petru Groza) (5.874 fő), az öt településből álló^{cx} Vaskoh (4.538 fő) és a három településből álló Nucet - Diófás^{cxci} (9.879 fő). A három új délkeleti város egy a vajdahunyadi nehézipari tartomány irányába kiépítendő ipari tengely része lett volna.

A falvak száma drasztikusan megnőtt, a tartományban 1956-ban 738-at tartottak nyilván (1920-ban még csak 432 volt a számuk Biharban), egyrészt a megnövekedett terület, másrészt az számos önállóvá nyilvánított település miatt. Közülük 556 tekinthető Partiuminak. A tartomány Partiumi részein több mint 50 új település jött létre: egy a

Székelyhídi (Jankafalva), 14 a Margittai^{cxcii}, 13 a Szilágysomlyói^{cxciiii}, a Nagyváradban négy^{cxciiv}, az Élesdiben nyolc^{cxciv}, a Nagyszalontaiban egy (Újgyarak – Ghioracu-Nou), a Belényesiben 13^{cxcv}, a Lonka-Vaskohiban pedig hat^{cxcvii}. Ezek a települések kevés lakossal rendelkeztek (50-200 fő), nagyon sok közülük később megszűnt (pl. Védimajor, Újgyarak stb.), megint mások statisztikailag még léteznek ugyan de jóformán nincs egy állandó lakosuk sem (pl. Erdőaljarakottyás).

Csak három önálló település szűnt meg: Biharpüspöki és Váradszöllős Nagyváradba, Biarszenes pedig Bondoraszóba olvadt be. A falvakat községekbe sorolták, amiből ebben a tartományban 239 volt. Közülük egyesek lehetőséget kaptak a fejlődésre, és urbánus jellegű községeknek nyilvánították őket, a többit pedig agrárterületként, és a városok potenciális munkaerő-tartalékként kezelték. Bár az alföldi területeken voltak városias nagyközségek, ezeket sokszor mégsem „léptették elő”, mert határ közeli helyzetben voltak és „kedvezőtlen” volt az etnikai összetételük.

Megfigyelhető, hogy a legtöbb urbánus járás a keleti román rajonokban jött létre, az Élesdiben négy (Mezőtelegd, Esküllő, Rév és Barátka – összesen 17 településsel), ahol meglepő, hogy a rajonszékhely nem kapta meg ezt a státust, a Margittaiban három (Margitta, Papfalva, Almaszeg – 11 településsel), a Szilágysomlyóiban csak Sarmaság (3 település), a Székelyhidiban csak Érmihályfalva (a rajonszékhely itt sem), a Nagyváradban csak Váradszentmárton (6 településsel), a Szalontaiban csak Tenke, a Belényesiben csak Bondoraszó (3 település), a Lonka-Vaskohi rajonban pedig Biharlonka és Felsőmezős kaptak ilyen titulust (11 település). Biharlonka község szinte teljesen körülfogta a rajon központját Vaskohsziklást, részbe vele össze is épült, annak „külvárosaként” működött. A legtöbb település a Belényesi rajonhoz tartozott.

A **Nagybányai tartomány** a 16 közül a legkisebb volt, 10.500 km²-es területe az ország területének a 4,4%-t tette ki. A lakosok száma alapján a 14-ik helyet foglalta el (megelőzve a Konstancai és a Vajdahunyadi tartományokat), 712.567 lakosa az ország lakosságának a 4,1%-t tette ki. Ez a tartomány két korábbi megye (Szatmár és Máramaros) örökösének tekinthető, de azok 1920-as összterületénél 19%-al nagyobb volt. Kiterjedése lényegében csak délen változott, ahol megkapott két korábbi szilágysági járást (Tasnádi és Szilágycsehi) és egyet a volt Szolnok-Doboka megyéből^{cxviii} (Magyarláposi j.). Ezek önálló rajonokká alakultak. Szatmár megye egy települést veszített (Reszege), melyet a Nagyváradai tartomány kapott. A Nagybányai tartomány teljes mértékben megmaradt a Partium keretein belül.

A nagybányai tartománynak két tartományi városa volt: Szatmárnémeti volt a nagyobb (55.031 fő), a tartomány székhelye Nagybánya pedig a kisebb (36.434 fő). Szatmárnémeti kiterjedése tulajdonképpen nem változott, de területén belül önálló településsé nyilvánították Szatmárhegyet (több mint 2.000 lakos) és Csonkástelepet. Nagybányába beolvadt Alsófernezely (3.500 fő), viszont területén belül önálló településsé vált Kőbánya (Blidari) és Feketepatak (Valea Neagră). Szatmárnémeti a 16-ik, Nagybánya a 21-ik legnagyobb városa volt az országnak.

Összesen kilenc rajon jött létre^{cxciix}, szintén a régi járások utódaiként (23. táblázat). A Nagykárolyi rajon kiterjedése szinte megegyezik a Nagykárolyi járásával, egy falut átadott a Székelyhídi rajonnak, egyet kapott a Tasnádi (Érgirolt) öt települést pedig a régi Erdődi járásból^{cc}. A Tasnádi rajon is csak kismértékben tér el a Tasnádi járástól, nyolc falut átadott a Margittai rajonnak, hatot pedig kapott az Erdődi járásból^{cci}. A Szatmárnémeti rajon a hasonló névű járásból és az Erdődi járás magterületéből (20 faluval), továbbá hét Ugocsai^{ccii} és 15 Szinerváraljai^{cciii} faluból állt össze. A Szilágycsehi rajon kísértetiesen hasonlít a korábbi járásra, csak északon bővült négy faluval, amit Nagybányai járástól^{cciv}

örökölt. Az Avasi rajon a korábbi járáshoz képest az Ugocsa keleti felével (15 község)^{ccv} és három Szatmárnémeti járásbeli községgel^{ccvi} bővült. Önálló Nagybányai rajon nem jött létre, a Nagysomkúti egyesítette a Nagysomkúti, Nagybányai és Szinérváraljai járások magterületeit. A Magyarlápósi rajon egyesítette a Magyarlápósi és Kápolnokmonostori járásokat, három települést a Nagybányai^{ccvii} és ötöt a Nagyilondai járásból^{ccviii}. A Szigeti rajon a Szigeti és Sugatagi járásokat, továbbá három Izavölgyi települést^{ccix} foglalt magába. A Visói rajon a Visói járásból, az Izavölgyi nagy részéből jött létre.

Nagybánya tartománynak négy rajoni városa volt: Máramarosziget (22.401 fő), Nagykároly (16.780 fő), Felsővisó (13.856 fő) és Felsőbánya (8.134 fő). Máramarosziget területén létrejött négy új település (Bácsiláz – Lazu Baciului, Sugó – Șugău, Mélypatak – Valea-Cufundoasă, Határvölgy – Valea-Hotarului), Felsővisóhoz hozzá tartozott Középvíró, Felsőbányához Giródtótfalu és Kisbánya, Nagykároly területén pedig létrejött Szentjánosmajor (Ianculești).

A falvak száma összesen 495 volt (nem számítva a tartományi városok területén lévőket), közülük 12 tartozott a városokhoz, 34 pedig a városias községekhez. A tartományban 88 (!) (a tartományi és rajoni városokat nem számítva) új település jött létre, jelentős hányaduk telepes falu volt. Sokat közülük a XX. század 20- 30-as éveiben alapítottak, de csak most váltak le hivatalosan is az anyatelepülésekről. A legtöbb új település (27) a Szatmárnémeti rajonban önállósult^{ccx}, ezt az Avasi rajon követi (14)^{ccxi}, a Nagysomkúti rajon (12)^{ccxii}, a Tasnádi (11)^{ccxiii}, a Nagykárolyi (8)^{ccxiv}, a Visói (6)^{ccxv}, a Magyarlápósi (5)^{ccxvi}, és végül a Szilágycsehi (3; Szamosújfalú, Rodina, Moretanya – Poiana) és a Szigeti rajon következik (3; Ferencvölgye – Piatra, Gyulamónostor – Mănăstirea, Tótosbánya – Jereapăn). A tartományban egy község szűnt meg: Alsófernezely, mely Nagybányába olvadt. A falvak 166 községbe csoportosultak. 10 urbánus községet hoztak létre, közülük négyet a Visói rajonban (Borsa, Borsabánya, Majszin, Izaszacsal), kettőt a Nagysomkúti (Mizmogyorós – 5 település, Felsőfernezely – 3), kettőt a Magyarlápósi (Erzsébetbánya – 3, Kapnikbánya), egyet a Szilágycsehi (Szilágycseh – 6), egyet a Tasnádi (Tasnád – 9) és egyet a Szigeti rajonban (Aknaugatag – 3). Több rajonszékhely nem kap ilyen funkciót (pl. Magyarlápósi, Nagysomkút, Avasfelsőfalú), sőt a Szatmárnémeti és Avasi rajonokban egy ilyen község sem jött létre. A legtöbb település (94) a Nagysomkúti rajonhoz tartozott.

A három tartomány közül a **Kolozsvári** a legnagyobb és egyben a legkevésbé érintett. Terület alapján (18.000 km²) a negyedik helyet foglalta el országos szinten, az ország területének a 7,6%-t tette ki. A lakosok száma alapján (1.259.073) szintén a negyedik volt, az összlakosság 7,2%-val. 14 rajonra oszlott, de közülük csak kettő (a Zilahi és a Zsibói) feküdtek teljesen Partiumi területen, kisebb mértékben pedig a Dési, Bánffyhungyadi és a Kolozsvári rajonok voltak érintettek. 11 városából csak egy rajoni (Zilah – 13.378 fő) feküdt Partiumi területen.

A tartomány partiumi részeit tulajdonképpen a szilágyság déli és keleti fele tette ki, mintegy 2.000 km²-es területtel és 150.000 lakossal. A Zilahi rajon a Zilahi járásból és a Krasznai járás azon községeiből alakult, melyek nem kerültek át a Szilágysomlyói rajonhoz (lásd. Nagyvárad tart.), továbbá két községet kapott a Zsibói járásból is (Fülményes, Szilágypaptelek). Két települést Zilah városhoz csatoltak (Felsőnyárló és Vártelek, ez utóbbi a városba olvadt). A rajonnak összesen 62 települése volt. A Zsibói rajon a Zsibói járásból, valamint a Nagyilondai, Csákigorbói és Hidalmási járások egy részéből jött létre. Egy községet (Szamoszépplak) átadott a Szilágycsehi rajonnak, 16 települést kapott a Nagyilondai^{ccxvii}, hetet a Csákigorbói^{ccxviii}, 12-t a Hidalmási járásból^{ccxix}. Zsibó rajon 82 településsel rendelkezett. A Nagyilondai és Csákigorbói járások maradék részei a Dési

rajonhoz kerültek, összesen 42 érintett községgel, a Hidalmásival járással egyesült Bánffyhunyadi területén pedig 28 partiumi község maradt. Egy település (Topaszentkirály) a Kolozsvári rajonhoz lett csatolva. Ebben a tartományban tehát 215 partiumi falusi településről beszélhetünk (az 1.597-ből). A partiumi részeken város jellegű község nem működött. A Zilahi rajonban két új település jött létre (Boronamező, Csákiújfalu – Huta), a Zsibóiban viszont 14^{ccxx}, a Désiben három (Büdöspataka – Bizuşa-Băi, Kisilonda – Măleni, Gura-Vlădesei), a Bánffyhunyadiiban pedig kettő (Kendermál, Kiskökényes).

1960-1968

1960-ban átalakult, a tartományi közigazgatás, ez a legutolsó változat tekinthető a leginkább kiforrottnak, ez állt fenn a leghosszabb ideig (8 évig). A tartományhatárokat korrigálták, a Nagyváradtól elvették a Mócvidék észak-nyugati sarkát (Aranyosforrásvidéke) és a Kolozsvári is változott (a Marosludasi rajont a Maros-magyar autonóm tartományhoz csatolták), de a Partiumot is érintő változás nem történt. A Nagybányai tartomány kiterjedése nem változott. Megváltoztak viszont a tartományok nevei, azok a központi városok nevei helyett a tágabb tájegység megnevezését vették fel, a Nagyváradit például Crişana-nak (Körösvidék), a Nagybányait pedig Maramureş-nek (Máramaros) nevezték. Körösvidék esetében a név teljesen elfogadható, hiszen az általa elfoglalt terület mindenképpen több mint Bihar és átszeli a területét a Körösök négy fő ága (Sebes-, Fekete-, Fehér-Körös, Berettyó). Máramaros tartománynak viszont csak harmadát tette ki a valódi történelmi egység, jóval nagyobb területet foglalt el a szatmári rész. Ennek ellenére az egész területre ezt a nevet erőltették, sokszor még napjainkban is a szatmári részekre is kiterjesztik a Máramaros nevet tájféldrajzi értelemben. A Partium román megnevezése: Crişana-Maramureş (Körösvidék-Máramaros), csak Biharra és Máramarosra utal, nem nevesíti a köztük ékelődő Szatmárt és Szilágyságot^{ccxxi}. A Kolozsvári tartomány neve nem változott (Cluj), de mivel a román nyelvben mind a várost, mind a vidéket azonos néven hívják, feltételezhetjük, hogy a többi tartományhoz hasonlóan ekkor már a terület nevét viseli és így Kolozsként fordíthatjuk. Újdonság az 1960-as közigazgatási reformban, hogy a prioritást élvező tartományi városok hatáskörét kiterjesztette a körülöttük lévő vidéki övezetre, így városi rajonokat hozva létre. Széles övezet jött létre például Nagybánya^{ccxxii} és Kolozsvár körül, de egy kisebb területet Nagyvárad is kapott (100. ábra). Ezeknek a területeknek a lakossága statisztikailag a városhoz tartozott, de a falvak önálló községekbe tömörültek, amelyek lehetek városi, vagy nem városi jellegűek. Például Nagyvárad regionális városhoz három község tartozott. Az összlakosság 134.970 volt^{ccxxiii}, ebből 122.534 városi (Nagyvárad), 8.672 urbánus jellegű községi (Váradszentmárton, Fugyivásárhely) és 3.764 rurális (Biharszentandrás) lakosság. A rajonok száma kevesebb lett, így azok mérete megnövekedett. A megszüntetett rajonokat (pl. Székelyhídi, Tasnádi, Zsibói stb.) összevonták valamelyik szomszédos egységgel és nem osztották szét több másik között. Ennek az lett a következménye, hogy aránytalanul alakult át a rajonok rendszere, egyesek kétszeresükre duzzadtak (Nagykárolyi, Zilahi, Margittai, Belényesi stb.), mások viszont nem változtak. A falvak továbbra is községekbe voltak csoportosítva. Ezek a községek ekkor váltak igazán jelentőssé, ugyanis a 60-as évek elején befejeződött a termelőszövetkezetek kialakítása, így a községgel nem csak adminisztratív, hanem termelőegységekbe is váltak. A kialakított községrendszer (egységenként átlagosan 3 falu és 2.000 lakos) a napjainkban is létező beosztás alapja lett.

Körösvidék tartomány területe kismértékben csökkent (12.150 km²). Továbbra is egy tartományi városa volt: Nagyvárad, amelyhez három községet soroltak, közülük kettőt (Váradszentmárton – 6 település; Fugyivásárhely – 2) városias község, egyet pedig (Biharszentandrás – 2) rurális területként.

A rajonok száma kilencre csökkent^{ccxxiv} (24. táblázat és 101. ábra), Székelyhíd rajon a Margittaiba, a Lonka-Vaskoh rajon a Belényesibe olvadt be. A Borossebesi rajon neve Honctőre (Gurahonț) változott.

Az új Margittai rajon három községet átengedett a Nagyváradinak (Bihardiószeg – 2, Alsótótfalu – 5, Borszeg – 2 település). Ez három községet a Belényesi rajontól is kapott (Drágcséke – 4, Magyarcséke – 4 és Kótliget – 3), viszont hármat Nagyvárad tartományi városnak engedett át. A Vaskohival egyesült Belényesi rajontól három községet a Nagyszalontaihoz csatoltak (Farkaspatak – 3, Hollód – 3, Gyanta – 4 településsel). A többi rajon kiterjedése nem változott. A városok száma továbbra is hét maradt. A falvak szintjén is csak két változás történt, Vaskoh városon belül önálló településsé vált Câmp-Moți, Hegyközség pedig beolvadt Nagyváradba. A rajoni városok nem változtak, számuk továbbra is hat volt.

Az 558 település hét városba és 176 községbe volt csoportosítva. A községek és a falvak száma egyaránt a Belényesi rajonban volt a legnagyobb, a Nagyszalontaiiban és a Szilágysomlyóiiban pedig a legkisebb. Átalakították a városias községek hálózatát is, súlypontjuk azonban továbbra is a keleti dombvidéki övezetben volt. Voltak közöttük valóban városiasodó, iparosodó községek (Érmihályfalva, Székelyhíd, Papfalva, Élesd), de olyanok is, amelyek nem nagyon szolgáltak rá erre a címre (Nagyderzsida, Felsőderna, Felsőmezős stb.). Sok nagyközség nem kapta meg ezt a titulust pl. Tenke, Bihar, Nagyfalva, Bihardiószeg stb.

A legtöbb ilyen község a Margittai rajonban volt, ahol Érmihályfalva, Székelyhíd, Margitta (3 település), Berettyószéplak (6), Papfalva (4), Almaszeg (3) és Derna (5) voltak „előléptetve”. Az Élesdi rajonban öt (Mezőtelegd – 4, Élesd – 4, Rév – 3, Vársonkolyos – 3^{ccxxv}, Barátka – 3), a Belényesiben négy (Bihardobrosd – 3, Bondoraszó – 3, Biharlonka – 6, Felsőmezős – 5), a Szilágysomlyóiiban kettő (Sarmaság – 3, Nagyderzsida – 2), valamint Nagyvárad tartományi városban szintén két ilyen volt. A Nagyvárad és Nagyszalontai rajonokban nem volt ilyen község (Tenke státuszát megszüntették).

Máramaros tartomány kiterjedése nem változott. A Tasnádi rajont a Nagykárolyihoz csatolták. A rajonok száma így nyolcra csökkent^{ccxxvi} (25. táblázat). Rajon méretűvé nőtt viszont Nagybánya Tartományi Város, mely magába foglalta Nagybánya várost (60.781 fő), Felsőbánya várost (13.182 – 3 településsel), Mismogyorós, Felsőfermezely, Szinérváralja városias községeket és Nagysikárló, Tőkésbánya, Lénárdfalva és Lacfalva községeket 32.473 lakossal és 29 településsel. A tartományi város tehát állt 33 településből, összesen 106.436 lakossal. Bár nagyon gyors ütemben növekedett Nagybánya, a hatvanas évek közepére más módon nem tudták volna elérni, hogy a város lakossága 100.000 fő fölé emelkedjen. Szatmárnémeti még mindig nagyobb város volt (68.247 fő), főleg ha figyelembe vesszük, hogy ennek a városnak a területét nem hogy kiterjesztették volna, hanem még inkább csökkentették, közigazgatásilag leválasztva róla Szatmárhegy és Csonkástelep falvakat. 1960-tól már három tartományi város volt Máramarosban, ezt a rangot Máramarossziget is megkapta, melyhez hozzácsatolták Kabolapatak községet. Így a lakosainak a száma 29.771 fő lett.

A Nagykárolyi rajon megkapta a Tasnádi rajon területét, három község kivételével (Géres, Krasznabélték és Felsőboldád – mindegyik két települést foglalt magába), melyek a Szatmárnémeti rajonhoz kerültek. A Szatmárnémetiről levált két település Résztelekkel és

Tyirákpusztával kiegészülve létrehozta Szatmárhegy községet. A Nagysomkúti rajon megkapta Farkasaszó községet (4 település) a Szilágycsehi rajontól, viszont hetet és Felsőbánya várost Nagybánya tartományi városhoz csatoltak. A többi rajon kiterjedése nem változott. A falvak szintjén csak két változás történt, a Szigeti rajonban Tótosbánya beolvadt Budfálvába, a Magyarláposi járásban pedig Copalnic-Deal különvált Szurdukkápolnoktól. A Rajoni városok száma egyel csökkent, Nagykároly, Felsővisó és Felsőbánya tartozott ebbe a csoportba.

A települések száma 504 volt, ezek hat városba és 164 községbe voltak sorolva. A városokhoz közvetlenül 15 település, a Nagybányai tartományi városi övezethez pedig még további 29 tartozott. A legtöbb község és település a Szatmárnémeti rajonban volt (30, ill. 96).

A városias községek száma 14-re nőtt. Közülük négy a Visói rajonban (Borsa, Borsabánya, Majszin, Izaszacsal), három Nagybánya tartományi városban (Miszmogyorós – 8 település, Szinérváralja – 3, Felsőfernezely – 3), három a Magyarlápósiban (Kapnikbánya, Erzsébetbánya – 3, Magyarlápós – 2), egy a Szigeti (Aknasugatag – 3), egy a Nagysomkúti (Nagysomkút – 5), egy a Szilágycsehi (Szilágycseh – 6) és egy a Nagykárolyi (Tasnád – 8) rajonban volt. Az Avasi és a Szatmárnémeti rajonokban nem volt ilyen község.

A **Kolozsi tartományon** belül a Zsibói rajon a Zilahiba olvad be, így már csak egy teljesen Partiumi rajon maradt. A Zilahi rajon 29 községgel és egy rajoni várossal rendelkezett (Zilah). A 49 Zsibói rajonból származó faluval kiegészülve 111 település alkotta a Zilahi rajont. A Zsibói járásból öt község (Nagylózna, Létka, Kecskés, Csákgiorbó és Csernek) 20 faluval a Dési rajonhoz, három község pedig (Hidalmás, Füzesszentpéter, Drág) 13 faluval a Bánffyhungyadi rajonhoz került. Ez utóbbi járás területén 13 Partiuminak tekinthető község létezett, akárcsak a Désiben. Az érintett területek egyetlen urbánus községe Zsibó volt (négy településsel).

1968-2008

1967-től (a IX. pártkongresszus) a román kormány elkezdett dolgozni a közigazgatási rendszer gyökeres átalakítását megcélzó terveken (Vofkori, 1996). Az egész közigazgatást új alapokra kívánták fektetni, a fő cél a vidék és a városok kapcsolatának erősítése és a közép és kisvárosok hálózatának a fejlettségbeli felzárkóztatása, iparosítása volt. Arra is hivatkoztak, hogy a nagy városok melyek nem töltötték be tartományszékhelyi szerepet (pl. Arad, Szeben, Resicabánya, Brăila) a lehetőségekhez képest nagyon is szerényen fejlődtek. A nagy iparközpontok kiépítése már megtörtént, most a közép és kisvárosokat, valamint a vidéket akarták bevonni a szocialista fejlődésbe. Az új célok új területi felosztást kívántak meg. Ezeket a célokat kisebb közigazgatási egységek kijelölésével kívánták elérni, amelyeken belül a kisebb városok súlya nő, akárcsak az egymásrataltság a kisvárosi központok és az őket körülvevő vidék között^{ccxxvii}. A leglogikusabb lépésnek a **megyerendszer** visszaállítása tűnt. A tartományi időszak előtti megyéket nem kívánták visszaállítani, azokat elavultaknak, feudális maradványoktól terhesnek ítélték, területükön sok megyeszékhely periférikus elhelyezkedésű volt, valamint arra is hivatkoztak, hogy alakjuk sem megfelelő, a sok elnyúlt és elkeskenyedő megyeterület nem alkalmas funkcionális vonzáskörzetek kialakítására. Az új rendszer három elemből épült volna fel: **község** és **város**, melyek a **megyét** alkotják. A közbeeső szintet (járás, rajon) feleslegesnek ítélték, olyan elemnek, mely csak lassítja a közigazgatás

működését, megakadályozza az alapegységek és a központi hatalom közötti közvetlen kapcsolatot és így a „demokratikus központosítás” kerékkötője. A tartományok maguk is nagy kiterjedésük révén valamilyen regionális tudat hordozóivá váltak (pl. Magyar Autonóm Tartomány), amelyeknek a létét pedig veszélyesnek érezték egy központosított „nemzetállamra” nézve. A legfőbb cél az volt, hogy a korábbinál egyenletesebb egységeket hozzanak létre, melyek az erőforrás eloszlás tekintetében is egyenrangúnak tekinthetők. Az ipari egységeket köztársasági szintű iparvállalatokba vonták össze, és ezek száma is dönthetett egy terület megyévé alakítása mellett vagy ellen. A közigazgatási reformot egyúttal a falusi települések szisztematizálásával foglalták egybe, ami a községek számának a csökkentését, a községeken belüli nagyobb település- és lakosságszámot, egyúttal pedig a falvak csoportosítását jelentette fejlesztendő (községközpont) és nem-fejlesztendő kategóriákba.

Az új megyéket a korábbiaknál nagyobbaknak tervezték. Az első tervekben 35 megye felállítása szerepelt. Átlag területük 6-7.000 km², lakosságuk 500.000 fő körül lett volna. Az első terv szerint a Partium **Körös**, **Szatmár**, **Máramaros** és **Kolozs** megyék között lett volna felosztva. 1968-ban finomítottak a korábbi elképzeléseket és a korábbiak mellett négy új megye kialakítását döntötték el, köztük **Szilágy** megyéjét. Körös megye nevét **Biharra** változtatták (103. ábra és 26. táblázat). Szilágy megalakítása jórészt a helybeli román kommunista „lobblynak” köszönhető az újraalakítást, illetve annak, hogy a korábbi terv Kolozs megyéje (mely birtokolta volna Szilágy, Szamos és Torda korábbi vármegyék nagy részét is) méreténél fogva sértette volna az egyenlő egységek elvét. A Zilahi pártapparátus érdekvégyesítő képessége megfelelőnek bizonyult, így nem Torda, vagy Szamos, hanem Szilágy megye visszaállítása történt meg. A legfőbb indok, ami ellene volt, az az **urbanizáltság** alacsony foka^{ccxxviii}, mely az új városokkal együtt sem érte el a 20%-ot, valamint a **köztársasági szintű vállalatok** alacsony száma (3) volt, szemben Bihar 45, Máramaros 21 és Szatmár 18 hasonló egységével. Ez a három is csak az élelmiszeripart képviselte, közülük a Zilahi kenyérgyár és a húsfeldolgozó, valamint a Szilágysomlyói tejfeldolgozó tartozott (Judetele Romániei Socialiste, 1969).

A 39 megye kialakítása után az átlagos megyeterület 6.074 km², lakossága pedig 457.000 fő lett (Judetele Romániei Socialiste, 1969). Az átalakítást szentesítő törvényt 1968. február 16-án fogadták el. A négy partiumi megye esetén kettőnek (Bihar, Szilágy) nem változott a megyeszékhelye (Nagyvárad, Zilah), kettőnek viszont igen, Szatmár megyéjé az addig mellőzött Szatmárnémeti (korábban Nagykároly és Nagybánya volt), Máramarosnak pedig a hirtelen megnövekedett Nagybánya (a korábbi Máramarossziget helyett) lett a székhelye.

Az ország közigazgatását tehát a következő szintekre osztották:

- **megye (judet)**
- **megyei jogú város (municipiu)**
- **város (oras)**
- **peremközség (comună suburbană)**
- **község (comună)**
- **falu (sat)**

Az ország területét 39 megyére, 47 megyei jogú városra, 189 városra és 2.706 községre osztották. A falvaknak csak statisztikai szerep jutott. A korábbi 4.257 községet 2.706-ra csökkentették, jórészt összevonások által. Átlagos lakosság számuk így 4.649-re nőtt. 49 községet várossá nyilvánítottak, közülük kilencet a Partiumban: Borsa, Kapnikbánya, Magyarláros Máramarosban, Avasfelsőfalu és Tasnád Szatmárban, Zsibó és Szilágycseh Szilágyban, Margitta és Élesd pedig Biharban.

A **megyeszékhely** választásnál a központi fekvés fontos szerepet játszott. Bihar esetében megkérdőjelezhetetlen volt Nagyvárad szerepvállalása, akárcsak a megcsonkított Szatmár esetében Szatmárnémetié. Máramarosban, ahol két elszigetelt területet vontak össze egy megyévé (Máramarosi-medence, Szatmári bányavidék) ez feszültségeket szült, Máramaros hagyományos központja Máramarossziget, és az időközben felduzzadt korábbi Szatmár megyei város Nagybánya között. A megyeterület két egymástól elszigetelt részre oszlott, a medencerész különösen izolált volt minden oldalról nézve. A jobb megközelíthetőség, a nagyobb lakosságszám és az ipari potenciál végül Nagybánya felé billentette a mérleg nyelvét, kárpótlásképpen viszont Máramarossziget is **megyei jogú város** lett^{ccxxix}. A Szilágy megye esetében Zsibó neve is szóba került, amely kisebb és fálusiasabb volt ugyan (7.507 fő, amiből 4.968 az anyatelepülésen^{ccxxx}), számottevő ipar nélkül, viszont a megye közepén helyezkedett el a Szamos folyó partján, ugyanakkor vasúti csomópont is volt. Zilah mely ekkor még szintén kis város volt (15.144 fő) előnyét nagyobb népessége, részben kiépült intézményrendszere (rajoni szintűek is már csak itt voltak, mivel 1960 után Zsibó nem volt rajonközpont), megyeszékhely hagyománya jelentette, hátrányt jelentett viszont, hogy a Meszes hegység keleten és délen elszigetelte, vasúti kapcsolata nem volt kielégítő, illetve az iparfejlesztés számára nem rendelkezett megfelelő víztartalékkal. Végül Zilahra esett a választás, de elsősorban a vízhiány nagy gondot jelent sokszor még napjainkban is a város életében.

A városias községek rendszerét 1968-ban megszüntették, sokat közülük ekkor várossá is nyilvánítottak. Új elem viszont az eddigi közigazgatás történelmében a **peremközségek** fogalmának a bevezetése. A városok és főleg a megyei jogú városok melletti községek kaphattak ilyen titulust, amennyiben a lakosságuk egy része a szomszédos város iparában dolgozott. Az ilyen községek közigazgatásilag önállóak maradtak, de a közszolgáltatásokat a szomszédos város vette át, a városi szolgáltatásokat kiterjesztették a peremközségekre is (pl. tömegszállítás, távfűtés, csatornarendszer stb.). Az ilyen községek lakosságát gyakran statisztikailag a városi lakossághoz számították. Ezek a községek adták meg a városok terjeszkedési irányait. 1968-ban néhány falu megszüntettek, de azt követően ilyen már nem fordult elő, még akkor sem, ha egy település állandó lakosság nélkül maradt (pl. Erdőaljarakottyás).

A közvetlenül a **városokhoz csatolt falvak** lehettek városhoz tartozó, vagy várost alkotó települések. Ez utóbbi esetben a városok utcáiként szerepeltek, és statisztikai önállóságuk sem volt.

A közigazgatás átalakítását követően sokáig nem történt semmi lényeges változás. 10 év alatt a megyeszékhelyek, de más városok is erőteljesen megnövekedtek és 1979-ben a megyei jogú városok száma emelkedhetett, ekkor minden megyeszékhely (köztük Zilah is) municípium lett. A 80-as évek második felében új tervek születtek a településhálózat gyökeres átszervezésére. Ez a **Ceaușescu-féle falurombolásként** lett elhíresülve. A terv szerint 20-30 km-es távolságokban kis és középvárosok épültek volna, a közöttük lévő területeken lévő falusi települések pedig felszámolásra lettek volna ítélve. A mezőgazdaságból élő falusiak tömegeit tömbházakba kényszerítették volna, egyúttal megvalósíthatónak tűnt az erdélyi magyar többségű területek felszámolása, azáltal hogy, a magyarok román vidékeken, a románok pedig pl. a Székelyföldön kaptak volna lakást. A gyökereitől megfosztott magyarság valószínűleg hamar asszimilálódott volna. Szerencsére ez a terv nem valósulhatott meg, az 1989-es fordulat miatt. Az ország demokratizálódása magával hozta a közigazgatásnak az alulról induló kezdeményezésekből történő módosulásait. Sokan a kismegyés rendszer visszaállítását követelték, ez viszont nem történt meg.

1990 után így is 178 alkalommal módosították az 1968-as törvényt, ezek a módosítások azonban eddig nem okoztak gyökeres változásokat, várossá nyilvánításokról, municípiummá avatásokról és újabban községek szétválásáról^{ccxxxi} van szó. 1990-ben felszámolták a peremközség kategóriát, azok egyszerű községekké váltak. A Partium területén a megyehatárok 1968 óta nem változtak. Országosan a 178 módosításból csak 19 történt 1990 és 2000 között, a zöme 2002 óta lépett érvénybe azt mutatva, hogy a változások szele csak most éri el ezeket a megyéket (106. ábra).

Bihar megye (7.535 km²) napjainkban is a legnagyobb kiterjedésű Partiumi közigazgatási egység, az ország területének a 3,2%-t teszi ki. A partiumi megyék közül ez a leginkább történelmi jellegű, területe Tasnádbajom, Érszöllős községek és Talpas és Érkörtvélyes falvak kivételével teljesen a történelmi vármegye keretein belül fekszik. A Körösvidéki tartomány területének a 62%-t tarthatta meg. Megmaradt Nagyvárad tartományi város, a Nagyvárad, Margittai, Élesdi, Belényesi és Nagyszalontai rajon, viszont elvesztette a Körös, Borosjenő és Honctó (Arad megyéhez kerültek) és a Szilágysomlyói (Szilágymegyehez került) rajonokat. A régi bihari területek közül a Béli járást vesztette el tehát (a négy faluból álló Olcsa község kivételével), melynek nagy része a Borosjenői rajon része volt. A Margittai rajonból csak egy község került Szatmárhoz (Piskolt három faluval), a Körös járásból viszont Keményfok község (három faluval) és az Illye községhez csatolt Mezőbaj falu került vissza. Ezek a lépések elfogadhatónak tűnnek, hiszen Piskolt bár hagyományosan bihari falu, egyenlő távolságra fekszik Nagykároly és Érmihályfalva között, s közülük az előbbi polarizációs képessége nagyobb. Hasonlóképpen Keményfok község is inkább Nagyszalontához gravitál, nem pedig Kisjenőhöz.

A megyében egyedül Nagyvárad kapott municípiumi rangot, viszont a régi városok mellé (Nagyszalonta, Belényes, Vaskohsziklás, Diófás, Vaskoh) 68-ban felsorakozott még a Sebes-Körös völgy központja Élesd és a Berettyó-vidéké Margitta. A partiumi megyék közül itt alakult a legtöbb község (87). Ezekhez összesen 435 falu tartozott, tehát átlagosan községenként öt. A nyolc város összesen 21 településből állt. A városok közül a legtöbb település Vaskohhoz (6) tartozott, míg Nagyvárad, Nagyszalonta és Vaskohsziklás (Dr. Petru Groza) egy-egy településből álltak. A községek közül Dragánfalva és Bontesd kilenc-kilenc településből állt, Érmihályfalva viszont egyfalvas község volt. Három település önállóságát megszüntették: Védimajor Albisba, Ujgyarak Erdőgyarakba, Alsómezős pedig Felsőmezősbe olvadt be. 1977-ben a megye legnépesebb községe a hat faluból álló Székelyhid volt (13.540 fő), a legnépesebb falusi település pedig Érmihályfalva (11.099 fő), a legkevesbé népes község a négy falvas Érszöllős (1.825 fő). A megyének három peremközsége volt, kettő Nagyvárad (Váradszentmárton és Biharszentandrás^{ccxxxii}), egy pedig Élesd (Esküllő^{ccxxxiii}) mellett jött létre. 1990-ben a peremközségek községekké alakultak, Érmihályfalva várossá lett avatva, Dr. Petru Groza (Vaskohsziklás) román hivatalos neve Ştei-re változott. 2004-ben Székelyhidot is várossá nyilvánították^{ccxxxiv}. 2001-ben Nagyszalontát^{ccxxxv}, 2003-ban Belényest^{ccxxxvi} és Margittát^{ccxxxvii} is municípiumi rangra emelték.

2000 és 2006 között hat új község jött létre a megyében (108 ábra):

- Biharfélegyháza község Mihai Bravu és Biharvajda falukkal levált Bihardiószegről^{ccxxxviii}
- Paptamási község Pelbárthida, Kügypuszta és Nyüved falvakkal levált Biharról^{ccxxxix}
- Hegyközpályi község Hegyközsoldobágy és Hegyközújlak falvakkal levált HegyközcSATÁrról^{ccxl}
- Oláhszentmiklós község Felsőbarakony és Rojt falvakkal levált Cséffa községről^{ccxli}

- Gyapjú község Mezőbikács faluval levált Cséffa községről^{ccxlii}
  - Vizesgyán község Körösszeg faluval levált Körösgyéres községről^{ccxliii}
- Napjainkban Bihar megye áll tehát négy municípiumból, hat városból és 91 községből.

Szilágy megye napjainkban is a Partium legkisebb megyéje, területe 3.873 km², az ország területének az 1,6%-án fekszik. Történelmi területének csak mintegy kétharmadával rendelkezik, a régi Tasnádi járás most Szatmárhoz, a Szilágycsehi járás nagyobbik fele pedig Máramaros és Szatmár megyéknek lett alkotóeleme. Szilágy keleti és délkeleti irányba tolódott el, befogadva a Nagyilondai és Csábigorbói járásokat Szolnok-Doboka és a Hidalmási járás nagy részét Kolozs megyéktől. 1950 és 1968 között a megye létezésének a folytonossága megszakadt. Szilágy megyét 1968-ban a Körös tartomány Szilágysomlyói rajonjából, Kolozs tartomány Zilahi rajonjából, a Dési rajon nyolc^{ccxliiv}, a Bánffyhunyadi rajon hét^{ccxlv} községéből és Máramaros tartomány Szilágycsehi rajonjának három^{ccxlvii} községéből alakították ki. A megye területi változásait felemásan lehet értékelni. Tasnád és környéke Szatmárhoz való csatolása elfogadható, a város inkább köthető Szatmárhoz (sőt még inkább Nagykárolyhoz), mint Zilahhoz, vonzáskörzete nem sérült, teljesen átkerült a várossal együtt. Szilágycseh visszakerült ebbe a megyébe, de vonzáskörzetének kétharmadát elcsatolták, ráadásul a település várossá avatásával egy időben. A Máramaroshoz csatolt rész már akkor inkább Nagybányához kötődött, mint Zilahhoz, de legalább az új várossal szomszédos községeket meg kellett volna hagyni. A máramarosi oldalon így városhiányos övezet jött létre, melyet napjainkban Sülelmed várossá nyilvánításával kívántak enyhíteni. A rajonból két községnek (Hadad és Bogdánd) Szatmárhoz való csatolása ésszerűtlen lépésnek tűnik, ezek a községek ma is Szilágycseh vonzásában élnek, a megyeszékhelyek közül pedig Szatmárnémeti, Nagybánya és Zilah nagyjából egyforma vonzóerőt gyakorolnak. Hasonlóan hibásnak tartom a megye keleti és déli határát. Keleten a határt messze kiterjesztették a Szamos völgyében Dész vonzáskörzetének rovására. Ezen a városhiányos területen Zsibó kisváros nem tudja ellensúlyozni az amúgy is közelebb lévő Dész municípiumot, amely kiváló közlekedés-földrajzi helyzetben van, sok megyeszékhely megirigyelhetné (pl. Zilah). A déli határhoz tartozó községek már egyenlő távolságra esnek Zilah (melytől a Meszes választja el őket) és Kolozsvár között. Nem nehéz megállapítani, hogy melyik város van nagyobb hatással ezekre. Emellett a megyehatár teljesen körülveszi Bánffyhunyadi Kolozs megyei várost, vonzáskörének felét levágva (ugyan az az eset, mint Szilágycseh), viszont mivel ennek a városnak a szilágysági oldalon nincs meg az ellenpólusa, Bánffyhunyadi mégis vonzáskörében tartja ezt a területet.

A megye létrehozásakor egy város sem kapott municípiumi rangot, hiszen még Zilah is kisváros volt. 10 év alatt szédületes fejlődést követően (amivel a vízellátás nem tudott lépést tartani^{ccxlviii}), a város lakossága megháromszorozódott és 48.000 főre nőtt. A többi hasonló megyeszékhellyel együtt 1979-ben megyei jogúvá tették. Zilah és Szilágysomlyó mellett 1968-ban városi rangot kapott még Zsibó és Szilágycseh is. Nyolc település önállóságát szüntették meg: Moretanya Szilágycsehbe, Kisdoba Nagydobába, Boján Csízérbe, Boronamező Bagolyfaluba, Petenye Krasznahorvátba, Valea-Cristolțului, Valea-Fetiței és Valea-Mijlocie Nagykeresztesbe olvadtak be. A községek száma 54 volt, összesen 273 faluval (5,05 falu/község). A négy város 16 települést foglal magába, Zilah csak kettőt, ellenben Szilágycseh ötöt. Nagyilonda község 13 falut foglal magába, de Kémer és Sámson csak két-két településből állnak. 1977-ben Kraszna és Sarmaság voltak a legnépesebb községek, közel 7.000 lakossal. Blenkemező, Nagylózna, vagy éppen Kusaly

községek lakossága alig haladta meg a 2.000 főt. Szilágy megyében nem volt perem község.

1968 óta várossá nyilvánítás nem történt a megyében, viszont létrejött három új község:

- Ördögkút község Szentpéterfalva faluval^{cxlviii} Alsóegyregy községről vált le. Ugyanakkor ezt Ipp községgel együtt „román mártírközséggé” nyilvánították.
- Semesnye község Alsóhagymás faluval Oroszmező községről vált le.^{cxlix}
- Szilágybagos község Szilágyborzás faluval Nagyfalva községről vált le.^{ccI}

Napjainkban Szilágy megye egy municípiumból, három városból és 57 községből áll.

Szatmár megye a Partium harmadik legnagyobb megyéje, területe 4.345 km², az ország területének a 1,8%-át teszi ki. Szilágyhoz hasonlóan csak részben fedi le a történelmi területét, annál jóval kisebb (kb. 30%-al). Keleten és nyugati irányban bőven a történelmi határain belül fekszik, ellenben északon (Ugocea) és délen (Szilágyság) idegen területeket is magába foglal. Ezek az „idegen” részek már szervesen kapcsolódnak a megyéhez talán a legdélebbi tövisháti községek (Hadad, Bogdánd, Alsószopor) kivételével. Nagyvonalakban azt mondhatjuk, hogy a megyét Máramaros tartomány, Nagykárolyi, Szatmárnémeti és Avasi rajonjaiból hozták létre. Ezek teljes területükkel Szatmárhoz kerültek. A hagyományosan Szatmárhoz kapcsolódó Nagysomkúti rajont és Nagybánya regionális várost viszont az új formát öltő Máramaros megyéhez kapcsolták. A Nagysomkúti rajonból három község a Szatmár maradt: Remetemező, Borválasztút és Szamosborhíd, akárcsak a Szilágycsehiből: Alsóberekcső, Hadad, Bogdánd. A valamikori Szatmár két része közötti határmegvonás nem volt problémamentes, ez mutatja, hogy a megyehatár délen a Bükk gerincén fut végig, majd Máramarosba bemélyedve a fent említett négy községet Szatmárnak hagyja, ettől északra viszont Szinérváralja Máramaros félszigeteként nyúlik be Szatmárba. Az 1990-ben várossá nyilvánított Szinérváraljára nézve nagyon kedvezőtlen, hogy három oldalról Szatmár megye veszi körül, s tőle keletre lévő falvak is már közvetlenül Nagybánya vonzásába sorolhatók. A városkának így nem jöhet létre vonzáskörzete. Akkoriban úgy ítélték meg, hogy a Borválasztút körüli települések inkább Szatmárhoz, Szinérváralja pedig inkább Nagybányához kapcsolódik (hiszen addig ez a tartományi városhoz is tartozott). A megye határ aztán észak fele az Avas hegység gerincén fut, a medencét Szatmár megyéhez kapcsolva. Az Avas-medence légvonalban Nagybányához van közelebb, de attól hegygerinc választja el, Szatmárnémeti irányában viszont nyitott. A kerülő ellenére a távolság Nagybánya irányában nem nagyobb, mint Szatmárnémeti felé. A kis medence alternatív kapcsolatot is képez a Máramarosi medence irányába a Huta hágón keresztül. A főleg román lakosságú Avas néprajzilag önálló entitás, ilyen tekintetben jobban kötődik Máramaroshoz, mint Szatmárhoz. A medence ide vagy oda csatolásával nem lehet igazán jó döntést hozni, talán egy kismegyés felosztás esetén egyértelműen a középső (Nagybánya központú) részhez kerülne.

A városok közül Szatmárnémeti municípiumi rangot kapott, hozzácsatolták Szatmárzsadány falut is. Nagykároly mellett várossá nyilvánították még Tasnád és Avasfelsőfalva községeket, összesen 11 településsel. A Nagykároly melletti Kaplony peremközségként funkcionált 1990-ig. Hat település veszítette el az önállóságát: Újtasnád Tasnádba, Huta-Chegii Kegyébe, Novăceni Baba-Novac-ba, Iojib-Vii, Jójibeni, Româneştii-Noi Aranyosmeggyesbe, Patóházi-Lanka pedig Apai Lankába olvadt be. 56 község jött létre, összesen 221 faluval. A városok közül a legtöbb település Tasnádhoz (6), a legkevesebb pedig Nagykárolyhoz (2) tartozott. A községek közül Halmihoz, Aranyosmeggyeshez és Alsószoporhoz egyenként hét falu tartozott, viszont Komorzán,

Fény, Kisgerce és Vámfalu egyfalvas községek voltak. 1977-ben Erdőd és Aranyosmeggyes községeknek több mint 8.000, Szakácsinak és Csanálosnak kevesebb mint 2.000 lakosa volt. 1995-ben Nagykároly is municípiumi rangot kapott. 2004-ben Erdődöt és 2006-ban Sárközt is várossá avatták^{ccli}. 2006-ig négy új község jött létre a megyében:

- o Kálmánd község Kaplony községről vált le^{cclii}
- o Kökényesd község Csedreg faluval levált Halmi községről^{ccliii}
- o Egri község Gombástanya faluval levált Batiz községről^{ccliv}
- o Csomaköz község Bere és Ponyváspuszta falvakkal levált Szaniszló községről^{cclv}

Napjainkban Szatmár megyében két municípium, négy város és 58 község található.

Máramaros a Partium második legnagyobb megyéjévé vált, területe 6.246 km², az ország területének a 2,6%-t foglalja el. Ez a legkevésbé történelmi jellegű Partiumi megye, mivel a jelenlegi súlypontja kívül esik a névadó Máramaroson. Területe Máramarosból, a Szatmári bányavidékből, a Lápos-vidékéből, Kővárvidék, ill. Szilágyság egy darabjából áll össze. A történelmi Máramaros a megye területének csak felét teszi ki. Ez a megye örökölte a régi Máramaros tartomány több mint 60%-át, így bátran mondhatjuk, hogy inkább a tartomány örökösének tekinthető, s nem a régi vármegyének. Máramaros tartományt nagyon nehéz volt két részre osztani, a logikusabbnak tűnő hármas felosztás pedig már nem felelt meg a megyésítés alapvető elveinek. Nyilvánvaló volt, hogy nem lehet két egyenlő részre felosztani a területet a domborzati akadályok és a városok vonzáskörzetei miatt, a Szatmári bányavidéket vagy Szatmár, vagy Máramaros megyének kell egyben megkapnia. Ha ezt Szatmár megyéhez csatolták volna, a történelmi megye jött volna létre, viszont ez a lakosok száma alapján több mint háromszorosan túl volna felül a kis Máramaros megyét. Szatmárnémeti mellett a megnövekedett Nagybánya szintén a megye része lett volna (egyenként 80.000 lakossal), közülük egyik sem került volna központi helyre és erős rivalizálást váltott volna ki közöttük^{cclvi}. Inkább a jelenleg is létező megye mellett döntöttek. Legnagyobb hiányossága, hogy a megye két nagy része között csak három, szerpentines út teremt kapcsolatot, télen napokra leállhat a forgalom. Vasúti kapcsolat a két megyerész között napjainkig sem jött létre. Délen a megyéhez csatolták a Lápos-vidéket is. Szamos megye megszüntetése után ez tűnik a legelfogadhatóbb megoldásnak.

A megye székhelyét a történelmi megyerészen kívüli Nagybányára helyezték. Mind Nagybánya, mind pedig Máramarossziget municípiumok lettek, ez volt az egyetlen Partiumi megye, melynek már 1968 óta két megyei jogú városa volt. Máramarossziget afféle második megyeszékhelyként működött, a medencében élők számára minden szolgáltatást biztosított. Nagybánya négy, Máramarossziget municípium hat településből állt. A megye két másik városi települése mellé (Felsőbánya, Felsővisó) 1968-ban várossá lépett elő Magyarláros, Borsa és Kapnikbánya is. A városokhoz 23 település tartozott, csak Magyarláros 14 települést foglalt magába, ezzel szemben például Kapnikbánya egy településből állt. A megyében öt peremközséget hoztak létre 18 településsel. Három Nagybánya (Miszmogyorós, Tökésbánya, Lénárdfalva), kettő pedig Máramarossziget mellett található (Szarvaszó és Farkasrév). Velük együtt a községek száma 62 volt összesen 213 településsel. Két település vesztette el az önállóságát: Hețca és Lespedea is Oroszkőbe olvadt be. A községek közül Kápolnokmonostorhoz 12 település tartozott, viszont volt a megyében 16 (!) egyfalvas község is. 1977-ben Égerhát volt a legkisebb község (1.600 fő), ellenben Nagysomkútnak és az egyfalvas Havasmező községeknek több mint 8.000 lakosa volt. 1990-ben várossá avatták Szinérváralját, majd napjainkig még öt település kapott városi rangot (ez példátlan a Partiumban):

- Dragomérfalva^{cclvii}
- Felsőszelistye
- Nagysomkút (8 település)
- Mismogyorós (7)
- Sülelmed (8)^{cclviii}
- Hét új község is létrejött:
- Sajómező község levált Batiza községről^{cclix}
- Sajó község levált Rozália községről^{cclx}
- Tökés község levált Alsószöcs községről^{cclxi}
- Koltó község Katalin faluval levált Szakállasfalva községről^{cclxii}
- Kovás község Ínteréráuri faluval levált Szakállasfalva községről
- Váncsfalva község levált Barcánfalva községről
- Gardánfalva község levált Szélszeg községről

Két község átalakult, Vadadfalva átkerült Mosóbánya hatásköréből Szilágyillésfalva igazgatása alá. Napjainkban Máramaros megyében van két municípium, 11 város és 64 község.

A **megyei jogú városok** száma az 1968-as megyésítés idején 4 volt, kettő Máramarosban (Nagybánya, Máramarosziget), egy Biharban (Nagyvárad) és egy Szatmárban (Szatmárnémeti). Ekkoriban minimum 40.000 lakossal kellett rendelkezniük az ilyen városoknak, bár néhány esetben kivételt tettek. Máramarosszigetnek 1966-ban csak 29.771 lakosa volt, a negyvenezres szintet még a peremközségekkel sem érte el, viszont a Máramarosi-medencében szinte megyeszékhelyi feladatokat látott el, emellett pedig kárpótolta ezt a várost az elvesztett székhely funkcióért. Nem minden megyeszékhely lett municípium, így például Szilágy megye székhelye, Zilah sem. 1979-ben végül az népességileg már amúgy is megnövekedett megyeszékhelyek mindannyian municípiumok lettek^{cclxiii}. Ekkor tehát öt megyei jogú városa lett a Partiumnak, s ez nem változott 1995-ig amikor országszerte újabb városok kaptak ilyen rangot, köztük Szatmár megye második legfontosabb városa Nagykároly. Később már egyre kisebb városok előtt nyílt meg ez a lehetőség, a legfőbb szemponttá a vonzaskörzet mérete lépett elő. Minden város megkaphatja ezt a titulust, ha a megyeterület jelentős részén (harmadán, negyedén) ő látja el az alapvető szolgáltatásokat. 2001-ben Nagyszalonta, 2003-ban pedig Belényes és Margitta (mindegyik Bihar megyében) tudta elérni, hogy megyei jogú várossá nyilvánítsák (107. ábra). Napjainkban tehát kilenc municípium van a Partiumban, négy Biharban, kettő-kettő Szatmárban és Máramarosban, egy pedig Szilágy megyében. A jövőben talán Élesd (Biharban), Szilágysomlyó és Zsibó (Szilágyban), Avasfelsőfalu (Szatmárban), Felsővisó és Magyarláros (Máramarosban) kaphat ilyen funkciót a vonzaskörzete miatt, de a lakosság szám alapján Borsának is esélye van. Lassan ez a kategória veszi át az igazi funkcionális városok helyét, ez egyszerű városi rang pedig jelképeessé válik.

A **városok** száma szinté rohamosan nő, főleg az utóbbi három-négy évben. A megyésítés előtt a Partiumban 14 városi település volt, közülük négy még 1968-ban megyei jogúvá vált. Tíz egyszerű várossal számolhatunk, közülük öt Biharban (Nagyszalonta, Belényes, Vaskohsziklás, Diófás, Vaskoh), kettő Szilágyban (Zilah, Szilágysomlyó), egy Szatmárban (Nagykároly), kettő Máramarosban (Felsőbánya, Felsővisó) volt. A három ötvenes évekbeli bihari város közül csak Vaskohsziklás épült ki, igazi szocialista várossá válva, neve 1994-ig Dr. Petru Groza volt (a világháború utáni időszak kommunista vezetője volt). Vaskoh és Diófás az ország legkisebb városi települései közé tartoznak mind a mai napig, nem rendelkeznek vonzaskörzettel, hanem maguk is más városok szatellitjei.

A megyésítéssel egy időben több település városi rangot kapott, főleg a városhiányos megyeterületeken. Régebbi járás és rajonszékhelyek léptek elő, mint például Élesd és Margitta Biharban, Szilágycseh és Zsibó Szilágyban, Tasnád és Avasfelsőfalu Szatmárban, Magyarláros, Borsa és Kapnikbánya Máramarosban. A városok száma így 19-re nőtt. Továbbra is városhiányos terület maradt az Érmellék (Érmihályfalva és Székelyhíd a határ közelsége miatt nem lehettek városok, így lett helyettük az a kisebb és rosszabb közlekedéscsúszópályán lévő Margitta), Szatmár és főleg Szilágy megye keleti részei. 1990-ig nem történt változás, akkor viszont várossá avatták Érmihályfalvát és Szinérváralját. 2002 óta már tömegesen nyerik el a községek a városi titulust.

Ha a municípium avatásában Bihar, akkor a várossá avatásában Máramaros viszi el a pálmát, ők érték el a legtöbb község „előléptetését”. Az elmúlt években öt községük lett várossá (Mizmogyorós, Nagysomkút, Sülemed, Dragomérfalva és Felsőszelistye), miközben Biharban csak Székelyhíd, Szatmárban pedig csak Erdődnek és 2006-ban Sárköznek sikerült ugyanez. Szilágy megyében 1968 óta nem avattak várost, municípiumot pedig 1979 óta. A megye keleti fele napjainkban is városhiányos, s a városiasodó községek is mind a Meszes-Szamos vonalától nyugatra helyezkednek el. Napjainkban 24 egyszerű város található a Partiumban. Újabb városokra főleg Szilágy megyének lenne szüksége, ahol főleg Kraszna, Sarmaság és Nagyilonda községek esélyesek.

Az utóbbi néhány év felgyorsult változásait a 2006. július 6-án kihirdetett 351-es számú törvény idézte elő. Ez az ország településhálózatával foglalkozik, annak a modernizálásával foglalkozó nemzeti terv. Az ország településeit hat csoportba sorolja 0-tól V.-ig jelölnek. A 0-ba a főváros, az I. csoportba az országos jelentőségű municípiumok, a II. csoportba a több megyére és a megye egy részére kiterjedő jelentőséggel bíró municípiumok, a III. csoportba a városok, a IV.-be a községközpontok, az V.-be a városok és a községeknek alárendelt falvai tartoznak. Egy település egyik csoportból a másikba csak parlamenti jóváhagyással kerülhet át. A 25-30 km átmérőjű város nélküli körzetekben a kormány köteles megteremteni egy-egy község várossá válásának a lehetőségét.

Külön program indul azoknak a IV és V. csoportba tartozó településeknek a revitalizálására, melyek az elmúlt 30 évben 30%-nál nagyobb népességvesztéssel szembesültek. A törvény lehetőséget ad meghatározott feltételek mellett a települések megyei jogú várossá, várossá és önálló községgé válásához. Eddig ilyen kritériumrendszer nem létezett, csak különleges esetekben került sor egy-egy település státuszának a megváltoztatására. Ezt az új lehetőséget 2002-től kezdődően számos település kihasználta. A nagyvárosok társulhatnak a velük szomszédos önkormányzatokkal, metropolisz övezetet létrehozva. Ez kicsit emlékeztet az 1990-ben megszüntetett peremközségek rendszerére. A jogszabály szerint a városoknak és a municípiumoknak a következő szempontoknak kell megfelelniük: (lásd mellékletek 27. táblázat).

A jogszabályt valószínűleg nem minden kitételeiben veszik szigorúan, hiszen az új municípiumok közül sok (pl. Margitta, Belényes, stb.) lakossága nem éri el a 25.000 főt, de az új városok közül sem mindegyiknek van 5.000 lakosa (pl. Dragomérfalva lakossága alig haladja meg a 3.000 főt).

Az I. kategóriába 11 municípiumot soroltak, ezeknek minimum 200.000 lakosuk kell legyen, érintkezniük kell a nagy páneurópai (közúti, vasúti, folyami és légi) folyosókkal, az ország többi részével autópálya, gyorsforgalmi út, gyorsvasútnak kell összekötnie. Amint látható jelenleg nincs olyan romániai város, amely ezeknek a feltételeknek mind megfelelne. Emellett tételesen fel vannak sorolva, hogy melyek az intézményrendszerre vonatkozó követelmények az egyetemektől kezdve a luxushotelekkel

bezárólag. A 11 I-es kategóriás municípium közül egyedül Nagyvárad található a Partiumban (ábra).

A II-es kategóriás municípiumokat felosztják megyeszékhelyekre, és más municípiumokra. A megyeszékhelyek esetén 50.000 – 200.000 fő közötti lakossággal és 60-80 km sugarú vonzáskörzettel számolnak. A többi municípium esetén 25.000-70.000 fő lakossal és 20 km sugarú közvetlen vonzáskörzetet határoztak meg. A II. kategóriás municípiumok közzé sorolták Nagybanát, Szatmárnémetit, Máramarosszigetet, Nagykárolyt, Zilahot, és ide kerültek később Nagyszalonta, Margitta és Belényes is.

A III. kategóriába a városokat sorolták, melyeknek lakossága általában 5.000 és 30.000 fő, vonzáskörzetük sugara 10-20 km. 2001-ben ezeknek a száma 172 volt.

Városhiányos területek

A törvény nevesíti a városhiányos övezeteket, melyekben közvetlenül támogatni kell a települések városiasodását. Közülük a 9., 10. és 11-es érinti a Partiumot (109. ábra). A 9. övezet Bihar és Arad határvidékén található, tíz, ill. három községet érintve. Közülük Tenke községnek van a legnagyobb esélye a várossá válásra. A 10. övezet teljesen Szilágy megyében található, az Almás folyó völgyében, 13 községet érintve. Közülük Hidalmásnak vannak járásközponti hagyományai. A 11. övezet hét szilágysági és öt máramarosi községet foglal magába. Ez utóbbiak közül az óta Sülelmed és Nagysomkút város lett. A Szilágy megyei részen Nagyilondának van esélye a várossá válásra.

Revitalizálásra szoruló rurális térségek

A jogszabály felsorolja azokat a községeket, melyek azonnali beavatkozásra szorulnak a népesség erőteljes csökkenése miatt. A településpusztulás méreteit vizsgálva megállapítható, hogy Biharban az nagyjából megfelel az országos átlagnak, Máramarosban pedig csekély mértékű volt. Ez a megye a Moldvai megyékkel azonos demográfiai viselkedéséről nevezetes (lásd 110.ábra), a nagycsalád napjainkig is domináns modell maradt, s a természetes szaporodás mértéke az országos átlagnál jóval magasabb. Ez az elvándorlások ellenére is szinten tartotta a községek lakosságát. Szatmár és főleg Szilágy megyékben az országos átlagnál jóval nagyobb mértékű a falusi területek pusztulása (28. táblázat). Szatmárban ez legalább részben a nemzetközi vándorlásoknak köszönhető, a sváb lakosság több mint fele, de a magyaroknak is jelentős hányada hagyta el a szülőföldjét. Szilágyban az erőltetett iparosítás okozta a sok helyen már megfordíthatatlan demográfiai folyamatot. Zilah lakossága kevesebb, mint 20 év alatt 55.000 fővel nőtt, ez a népességnövekedés főleg a román községek fiatal lakosait vonta el. Hat községben, főleg a megye keleti részén a folyamat a lakosság több mint felét érintette.

Fejlesztési régiók

1998-ban létrehozták Romániában is a NUTS II-es szintű fejlesztési régiókat. A 151/1998-as törvény létrehozta az Észak-nyugati fejlesztési régiót (111. ábra). Ez hat megyét (Beszterce-Naszód, Bihar, Kolozs, Máramaros, Szatmár, Szilágy) foglalt magába. Teljes területük 34.159 km², az ország területének 14,32%-át teszik ki. Székhelye Kolozsvár lett. Mint az várható volt, a Partiumi megyék számára nem túl kedvező, hogy bár

ők teszik ki a régió területének a nagyobb részét, a központ mégis nyugati és északi irányból elszigetelt Kolozsvár lett.

A régió területének 65%-a, a lakosságának pedig 63%-a a Partiumra esik. A régióhoz tartozó másik két megye (Kolozs és Beszterce-Naszód) a tulajdonképpeni Erdély része, ezek más történelmi és néprajzi sajátosságokkal bírnak. Jelentős domborzati akadályok emelkednek a régió partiumi és nem-partiumi része között: Bihar és Kolozs határán a Vlegyásza, Szilágy és Kolozs között a Meszes és a Szamos fennsík, Máramaros és Kolozs között az Ilosvai-hegycsoport, végül Máramaros és Beszterce-Naszód között a Radnai-havasok.

A régió két része között mindössze négy említésre méltó közút és három vasút halad. A fent említett körülmények nyilvánvalóvá teszik, hogy egy önálló Partiumi régió sokkal egységesebb és életképebb lenne a jelenleginél, s ez a méreteivel (22.000 km², 1.728.000 fő) is megfelel az Európai Unió ajánlásainak. Kolozs és Beszterce megyék, talán Fehér megyével kiegészülve szintén szabványos régiót hozhatnának létre, amely történelmi, néprajzi, közlekedés-földrajzi szempontból is nagy kohézióval rendelkezne^{ccxiv}.

Magyar mintára talán Romániában is kialakíthatnák a megyén belüli statisztikai kistérségeket. Erre irányuló próbálkozásra eddig konkrétan Bihar megyében volt példa, ahol egy konkrét projekt miatt hét kistérséget különítettek el: Érmellék (Érmihályfalva), Berettyóvidék (Margitta), Várad környéke, Sebes-Körös-völgy (Élesd), Dél-Bihar (Nagyszalonta), Belényes, valamint Vaskohsziklás környéke.

A NUTS rendszer bevezetése, a IV-es szint újraértelmezése

A Kárpát-medence közigazgatási rendszerében hagyománya van a megye és a község szintet áthidaló, közties területi szintnek. 1950-ig a vármegyéket átlagosan 500 km² területű és 30.000 lakosú járásokra bontották, ezt követően a tartományi időszakban pedig a korábbiaknál nagyobb rajonoknak nevezett területi egységeket hoztak létre, nagyjából 1.000 km²-es területtel, és 50.000-100.000 fő közötti lakosságszámmal (Vofkori L, 1996). Ezek a területi struktúrák valós tartalmat hordoztak és a helyi döntéshozatal aktív szintjei voltak. 1968-ban a megyésítéskor ezt a szintet feleslegesnek ítélték és megszüntették. A helyzet a XX. század végéig lényegében változatlan maradt. A Európai Unió csatlakozási folyamat révén Románia is át kellett vegye az EU által meghatározott közigazgatási szintek (NUTS) rendszerét. Ezt a rendszert az EU 1988-ban alkotta meg, később kiterjesztették az újonnan csatlakozott tagállamokra és az EFTA-ra is^{ccxv}. A rendszeren belül öt szintet határoztak meg, melyek közül az I-es a nagyrégió (pl. Flandria, Dunántúl, Skócia, német szövetségi államok stb.), kisebb országok esetében magát az államot jelenti (Dánia, Szlovénia, Balti-államok, Ciprus stb.); a II-es szint a fejlesztési régiót (lengyel vajdaságok, holland és belga tartományok, görög kerületek, német regionális körzetek stb.); a III-as szint általában a hagyományos közigazgatási egységeket (megyék, nagykörzetek, prefektúrák); míg a IV szint a járások és kistérségek; az V. szint pedig a községek, városok és települések szintje. A legnagyobb jelentősége a NUTS II-es szintnek van, ezek az unió tervesési, fejlesztési és statisztikai alapegységei.

Románia szelektíven vette át az uniórendszerét, csak II-es (fejlesztési régió), III-as (megye) és V-ös (municípium, város, község) szintet határozott meg. A III-as és az V-ös szintet egyszerűen alkalmazta a közigazgatásnak már meglévő szintjeire, a II-est pedig négy-hét megye csoportosításával hozta létre. A megyék egyszerű csoportosításával az átállás könnyebb, de koherens régiókat szinte lehetetlen összeállítani (hasonló a helyzet

Magyarországon is). Míg néhány román régió történelmi-néprajzi és gazdasági szempontból többé-kevésbé egységesnek tekinthető (pl. „Észak-kelet” – Moldva; „Dél-nyugat” – Olténia; „Dél” – Munténia, „Közép” – Erdély), addig nagyon heterogén régiók is születtek („Észak-nyugat” – partiumi és erdélyi megyékből; „Nyugat” – bászági, partiumi és erdélyi megyékből; „Dél-kelet” – dobrudzsai, munténiai és moldvai megyékből).

Az I-es szintet a közepes és nagy kiterjedésű tagállamok közül csak Románia, Csehország és Svédország nem vezette be. Románia tehát a legnépesebb tagállam, amely nem bomlik több I-es szintű egységre, miközben a történelmi hagyományok és a természetföldrajzi adottságok támogatnának egy ilyen típusú felosztást (3-as tagolásban: Erdély-Havasalföld-Moldva, vagy 5-ösben: Bánság-Partium, Erdély, Havasalföld, Dobrudzsa, Moldova). A szint mellőzése jól példázza, hogy a mindenkori román vezetés (akárcsak a cseh) tartózkodik mindenféle történelmi vonásokat mutató regionalizálástól, főleg akkor, ha ez esetleg még a pislákoló regionális öntudat felébredését szolgálná.

A NUTS IV-es szint

Ez a szint teljesen hiányzik a román közigazgatásból 1968 óta. 2004 óta folyik vita a megalkotásáról és statisztikai szintként (akárcsak Magyarországon) való rehabilitálásáról. 2004-től kezdték vizsgálni a kistérségek bevezetésének a lehetőségét az egyes regionális fejlesztési ügynökségek, miközben többféle területi konfiguráció is szóba került. Az Észak-nyugati Regionális Fejlesztési Ügynökség még 2004-ben 34 területi egység felállításáról döntött. Az egységek területi száma és kiterjedése, a községek besorolása közvitára voltak bocsátva. Az eredeti tervekben szereplő egységek nagyon eltérő méretűek voltak, kiemelkedtek persze a nagyvárosok (pl. Nagyvárad több, mint 200.000 lakossal), de a vidéki körzetek méretei is jelentős mértékben különböztek, így például a visói 90.000 lakosával szemben a magyarcsékei, tasnádi és az almásvögyi egységek kevesebb mint 20.000 lakossal rendelkeztek. A felülről kijelölt egységek rendszere a korabeli járásbeosztásra emlékeztetett kísértetiesen, és ez a legtöbb megyében jobb híján elfogadhatónak tűnt. Biharban még 2005-ben létrejöttek önkormányzati szintű kezdeményezésekként a kistérségi társulások. Ezek célja elsősorban a vízellátási és csatornázási tervek megvalósítása volt, de a későbbiekben szabályos kistérségekké alakultak volna. Ennek az egységei nagyobbak voltak a felülről megtervezetteknél, inkább a korábbi rajonbeosztásra emlékeztettek, de szinte megegyeznek a bihari táji-néprajzi egységekkel (pl. Érmellék, Belényesi-medence, Dél-Bihar stb.). A Bihar-megyei Tanácsban dilemmát okoz, hogy a összregionális UTP (Unități Teritoriale de Planificare – Tervezési Területi Egységek Forrás: Cadru regional de strategie de dezvoltare, 2007-2013, Transilvania de Nord) körzetrendszere, vagy a helyi viszonyokhoz jobban illeszkedő, alulról is támogatott, részben már működő, de a többi megyétől elütő kistérségek rendszere (Forrás: Planul de dezvoltare a Judetului Bihor, 2006) kerüljön-e megvalósításra.

Az Észak-nyugati Fejlesztési Régió UTP-körzetrendszere

Egy terület körzetesítésekor általában a központi helyek meghatározásából és azok vonzáskörének lehatárolásából szoktak kiindulni. Az Észak-nyugati Fejlesztési Régió ügynöksége által publikált (Cadru regional de strategie de dezvoltare, 2007-2013, Transilvania de Nord) tervek azonban nem teljesen ilyen koncepciót érvényesítenek. A javasolt egységek száma összefügg ugyan a funkcionális városok vonzáskörének a

számával^{ccclxvi}, de már számításba vesz majd csak a jövőben várossá váló településeket (pl. Tenke) is (29. táblázat). Központi szerepkörüként nevez meg ugyanakkor a jelenlegi településhierarchia alsóbb szintjein álló (700-2.000 lakosú) településeket is, melyek a közeljövőben nem válhatnak városokká, sőt ezek számára vonzáskörzetet és tervezési körzetet is lehatárol (pl. Magyarcséke, Magyarzsombor, Szalárd, Aknasugatag). Ezek esetében a valamikori járásközponti szerep került felidézésre, „vonzáskörzetük” más egységbe nehezen besorolható.

Az egyes egységeken belül általában a domináns város kapta a vezető szerepet, de kivételek is akadnak, például a Szilágysomlyói körzet központja Nagyfalu község lesz, melyet a megye egyik fő növekedési pólusaként neveztek meg (Szilágysomlyó megye fejlesztési terve), míg Szilágysomlyó mely jelenleg a megye második legnagyobb városa csak kiegészítő központ lesz^{ccclxvii}. Hasonlóképpen a közel 30.000 lakosú Borsa a 18.000 lakosú Felsővisó alá lett rendelve, de megjegyzendő, hogy ez utóbbi a Visó völgyében elfoglalt kedvező geostratégiai helyzete folytán 1968-ig központi szerepkörű volt. A nagybányai körzetben öt város is található (Nagybánya, Felsőbánya, Kapnikbánya, Szinérváralja, Mizmogyorós), itt található a legkiterjedtebb városi övezet az Észak-nyugati régióban.

A létrehozandó körzetek általában beilleszkednek az egyes megyék kereteibe (114. ábra), ez alól egyetlen kivétel van, Szilágycseh ugyanis növekedési pólusként lett meghatározva, miközben természetes vonzáskörzete három megye között lett felosztva. A város körül a Bükk kistérséget szerveznék meg, amihez még két szilágys megyei (Szilágyszeg, Benedekfalva), két Szatmár megyei (Bogdánd, Hadad) és 11 máramarosi (Sülelmed, Bikácsfalva, Alsóvárca, Szilágyilléshfalva, Égerhát, Mosóbánya, Felsőszivágy, Szélszeg, Farkasaszó, Erdőszáda, Gardánfalva) önkormányzat került. Ily módon újra egyesül a valamikori Szilágycsehi járás, de nyitott kérdés marad, hogy ezzel együtt megyehatár módosítás is történik-e Szilágys javára. A máramarosi részen várossá nyilvánították ugyan Sülelmed települést, de lehet, hogy ez már túl kései lépés volt Szilágycseh vezető helyzetének a megkérdőjelezésére.

Bihari körzetek (30. táblázat): Biharban lényegében a hagyományos járásbeosztás kerülne visszaállításra. 12 egység jönne létre, tökéletesen lefedve a megye jelenlegi területét: Belényes vidéke, Dél-Kelet (Vaskohsziklás), Érmihályfalva, Magyarcséke, Margitta, Nagyszalonta, Nagyvárada mun., Sebes-Körös völgy, Szalárd, Székelyhid, Tenke és Várada környék. Legnépesebb Nagyvárada mun., a vidéki körzetek közül a Sebes-Körös völgy (65.000 fő) a legnépesebb, a Magyarcsékei pedig a legkevésbé (16.000 fő). Ez utóbbi körzet létjogosultsága megkérdőjelezhető.

Szilágysági körzetek (31. táblázat): Szilágys megyére igaz a legkevésbé a régi járáskonceptió visszaállítás, hiszen sem a Krasznai, sem az Ilondai sem pedig a Csákiorbói járás utóda nem jön létre. Hat körzet alakulna: Zilah mun. Zilah környék (Zilah fő- és Krasznai kiegészítő központtal), a Szilágysági (Somlyói – Nagyfalu fő- és Szilágysomlyó mellékközponttal)^{ccclxviii}, Bükk (Szilágycseh központtal), Szamos-völgy (Zsibó fő- és Ilonda kiegészítő központtal), valamint a valamikori Hidalmási járás utódként létrejövő Almásvölgyi körzet (Magyarzsombor központtal). Szilágys megyében a kevés központi hely miatt, nagyobb egységek jöttek létre, a négy nagyobb körzet (Zilahi, Somlyói, Zsibói, Szilágycsehi) szinte teljesen megegyezik az ötvenes évek rajonjaival. Legnépesebb közülük a Somlyói (hivatalosan Szilágysági – (rom.) Silvaniei) körzet 75.000 lakossal, megelőzve még Zilah mun.-t is. A legkisebb körzet az Almásvölgyi 15.000 lakossal, amely inkább Bánffyhadhoz kívánczolna. A Szilágys megyei hatóságok valószínűleg azért döntöttek Magyarzsombor kiemelt fejlesztése mellett, hogy ezeket a déli községeket biztosítsák, elcsatolásukat megakadályozzák, miközben északon igyekeznek a

megye történelmi részeit visszaszerezni. A viselkedés háttérében valószínűleg az áll, hogy ez a régió legkisebb és gazdaságilag is leggyengébb megyéje, melynek a létjogosultságát már többször megkérdőjelezték (1967-ben az első megyésítési tervben nem is szerepelt Szilágy megye létrehozása), és a kétes kimenetelű jövőbeli közigazgatási változások előtt megpróbálnak számukra előnyösebb kiinduló helyzetet teremteni. A körzetek összterülete tehát nagyobb a megye kiterjedésénél.

Szatmári körzetek (31. táblázat): Biharhoz hasonlóan a korábbi járásrendszer visszaállítását sugallják. Hat körzet jönne létre: Szatmárnémeti mun., Szatmár környék, Avás, Erdőd, Nagykároly és a régen szilágysághoz tartozó Tasnád. A régi járások közül csak a két csonka egység (Tiszántúli – Ugocsa vm. és a Szinérváraljai) nem jönne újra létre. A legnépesebb körzetek Szatmárnémeti (130.000 fő) és Szatmár környéke (83.000 fő) lenne, a legkevesebb lakossal pedig a Tasnádi-körzet (20.000 fő) bírna. A körzetek összterülete kisebb a megye kiterjedésénél, mivel két községet Szilágycsehhez soroltak.

Máramarosi körzetek (33. táblázat): Máramarosban szintén a járási koncepció érvényesül, hiszen a csonka Szinérváraljai és a korabeli magyar közigazgatás egyik legkisebb járása (Kápolnokmonostori) kivételével minden valamikori egységnek megszületne az utóda. Nyolc körzet jönne létre: Nagybánya municípium, Bánya-környék, Kővár-vidék, Lápos-vidék, Sziget-Tisza, Aknasugatag (Coșău-Mara), Izavölgyi, Visóvölgyi. A legnépesebb Nagybánya (150.000 fő) és Visóvölgyi (92.000 fő) a legkisebb súllyal, pedig az Aknasugatagi körzet (25.000 fő) van képviselve. A körzetek összterülete kisebb a megye területénél, mivel 11 községet Szilágycsehhez soroltak.

Érdekes megvizsgálni az egyes etnikumok kistérségeken belüli megoszlását is (115. ábra). A **román** etnikum aránya mind a 32 körzetben meghaladja a 10%-ot, közülük 29-ben az 50%-ot is^{ccxix}. Hét körzetben (Izavölgyi, Aknasugatagi, Magyarláposi, Avasi, Zsibói (Szamosvölgyi, Vaskohsziklasi és Magyarcsékei) az arányuk meghaladja a 90%-ot is. Arányuk az összes Partiumi körzetben közel 70%. A románság 32-33%-a a bihari és máramarosi, 17-18%-a pedig a szilágysági és szatmári körzetekben él. Körzetek szerint Nagyvárad a románok 11, nagybánya 9, Szatmárnémeti 5,6, az Avasi körzet pedig 5%-t tömöríti, sereghajtóknak pedig az Érmihályfalvi és Székelyhídi körzetek románsága tekinthető 0,3%-os részesedéssel.

A **magyar** etnikum 30 körzetben van jelen (az Izavölgyiből és a Magyarcsékeiből szinte teljesen hiányzik), de csak 22-ben éri el az arányunk a 10%-ot. Abszolút többséget csak két körzetben alkotunk (Érmihályfalvi – 81%, Székelyhídi – 73%), a Nagykárolyi körzetben pedig relatív többségben vagyunk (47,6%). 20 és 40% közötti magyar arány (az 1992 népszámlálási adatokkal számolva) Szatmárnémetiben (41%), a Tasnádiban (41%), Szatmár környékén (40%), Nagyszalontában (40%), a Somlyóiban, Nagyváradon, Margittaiban, Zilah környékiben, Várad környékiben, a Bükkiben, a Szalárdiban és az Erdődiben fordul elő. Arányuk az összes partiumi körzetben közel 24%. A magyarok 41%-a a bihari, 31%-a a szatmári, 16%-a a szilágysági, 12%-a pedig a máramarosi körzetekben él. Körzetek szintjén a Nagyvárad és Szatmárnémeti részesedése a legmagasabb, az összmagyarság 16,8 és 12%-a élt ezekben a nagyvárosokban (1992-ben), ezeket Szatmár környéke, a Nagykárolyi és a Somlyói körzetek követik (6-8%).

Az **ukrán (rutén)** etnikum aránya a Partium szintjén 2%. Nagyon jól koncentrált közösség hiszen számuk csak három körzetben haladja meg az 1%-t: Visóvölgyi 27%, Sziget-Tiszavölgyi 16%, Szatmárkönyéki 1%. Ez a legkoncentráltabb etnikum, ugyanis 96%-uk Máramarosban, 3,6%-a Szatmárban él. Az ukránok összlétszáma alapján számítva szintén csak három körzetek részesedése haladja meg az 1%-ot: Visóvölgyi (65%), Sziget-Tiszai (29,8%) és a Szatmárkönyéki (2,3%). A **cigány** etnikum aránya nagyon bizonytalan,

az 1992-es népszámlálás szerint csak 2,6%-t tettek ki a lakosságnak, de valószínű, hogy számuk és arányuk meglehetősen alábecsült. Meglehetősen szétszórtan ének, arányuk 23 körzetben haladja meg az 1%-ot, miközben sehol nem éri el a 10-et. Legmagasabb értékek a Tenkei és Magyarcsékei (9-9%), Székelyhídi (8%), Erdődi (7%), Kővárvidéki, Somlyói és Almásvölgyi (6%) körzetekben fordulnak elő. A cigány lakosság déli irányban erősödik: 46%-uk Biharban, 21,5%-uka Szilágyságban, 20%-uk Szatmárban, 12,4%-uk Máramarosban él. Etnikumukon belül az egyes körzetek súlya alapján a somlyói (9,4%), Sebes-Körös völgyi, Szatmár környéki (7-7%), a tenkei (6,6%), a margittai (5,1%) részesedése a legmagasabb. Egyenletes eloszlásukról tesz tanúbizonyságot, hogy csak hat (főleg máramarosi) körzet részesedése marad 1% alatt. A **német (sváb)** etnikum partiumi aránya 1%, a körzetek közül viszont csak hatban érik el ezt az értéket. Legerősebbek a nagykarolyi (11%) és az erdődi (9%) körzetekben, továbbá Szatmárnémeti municípium és a Visóvölgyi körzet említhető meg (2-3%). A németek 73%-a szatmári, 17,5%-a a máramarosi, 8%-a bihari és 1%-a a szilágysági körzetekben él. Etnikumukon belül és a körzetek szintjén a nagykarolyi (36%), Szatmárnémeti mun. (19%), az erdődi (11%), a visóvölgyi (9,6%) egységek részarányai a legjelentékenyebbek. A **szlovák** etnikum a Partiumban csak 0.5%-os arányt képvisel. Területileg jól koncentráltak, hiszen zömük a Réz hegység vízválasztójának közelében él, kisebb szórányaik pedig Nagyváradon és Nagyszalonta környékén fordulnak elő. A Réz hegység gerincén mindig is közigazgatási határok húzódtak, ez nem túl kedvező a szlovák lakosság számára, hiszen legnagyobb tömbjüket négy körzet között osztja szét: Sebes-Körös völgy, Margittai, Szalárdi (egyaránt 4-5%) és a Szilágysomlyói (2%). A szlovák lakosság 81,3%-a Biharban, 16,8%-a Szilágyságban, 1,5%-a pedig Szatmárban él. A körzetek szintjén a Sebes-Körös völgy vezet (34,4%), ezt Margitta követi (25,2), majd Somlyó (16,2), Szalárd (11,6), Nagyvárad mun. (5,6%), Nagyszalonta (3,5%) és az Avasi körzet (1,1%) követi.

Az UTP rendszer módosított javaslata

A UTP körzetek kialakításakor egy másik variáns lehetősége is felmerült^{clxx} (116. ábra). Lényegében ez csak kis eltéréseket tartalmaz az előző területi konfigurációhoz viszonyítva, mégis minden megye területén módosítások vehetők észre. A változások a gazdasági körzetesítés jegyében történtek, van néhány pozitív eleme is, de a legjelentősebb változtatások (pl. a Bihariak) nem szolgálják hosszútávon a lakosság érdekeit. Ez a területi konfiguráció az előzőhöz képest visszalépésként értékelhető, megvalósítását remélhetőleg nem fogják támogatni.

A legjelentősebb változások **Biharban** történtek. A körzetek száma 11-re csökkent, a Székelyhídi a Margittaiba olvasztották be, a Szalárdi kistérséget pedig a Papfalva székhelyű „Északi nyersanyagtermelő körzet” nevű egységgel helyettesítették. Ez utóbbinak a neve a Papfalva és Almaszeg környéki szénbányászat, a Berettyószéplak környéki kőolaj, valamint a Tataros környéki aszfalt kitereléssel magyarázható. Mivel a kitermelő helyek napjainkra már javarészt be lettek zárva, ill. ezek a központok amúgy sem állnak egymással közvetlen kapcsolatban, egy ilyen gazdasági alapon létrejövő körzet megalakítása nem indokolt. Az elképzelés szerint a Szalárdi körzet két magyar többségű községe (Szalárd, Berettyócsuhaj) a Margittai-, a román többségű önkormányzatok (Alsótótfalu, Hagymásfalva, Felsőderna, Tataros) a Papfalvai körzethez kerülnének. Ugyanakkor a margittai köztettől átcsatolnák, Tóti, Berettyószéplak, Bályok és Érábrány községeket (ez utóbbiak átsorolása indokolatlannak tűnik). Véleményem szerint átalakított

területi struktúrával megfontolandó a Szalárd központú körzet helyettesítése egy Papfalva központú Rézaljai területi egységgel.

Ennek a tervnek a leggyengébb pontja a Margittai körzet átalakítása. Az erősen megcsonkított körzetet a Székelyhídival egyesítenék, a központ Margitta maradna. Egy kelet-nyugati irányú körzet jönne létre, amelynek a székhelye hátország nélkül maradna, hiszen a Margittával közvetlenül érintkező Tóti, Érabrány és Szalacs önkormányzatok más körzethez lennének csatolva, miközben erőszakkal ide lenne csatolva egy meglehetősen kiterjedt alföldi övezet, amit Szalárral és Csohajjal tovább is bővítenének. Paptamási a Várakörnyéki körzethez kerülne. Margitta elszigetelődését Érbogyoszló község átcsatolása (az Érmihályfalvi körzettől) nem sokban javítaná^{cclxxi}.

Szilágyság megye csak egy ponton érintett ebben a területi variánsban, mégpedig délen, ahol Alsófüld községet átcsatolták az Almásvölgyi körzettől a Kolozs megyéhez tartozó Bánffyhunyadi körzethez. Talán ez a változás ennek a tervnek a legpozitívabb eleme. Az egész Almásvölgyi kistérség tulajdonképpen a történelmi Kolozs része, és azon belül Bánffyhunyadi hagyományos vonzáskörzete. Az alig 15.000 lakosú körzet létrehozásának (és a 800 lakosú Magyarzsombor polarizációs központtá nyilvánításának) a háttérben valószínűleg az áll, hogy Szilágyság megye tart ezeknek a déli községeknek az elvesztésétől. A Bánffyhunyaddal érintkező és egyértelműen a Kalotaszeghez sorolható Alsófüld község átcsatolása egy régi hibát küszöbölné ki, miközben tovább gyengítené az amúgy is nagyon erőteljes Almásvölgyi körzetet (14.000 fő alá csökkenne a lakosságszám). Véleményem szerint megfontolandó lenne még legalább két község (Váralmás, Középlak) Kolozshoz való csatolása, a körzet maradék községei pedig a Zilahai és Szamosvölgyi (Zsibói) körzetekhez kerülnének.

A **Szatmárt** érintő legfontosabb változás, hogy a Szatmárkönyéki körzet négy községe (Alsóberekcső, Remetemező, Szamosborhid, Borválaszút) a Bükk körzethez kerülne át. A döntés néprajzilag lenne indokolt, de gazdasági szempontból abszurdum. Tehát a Nagybánya és Szatmárnémeti közötti, és nem mellesleg Szinérváralja város térszomszédságában fekvő községeket a távoli és nehezen elérhető Szilágycsehhez sorolnák. Ezek a községek mindig is Szinérváralja hinterlandját alkották, már 1968-ban jelentős hiba történt, mikor a kisvárost (akkor még községet) és a közvetlen környezetét megyehatárral választották szét. Véleményem szerint ezek a községek (másokkal kiegészítve) részei lehetnének egy Szinérváralja körül létrehozott körzetnek. A négy községgel meggyengült Szatmárkönyéki körzet az Avasival osztozna a legnépesebb területi egység szerepén (71.000 fő).

A **Máramarost** érintő legfontosabb változás, hogy Kápolnokmonostor községet a Bányaitól a Kővárvidéki körzethez csatolták át, ezzel egy nagy- és egy kisméretű, egymással szomszédos körzet között csökkentették a lakosságszámbeli különbséget. Kápolnokmonostor nagyközség és a frissen várossá nyilvánított Nagysomkút között nincs intenzív kapcsolat, a község lakossága feltételezhetően szívesebben tartozna a Bányai, sőt akár a Láposi körzethez, mint a Kővárvidékihez.

Ezekkel a változásokkal a Szilágyság tovább erősödne, körzeteinek népességszáma elérhetné a 315.000 főt, Szatmár pedig gyengülne, lakosságszáma 377.000-re csökkenne. A partiumi körzetek össznépségszáma mintegy 1.700 fővel csökkenne (Alsófüld elcsatolása miatt).

A módosításokkal egy időben az etnikai arányok is változtak az egyes területi egységekben (34. táblázat). Az Érmihályfalvi körzetben Érbogyoszló elcsatolásával a **románok** aránya 1%-al nőtt (14,5%), a körzet románosságának aránya az összrománosságban belül változatlanul továbbra is itt a legkevesebb (0,3%). Az egyesített margittai-székelyhídi

körzetben a románok kisebbségbe kerülnek 35% (a partiumi összrománság 1,6%-a), az „Északi Nyersanyagtermelő Körzetben” viszont 73%-os többségük (2,2% az összr.-ból) van. A Váradkörnyéki körzetben (ahová átsatolták Paptamási községet) 2%-al csökkent az arányuk 61,6% (2,2% - változatlan részesedés). Az Almásvölgyi körzetben arányuk 1,5%-al növekedne (82%), a bükkiben viszont 4%-al 73%-ra, a partiumi összrománságból való részesedés pedig 1,1%-al 3,7%-ra emelkedne. Ezzel párhuzamosan 6%-al csökkenne a románok aránya Szatmár környékén (47,2%) és 0,8%-al az összrománságon belüli arány 2,7%-ra. A kövárvidéki körzetben 3%-al növekedne (89,3%), a Bánya-környékiben pedig 1,1%-al csökkenne az arányuk (84,9%).

A **magyarok** 1%-ot vesztenének az Érmihályfalvi körzetben – 79,9% (és 5%-ra csökkenne részesedésük a partiumi összmagyarságon belül), de 2,5%-ot nyernének várad környékén – 33% (3,5%). A Margittai körzet magyar többségűvé válna – 59%, a körzet magyarsága a harmadik legnagyobb magyar csoportot alkotná a Partiumban – 7,8%. Az Északi Nyersanyagtermelő övezetben a magyarok aránya 13,3% lenne. A bükki körzetben 4,5%-al (23,1-re), az Almásvölgyiben 1%-al (12,3%-ra) csökkenne a magyarok aránya. A Szatmár környéki területen a közel 6%-al növekvő arányú magyarság (45,8%) szinte utoléri a románokat, a körzet etnikai összetétele kiegyenlítődne. Arányunk Kővár-vidéken több mint 1%-al csökkenne (5,2%), Bánya-környékén pedig ennyivel növekedne (13,4%). A többi etnikumot nem érintené jelentősen a területi változás, kivéve az Északi nyersanyagtermelő körzetet, ahol a szlovákok aránya 8,7% lenne, itt élne a partiumi szlovákság 35,5%-a.

Kistérségek

Az Ény-i Fejlesztési Régió UTP rendszerének a kialakításával párhuzamosan, 2005-ben és 2006-ban Biharban alulról induló kezdeményezésként, városok és községek társulásával az egész megyét lefedő kistérségek jöttek létre. Összesen hét területi egység alakult meg (továbbá Nagyvárad municípium), mindegyik egy konkrét céllal, mégpedig a csatorna és víztisztító hálózat uniós forrásokból történő megtervezésének és megvalósításának az okán. Ezek a társulások az alkotó önkormányzatok egyetértésével jöttek létre, szemben a felülről kijelölt UTP rendszerrel, ezért helyi közösségekkel is jobban elfogadtathatók. A többi partiumi megyében nem jöttek létre ezek a társulások, így azokban nem okoz párhuzamosságot a kétféle, de azonos szintnek (NUTS IV.) megfelelő területi struktúra (117. ábra). Biharban komoly dilemmát okoz ez a helyzet és kézenfekvőnek tűnik a körzetrendszer helyettesítése a helyi viszonyoknak jobban megfelelő kistérségekkel. Igaz ugyan, hogy az UTP-k kísértetiesen hasonlítanak a valamikori járásbeosztásra, tehát nem tekinthetők terület idegennek, míg a kistérségek sokkal inkább a rajonbeosztásra emlékeztetnek (amelynek viszont nincsenek igazán hagyományai), ugyanakkor egybeesnek a megye néprajzi-földrajzi egységeivel (pl.: Érmellék, Berettyóvidék, Sebes-Körös fél-medence, Belényesi-medence, Dél-Bihar stb.)

A kistérségek is általában valamelyik járás utódának tekinthető: például az Élesdi kistérség szinte tökéletesen megfelel a valamikori Élesdi járásnak, vagy a Vaskohsziklási k. a Vaskohi j.-nak, a Váradkörnyéki, Margittai és Belényesi kistérségek tulajdonképpen elődeik kibővített változatai, az Ermelléki kistérség az Érmihályfalvi és Székelyhídi járások egyesítésével, a Dél-Bihari pedig a Szalontai és Tenkei járások összeolvadásával keletkezik. Az igazi központ nélküli járások (Szalárdi-, Cséffai- és Magyarcsékei-j.) a szomszédos kistérségek között lennének felosztva. A módosítás talán egyetlen jelentős

hátránya az lenne, hogy a megnövekedett területi egységek átlagléllekszáma (90.000 fő) a többi megye szintje fölé kerülne (50-60.000 fő) (35. táblázat).

Az **Érmihályfalvi** körzet összeoladna a Székelyhídival és kiegészülne a Szalárdi körzet két magyar többségű önkormányzatával. Így ez lenne a Partium egyetlen abszolút magyar többséggel rendelkező területi egysége, igaz, hogy megnövekedett lakosságszámmal (60.000 fő). A magyarok aránya némileg csökkenne (76,2%), de így is itt élne a legnagyobb vidéki magyar közösség a Partiumban (az összmagyarság 10,2%-a), a románságé növekedne (17,3% - arányuk az összrománságból 0,9%-ra emelkedne) (118. ábra). A **Margittai** kistérség négy községet kapna a Szalárdi körzetből: Alsótótfalu, Hagymádfalva, Felsőderma és Vámosláz. Mivel ezek túlnyomórészt román jellegűek a kistérségben is ez a közösség erősödne (61,6% - a teljes közösség 3%-a), a magyar pedig gyengülne (28,7% - a magyar közösség 4%-a). A Szalárdi körzetből Tataros község az **Élesdi** kistérséghez kerül, innen viszont Kiskopácsot és Mezőszakadátot a Váradkörnyéki területhez csatolnák. Ezek a kiigazítások szinte semmilyen változást nem okoznának a kistérség lélekszámában és összetételében. A fent említetteken kívül a **Váradkörnyéki** területhez további három önkormányzat kerülne a Magyararcsékei körzettől (Magyararcséke, Drágszéke, Miklóirtás). Az ide csatolt öt teljesen román önkormányzat természetesen a román közösség megerősödését vonja maga után, arányuk kétharmad fölé emelkedik (70,8% - az összrománság 3,2%-a), ezzel egy időben a magyarok aránya 23 %-ra csökken (az összmagyarság 3,1%-a). A **Nagyszalontai** kistérségbe beolvad három község kivételével az egész Tenkei körzet. Ez a változás a románság 11%-os erősödését (65% - 3,2%); miközben a magyarság 12%-os gyengülést szenvednének el (27,5% - 3,9%). A roma lakosságáránya közel 2%-al nőne (6,6%) a partiumi cigányok második legnagyobb csoportját alkotnák (8,8%). A **Belényes-vidéki** kistérség négy községgel növekedne, egyet a Magyararcsékei (Bihardobros), hármat a Tenkei körzetből kapna (Pusztahollód, Feketekápolna, Sólyom) és egyet átadna a Vaskohsziklasi körzetnek (Belényesirtás). Ezek a változások a románok arányát nem módosítanák (87% - 4,3%), a magyarok aránya viszont 2%-al csökkenne (8,9% - 1,3%), miközben a roma lakosságé ugyan ennyivel növekedne (3,6% - 4,8%). A **Vaskohsziklasi** kistérség lényegesen nem változna.

A körzetrendszerrel összehasonlítva a kistérségek fent leírt módon való létrehozása a magyar népességet kedvezőtlenül érintené, részaránya szinte minden kistérségben visszaszorulna, a románoké ugyanakkor megnövekedne. Magyar szemmel vizsgálva tehát etnikumunknak a felülről kijelölt egységek kedvezőbb helyzetet teremtene, mint az önkormányzatok szövetségével létrejövő kistérségek.

Központi helyek a Partiumban

A Partium területén a XX. században a központi helyeknek négy típusát különböztethetjük meg: megyeszékhely, megyei jogú város (törvényhatósági város, municípium), város (rendezett tanácsú, járási, rajoni) és járás (vagy rajon) székhely. Ezek eltérő jellegű és erősségű központok voltak. A megye és a járásszékhely jellegénél fogva feltételezi egy kisebb-nagyobb vonzáskörzet létezését, míg a két várostípusnál ez nem törvényszerű, de feltételezhető. A városok lényege, hogy mellérendelt szerepet játszanak az őket körülvevő vármegyével vagy járással, anélkül, hogy közigazgatási értelemben hatnának egymásra. A valóságban a városi funkcióhoz rendszerint társul megyeszékhelyi (pl. Nagyvárad, Zilah stb.) vagy járásközponti szerep (pl. Szatmárnémeti, Szilágysomlyó), ami azzal járt, hogy a városi települések egyoldalú kapcsolatot építhettek ki a

környezetükkel. Ez azt jelenti, hogy járásközpontként például vonzáskörükben tartották a környező vidéket, anélkül, hogy maguk közigazgatásilag-statisztikailag annak a részét képezték volna. Bizonyos esetekben az is előfordult, hogy egy város (pl. Felsőbánya) nem látott el kistérségi központ funkciót, emiatt elszigetelődött, vonzáskörzet nélküli lett, majd maga is egy nagyobb város (ez esetben Nagybánya) vonzáskörébe került. Egy település egyszerre több közigazgatási funkció is elláthatott, függetlenül attól, hogy törvényhatósági, rendezett tanácsú városról, vagy éppen nagyközségről van szó. Így például Nagyvárad t.j.v. egyszerre volt Bihar megye és a Központi járás székhelye, Máramarossziget rtv. Máramaros vármegye és a Szigeti járás székhelye, Nagyszöllős nagyközség pedig a Tiszáninneni járás és Ugocsa vármegye központja. Az a tény, hogy egy megyében létezett törvényhatósági város, vagy rendezett tanácsú város, nem jelentette azt, hogy egyben ő látta el a legfontosabb közigazgatási feladatokat. Példaként Szatmárnémeti esete hozható fel, amely a XX. első felében egyedüli megyei jogú városa volt Szatmár megyének, mégis 1968-ig nem töltött be megyeszékhely szerepet (kivéve az 1940-45 közötti időszakot), ezt a funkciót a tőle kisebb Nagykároly és Nagybánya látta el. A század elején még a kistérségek (járások) száma jóval nagyobb volt, mint a városoké, nagyon sok nagy- és kisközség is közigazgatási szerepkörhöz jutott. Napjainkban ugyan nincsenek törvény által lehatárolt kistérségek, de ma már szinte minden tájegységnek városi központ jut, némelyiknek több is.

Központi helyek 1900 és 1920 között:

Ebben a periódusban megyeszékhelyi funkcióval rendelkezett a Partiumban: Nagyvárad, Nagykároly, Zilah és Máramarossziget (119. ábra).

Megyei jogú városok voltak: Nagyvárad és Szatmárnémeti.

Járasközpontok voltak: Belényes, Bél, Berettyóújfalu, Biharkeresztes, Cséffa, Derecske, Élesd, Érmihályfalva, Nagyvárad, Magyarcséke, Margitta, Nagyszalonta, Biharnagybajom, Szalárd, Székelyhíd, Tenke, Vaskoh, Csenger, Erdőd, Fehérgyarmat, Mátészalka, Nagybánya, Nagykároly, Nagysomkút, Szatmárnémeti, Szinérváralja, Kraszna, Szilágycseh, Szilágysomlyó, Tasnád, Zilah, Zsibó, Huszt, Dragomérfalva, Ökörmező, Aknasugatag, Máramarossziget, Taracköz, Técső, Rahó, Felsővisó, Dolha, Halmi, Magyarláros, Nagyilonda, Csákiatorbó, Kápolnokmonostor, Hidalmás.

Járási jogú városok voltak: Nagyvárad, Szatmárnémeti, Zilah, Szilágysomlyó, Nagykároly, Nagybánya, Felsőbánya, Máramarossziget.

Nagyvárad négy, Szatmárnémeti, Nagykároly, Máramarossziget és Zilah három, Szilágysomlyó és Nagybánya pedig két funkciót lát el egyszerre. Az egyfunkciós települések mind járásszékhelyek kivéve Felsőbányát, amely az egyetlen rendezett tanácsú város volt a Partiumban, amelynek még járásszékhely szerep sem jutott.

1920-1925

Az új határ új megye és járásközpontokat hozott létre. A román adminisztráció megszüntette Szatmárnémetinek a megyei jogú város szerepét, viszont járási jogú városok lettek Nagyszalonta és Belényes (120. ábra).

Megyeszékhelyi funkcióval rendelkezett: Nagyvárad, Nagykároly, Zilah és Máramarossziget, illetve Berettyóújfalu és Mátészalka.

Megyei jogú város csak Nagyvárad volt.

Járasközpontok voltak: Belényes, Bél, Berettyóújfalu, Biharkeresztes, Cséffa, Derecske, Élesd, Érmihályfalva, Nagyvárad, Magyarcséke, Margitta, Nagyszalonta, Biharnagybajom, Szalárd, Székelyhíd, Tenke, Vaskoh, Csenger, Erdőd, Fehérgyarmat, Mátészalka, Nagybánya, Nagykároly, Nagysomkút, Szatmárnémeti, Szinérváralja, Kraszna, Szilágycseh, Szilágysomlyó, Tasnád, Zilah, Zsibó, Dragomérfalva, Aknasugatag, Máramarossziget, Felsővisó, Halmi, Magyarláros, Nagyilonda, Csákiatorbó, Kápolnokmonostor, Hidalmás, Sarkad, Nagyléta.

Járási jogú városok voltak: Nagyvárad, Szatmárnémeti, Zilah, Szilágysomlyó, Nagykároly, Nagybánya, Felsőbánya, Máramarossziget, Nagyszalonta, Belényes.

Nagyvárad négy, Nagykároly, Zilah és Máramarossziget három, Szatmárnémeti, Nagybánya, Szilágysomlyó, Nagyszalonta, Belényes, Mátészalka, Berettyóújfalu két, a többi település pedig egy-egy funkcióval rendelkezett.

1925-1940

1925-ben Szatmárnémeti újra megyei jogú város lett, Nagykároly megyeszékhelyi funkcióját Nagybányának adta át. Cséffa megszűnt járásközpont lenni, viszont Mezőtelegd megkapta ezt a funkciót. Aknasugatag szintén, le lett fokozva, de csak 1936-ig, amikor is újra megalakítják a Sugatagi járást (121. ábra).

Megyeszékhelyi funkcióval rendelkezett: Nagyvárad, Nagybánya, Zilah Máramarossziget, Berettyóújfalu és Mátészalka.

Megyei jogú városok Nagyvárad és Szatmárnémeti voltak.

Jarásközpontok voltak: Belényes, Bél, Berettyóújfalu, Biharkeresztes, Mezőtelegd, Derecske, Élesd, Érmihályfalva, Nagyvárad, Magyarcséke, Margitta, Nagyszalonta, Biharnagybajom, Szalárd, Székelyhid, Tenke, Vaskoh, Csenger, Erdőd, Fehérgyarmat, Mátészalka, Nagybánya, Nagykároly, Nagysomkút, Szatmárnémeti, Szinérváralja, Kraszna, Szilágycseh, Szilágysomlyó, Tasnád, Zsibó, Dragomérfalva, Máramarossziget, Felsővisó, Halmi, Magyarláros, Nagyilonda, Csákiorgó, Kápolnokmonostor, Sarkad, Nagyléta. 1925 és 1930 között még betöltött ilyen szerepet Cséffa, Aknasugatag, Barátka, Alsószopor, Vármező, Oláhbaksa (Zilah helyett), Pusztahidegkút, Magyarzombor (Hidalmás helyett) és Csucs. 1930-tól Zilah és Hidalmás, 1936-tól pedig Aknasugatag újra központ lett.

Járási jogú városok voltak: Nagyvárad, Szatmárnémeti, Zilah, Szilágysomlyó, Nagykároly, Nagybánya, Felsőbánya, Máramarossziget, Nagyszalonta, Belényes.

Nagyvárad négy, Nagybánya, Zilah, Szatmárnémeti és Máramarossziget három, Nagykároly, Szilágysomlyó, Nagyszalonta, Belényes, Mátészalka, Berettyóújfalu két, a többi település pedig egy-egy funkcióval rendelkezett.

1940-1945

A magyar közigazgatás visszaállításával megszűnik Nagybánya, Berettyóújfalu és Mátészalka megyeszékhely szerepe, viszont Szatmárnémeti és Belényes ilyen funkciót kap. Elvesztik járásszékhelyi szerepüket Nagyléta, Sarkad, Mezőtelegd, Csákiorgó, viszont Cséffa és Alsószopor és Técső járásközpontokká váltak (122. ábra).

Megyeszékhelyi funkcióval rendelkezett: Nagyvárad, Szatmárnémeti, Zilah, Máramarossziget és Belényes.

Megyei jogú városok Nagyvárad és Szatmárnémeti voltak.

Jarásközpontok voltak: Belényes, Bél, Berettyóújfalu, Biharkeresztes, Cséffa, Derecske, Élesd, Érmihályfalva, Nagyvárad, Magyarcséke, Margitta, Nagyszalonta, Biharnagybajom, Szalárd, Székelyhid, Tenke, Vaskoh, Csenger, Erdőd, Fehérgyarmat, Mátészalka, Nagybánya, Nagykároly, Nagysomkút, Szatmárnémeti, Szinérváralja, Alsószopor, Kraszna, Szilágycseh, Szilágysomlyó, Tasnád, Zilah, Zsibó, Dragomérfalva,

(Aknasugatag,) Máramarossziget, Felsővisó, Técső, Halmi, Magyarláros, Nagyilonda, Kápolnokmonostor, Hidalmás.

Járási jogú városok voltak: Nagyvárad, Szatmárnémeti, Zilah, Szilágysomlyó, Nagykároly, Nagybánya, Felsőbánya, Máramarossziget, Nagyszalonta, Belényes.

Nagyvárad és Szatmárnémeti négy, Belényes, Zilah és Máramarossziget három, Nagykároly, Szilágysomlyó, Nagyszalonta, Nagybánya két, a többi település pedig egy-egy funkcióval rendelkezett.

1945-1950

Ebben az időszakban lényegében visszaáll az 1925 utáni állapot.

1950-1960

Ebben az időszakban megszüntetik a vármegyéket és járásokat, helyüket a nagyobb kiterjedésű tartományok és rajonok veszik át (123. ábra). A központok száma emiatt kevesebb lett.

Tartományszékhelyek lettek: Nagyvárad és Nagybánya.

Tartományi városok lettek: Nagyvárad, Nagybánya és Szatmárnémeti

Rajonszékhelyek lettek: Nagyszalonta, Belényes, Vaskohsziklás, Élesd, Margitta, Székelyhid, Szilágysomlyó, Nagyvárad, Tasnád, Nagykároly, Szilágycseh, Szatmárnémeti, Nagysomkút, Avasfelsőfalu, Magyarláros, Máramarossziget, Felsővisó, Zilah és Zsibó.

Rajoni jogú városok lettek: Nagyvárad, Szatmárnémeti, Zilah, Szilágysomlyó, Nagykároly, Nagybánya, Felsőbánya, Máramarossziget, Nagyszalonta, Belényes, Vaskohsziklás, Vaskoh, Diófás, Felsővisó.

Négy funkciója újra csak Nagyváradnak volt, három Nagybányának (mivel, ez nem volt rajonszékhely) és Szatmárnémetinek, kettő Nagyszalontának, Belényesnek, Vaskohsziklásnak, Szilágysomlyónak, Zilahnak, Nagykárolynak, Felsővisónak és Máramarosszigetnek volt.

1960-1968

A tartományi rendszer módosított formája nyolc évig volt érvényben. Tartományi város lett Máramarossziget is, Székelyhid, Tasnád, Vaskohsziklás és Zsibó elvesztette rajonszékhelyi rangját, viszont Nagybánya a tartományi városi övezet kiszélesítésével kvázi rajonközponttá vált (124. ábra).

Tartományszékhelyek voltak: Nagyvárad és Nagybánya.

Tartományi városok voltak: Nagyvárad, Nagybánya, Szatmárnémeti és Máramarossziget.

Rajonszékhelyek voltak: Nagyszalonta, Belényes, Élesd, Margitta, Szilágysomlyó, Nagyvárad, Nagykároly, Szilágycseh, Szatmárnémeti,

Nagysomkút, Avasfelsőfalu, Magyarláros, Máramarossziget, Felsővisó, Zilah és Nagybánya.

Rajoni jogú városok voltak: Nagyvárad, Szatmárnémeti, Zilah, Szilágysomlyó, Nagykároly, Nagybánya, Felsőbánya, Máramarossziget, Nagyszalonta, Belényes, Vaskohsziklás, Vaskoh, Diófás, Felsővisó.

Négy funkciója Nagyváradnak és Nagybányának volt, három Szatmárnémetinek és Máramarosszigetnek, kettő pedig Nagyszalontának, Belényesnek, Szilágysomlyónak, Zilahnak, Nagykárolynak, Felsővisónak volt.

1968-tól napjainkig

Az 1968-as megyésítés után megszűnt közigazgatás középső szintje, a városok már nem rendelkeznek törvény által lehatárolt vonzáskörzetekkel.

Megyeszékhelyek lettek: Nagyvárad, Nagybánya, Szatmárnémeti és Zilah (125. ábra).

Municipiumok lettek: Nagyvárad, Nagybánya, Szatmárnémeti és Máramarossziget.

Városok voltak: Nagyvárad, Szatmárnémeti, Zilah, Szilágysomlyó, Nagykároly, Nagybánya, Felsőbánya, Máramarossziget, Nagyszalonta, Belényes, Vaskohsziklás, Vaskoh, Diófás, Felsővisó, Margitta, Élesd, Zsibó, Szilágycseh, Tasnád, Avasfelsőfalu, Kapnikbánya, Magyarláros és Borsa.

Három funkcióval rendelkezett Nagyvárad, Nagybánya és Szatmárnémeti, kettővel pedig Zilah és Máramarossziget.

1979-ben megyei jogú várossá vált Zilah, 1995-ben Nagykároly, 2001-ben Nagyszalonta, 2003-ban pedig Belényes és Margitta.

1990-ben várossá avatták Érmihályfálvát és Szinérváralját, 2002 óta pedig Székelyhidot, Erdődöt, Sárközt, Nagysomkútot, Sülelmedet, Misztótfalut, Dragomérfálvát és Felsőszelistyét (126. ábra).

Napjainkban hármas funkciója van tehát Nagyvárad, Nagybánya, Szatmárnémeti és Zilah, kettős pedig Máramarossziget, Nagykároly, Nagyszalonta, Margitta és Belényes városoknak.

Megye- és járásszékhelyek, megyei jogú- és egyszerű városok

A Partiumnak egyetlen városa, Nagyvárad látott el megye és tartomány székhelyi funkciókat a teljes tanulmányozott időszakban. A 108 éves periódusban Zilah 90, Nagybánya 78, Máramarossziget 50, Szatmárnémeti 45, Mátészalka és Berettyóújfalu 25, Belényes pedig 5 évi látott el ilyen funkciót (36. táblázat és 127. ábra).

Szintén Nagyvárad az egyetlen, mely az egész időszakban megyei jogú város volt. A 108 év során Szatmárnémeti 103, Nagybánya 58, Máramarossziget 48, Zilah 29, Nagykároly 13, Nagyszalonta 7, Belényes és Margitta pedig öt évig töltött be ilyen szerepet (37. táblázat és 128. ábra). Érdekes, hogy a megyeszékhely és a megyei jogú városok esetében merőben más sorrend áll össze. A megyeszékhelyek között például Szatmárnémeti

csak az ötödik, a megyei jogúak esetében viszont már a második helyet foglalja el, alig lemaradva Nagyváradtól.

A városi szerepkör időtartamát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy nyolc város a teljes 108 éves periódusban rendelkezett ezzel a státusszal (Nagyvárad, Zilah, Szilágysomlyó, Szatmárnémeti, Nagykároly, Nagybánya, Felsőbánya, Máramarossziget), 88 évig Belényes és Nagyszalonta, 58 évig Felsővisó, Vaskoh, Vaskohsziklás, és Diófás, 40 évig Avasfelsőfalu, Borsa, Élesd, Kapnikbánya, Magyarláros, Margitta, Szilágycseh, Tasnád és Zsibó, 18 évig Érmihályfalva és Szinérváralja, kevesebb mint hat évig pedig Dragomérfalva, Erdőd, Felsőszelistye, Mismogyorós, Nagysomkút, Sárköz (2006-ban lett város), Sülelmed és Székelyhid (38. táblázat és 129. ábra).

A Partium területén 60 település töltött be járás- vagy rajonközpont szerepet (39. Táblázat és 131. ábra). Közülük 14 a teljes 68 éves periódusban (Belényes, Élesd, Felsővisó, Magyarláros, Máramarossziget, Margitta, Nagykároly, Nagysomkút, Nagyszalonta, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Szilágycseh, Szilágysomlyó és Zilah). A nagyobb városok közül csak Nagybánya nem tölti ki a teljes időszakot. Egyes esetekben bár a középszintű területi egységek folytonosak voltak (pl. Avasi járás és rajon), a központjuk megváltozott (Avasújvárosból Avasfelsőfaluba került a székhely), ezek egymást időben kiegészítő székhelyek lettek. A legrövidebb ideig Alsószopor (mindössze 10 évig), továbbá Magyarzsombor, Pusztahidegkút, Oláhbaksa, Vármező, Barátka (mindegyik 5-5 évig) volt középszintű központ.

Megyehatárok

A megyehatárok tartósságát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy Bihar és a történelmi Máramaros esetében nagy stabilitás (132. ábra), Szatmár és Szilágy esetében viszont nagyfokú instabilitás mutatható ki. A legtartósabb megyehatárok Máramaros keleti és déli, valamint Bihar dél-keleti részein találhatóak, ahol domborzati akadályok állták a módosítások útját. Szilágy és Szatmár megyék területén legkevesebb öt különböző megyehatár lett meghúzva a XX. században, nem számítva a kisebb módosításokat.

A Partium megyéinek a kiterjedése

Bihar

Bihar egy meglehetősen stabil területű megye, ennek ellenére csak mintegy 3.500 km²-es terület tartozott a teljes XX. század során a Nagyváradi központú megyéhez. Ez a terület magába foglalja a Sebes-Körös völgyét, a dél-bihari alföld keskeny határmenti sávját Nagyszalontával együtt, az Érmellék déli részét és a Berettyó-vidéket. Dél-Bihar (Belényes, Tenke és Vaskoh tágabb környéke) 95 évig, az Érmellék északi része (Érmihályfalva környéke) 80, Talpas község 75, a Béli járás 68, Érkörtvélyes község 55, Hármaspatak, Nagybajom és Érszöllős környéke 50, Piskolt község területe 48, Bihar magyarországi részei és a Királyhágó környéke 25, a Szilágyság nyugati része (Szilágysomlyóval) 18, Arad északi része (Kisjenő, Borosjenő és Borossebes környéke) 12, az Aranyos forrásvidéke 10 évig tartozott ide (133. ábra).

Máramaros

Máramaros a Partium másik stabil területe. A XX. század során a hasonló nevű medence dél-nyugati sarkát (Iza-völgy és Tisza-mellék) birtokolta a teljes század folyamán. A Visó-völgy két évig Radna tartományhoz tartozott. A jelenlegi Máramaros megye többi része (a Szatmári Bányaság, Nagysomkút vidéke és a Láposvidék) 50, Kisnyíres környéke 32, a Tisza-völgy kárpátaljai oldala 25, Észak-Máramaros 20, a jelenlegi Szatmár megye (Piskolt kivételével), Ugocsa és Szilágycseh környéke 18 évig volt része Máramarosnak (134. ábra).

Szatmár

A Nagybányai és a Máramarosi tartományokat a Trianon előtt Szatmár utódjának tekinthetjük ugyan, de a jelenlegi megyebeosztás szerint azok inkább Máramaros megye elődjai, mint Szatmáré. Ily módon Szatmár esetében csak 82 éves fennállásról beszélhetünk a XX. század során. Ebben az időszakban is csak mintegy 2.000 km²-es terület volt mindvégig a megye

fennhatósága alatt, ez a terület magába foglalja a Szatmári-sík középső részét, az Avas-medencét, és a Bükk vonulatának a nyugati oldalát. Nagykároly környéke 62 évig, Ugocsa romániai részei és Dobra környéke 57, a Szatmári Bányavidék 50, Tasnád környéke, a Tövishát északi része, Piskolt, Alsó- és Felsőberekszó 32, Szatmár magyarországi részei és Érkörtvélyes 25 évig tagozódtak be Szatmár megyébe (135. ábra).

Szilágy

Akárcsak Szatmárnál, Szilágy megye esetén is csak 82 éves fennállásról beszélhetünk a XX. század során. A megyei jelenlegi kiterjedését nézve, csak a megye nyugati kétharmada tartozott mindvégig Szilágyhoz, kevesebb mint 2.500 km²-es kiterjedéssel. Szurduk környéke 57, a Tasnádi és a Szilágycsehi járások legnagyobb része és Hármaspatak 50, Csákigorbó és környéke 37, az Almás-völgy és Nagyilonda környéke 32, Dobra környéke 25, Nagykároly és Érmihályfalva környéke pedig 20 évig volt a megye része (136. ábra).

Partium

A partiumi közigazgatási egységek területét időben megvizsgálva azt az eredményt kapjuk, hogy egy megközelítőleg 14.000 km²-es terület mindvégig a fent említett megyék hatáskörébe tartozott. Ez a terület magába foglalja Bihar nagyobbik északi felét, a jelenlegi Szatmárt az ugocsai részek nélkül, Nagybánya környékét, a Máramarosi-medence és a Szilágyság nyugati és északi részét. Bihar déli fele 95, a Szilágyság középső része 82, a Kápolnokmonostori járás és Talpas 75, a Béli járás 68, Ugocsa és Szurdok környéke 57, Magyarláros vidéke 50, Csákigorbó környéke 37, Nagyilonda környéke, az Almás-völgye és Kisnyíres 32, Szatmár és Bihar magyarországi részei, a Tisza északi partjának községei (pl. Técső, Aknaszlatina), a Királyhágó 25, végül Észak-Máramaros 20 évig volt a Partium része (137. ábra).

A kiinduló (1900) és a jelenlegi kiterjedést megvizsgálva egyértelművé válik, hogy a Partium megközelítőleg 10.000 km² területet veszített (főleg a nyugati és az északi részén) és mindössze egy alig több mint 3.000 km²-es területet nyert (főleg a keleti részén) (138. ábra).

Választási körzetek

A 2008-as évtől Romániában megváltozik a parlamenti választások rendszere. A korábbi megyei listás rendszerrel ellentétben, ettől az évtől a frissen kijelölt választási körzetekben személyekre lehet szavazni (Legea nr. 373/2004, Anexa 1.). A körzetek kijelölése a kormány hatáskörébe tartozott, de azt a kormánypártok (PNL-RMDSZ) megyei szervezetei helyi megegyezés által jelölték ki. Az olyan esetekben, mint pl. Szatmár megye, ahol nem sikerült helyi szinten egyezségek jutni, ott a kormány átvette a feladatot és felülről történő kijelölés történt. Az ellenzéki pártok országosan is tiltakoztak a kijelölés eredménye miatt, arra hivatkoztak, hogy a

helyhatósági választások eredményeinek ismeretében a kormánypártok a számukra legkedvezőbb módon hajtották végre a feladatot.

Egy kettős felosztás történt, vagyis minden megyét a népességszám függvényében szenátori körzetekre osztottak fel, ezek száma a partiumi megyék esetében négy (Bihar), három (Máramaros) és kettő (Szatmár, Szilágy). A szenátori körzetek szintén népességszám függvényében, két vagy három képviselői körzetre bomlanak. Az egyes önkormányzatok a nagyvárosok kivételével, teljes területükkel betagozódnak valamely képviselői és szenátori körzetbe, a legkisebb megyeszékhely Zilah pedig önálló képviselői körzetet alkot. A három nagyvárost megosztották. Nagyvárad területén három teljes képviselői körzetet alakítottak ki, közülük kettő szenátori körzetbe van összevonva. Szatmárnémetit ugyancsak három részre szabták, de mindhárom városrészt több-kevesebb vidéki önkormányzat egészít ki. Nagybányának a nagyobbik fele önálló képviselői, kisebbik fele más önkormányzatokkal kiegészülve alkot képviselői körzetet.

A rendszer hátránya, hogy az önkormányzatok egészben tartásával nem lehet egyforma nagyságú körzeteket kialakítani, így lesznek népesebbek (melyekben az egyes szavazatok súlya kisebb) és kevésbé népesekek (ahol a szavazatok „értékesebbek”). Eddig is voltak különbségek az egyes megyék között a szavazatok „súlyának” tekintetében, de így ez már az egyes megyerészek között is jelentkezik. Ezt a különbséget némileg kompenzálja a képviselői és szenátori körzetek közötti különbség, hiszen a kisebb képviselői körzetek (ahol a képviselői szavazatok súlya magas) hármásával alkotnak szenátori körzeteket. Így a legkisebb képviselői körzetek alkotják a legnagyobb szenátoriakat, melyekben a szavazat súlya csökken.

Az új választási rendszer a biztos bejutáshoz abszolút többséget kér az egyes jelöltektől, ha ezt nem sikerül megszerezni, akkor egy bonyolult számítási mechanizmussal osztják vissza az egyes pártok számára a mandátumokat. Ez az egyes körzetekben azt jelentheti, hogy nem feltétlenül a legtöbb szavazatot szerzett jelölt kap mandátumot és az megszerezhető akár 20-25%-os aránnyal is. Ez egy esetleges etnikai szavazáskor a magyarság malmára hajthatja a vizet, persze ez még egységes fellépés esetén sem garantálható (s mint tudjuk, nem született konszenzus a magyar politikai erők között), csak ha a számos román párt között a többségi nemzet szavazatai felaprózódnak.

A választási körzetek kijelölése is egyfajta regionalizációnak tekinthető, de jelentős eltérések vannak más területi struktúrákkal szemben. A vonzáskörzeti lehatárolással szemben például, mely igyekszik a nagy központoktól minél messzebbre kitolni a határokat (ezáltal vonáskörzetet, háttországot biztosítva a központnak), a választási körzetek esetében pont a nagy központokat kerítik le szorosán, sőt gyakran azokat határok is szabdalják (lásd. nagyvárosok). Kedvező esetben a körzetek egybeeshetnek történelmi néprajzi tájegységekkel (pl. Avas, Élesdi-medence), de az esetek többségében azok nem felelnek meg a kistérségi felosztásnak. Leginkább politikai alknak köszönhetik létüket, s így jellegük megyénként eltérhet az ott uralkodó politikai erőviszonyoknak és területi adottságoknak megfelelően.

A szenátori körzetek száma a Partiumban 11, népességszámuk 196000 fő (Szatmár I.-es körzet) és 123000 fő (Szilágy I.-es) között mozog.

Nyolc közülük két-két, három (Szatmár I. Máramaros III., Bihar III.) viszont három-három képviselői körzetre bomlik. Bizonyos esetekben meglehetősen összeforrított területeket ölelnek fel: ilyen a Máramarosi III-as körzet, mely szinte teljesen a történelmi Máramarost foglalja el, de ilyen tekintetben jónak mondható a Bihari III-as és a két szilágysági körzet is. A legmesterkéltebb szenátori körzeteket Szatmárban és nyugat-Máramarosban jelölték ki.

A képviselői körzetek száma 25, ebből kilenc Biharban, hét Máramarosban, öt Szatmárban és négy a Szilágyságban került kijelölésre. A legnépesebb a Szatmári 5-ös (kb. 90000 fő), a legkisebbek pedig a szilágysági 2-es és a bihari 5-ös körzetek (egyenként 57.000 fő). Földrajzi szemmel a legtökéletesebb egységek a szatmári 1-es, a szilágysági 3-as és a bihari 3-as és 4-es. A legbizarrabb kiterjedése a szilágysági 1-es, a szatmári 3-as és a máramarosi 4-es körzeteknek van (139. ábra).

Etnikai szemmel vizsgálva a kisebbségek aránya minden körzetben számottevő, a szenátori körzetek közül egyben sem éri el a román népesség aránya a 90%-t, legmagasabb a máramarosi II-es (87%), a bihari és szilágysági II-es egységekben (86%), kettőben viszont nincs abszolút többség sem (legkisebb az arány a bihari I-esben (37%). Képviselői körzetek szintjén a Máramarosi 5-ös (95%), a bihari 4-es és a szilágysági 3-as körzetek szinte teljesen román lakosságúak, ezekben a nemzetiségek még politikai alkuk szintjén sem tudnak beleszólni a választások kimenetelébe. A bihari 1-es és 2-es (36%), a szatmári 4-es és 5-ös valamint a szilágysági 2-es körzetben, kisebbségben maradnak a nemzetiségekkel (és elsősorban a magyarsággal) szemben.

A magyar nemzetiség számára talán Biharban a legkedvezőbb a körzetek lehatárolása, ahol egy szenátori (I-es) és két képviselői (1-es, 2-es) körzetben abszolút többségben vagyunk, technikailag adottak a feltételek az abszolút többség megszerzéséhez. A hármas és négyes szenátori körzetben, továbbá a hatos, és a három nagyváradi (7,8,9-es körzetek) egységben az arányunk 20% fölötti, tehát ezek valamelyikében is lehetőség van mandátum megszerzésére. A II-es szenátori, a 3-as és 5-ös képviselői körzetekben az 5-10% közötti arány esetleges politikai alkukra elég, a 4-es körzetben pedig még arra sem. Szatmár szintén a kedvezőbb csoportba sorolható, itt ugyan egyetlen körzetben sincs etnikai szempontból magyar többség, de az identitás és az anyanyelv tekintetbe vételével (magyar anyanyelvű sváb és roma lakosság támogatásával) már abszolút többség szerezhető a II-es szenátori és a 4-es és 5-ös képviselői körzetekben. Az I-es szenátori, 2-es és hármas képviselői körzetekben a visszaosztáskor lehet esély a mandátumszerzésre.

Szilágyság megye felemás ilyen tekintetben. A vegyes lakosságú bizarr formájú 1-es körzetből két kivétellel az összes magyar többségű önkormányzat ki lett vágva, maga Szilágysomlyó is szinte egy enklávévá vált, így a magyarok aránya itt 20% alá szorult (akárcsak a megyeszékhely körzetében). Cserébe a kettes körzetben szinte biztosra mondható a mandátum megszerzése. A szenátori körzetek közül az I-esben maradt esély a visszaosztáskor.

A partiumi megyék közül Máramaros az, amelyik kifejezetten kedvezőtlen felosztást kapott. Amúgy is ez a magyar szempontból legerőtlenebb megye, az ottani magyarság gyenge érdekérvényesítő

képessége a felosztásban is tükröződik. Szinte szándékosság sejthető a magyarokat esélytelenné tevő bizarr alakú nyugat-máramarosi körzetek kialakítása mögött. A máramarosi magyarok főleg a városokban és legfőbbképpen Nagybányán és a környékbeli kisvárosokban élnek. Nagybányát kettéosztották, nagyobbik fele önálló körzet lett, kisebbik felét pedig kiegészítették a környék legrománabb községeivel (Kövár-vidék). Ez a két körzet alkotja az I.-es szenátori területet, mely hiába tömöríti a megye magyarságának mintegy felét, sikerült az arányt 12%-ra letornászni. A Nagybányától nyugatra élő magyar kisebbségi közösségeket a bukki, a keletre élőket pedig a Lápos-vidéki és Máramaros-medencei színromán községekkel egészítették ki, ezekben a magyarok aránya már 10% alatt van. A medencében csak a 6-os körzetben számottevő az arányunk (13,6%), míg a többiben elhanyagolhatóak vagyunk (40. táblázat).

A többi kisebbségi közösség egy kivétellel esélytelen a közvetlen mandátumszerzésre. Egyedül a Máramaros 7-es körzetének az ukrán lakossága esélyes, ők körzetük népességének a 47%-t teszik ki. A cigányok Szilágy 1-es körzetében (8%), a németek Szatmár 4-es körzetében (4%), a szlovákok pedig Bihar 3-as körzetében a legnépesebbek (7,5%) (141. és 142. ábra).

Autonómia lehetőségek

A Partiumról szóló közigazgatási elemzés nem lenne teljes, ha nem vizsgálnánk meg az autonómia bevezetésének a lehetőségét, elsősorban a magyar etnikum (de nem kizárólag) szempontjából. Mindenek előtt leszögezném, hogy a Partium és a Székelyföld esete nehezen összehasonlítható egymással. Ez utóbbiban megvalósítható a területi autonómia „teljes vertikuma” (régión-megye-kistérség), a Partiumban ez azonban nem, legalábbis nem egyértelműen magyar jelleggel.

A Partium esetében regionális szintű autonómia, magyarán egy autonóm „Partium-régió” inkább csak egy „össznemzeti” autonóm régiórendszer részeként képzelhető el. Ez persze nem jelentene etnikai alapú önrendelkezést, ez a régió román többségű lenne, jelentős arányú magyar kisebbséggel. A kétnyelvű régió persze megvalósítható, sőt ez magyar szemmel a következő évek egyik fő prioritása lehet.

Amennyire biztos, hogy regionális szintű etnikai autonómia nem valósítható meg a Partiumban, annyira bizonyos, hogy azt kistérségi szinten kivitelezhető. Ezzel kapcsolatban a nagy kérdés, az, hogy milyen tartalommal tölthető meg, egy megyén belüli magyar autonóm kistérség, vagy körzet milyen megyeszintű feladatköröket vehet át.

A legbizonytalanabb szint a megye. Megyei szintű autonómia megvalósítása lenne a legideálisabb, mivel ez nem teremtene párhuzamosságokat, mint a bizonyos funkciókat átvevő megyén belüli körzet, ugyanakkor megfelelő súllyal is rendelkezne a köztársasági szintű érdekérvényesítéshez. Egy önálló magyar jellegű megye kialakítása persze nem zárja ki a regionális szintű kétnyelvűséget, sem a kívül rekedt területeken megvalósított kistérségi (körzeti) szintű önrendelkezést. Az

autonóm megye megvalósítása sok kérdést vet fel. Legfontosabb a megvalósíthatóság kérdése. A jelenlegi etnikai-demográfiai állapotok szerint ez határesetet képez. Ha azt kérdezzük, hogy a Partiumban kialakítható-e egy magyar többségű, megye-nagyságrendű terület, akkor a válasz igen lesz. De, utána azonnal hozzá kell tennünk, hogy ez az egység nem lesz, mondjuk Hargitához hasonló összetételű, bármilyen területi konfigurációt is valósítunk meg mindenképpen számottevő román lakossággal is számolnunk kell. A másik probléma a vonzaskörzetek és az etnikai határ konfliktusa. A jelenlegi, a nagyvárosi vonzaskörzeteket figyelembe vevő megyerendszerrel szemben, az etnikai szempontokra épülő új megye megsérti a korábban alkalmazott alapelveket. Attól függően, hogy milyen mértékben vesszük tekintetbe egyik, vagy másik elvet számos területi változat elképzelhető. Egy funkcionálisan teljes értékű megye nem támaszthat igényt a teljes magyar településterületre, miközben román részeket kell befogadnia, míg a teljesen a nyelvhatárra felépülő megye (amellett, hogy még az is vegyes népességű marad) nem képes majd saját vonzasközpontokkal a teljes területen szolgáltatásokat ellátni. A területi diszkontinuitásoknak sem megyei sem járási (kistérségi) szinten ezen a vidéken nincs hagyománya (legalább is az 1876-os reform óta), ezért nem számolok megyei szintű enklávék kialakításával, a nyelvi szigetek önkormányzati szintű önrendelkezést kaphatnak. Ha enklávékkal nem is, a község átalakítás módszerét mindenképpen megfontolandónak és alkalmazandónak gondolom, sok helyen a vegyes lakosságú községek etnikai alapon átalakíthatók.

Etnikai szempontok figyelembevétele a körzetek kialakításakor **Vegyes (etnikai-gazdasági) változat**

A kistérségek, körzetek kialakításakor (más szempontok mellett) etnikai-kulturális kritériumokat is szemmel tarthatunk. Ezeknek a területi egységeknek a lehatárolása jó esélyt adhat a Partiumi kisebbségek számára egyfajta területi vonatkozású önrendelkezés kivívásához. Ez viszont többféle problémát vet fel, mivel az előzetes tervek szerint ezek az egységek inkább csak statisztikai jelleggel bírnának, ha viszont valós tartalmat kapnának, akkor a körzeteken kívül rekedő etnikai csoportok sorsa válhat kérdésessé. Ilyen esetben érdemes többlépcsős önrendelkezési modellben gondolkodni: régió-megye-kistérség-község-falu-közösség(-egyén)^{cclxxii}. További kérdéseket vet fel, hogy az etnikai szempontok alkalmazhatók-e egyedülállóan a gazdasági szempontrendszer figyelembe vétele nélkül, vagy nem. Egyértelműen egyiket sem lehet kizárni, hiszen míg Dél-Tirolban például egy gazdasági szempontokat is figyelembe vevő etnikai autonómia valósult meg (ahol gazdasági okokból olasz többségű községek és a szintén olasz többségű székhely Bolzano-Bolzen is a német autonóm terület része lett), miközben a belgiumi etnikai választóvonalak nincsenek tekintettel a gazdasági háttérre és a városi vonzaskörzetekre. Érdemes a Partium esetén is mindkét lehetőséget megvizsgálni és nem csak a magyarok vonatkozásában, hanem a többi kisebb etnikai csoport helyzete is megvizsgálandó.

A legfontosabb kérdés, hogy hogyan lehet összeegyeztetni a gazdasági (vagy közlekedésföldrajzi-) és etnikai szempontokat egymással. Az etnikai szempontok elfogadtatása és funkcionális kistérségek kialakítása úgy lehetséges a leginkább, ha a létező és gazdaságilag is megindokolható kistérségrendszer alakíjuk át etnikai szempontok figyelembevételével. Eszerint a megtartjuk a kistérségek már kialakított rendszerét, ugyan azokkal a vonzaskörzetekkel számolunk, mint a gazdasági felosztás esetében (lásd „A NUTS rendszer bevezetése, a IV-es szint újraértelmezése” c. fejezetet), de azoknak a kiterjedését etnikai alapokon megváltoztatjuk. Ez azt jelenti, hogy egy kistérség szélén elhelyezkedő, de a kistérség többségétől (részben vagy teljesen) elütő lakosságú önkormányzatot a szomszédos vele azonos etnikum által dominált kistérségbe engedünk át, amennyiben közvetlen (földrajzi, közlekedési) kapcsolat van közöttük. Az illető önkormányzatot valószínűleg elszakítjuk a korábbi (de kulturálisan tőle valószínűleg különböző) vonzasközpontjától, bár a kistérség-peremi elhelyezkedés már eleve valamilyen megosztott, nem egyirányú függőséget feltételez. Ez a mechanizmus nem csak egy X etnikum által többségben lakott község X többségű kistérséghez való átcsatolására vonatkozhat, de alkalmazható és kiterjeszhető természetesen a vegyes-községek vegyes-kistérségbe való átcsatolására is. A szigetszerűen elhelyezkedő kisebbségi közösségek, vagy a szórványok esetében ez az elképzelés nem megvalósítható, esetükben az autonómia más formái jelenthetnek megoldást.

A második kérdést az jelenti, hogy a Partium területén milyen etnikumok esetében érdemes megvizsgálni a kistérségi, vagy bármilyen területi autonómia lehetőségét. A kérdést úgy is fel lehet tenni, hogy melyek azok az etnikumok, amelyek akár egy településen is helyi többséget képeznek. Ilyen a román, a magyar, az ukrán (rutén), a szlovák és a német etnikum. Ez a kérdésfelvetés azonban nem számol a romákkal, akik bár nagyszámban fordulnak elő, mégis némileg speciális helyzetben vannak, ugyanis gyakorlatilag az egész területet belakják, anélkül, hogy egyetlen településen belül többségbe kerülnének. Nagyobbrészt nyelvüket sem használják, hanem beilleszkednek a román és a magyar nyelvi környezetbe, az egyes közösségeken belül nem nyelvi, hanem szociális szinten különülnek el. Identitásuk alapján általában a helyi magyar vagy román többséget erősítik.

A németek túlnyomó részét a Szatmár megyei svábok teszik ki, kisebb csoportot képeznek a bihari svábok és a máramarosi cipcerek. Helyi többséget csak néhány Szatmár megyei településen alkotnak, több más településen pedig jelentős arányú kisebbségként a magyarok mellett jelennek meg. Túlnyomó részük magyar anyanyelvű, kulturálisan nehezen választhatók szét az érintett települések magyar lakosaitól, kettős (magyar-sváb) identitásúaknak tekinthetők, s eszerint a magyarok pozícióit erősítik. Számuknál és elhelyezkedésüknél fogva csak a magyar lakossággal együtt alkothatnak nemzetiségi többségű kistérséget.

A szlovák lakosok túlnyomó része a Réz hegység lejtőin lévő településeken él és teljesen önálló identitással rendelkezik. Több település teljesen szlovák lakosságú (pl. Magyarpaták, Súlyomkővár). Elhelyezkedésüket kedvezőtlenül teszi, hogy ezek a települések három

különböző központ vonzásában találhatók, s így a szlovákok aránya egyik körzetben sem számottevő. Kisebb csoportjuk a Körös-síkságon él, számuk és arányuk egyaránt csekély, részben elmagyarosodtak. Az etnikum száma és elhelyezkedése folytán sem alkothat önálló kistérséget viszont a települések átcsoportosításával kialakítható egy a szlovákok által jelentős arányban lakott kistérség.

Az rutének (ukránok) egy nagyobb csoportot alkotnak a Máramarosi-medencében, erősen románosodó szórványaik azonban Szatmár-környékén is megtalálhatók. Máramarosban szinte teljesen elkülönülnek a románoktól, többnyire népes egyfalvas községekbe tömörülnek, melyeket egyszerűen le lehet választani a román lakosságú szomszédjaiktól. Ők képezik a Partium legjobban koncentrált etnikumát, alacsony számuk ellenére is szabályos kistérséget alakíthatnak.

A magyarok egy kivétellel (Izavölgyi) minden kistérségben hagyományosan jelen vannak (41. táblázat), és további négy kivétellel (Magyarcsékei, Vaskohsziklási, Kővárvidéki, Sugatagi) jelentős számban ma is előfordulnak (legalább 1.000 fő). Ez a viszonylag dekoncentrált elhelyezkedés azt okozza, hogy a partiumi lakosság több mint negyedét kitevő magyarság mindössze az Érmelléken bír jelentős arányú többséggel, Nagykároly környékén ehhez már a sváb-magyarokra is szükség van. Több mint 10 kistérségben a lakosság negyedét-harmadát teszik ki. Nem ritkán teljesen különálló magyar falucsoportok, kisebb-nagyobb nyelvszigetek és kiterjedt szórványterületek is megjelennek. Elmondható tehát, hogy a magyarság területi elhelyezkedése, a határmenti területek kivételével nem kedvez az önálló kistérségek kialakításának.

A lehetséges területi egységek megtervezésénél a gazdasági szempontok alapján módosított kistérség-felosztásból érdemes kiindulni (lásd „A NUTS rendszer bevezetése, a IV-es szint újraértelmezése”). Bihar esetében továbbra is nyolc (Érmellék, Berettyóvidék, Központi, Sebes-Körös-völgy, Nagyvárad, Dél-Bihar, Belényes-vidéke, Vaskohsziklási kist.), Szilágy esetében pedig öt kistérséggel számolok (Szilágyosomlyói, Zilah-környéki, Zilah, Szilágycsehi – mely kiterjed Szatmár és Máramaros egy részére is, Szamosvölgy), továbbá innen leválasztva megmaradna a két csonka Kolozsi kistérség (Bánffyhungyadi, Dési) is. Szatmár és Máramaros megyékben eggyel-eggyel bővülne a kistérségek sora, a két kiemelkedően népes egység (Szatmárkönyéki és Visói) etnikai alapon történő kettéosztásával. Szatmárban így a korábbi hat mellett (Nagykárolyi, Tasnádi, Erdődi, Szatmárnémeti, Avasi, Szatmárkönyéki) létrejönne az utóbbi keleti román községeiből Szinérváralja ide csatolásával a Szinérváraljai kistérség, miközben a Szatmárkönyéki kistérség magyar többségűvé válna. Máramarosban a korábbi hét mellett (Bányavidéki, Kővárvidéki, Láposvidéki, Szigeti, Izavölgyi, Visói, Nagybánya) a Visói kistérség északi és a Szigeti kistérség keleti rutén többségű községeiből megalakulna a Havasmezői kistérség. Így a harminc partiumi kistérségből háromban magyar (Érmellék, Nagykároly, Szatmárkönyék) egyben pedig rutén többségű (Havasmező) lenne.

Bihar megye magyar kistérsége az Érmellék lenne. A gazdasági felosztásban szereplő Érmellék kiegészülne hét szomszédos magyar többségű

községgel: kettőt a Berettyóvidéki (Érbogyoszló, Vedresábrány), ötöt pedig a Központi kistérségből kapna (Szalárd, Hegyközcstár, Hegyközpályi, Bihar, Bors). A kistérség mind a 18 közigazgatási egysége magyar többségű lenne: a 73.000 fő lakosságnak 78%-a magyar, 16,7%-a pedig román, további 5,4%-a magyar anyanyelvű roma lenne. A Berettyóvidéki-kistérség továbbra is vegyes lakosságú maradna: elveszítene két magyar többségű községet, nyerne két román többségűt (Alsótótfalu, Hagymádfalva) és egy teljesen szlovák lakosságút (Sólyomkővár). Az első kettő átcsatolását az indokolja, hogy teljesen elszigetelődnének (Szalárd Érmellékhez csatolása miatt) a Központi kistérségtől, az utóbbi esetben pedig a szlovák lakosságot kellene minél inkább egy egységbe koncentrálni. A kistérség 13 önkormányzatából 11 román, 1 magyar (Érszöllős), egy pedig szlovák többségű lenne. A magyarok öt további önkormányzatban alkotnak 20%-nál jelentősebb arányú kisebbséget (Margitta, Tóti, Vámosláz, Bályok, Berettyószéplak), ötben pedig szórványban vannak (Érábrány, Tasnádbajom, Papfalva, Felsőderna, Hagymádfalva). Jelentős szlovák közösségek élnek Felsőderna, Berettyószéplak és Papfalva önkormányzatokban. A központi kistérség kilenc községgel lenne kisebb: öt magyar az Érmelléki négy románból kettő a Berettyóvidéki, egy a Belényesi egy pedig a Dél-Bihari kistérséghez kerülne. Mind a 13 önkormányzat román többségű lenne, közülük háromban (Körösgyéres, Fugyivásárhely, Mezőtelegd) a magyarok jelentős kisebbséget, négyben (Biharszentandrás, Váradszentmárton, Nagyürögd, Köröskisjenő) pedig szórványosodó közösséget alkotnak. A Sebes-Körös völgyi kistérség Sólyomkővár szlovák községet veszítené el. Mind a 13 önkormányzat román többségű lenne. Jelentős magyar kisebbségek Élesden, Körösréven és Alsólugoson élnek, szórványok pedig Tataros, Cécke, Szászfalva, Nagybarod és Sonkolyos községekben található. Szlovák szórvány Élesden, Esküllön, Alsólugoson, Nagybaródon és Kisóssiben található. A Dél-Bihari kistérség a román többségű Gyapjú községgel bővülne ki. A 13 önkormányzatról Nagyszalonta magyar, a többi pedig román többségű lenne. Jelentős magyar közösség él Illye, Tenke és Feketebátor községekben, szórványosodó csoportok pedig Cséffa, Keményfok és Gyapjú községekben található. Jelentős méretű szlovák közösség Madarász községben él. A Belényesi-kistérség megkapná Magyarcséke községet, viszont elveszítené Belényesirtás, Vasaskőfalva és Bontesd községeket. A 19 önkormányzatról 18 román, egy (Köröstárkány) pedig magyar többségű lenne. Számottevő magyar közösség él még Várasfenes, Belényesújlak, Belényes, Feketekápolna, Magyarremete és Dragánfalva önkormányzatokban. A három községgel bővülő Vaskohsziklási kistérség szinte teljesen román lakosságú lenne. A magyarok csak Vaskohsziklás és Diófás városokban alkotnak kisebb szórványokat. Nagyvárád lakosságának kétharmada román, több, mint negyede magyar, szórványban románok, németek szlovákok és zsidók fordulnak elő. A román etnikum aránya a gazdasági felosztáshoz viszonyítva csökken az Érmelléki (16,7%) és a Belényesi (88,2%), ugyanakkor növekszik a Berettyóvidéki (4%-al: 61,3%), a Központi (12%-al: 81,4%), a Sebes-Körös völgyi (82,3%), a Dél-Bihari (65,2%) és a Vaskohsziklási (97,6%) kistérségekben. A magyarok aránya növekszik az Érmelléki (77,8%), a Sebes-Körös völgyi (9,1%) és a Belényesi (8,3%), miközben

csökken a Központi (kevesebb, mint felére - 13,7%-al 10,8%-ra), a Berettyóvidéki (5,5%-al 26,6%-ra), a Dél-Bihari (27,5%) és a Vaskohsziklási (1,4%) kistérségekben. A szlovákok súlypontja áttevődne a Sebes-Körös völgyi kistérségből (ahol arányuk 3,3%-ra csökkenne) a Berettyóvidékibe (ahol arányuk 7,9%-ra nő); Dél-Biharban arányuk szinte változatlan (0,5%). A német etnikum aránya enyhén növekszik a Központi kistérségben (0,7%). A román aránya az Érmelléken és Berettyóvidéken csökkenne lényegesen (5,4, ill. 4%-ra), a Központiban emelkedne (6,8%-ra), a többiben viszont nem változna lényegesen.

Szilágy megyében a Somlyói és a Zilah környéki kistérségek lehatárolása okoz némi problémát. Eredetileg a magyar községek többsége a Somlyói kistérséghez volt sorolva, de a gazdasági szempontok alapján több (Sarmaság, Sámson) a Zilah-környéki kistérségbe kíváncszott. Mindkét kistérség román többséggel és magyar kisebbséggel bír, és a magyar lakosságot nem lehet teljesen egy egységbe csoportosítani, viszont a Somlyóiban jelentősebb magyar arány alakítható ki, ezért kompromisszumos megoldás alkalmazható. A gazdaságilag egyértelműen Zilahhoz kötődő magyar községeket (Sarmaság, Sámson, Haraklány) meghagyni ebben a kistérségben, az ingadozókat viszont (Kraszna, Varsolc) kompenzációkét Somlyóhoz lehet csatolni, a szintén ingadozónak számító, de román lakosságú Felsőszék község pedig Zilahhoz csatolható. A kimondottan gazdasági szempontú csoportosításhoz viszonyítva ez a két-szemponturn (gazdasági-etnikai) felosztás a Somlyói kistérséget két magyar többségű községgel gazdagítja (Varsolc, Kraszna), egy románnal pedig szegényíti (Felsőszék). A 14 önkormányzattól nyolc magyar többségű lenne (Perecseny, Varsolc, Kraszna, Szilágybagos, Szilágynagyfalva, Ipp, Kémer, Kárásztelek), hat pedig román, összességében viszont a románok továbbra is többséget alkotnának. Jelentős magyar kisebbség maradna Szilágysomlyón, kis magyar közösségek pedig Márkaszék, Krasznahídvég és Alsóvalkó községekben. Jelentős szlovák kisebbség Gyümölcsénes községben, szórvány pedig Ipp, Halmosd és Márkaszék községben maradna. A Zilah környéki kistérség elvesztene három magyar (Kraszna, Varsolc, Debren) és három román többségű községet (Nyirsid, Almásszentmihály, Magyarzsombor), miközben egy román nyerne (Felsőszék). A kistérség 17 községéből 3 magyar többségű (Sarmaság, Szilágysámson, Haraklány), további négyben a magyarok jelentős arányú kisebbséget alkotnak (Oláhbaksa, Cigányi, Kusaly, Alsókecel), Krasznahorvátton és Szilágykövesden pedig magyar szórvány van. Felsőszék községben szlovák szórvány is található. A Szamosvölgyi kistérség három községgel bővült (Nyirsid, Almásszentmihály, Magyarzsombor). Az egyetlen jelentős magyar közösség Zsibón található, kis szórványközösségek pedig Hidalmáson, Nyirsideken, Magyarzsomboron, Szamosudvarhelyen és Nagyilondán élnek. A Szilágycsehi kistérség északon egy román lakosságú községet (Felsőszivágy) átad a Bányavidéki kistérségnek, délen viszont egy magyar többségű községet (Debren) nyer a Zilah-környéki kistérségtől. A 12 önkormányzattól három magyar többségű (Debren, Bogdánd, Hadad), kettő kiegyenlített (magyar-román) összetételű Szilágycseh, Szilágyszeg), hét pedig román többségű. Közülük kettőben a

magyarok jelentős arányú kisebbséget (Sülelmed, Benedekfalva), egyben pedig szórványt (Égerhát) alkotnak.

A két Kolozs megyéhez csatolandó csonka kistérség változatlan formában maradhatna. A Bánffyhunyadhoz csatolandó három község (Alsófüld, Középlak, Váralmás) mindegyike román többségű, de mindháromban jelentős arányú magyar közösség él. A Déshez sorolandó öt községben a románokon kívül csak a roma lakosság számottevő.

Zilah lakosságának 79%-a román, 20%-a magyar nemzetiségű. A Szilágysági kistérségekben minimális mértékben (0,2%-al) csökkenne a román, ugyanennyivel emelkedne a magyar etnikum aránya. A román etnikum aránya a Zilah környéki kistérségben emelkedne (5,7%-al 61,9%-ra), a többiben ellenben csökkenne, nagyobb mértékben a Szilágysomlyói (5,8%-al 53,5%-ra), enyhébb mértékben a Szilágycsehi (3,5%-al 58,8%) és a Szamosvölgyiben (92,5%). A magyarok aránya emelkedett a Szilágysomlyói (6,6%-al 38,7%-ra) és a Szilágycsehi (3,6%-al 37,6%-ra), ellenben csökkent a Zilah környéki (6,2%-al 27%-ra) és a Szamosvölgyi (3,9%) kistérségekben. A szlovákok aránya enyhén csökken a Szilágysomlyói területen (2,3%). A romák aránya csak a Szamosvölgyi kistérségben változik figyelemre méltó mértékben (+0,6% - 3,6%-ra).

Szatmár megyében a legjelentősebb változás egy új kistérség (Szinérváraljai) létrehozása, a többi kistérség csak kis mértékben változna. Ez a kistérség Szinérváralja máramarosi városból és Szatmárkönyéki kistérség keleti, zömében románok által lakott községeiből (Apa, Aranyosmeggyes, Szamosborhíd, Homoród, Remetemező, Borválaszút, Berekszó) állna (melyek közül az utolsó három a gazdasági felosztásban a Bányavidéki kistérség része volt). Az új kistérség 85%-ban román, 12%-ban magyar lenne. Minden községben román többség lenne, magyar közösségek Szinérváralján, Aranyosmeggyesen és Apán, kis szórványok Borválaszúton és Homoródon vannak. A németek Szinérváralján, Aranyosmeggyesen, Homoródon, Borválaszúton, Remetemezőn és Szamosborhídon alkotnak kis szórványokat. A Szatmárkönyéki kistérség megmaradt 15 községéből hétben a magyarok abszolút többséget alkotnak (Pusztadaróc, Lázári, Egri, Kökényesd, Túrterebes, Sárköz, Szatmárpálfalva), kettőben kiegyenlített az etnikai összetétel (Mikola, Kolcs), ötben a magyarok jelentős arányú kisebbséget képeznek (Batiz, Halmi, Szatmárhegy, Vetés, Szatmárudvari), egyben (Szamosdob) pedig csak kisebb közösséget képeznek. A megváltozott kiterjedésű Szatmárkönyéki kistérségben a magyarok többségbe kerülnek (53%) a románokkal szemben (40%). A rutének románosodó szórványt alkotnak Mikolán, Vetésen és Szamosdobon, Egriben és Sárközön. A németek Túrterebesen alkotnak kisebbséget. A Nagykárolyi kistérség egy magyar többségű községet venne át a Tasnádíból (Szilágypér), más területi változás nem érné. 15 önkormányzatából öt magyar többségű (Nagykároly, Börvely, Kaplony, Csomaköz, Szilágypér), kettő kiegyenlített magyar-német összetételű (Csanálos, Kálmánd), kettő német többségű (Mezőpetri, Mezőfény), hat román többségű (Érendred, Szaniszló, Mezőterem, Piskolt, Érkávás, Majtény). A valóságban a helyi magyar és sváb identitás összefonódott, a németek is magyar nyelvűek. Együttesen többséget alkotnak kilenc önkormányzatban, sőt Mezőterem és Szaniszló községek

lakosságának is felét teszik ki. A magyarság minden olyan önkormányzatban, ahol nincs meg a többsége jelentős arányú kisebbséget alkot (pl. Érendréd 46%, Szaniszló 42%), hiszen a kistérség szintjén is relatív többséget alkotnak (48%), megelőzve a románokat (38%). A magyar és a sváb közösség együtt 59%-ot tesz ki. A Tasnádi kistérség Szilágypér elcsatolásával még kisebb lett. Öt önkormányzatából egy magyar (Érszakácsi) négy pedig román többségű (Tasnád, Tasnádszántó, Szödemeter, Csaholy), de mindegyik jelentős magyar kisebbséggel rendelkezik. Tasnádon és Tasnádszántón német szórvány is van. Az Erdődi-kistérséghez az eredeti javaslatban szereplő községek tartoznának, a gazdasági javaslat alapján ide sorolt Szatmárhegy a Szatmárkönyéki, Homoród, pedig az új Szinérváraljai kistérséghez kerülne. Hét községéből öt román többségű, kettőben viszont nincs abszolút többség: Ákos magyar-román-cigány, Krasznabéltek román-magyar-német-cigány összetételű. Mindkét községben a magyar anyanyelvű lakosság képez többséget. A román többségű önkormányzatokban jelentős magyar kisebbség él Királydarócon, Erdődön és Alsószoporon, szórvány pedig Krasznaterebesen és Szokondon. Német kisebbség Erdődön és Krasznabélteken, szórvány pedig Krasznaterebesen, Szokondon és Alsószoporon él. Az Avasi kistérség területe változatlan maradna. Mind a 12 önkormányzata román többségű, jelentős arányú magyar kisebbség Avasújvárosban és Vámfaluban, kisebb arányú szórványközösségek Avasfeketefaluban, Bataracson, Nagytarnán, még kisebbek Bikszádon és Turcon található. Kis szlovák szórványok Avasújfaluban és Bikszádon élnek. Szatmárnémeti lakosságának 55%-a román 41%-a magyar nemzetiségű, jelentős számúak a németek és romák, sőt szórványbak rutének is megjelennek. A kisebb területi változások a megye etnikai összetételében a románság 1%-os erősödését (59,4%) okoznák a magyarok hasonló méretű gyengülése mellett (34,2%). A románok gyengülnének a Szatmár-könyéki (6,9%-al 40,1%-ra – itt elveszítenék a vezető szerepüket), kis mértékben az Erdődi (61,1%), és a Nagykárolyi (37,8%) egységekben, csak a Tasnádi kistérségben erősödnének (56,5%), viszont létrejönne egy új románok által dominált kistérség: a Szinérváraljai (84,8%). A magyarok erősödnének a Szatmárkönyéki (6,8%-al – 52,7%-ra) és a Nagykárolyi (47,8%)^{cclxxiii}, gyengülnének a Tasnádi és Erdődi kistérségekben (39, ill. 23%), a Szinérváraljaiban pedig a lakosság 11%-t tennék ki. A németek aránya enyhén csökkenne a Nagykárolyi (11%), növekedne az Erdődi (8,6%) és Tasnádi (1,6%), változatlan maradna a Szatmárkönyékiben (1,1%), az új kistérségben pedig 1,7% lenne. Az ukránok aránya a Szatmárkönyéki kistérségben növekedne enyhén (1,4%). A romák aránya az Erdődi és a Nagykárolyi kistérségekben emelkedne (7,3, ill. 3%), a Tasnádiiban pedig csökkenne (2,8%). Az Avasi kistérség értékei változatlanok maradnának (91% román, 7,5% magyar).

Máramarosban szintén létrejön egy új kistérség, mégpedig a rutén lakossággal. A Havasmezői kistérség hét községet venne át a Visói és a Szigeti kistérségektől, köztük hat (Felsőróna, Nagybocksó, Petrovabisztra, Visóoroszi, Oroszkő, Havasmező) rutén többségű és egy közbeékelődő román községet (Alsóróna). A kistérség 37.500 lakosából 84% rutén, 12% román lenne. A hat ukrán községből csak Nagybocksón él jelentős román kisebbség, a többiben csak szórványban fordulnak elő. Felsőrónán és

Nagybocskón kisebb magyar közösségek is élnek. Az rutén kistérség létrehozása után a Visói kistérség Petrova községgel egészül ki. A túlnyomó román többség mellett Felsővisón német (cipcer) kisebbség és magyar és rutén, Borsán pedig magyar szórvány él. Az Izavölgyi kistérség Szurdok községgel kiegészülve, a Partium legrománabb kistérségét alkotná (mindössze 32 más nemzetiségűt találtak 1992-ben). Az összevont Szigeti és Sugatagi kistérség 13 önkormányzatából egy magyar (Tiszahosszúmező), egy pedig rutén többségű (Pálosremete). Magyar kisebbség található Máramarosszigeten, Pálosremetén és Aknasugatagon, rutén szórvány Máramarosszigeten. A Lápos- és a Kővárvidéki kistérségek egy-egy román lakosságú községgel gyarapodnának a Bányavidéki kistérség rovására (Kápolnokmonostor Láposvidékhez, Kovás Kővárvidékhez kerülne). Mindkettő kizárólag román többségű községekből állna. A Láposvidéki kistérség tíz önkormányzatából Magyarláposon és Erzsébetbányán él jelentős magyar kisebbség, szórvány pedig Tökés községben. Kővárvidék nyolc önkormányzatából Kővárremetén, Nagysomkúton és Kővárhosszúfaluban élnek magyar szórványközösségek. A gazdasági felosztással összehasonlítva a Bányavidéki kistérség hat önkormányzatot veszítene (Szinérváralja, Berekszó, Borválasztút, Remetemező, Kápolnokmonostor, Kovás) és csak egyet nyerne (Felsőszivágy) a Szilágycsehítől. A 12 önkormányzathoz csak egy lenne magyar többségű (Koltó), de Felsőbánya, Kapnikbánya és Miszmogyorós városokban jelentős magyar kisebbségek is élnek, Lénárdfalván és Nagysikárlón pedig magyar szórvány van. Nagybánya lakosságának 80%-a román, 17%-a magyar nemzetiségű, szórványban románok, németek és ukránok fordulnak elő. A román etnikum aránya erősen emelkedne a Visóvölgyi (22,4%-al 94%-ra) és a Szigeti (12%-al 81,2%-ra) a rutén többségű Havasmezői kistérség létrehozása miatt, ahol viszont az arányuk mindössze 12,9%^{ccclxxiv} lenne. Kismértékű emelkedés megfigyelhető a Kővárvidéki és a Láposvidéki (mindkettőben 92%) egységekben, enyhe csökkenés a Bányakörnyékiben (86%), míg az Izavölgyi értéke változatlan maradna (99,9%). A magyarok aránya csak kis mértékben változna: a Kővárvidéki és Láposvidéki körzetben csökkenne (2,6, ill. 6,9%), a Bányavidékiben, Szigetiben és Visóvölgyiben emelkedne (12, 13 és 2,1%), a Havasmezőiben pedig 2,4% lenne. A rutének aránya drasztikusan csökkenne a Szigeti és a Visói kistérségekben (17,5-ről 4,9%-ra ill. 24,1-ről 0,8%-ra), viszont az új Havasmezői körzetben a lakosság 84,4%-t tennék ki, a leghomogósebb nemzetiségi kistérséget alkotva. A németek aránya kismértékben emelkedne a Visóvölgyi körzetben (2,8%).

A partiumi románok legnagyobb csoportjai Biharban (33,3%) és Máramarosban élnek (32,7%), tőlük lemaradva Szatmár (18,7%) és Szilágy (15,2%) következnek, a két csonka Kolozs körzetben már csak 1,1%-uk él. Kistérségek szintjén Nagyvárad vezet (11,3%), majd Nagybánya következik (9,4%). 5%-t meghaladja Szatmárnémeti municípium, a Szigeti és az Avasi kistérség, 4%-ot a Visóvölgyi, Belényesi, Bányakörnyéki kistérségek és Zilah municípium, 3%-ot a Szamosvölgyi (Zsibó), Sebes-Körös völgyi (Élesd), Láposi, Központi (Várad környék), Dél-Bihari (Nagyszalonta) és Vaskohsziklási, 2%-ot a Berettyóvidéki (Margitta), Izavölgyi, Zilah környéki, Somlyói, Szinérváraljai és Kővárvidéki, 1%-ot a Nagykárolyi,

Szatmárcörnyéki, Szilágycsehi és Erdődi kistérség részesedése, 1% alatti értékek csak az Érmelléken, Tasnádi, Dési (csonka), Bánffyhunyadi (csonka) és Havasmezői (0,37% - legalacsonyabb érték) területeken fordulnak elő. A magyarok legnagyobb csoportjai Biharban (41,5%) és Szatmárban (31,5%) élnek, tőlük elmaradva Szilágy (15,4%), Máramaros (11,6%), majd csonka Kolozs (0,5%) következik. A kistérségek közül Nagyvárad vezet (16,9%), az Érmellék (13%) és Szatmárnémeti (12,3%) előtt. 7%-os érték fölött Szatmárcörnyéki, 6% fölött a Nagykárolyi, 5% fölött Nagybánya municípium és a Szilágysomlyói, 3% fölött a Dél-Bihari, Berettyóvidéki, Szilágycsehi, Zilahkörnyéki és Zilah municípium, 2% fölött a Szigeti, 1% fölött a Bánya környéki, a Tasnádi, Erdődi, Belényesi, Központi, Avasi, Sebes-Körös völgyi körzetek találhatóak. 1% alatti értékek jellemzik a Szinérváraljai, a Láposi, a Szamosvölgyi, a Bánffyhunyadi (csonka), Visóvölgyi, Havasmezői, Kővárvidéki és Vaskohsziklási (0,13% - legalacsonyabb), míg az Izavölgyi és a Dési (csonka) kistérségekből teljesen hiányzik a magyarság. A romák aránya délről észak felé fokozatosan csökken, a Máramarosi medencében már alig fordulnak elő. Nem véletlen tehát, hogy Biharban van a súlypontjuk (46,4%), majd Szatmár és Szilágy következik (20,6 ill. 20,4%), őket követi Máramaros (12,4%), végül csonka Kolozs zárja a sort (1,3%). Kistérségek szintjén viszonylag egyenletes eloszlás tapasztalható: Dél-Bihar és az Érmellék vezet (8,9 ill. 8,3%), 7% fölött a Központi, 6% fölött a Somlyói és a Sebes-Körös völgyi, 5% fölött a Szatmár környéki, a Zilah környéki és a Berettyóvidéki, 4% fölött a Belényesi, Nagyvárad mun., Nagybánya mun., a Szamosvölgyi és a Nagykárolyi, 3% fölött az Erdődi és a Kővárvidéki, 2% fölött a Szilágycsehi, Szatmárnémeti mun., és a Bányakörnyéki, 1% fölött pedig a Szinérváraljai, az Avasi, Zilah mun., a Láposi, a Tasnádi és a Szigeti kistérség részesedése található. A Bánffyhunyadi (csonka), a Vaskohsziklási, a Dési (csonka), a Visóvölgyi és a Havasmezői (0,21% - 100 fő) értékei a legalacsonyabbak, az Izavölgyi kistérségben pedig az 1992-es népszámlálás alkalmával nem találtak roma nemzetiségű lakost^{clxxv}. A rutén (ukrán) területileg a legkoncentráltabb etnikum a Partiumban. 96%-uk Máramaros, 3,6%-uk pedig Szatmár megye területén él. Az állítás a kistérségek szintjén is igaz marad, hiszen 82,8%-uk a Havasmezői, 10,7%-uk pedig a Szigeti kistérségben élne. 2% fölött a Szatmár környéki, 1% fölött pedig a Visóvölgyi kistérség található, 1% alatti de még jelentős csoportjaik Nagybánya és Szatmárnémeti municípiumokban vannak. A német nemzetiségnek szinte háromnegyede él Szatmár megyében (74%), majd Máramaros (16,8%), Bihar (8,2%) és Szilágy (1%) következik. A kistérségek közül a Nagykárolyi (35,8%) és Szatmárnémeti municípium vezet (18,9%). 11% fölött az Erdődi, 9% fölött a Visóvölgyi, 5% fölött Nagybánya mun., 4% fölött Nagyvárad mun., 3% fölött a Szatmárcörnyéki, 2% fölött a Szinérváraljai, 1% fölötti értékekkel pedig a Központi, Tasnádi és Máramarosszigeti kistérségek következnek. A többi körzetben a számuk elhanyagolhatóvá válik. A szlovákok az ukránokéhoz hasonló területi koncentrációt mutatnak, hiszen 81,4%-uk Biharban, 16,8%-uk pedig Szilágyban él, a Szatmár megyeiek aránya már csak 1,5%. A kistérségek közül a Berettyóvidéki vezet (50,6%), majd a Sebes-Körös völgyi (19,6%) és a Somlyói (14,8%) következik. Nagyváradon több mint 5%-uk, Dél-Biharban

több mint 3%-uk, a Központi, Zilah környéki és Avasi kistérségekben több mint 1%-uk él.

A kétlépcsős (kistérség-körzet) etnikai alapú rendszer terve

Az etnikai és gazdasági sajátosságokat figyelembe vevő regionalizálásra, még egy kistérség-modell kialakítható. Alapötletet a Svájcban működő kantonokat alkotó fél-kantonok nyújtanak. Ez egy többszáz éve működő modell, amelyben nincs minden kanton félkantonokra bontva, sőt érdekes módon legtöbbször a kisterületű egységeket vágják kettőbe (Appenzell, Unterwalden, Basel). A felezésnek legtöbbször történelmi okai voltak, de Appenzell kifejezetten felekezeti alapon lett szétválasztva. A fél-kantonokból álló kantonok csak statisztikai egységek, alkotórészeik teljesen önállóak, kantonként működnek. Méretük viszonylag kicsi (kevesebb, mint 500 km² területűek), lakosaik száma változó (2000: 259374 fő - Kanton Basel-Landschaft; 14618 fő - Kanton Appenzell I.Rh)^{ccclxxvi}. Egy ilyen kétlépcsős modell alkalmazható lenne a Partiumban is. Eszerint a Partium kistérségekre lenne felosztva, melyek általában 50-60.000 lakosú területi egységek lennének (a nagyvárosok kivételével). A kistérségek etnikai, vagy vonzáskörzeti alapon esetenként két körzetre osztódnának (20.000-30.000 fő). Bizonyos kistérségek nem osztanánk fel, mivel az ésszerűen nem indokolható (pl. Lápos-vidék, Avas, Sebes-Körös völgy), más egységek etnikai alapon (pl. Somlyói-medence), vonzáskörzeti alapon (Érmellék), vagy mindkét szempontrendszernek megfelelően (Dél-Bihar) körzetekre bomlanának. Ezek esetében a kistérség csak statisztikai egység lenne, míg a közigazgatási szerepköröket a körzetek vennék át.

A két lépcsős modell lehetőséget nyújtana bizonyos területek státuszának a fenntartására (pl. Érmellék), miközben a valóságban a vonzáskörzeteknek megfelelő közigazgatás működhetne (Érmihályfalva és Székelyhíd központtal), máshol ellenben alkalmas lenne homogén lakosságú területek leválasztására, például a Somlyói –medencéről leválasztható a déli hegységkeret, túlnyomóan román többségű lakossággal, miközben a medence többi részén vegyes lakosság maradna kiegyenlített összetétellel. Hasonlóképpen növelhető a magyarok aránya Dél-Bihari kistérség nyugati felében (Nagyszalonta és Tenke körzeteinek a szétválásával), a Szigetiben (a Sugatagi körzet leválásával), Belényes-vidéken (Magyarcséke leválasztásával), a Berettyóvidéki kistérség esetében a magyarok aránya a Margittai-, a szlovákoké pedig a Papfalviban növekedne. Több esetben a kisérségű szomszédos körzetek csak statisztikai összevonás által válnak összevethetővé a kistérségekkel (pl.- a Tasnádi és Erdődi, vagy a Bükki és a Kővári körzetek).

Nehéz kérdés megválaszolni, hogy lennének-e negatív hatásai is egy ilyen felosztásnak. A kétszintes rendszer a csak statisztikai szinten valósulna meg, közigazgatásilag továbbra is csak egy szint létezne, mely a kistérségeket és az ezeket helyettesítő körzeteket foglalná magába. Statisztikailag azonban talán nehezebben lennének áttekinthetők, a kistérségek és alkotórészeik. Ennek a felosztásnak szintén velejárója lenne, hogy néhány olyan település is

központi szerepkörhöz jutna, amely ez idáig ilyennel nem rendelkezett (Felsőszék, Sülelmed, Havasmező, Papfalva, Magyarzsombor^{clxxvii}), vagy ha igen (Magyarcséke esetében) ennek már csak történelmi emlékei vannak.

A Partium területén 25 kistérség jönne létre (továbbá két csonka kolozsmegyei: **Bánffyhunyadi** és **Dés**), közülük 15 osztatlan maradna (**Nagyvárad mun., Központi, Sebes-Körös, Dél-Kelet, Zilah mun., Nagykarolyi, Szatmárnémeti mun., Szinérváralja, Szatmár környék, Avas, Bányaság, Nagybánya mun., Láposvidék, Izavölgy, Ukrán kist.** – nem számítva a csonka területeket), tíz pedig összesen 20 körzetre bomlana (**Érmellék** – Érmihályfalva, Székelyhíd; **Berettyóvidék** – Margitta, Papfalva; **Dél-Bihar** – Nagyszalonta, Tenke; **Fekete-Körös** – Belényes, Cséke; **Kraszna-Berettyó** – Somlyó, Réz-Meszes; **Tövishát** – Sarmaság, Cseh; **Szamos** – Zsibó, Almás; **Erdőd-Tasnád** – Erdőd, Tasnád; **Kővárvidék** – Bükk, Kővár, **Sziget-Sugatag** – Sziget, Sugatag; **Visóvölgy** – Visó, Borsa) (145. és 146. ábra).

Bihar megyében 12 területi egység jönne létre, közülük négy egységes kistérség, négy másik pedig nyolc körzetre bomolva működne. A nyolc kistérség (Érmellék, Berettyóvidék, Központi, Nagyvárad mun., Sebes-Körös, Fekete-Körös, Dél-Kelet, Dél-Bihar) a megye hagyományos tájbeosztását, a körzetekre lebontott felosztás (Érmihályfalva, Székelyhíd, Margitta, Papfalva, Tenke, Nagyszalonta, Belényes, Cséke) pedig a valamikori járásbeosztásra emlékeztet, azzal a különbséggel, hogy Szalárdot az azóta jobban megerősödött Papfalva helyettesíti.

Szilágy megye esetében hasonló a helyzet, a négy kistérség (Zilah mun., Kraszna-Berettyó, Tövishát, Szamos) részben itt is a hagyományos területiség hordozója, hiszen Kraszna-Berettyó szinte teljesen megegyezik a valamikori Kraszna vármegyével, Tövishát és Zilah pedig Közép-Szolnok magterületének felel meg. A Szamosi-kistérség már hibridterületnek tekinthető hiszen a szilágysági részei mellett jelentős Kolozsi és Szolnok-dobokai szerzeményeket is elfoglal. A megye déli és keleti részén a már említett Bánffyhunyadi és Dési Kolozshoz tartozó kistérségek vennének át néhány községet. A kistérségek körzetekre való lebontása (Somlyó, Réz-Meszes, Cseh, Sarmaság, Zsibó, Almás) itt már csak részben felelnek meg a korabeli járásbeosztásnak, de érvényesül az etnikai jelleg, a vonzáskörzetek és a domborzati típusok szerinti körzetesítés is. A Tövisháti-kistérség például vonzáskörzeti alapon választható ketté, addig a Kraszna-Berettyó körzeteinek domborzati választóvonalá egyben etnikai jellegű határvonal is.

Szatmár megye hat kistérséget hozna létre: Szatmárnémeti mun., Szatmár környék, Szinérváralja^{clxxviii}, Avas, Nagykarolyi, Erdőd-Tasnádi. Csak ez utóbbi bomlana körzetekre (Tasnádi- és Erdődi-). Minden egyes területi egység a múltban önálló járásként létezett, történelmietlennek csak az Erdőd-Tasnád kistérséget tekinthetjük, amely egy valamikori szilágysági és egy szatmári egység összevonásával keletkezne.

Máramaros nyolc kistérségből állna (Nagybánya mun., Bányaság, Kővárvidék, Láposvidék, Visóvölgy, Izavölgy, Sziget-Sugatag, Ukrán kist.). Ezek többnyire történelmi tartalmat is hordozó nevek, máramarosi, szatmári, szolnok-dobokai járások utódainak felelnek meg, a Kővár-vidék a középkori Partiumot alkotó önálló területi egység volt, egyedül az etnikai alapon

létrejövő Ukrán kistérségnek nem találhatunk történelmi gyökereket. Kissé változik a helyzet, ha körzetek szintjén vizsgálódunk. A Szigeti, Sugatagi és Kővári (Nagysomkút) körzetek valamikori járások utódai, a Bükki viszont csak a csehi járás etnikai alapon leválasztott északi része, a Visói és a Borsai pedig vonzáskörzeti alapon lett szétválasztva.

A kétlépcsős felosztás révén a magyarok abszolút többségbe kerülnek négy egységben (Érmihályfalvi, Székelyhídi, Szatmárkörményeki, Csehi), továbbá relatív többségbe a Nagykárolyi kistérségben, míg a Sarmasági körzetben számuk megegyezne a románokéval. További hat területen a magyarok erős kisebbséget alkotnának (25% fölötti aránnyal: Szatmárnémeti, Nagyvárad, Nagyszalontai, Margittai, Somlyói, Tasnádi; továbbá a Bánffyhunyadi), 13 területi egységben kisebb közösséget (6-25%): Erdődi, Zilah mun., Nagybánya mun. Bányaság, Központi, Sebes-Körösi, Tenkei, Belényesi, Szigeti, Szinérváraljai, Avasi, Bükki, Láposi), kilencben szórvány (1-6%: Papfalva, Meszes-Réz, Dél-Kelet, Zsibó, Kővár, Sugatag, Bors, Visó, Havasmező). Az Ukrán (rutén) kistérségben természetesen a névadó etnikum lenne abszolút többségben. A rutének a Szigetiben kisebbséget, a Visóiban és a Szatmárkörményékiben szórványt alkotnak. A németek kisebb közösségei a Nagykárolyi, Erdődi és Visói, szórványaik pedig Szatmárnémeti mun., Szatmárkörményeki, Szinérváraljai és Tasnádi körzetekben élnének. A szlovákok legfontosabb közösségei a Papfalvi és a Réz-Meszes körzetekben, jelentősebb szórványaik pedig a Sebes-Körös völgyi és Margittai területeken találhatók.

Biharban a vegyes etnikai-gazdasági koncepcióban leírtakhoz képest a kistérségek szintje csak egy ponton változna: a Központi két román községe (Miklóirtás, Drágcséke) átkerülne a Fekete-Körös kistérség Magyarcsékei körzetéhez. Emiatt a központi kistérségben enyhén csökkenne (kb. 1%-os elmozdulás) a románok és a romák (80,8, ill. 5,8%) és ugyanilyen mértékben emelkedne a magyarok aránya (12,2%). A kistérség románjainak Partiumon belüli súlya 2,8%-ra, a romáké 5,6%-ra csökkenne. A többi területi változás az egyes kistérségek kettéosztásából származna. Közülük a románok a Csékeiben (92,8% - partiumi súlyuk 2%), a Belényesiben (85% - 3,1%), a Tenkeiben (81,3% - 1,6%) és a Papfalviban (73,5% - 1,1%) lennének a legerősebbek, de többséget alkotnának a Margittai (55,7% - 1,8%) és a Szalontai (54,5% - 1,6%), viszont kisebbségbe kerülnének az Érmihályfalvi (13,6% - 0,3%) és a Székelyhídi (18,7 - 0,6%) körzetekben. A magyarok megoszlása fordított arányú lenne: többséget alkotnak az Érmihályfalvi (80,9% - 5,4%) és a Székelyhídi (75,7% - 7,5%), erős kisebbségeik a Szalontai (39,5% - 3,4%) és a Margittai (36,3% - 3,5%), kisebb közösségeik a Belényesi (12,3% - 1,3%) és a Tenkei (9,5% - 0,5%), szórványuk pedig a Papfalvi körzetben él (5,5% - 0,2%), míg a Csékeiben már nem él statisztikailag is kimutatható magyar közösség. A szlovákok a Papfalvi körzetben erősödnének meg arányuk 19,9%, súlyuk a partiumi szlovákság körében 40%-os lenne. A második legjelentősebb közösségük változatlanul a Sebes-Körös völgyi lenne, de számottevő szórványaik a Margittai (2,4% - 10,3%) és a Szalontai körzetekben is élnének (0,9% - 3,6%).

Szilágy megye jobban átalakulna, csak a csonka kistérségek maradnának érintetlenek. A Zilah környéki kistérség megszűnne, az északi

felén létrejönne a Tövishát kistérség részét képező Sarmasági körzet, déli fele pedig a két új román egység: a Szamos kistérség részét képező Almás, valamint a Kraszna-Berettyó kistérség részeként létrejövő Réz-Meszes körzet között lenne felosztva. A bükki kistérséget kettévágva annak déli felén létrejönne a Tövisháti kistérség magyar többségű körzete: Cseh, míg északi jobbára csak románok által lakott községeiből megalakulna a máramarosi Bükk körzet (a Kővárvidéki kistérség része). Mindhárom vidéki kistérség új körzetekre bomlana, közülük három túlnyomóan román lakosságú (Almás 93% - 1,2%; Zsibó 92,5% - 3,4% és Réz-Meszes 87,7% - 1,5%), a másik háromban viszont nincs meg az abszolút többség (Somlyó 49% - 2,1%; Sarmaság 47,6% - 0,9%; Cseh 45% - 0,9%). A magyarok persze itt is ellentétes irányban változnak: abszolút többségük alakul ki a Csehi körzetben (52,7% - 3,1%), de a Sarmaságiban is a románokkal azonos súly tesznek ki (47,1% - 2,6%), sőt a Somlyóiban sem túl nagy a lemaradás (44,8% - 5,5%). A Zsibói és a Réz-Meszes körzetekben szórványt alkotnak (4,3% - 0,5%, ill. 2,4% - 0,1%), az Almásiban viszont még azt sem.

Szatmár megye esetében semmilyen területi változás nem történt az előző koncepcióhoz viszonyítva, leszámítva a Tasnádi és Erdődi körzetek egy statisztikai kistérségbe történő összevonását. Ennek megfelelően etnikai változások sem történtek. Máramarosban az új Bükki kistérség a Kővárival (amely viszont változatlan marad) együtt létrehozta a Kővárvidéki kistérséget, a Sziget-Sugatagi, valamint a Visóvölgyi pedig két-két körzetre lettek bontva. A többi kistérséget nem érte változás. A megváltozott öt körzet mindegyikében erős romándominancia tapasztalható: Sugatagi (97,5% - 2%), Borsai (97,3 - 2,8%), Visói (90% - 2,2%), Bükk (87,9% - 1,7%) és Szigeti (74% - 3,4%). A magyarok jelentősebb közösségei a Szigeti (17,9% - 2,4%) és a Bükki (8,8% - 0,5%) körzetekben, szórányaik pedig Visói (2,3% - 0,2%), a Borsai (2,1% - 0,2%) és a Sugatagi (2% - 0,1%) is körzeteiben is előfordulnak. A németek a Visóiban alkotnak nagyobb közösséget (5,8% - 9,1%), a rutének pedig a Szigetiben (7% - 10,7%) és a Visóiban (1,6% - 1,3%) (42. táblázat és 147. ábra).

Teljesen etnikai szempontú közigazgatási átalakítás

Ha etnikai szempontok alapján szeretnénk átalakítani a közigazgatást, akkor azt az építőelemeknek tekintett községekkel kell kezdeni. Ha etnikai szempontok alapján átcsoportosítjuk a településeket, és homogénebb községeket hozunk létre, akkor talán az ezekből felépülő kistérségek is egyenműbbé válhatnak. A jelenlegi községbeosztás miatti elmosódott etnikai határ sok helyen (de közel sem mindenhol) élesre váltható. Jellemző példa lehet Berettyócsuhaj község esete, mely jól példázza a vegyesközségek átalakításával létrejövő éles nyelvhatárt (43. táblázat).

A jelenlegi román jogszabályok új községek létrehozásánál megkövetelik, hogy mind az új község, mind a kiválása után hátramaradó régi egység népessége meghaladja az 1500 főt. Megjegyzendő, hogy mindezt az idáig ezt a kitételel meglehetősen rugalmasan alkalmazták (Pl. Ördögkút község esete), és fontos lenne elérni, hogy nemzetiségi község

esetében eltekintsenek ettől a határértéktől. A fenti példa esetén, amennyiben a szabályozást szigorúan vesszük az átalakítás nem oldható meg, ahhoz szükséges más szomszédos egységek bevonása is:

A fenti módon szabályos községek jönnek létre, de nem egyszerűen Berettyócsohaj kettéosztásával. Szentjobb község megkapja Hegyközszentmiklós falut Székelyhídtól, míg Berettyócsohaj Alsótótfalutól és Hagymádfalvától kap három kis települést. Természetesen azt is szemellett kell tartanunk, hogy minden érintett község a kötelező népességi határérték fölött maradjon (44. táblázat).

Számos esetben (pl. a Szilágyságban) a vegyes községek homogén részekre bonthatóak ugyan, de ezek az új községek mozaikosan helyezkednek el, nem alkotnak homogén kistérségeket. Megint más esetekben a vegyes község minden települése egyenként is vegyes, szétválasztásuk nem hoz létre éles nyelvhatárt. A lehetőségek száma szinte végtelen, különböző méretű, összetételű, hagyományú helyi közösségek esetében minden alkalommal egyedi döntést kell hozni. Az átalakítás végbemehet településcserével, szétválással, összevonással, átcsatolással, vagy ezek bármilyen kombinációjával.

Subjektív szempontok alapján megpróbálkoztam egy az etnikai összetételt is figyelembe vevő községmódosítást modellezni a Partium területére vonatkoztatva. Fő szempontokként az etnikai homogenitást, az egyes etnikumok aránybeli koncentrálását, a (bármilyen etnikumú) helyi közösség saját önkormányzathoz való jogát (amennyiben teljesíti a jelenleg érvényben lévő törvényben meghatározott követelményeket), továbbá gazdasági, közlekedési és vonzáskörzeti szempontokat vettem figyelembe. Minden egyes önkormányzatot megvizsgáltam, és minden esetben egyedi döntés alapján soroltam a „stabil” vagy a „megváltoztatandó” kategóriákba. Számos esetben nehéz vitathatatlan elképzeléssel előállni, sok település esetén több életképes variáns is elképzelhető.

A Partiumban összesen 97 új község alakulna, ebből Biharban 30, Máramarosban 28, Szatmárban 22, míg Szilágy jelenlegi területén 17. Emellett számos jelenleg is létező község területe módosulna (lásd. 148. ábra). A községváltozások egyben megyehatár módosulást is jelentenének több helyen, a Szilágy megyei Zsobok Kolozs megyei településsel egészülne ki, hasonlóan Almásköblös, Vásártelke és Lapupatak a Kolozs megyei Argyashoz kerülnének. Mutos (Szilágy megyei) falu Hadadgyörtelek községhez (Szatmár), Sommály és Lecsmér (Szilágy) Bályokhoz (Bihar), Márkaszékihuta (Szilágy) pedig Baromlakoz (Bihar) kerülne.

A módosított község-hálózat természetesen maga után vonja az egyes etnikumok arányszámainak a változásait is (149. és 150. ábra.).

A módosított községek afféle „etnikai építőkövekként” építenék fel a kistérségek és körzetek rendszerét. A módosított községekből megpróbáltam egy koherensebb kettős (kistérség-körzet) rendszert felállítani. Továbbra is kétlépcsős modellben szereplő egységekkel számoltam, de azok a községváltozások során módosított egységekből épülnének fel, és kisebb megyehatár módosítások is történtek.

A Bihar megyei egységek közül kistérség szinten minden egység módosult, körzet szinten pedig egyedül az Érmihályfalvi egység maradt

érintetlen. A Székelyhídi körzet egy ponton változna, a Szentjóbbról leválasztott román lakosságú Berettyócsohaj község a Papfalvi körzethez kerülne. Ezáltal a körzet népessége kevéssel több mint 1000 fővel, a románok aránya másfél százalékkal csökkenne (17%-ra), a magyaroké hasonló arányban emelkedne (77,4%). Mind az Érmihályfalvi-, mind pedig a Székelyhídi-körzet kizárólag magyar többségű önkormányzatokból állna.

A Berettyóvidéki kistérséget alkotó körzetek nagyobb módosuláson esnének át, a Margittai körzet két települést nyerne Szilágy megyéből (Sommály és Lecsmér), de több román és szlovák népességű települést a Papfalvi körzetnek engedné át (pl. az új Baromlak és Bozsaj község stb.). A Margittai körzet népessége így 3000 fővel csökkenne, miközben a románok aránya változatlan marad (55,6%), a magyaroké viszont 3,5%-al nő (40%-ra), főleg a cigány és a szlovák lakosság rovására. A körzet önkormányzati közül kettő (Érszöllős, Micske) egyértelműen magyar többségű, négy kiegyenlített magyar-román (közülük Tótiban, Berettyószéplakon, Bályokon a magyarok, Margittán pedig a románok alkotnak enyhe többséget), további öt viszont erős román dominanciával bír, közülük kettőben – Tasnádbajom, Érábrány – magyar szórvány is előfordul. A Papfalvi körzet nem csak a Margittai körzet részeivel gazdagodna, de átvinné a Székelyhídi körzettől a román lakosságú Berettyócsohaj községet, továbbá szlovák településeket az Élesdi (Szekatura) és Szilágy megyei körzetektől (Magyarpatak, Tufertelep és Márkaszékihuta). Népessége 6000 fővel növekedne, a románok aránya öt százalékkal csökkenne (68,7%), a cigányoké három (4%), szlovákoké pedig két százalékkal nőne (22%). Ez a körzet koncentrálná a partiumi szlovák lakosság 60%-t. A körzet önkormányzatai közül három szlovák többségű (Baromlak, Súlyomkővár, Magyarpatak), további kettőben (Almaszeg, Felsőderma) pedig jelentős kisebbséget alkot ez a közösség. A magyarokat csak néhány szórvány képviseli (Papfalva, Berettyócsohaj, Hagymádfalva, Cséhtelek).

Az Élesdi kistérség a már említett változáson kívül Örvénd és Mezőtelki magyar településeket a Központi kistérségnek engedné át. Népessége több mint 1000 fővel csökkenne, a románok aránya 2%-al emelkedne (84,4%-ra), a magyaroké szinte ugyanennyivel csökkenne (7,4%). Az önkormányzatok közül egy magyar többségű (Feketeerdő), háromban jelentős kisebbséget alkotunk (Élesd, Rév, Kisösi), további háromban pedig szórványt.

A Központi kistérség jelentősen módosulna, míg Nagyvárad érintetlen maradna. A két elnyert magyar falu mellett elvesztené a jelenlegi Harangmező községet teljes terjedelmével, továbbá Bokorvány és Poiana Tășad falvakat (valamennyi román lakossággal), melyek a Csékei körzethez kerülnének. A központi köret népessége 2.500 fővel csökkenne, a románok aránya 4 %-al esne (76,8%), a magyaroké 3%-al emelkedne (15,2%). Magyar többségű önkormányzat Pusztáújlak lenne, jelentős magyar kisebbségek Mezőtelegd, Fugyivásárhely és Körösgyéres, kisebb közösségek Váradszentmárton, Köröskisjenő és a Biharszentandrás önkormányzatokban léteznének.

A Dél-Bihari kistérséggel alkotó két körzet területileg csökkenne. A Szalontai körzet Jánosd községet (Jánosd és Oláhhomorog román falvakkal)

a Tenkeinek adná át, míg onnan megkapná a Szalontához csatolható Árpád települést (magyar lakossággal). A körzet népessége 1000 fővel csökkenne, a románok aránya 3%-al (51,2%-ra) esne, a magyaroké ugyanennyit emelkedne (42,5%). Két önkormányzat magyar többségű lenne (Nagyszalonta, Erdőgyarak), négy másikban szórvánnyal rendelkeznenék. A Tenkei körzet nem csak nyugaton, de keleten is gyarapodna, Méhelő és Alsópatak román falvakat a Magyarcsékeitől, a negyedrészt magyar lakossággal bíró (átalakított) Feketekápolna községet a Belényesitől kapná, aminek átengedné Pusztahodos román falut. A körzet népessége 3000 fővel nőne, a románok aránya 2%-al emelkedne (83,5%), a magyaroké ennyit csökkenne (7,1%). A Tenkén és Feketekápolna községben élne számottevő magyar népesség.

A Csékei körzet az eddig leírt módon változna, népessége 4000 fővel emelkedne, a románokon kívül (94,2%) csak a cigány lakosság lenne számottevő (5,6%). A Belényesi körzet a már említett változásokon kívül Mérág és Tatárfalva román falvakat adná át a Dél-keleti kistérségnek. Népessége 2500 fővel csökkenne, az etnikai arányok nem változnának számottevően (román – 85%, magyar – 12%). Az átalakítás után Köröstárkány magyar többségű, Várasfenes pedig kiegyenlített összetételű lenne. Belényesújlakon és Magyarremetén erős magyar kisebbség, Belényesben pedig egy arányaiban gyengébb közösség maradna.

A Délkeleti kistérség (vagy Vaskohsziklási körzet) minimális területi módosulás után 600 fővel népesebb lenne. A románok aránya közel 98%-os. Magyar szórvány a három városi településen fordul elő.

A szilágysági körzetek népessége összességében 2000 fővel csökkenne. A kistérségek közül Zilah kivételével mindegyik érintett a változásokba, a körzetek szintjén ellenben a Sarmaságit csak belső változások érték. Népessége továbbra is 24540 fő, melyben a román és magyar közösség azonos arányt (47-47%) képvisel. Önkormányzatai közül ötben lenne abszolút magyar többség (Sarmaság, Szilágylompért, Szilágysámson, Szilágyballa, Haraklány), egyben kiegyenlített összetétel (Kusaly), továbbá Szilágykövesden szórvány. A Tövisháti kistérség másik körzete, a Szilágyecsehi már több ponton módosulna. Szilágynádasd és Nagyszeg román falvakat a Zsibói körzetnek adja, Szilágykorond román falut az Erdődi (Szatmár megye), Bábcát pedig a Bükki körzetnek (Máramaros megye) adja. Ez utóbbtól megkapja az újonnan alakuló Szamosardó magyar községet. Népessége így is több mint 1000 fővel csökken. A román etnikum aránya 8%-al csökken (36,9%-ra), míg a magyar ennyivel erősödik (60%-ra). Három kivétellel minden önkormányzata magyar többségű, de egyben ezek közül is (Cigányi) erős magyar kisebbség, egy másikban pedig magyar szórvány (Benedekfalva) található.

A Kraszna-Berettyó kistérség körzetei csak kevés változást szenvednének el. A Szilágysomlyói körzet két falut Biharnak (lásd. Bihar - Margittai körzet), Márkaszék, Kaznacs községeket és Máron települést (valamennyi román népességgel) a Réz-Meszes körzetnek engedi át. A Somlyói körzet népessége így 5.500 fővel csökken, miközben megfordul a román-magyar arány, ez utóbbiak relatív többségbe kerülnek (48% szemben a 44%-al). Önkormányzatai közül nyolcban magyar többség (Kémer, Kárásztelek, Kraszna, Szilágynagyfalva, Szilágybagos,

Szilágyperecsény, Varsolc, Ipp), háromban magyar kisebbség (Magyarkecel, Szilágyosomlyó, Somlyóújlak) él. Szilágybadacsony és Krasznahídvég teljesen román, míg Somlyócsehi román-cigány lakosságú. A Réz-Meszes körzet a Somlyóitól kapott településekkel és a Biharnak átengedett szlovák falvakkal (lásd. Bihar – Papfalvi körzet) még mindig nyertes. Népessége 3500 fővel nő. A románok aránya 4%-al emelkedik (91,6%-ra) főleg a szlovákok rovására (1,7% marad). A magyarok aránya 2,2%. Magyar kisebbség Krasznahorvátton, szórvány pedig Alsóvalkón él. Szlovák szórvány Felsőszék, Gyümölcsényes és Márkaszék községekben létezik.

A Szamos kistérség két körzete minimális változáson menne át. A Zsibói körzet a már említett két települést kapja kettőt viszont (Kendermező, Galponya) az Almási körzetnek adja át. Népessége és összetétele szinte változatlan (92,6% román, 4,3% magyar). Magyar kisebbség Zsibón, szórvány Nyirsiden él. Az Almás-Egregyi körzet népessége 1000 fővel emelkedik, a románok mellett (93%), a cigány népesség aránya számottevő (5,8%). Magyar szórvány Hidalmáson és Magyazsomboron él.

A Szatmár megyei közigazgatás valamennyi egysége módosul. Össznépességük 3000 fővel csökken. A Nagykárolyi kistérség a kettévágott Érkávás község hasonló nevű (románabb) utódát adja át a Tasnádi körzetnek, Esztró aprófalut pedig az Erdődinek. A Károlyi kistérség népessége így 1500 fővel csökken, a románok aránya enyhén esik (36,7%), a magyaroké emelkedik (48,9%), a sváboké pedig nem módosul (11,3%). Két kivétellel minden önkormányzatban magyar-sváb többség van (bár sok közülük vegyes lakosságú, Szaniszló pedig kiegyenlített), sőt Kismajtény és Piskolt önkormányzatok is jelentős magyar kisebbséggel bírnak. Érszakácsiban és Magyarcsaholyban enyhe magyar többség, Szódemeteren kiegyenlített összetétel, Tasnádon és Tasnádszántón erős magyar kisebbség, Érkáváson pedig szórvány élne, csak Oláhcsaholy lenne egyértelműen román lakosságú.

A Tasnádi körzet még az Erdőditől is kap egy magyar népességű aprófalut (Szekerestanya), ezzel együtt népessége több, mint másfélezerrel nő. Enyhén emelkedik a románok aránya (58,1%), a magyaroké hasonló mértékben csökken (37%). Az Erdődi körzet egy falut nyer a Károlyi, egyet a Szilágycsehi (Szilágykorond) körzettől, miközben Erdődhegy, Oláhgyűrűs és Sópuszta falvakat a Szatmárkönyéki, Rákosterebes román falut pedig a Bükki (Máramaros) körzetnek adja át. Népesség 600 fővel csökken, de az etnikai összetétel nem módosul jelentősen (román 60,7%, magyar 22,8%, sváb 8,7%, cigány 7,8%). Az önkormányzatok közül Dobra, Krasznabéltek és Ákos magyar (és sváb) többségűek, s e két anyanyelvileg összeforrott közösség jelentős arányt ér el Királydaróc, Erdőd, Krasznaterebes, Nagyszokond, szórványt Nagymadarász és Alsószopor önkormányzatokban.

Szatmárnémeti lemond a Szatmárkönyéki kistérség javára Szatmárzsadány román faluról. Ez kevéssel 1000 fő fölötti népességmódosulást és egy 1% körüli eltolódást okoz a magyarok javára (55% román, 41 % magyar). A Szatmárkönyéki kistérség megkapná a már említett falvakat az Erdődi körzetből, Tamásváralja magyar falut az Avasi körzetből, akárcsak a kettévágott Avasújváros község hasonló nevű, magyar többségűvé vált utódát. Elveszti ugyanakkor Szamoslippó és Meddes román falvakat és az új Résztelek községet (ezek a Szinérváraljai körzethez

kerülnek). A Szatmárkönyéki kistérség népessége így 5500-al nő, magyar többsége erősödik (53,4%, szemben a 39,8% románnal). 13 önkormányzatban lehetséges magyar többséget kialakítani (bár többségük vegyes lakosságú marad – Vetés, Dara, Pusztadaróc, Lázári, Sárhomok, Mikola, Szatmárpálfalva, Nagykolcs, Avasújváros, Kökényesd, Egri, Sárköz, Túrterebes, továbbá Halmi kiegyenlített összetételű). Szamosdob, Szatmárudivari, Batiz és Amac önkormányzatokban a román többség mellett jelentős magyar kisebbség, Szatmárzsadányon pedig szórvány marad.

A Szinerváraljai kistérség a Bükki körzetnek ad át (Máramaros) egy községet (Alsóberekcszó) román lakossággal, miközben megkapja fent említett településeket a Szatmárkönyéki kistérségből. Népessége 2000 fővel csökken, miközben szinte változatlan marad az etnikai összetétel. A románok aránya 1%-al csökken (83,7%), a magyaroké kissé emelkedik (11,6%). Magyar kisebbség Józsefházán, Szinerváralján, Apán, Aranyosmeggyesen és Patóházán, szórványok Alsóhomoródon és Szelestyehután található. Sváb szórványok Alsóhomoródon, Középhomoródon, Remetemezőn, Szelestyehután, Szamosborhídon, Józsefházán és Szinerváralján élnek.

Az Avasi kistérség Avasújváros községet és Tamásváralja települést veszítette el, többségében magyar lakossággal. A kistérség népessége 5000 fővel csökken, a románok aránya 4%-al emelkedik (95%-al) a magyaroké pedig ugyanennyivel csökken (3,4%-ra). Magyar kisebbség Vámfaluban, szórvány Avasfelsőfaluban, Nagytárnán, Turcon, Bükszádon, Avasújfaluban szlovák szórvány él.

A Máramarosi kistérségek összlakossága mintegy 3000 fővel emelkedik. Általában kevés módosuláson esnének át, változatlan maradna Nagybánya, továbbá a Máramaros-medencei egységek: A Sziget-Sugatagi kistérség két körzete, Izavölgyi kistérség és a Visóvölgyi kistérség két körzete. Ezeket csak belső módosítások érintenék. Nagybányán magyar kisebbség (17%), Borsán és Felsővisón magyar szórvány él, Sugatagon szintén magyar kisebbség található, míg az Izavölgyi a Partium legrománabb egysége. A Szigeti körzetben marad egy magyar többségű önkormányzat (Tiszahosszúmező), továbbá két kisebbségi közösség (Máramarosszigeten és Pálosremete községben). A magyarok a körzet lakosságának a 18%-t teszik ki. Ugyanitt az ukrán lakosság 7%-os aránnyal többséget alkot Pálosremetén, szórványt pedig Máramarosszigeten. Felsővisón német kisebbség és ukrán szórvány is él.

Az Havasmezői (vagy Ukrán) kistérség (mely szintén autonómia esélyes) területén az ukrán (rutén) lakosság 84,3%-os arányt ér el, a 12,9%-os arányúrománosság csak egy önkormányzatban (Alsóróna) alkot többséget, a magyarok pedig Kisebbséget Felsőróna és szórványt Nagybocksó önkormányzatokban.

A megye dél-nyugati felében már történtek területi módosulások is. Kővárvidék kistérség nyugati körzete, a Bükki elveszítené a magyar Szamosardót, de megkapná helyette a román lakosságú Bábca és Alsóberekcszó községeket Szatmártól. Népessége 2500 fővel nőne, a románok közel 6%-os emelkedést (93,7%), a magyarok pedig közel 5% csökkenést „produkálnának” (4%). Magyar kisebbség Sülelmeden, szórvány pedig Égerháton maradna. A Nagysomkúti körzet megkapja Kolcér falut a

Bányasági körzettől, és néhány települést elcserél a Láposi kistérséggel (Kápolnokmonostor, Kovás és Nagysomkút területén). Népessége és összetétele alig változik, a románok 92%-t, a cigányok 5,2%-t, a magyarok pedig 2,6%-t tesznek ki. Magyar kisebbség Kővárremetén, szórvány pedig Nagysomkúton és Kővárhosszúfaluban marad.

A Láposi kistérség még Kováskápolnokot adja át a Bányasági kistérségnek, népessége 700 fővel csökken, összetétele változatlan marad (92% román, 7% magyar). A magyarok Erzsébetbányán és Magyarláposon alkotnak kisebbséget, Tökésen pedig szórványt.

A Bányasági kistérség keveset változik, népessége 1000 fővel emelkedik, miközben a románok és magyarok aránya változatlan (84%, illetve 13,5%). Koltó önkormányzat magyar többségű, Felsőbányán, Láposbányán, Kapnikbányán, Míszmogyoróson magyar kisebbség, Hagymásláposon, Lénárdfalván és Ilobán magyar szórvány él (45. táblázat).

Végkövetkeztetésként megállapítható, hogy a községreform nem változtatná meg forradalmi módon az egyes kistérségek etnikai jellegét, de hozzájárulna bizonyos csoportok egy egységbe való koncentrálásához. Az igazi értéke csak településszinten vizsgálva mutatkozna meg, hiszen radikálisan megnövelhetné a nemzetiségi többségű önkormányzatok számát (még ha azok nem is sorolhatók át nemzetiségi körzethez). Ha nem is jönne létre többség, de nőne a nemzetiségek aránya sok más önkormányzatokban, sok szórványközségben akár politikai tényezővé is válhatnának ezek a csoportok. A pozitív hatásokat nem csak a polgármesterek számában lehetne lemérni, jónéhány községben már az is nagy eredmény lenne, ha egyáltalán megvalósulna a helyi képviselő, a szórványközpontok oktatási és a kis közösségeket felkaroló civil szervezetek hálózata.

A módosított körzetekből összeállított megyék

Megyék átalakítása kistérség átcsoportosítással – első variáns

A Partium autonómia koncepciójának a legproblémásabb pontja az önálló magyar megye kialakításának kérdése. Mint ahogyan a bevezetőben utaltam rá, kialakítását bizonyos körülmények között megvalósíthatónak látom, a létrejövő egység kiterjedés és népesség alapján is megfelel a megyékkel szembeni elvárásoknak. A magyar többség is biztosított, de távolról sem beszélhetnénk döntő többségről. Akárcsak a Partium régió esetében, itt is inkább egyfajta kétnyelvű autonómia képzelhető el, csak e konkrét esetben magyar vezetéssel és dominanciával. A magyar megye kialakításának az ára a nagyvárosi vonzáskörzetek megsértése lenne.

A megyerendszer legegyszerűbben kivitelezhető átalakításának, esetünkben két szempontot kellene mindenképp figyelembe vennie:

- Kistérség átcsoportosítással kialakítandó a magyar megye
- Máramarost visszaállítása a történelmi keretek közé

Ez utóbbi szempont kiküszöbölné az 1968-as megyereform egyik máig megoldatlan hibáját. A történelmi Máramaros határai egybeesnének a

domborzati választóvonalakkal, székhelye, akárcsak a múltban Máramarosziget lenne. Mind területe (4000 km² – több, mint a jelenlegi Szilágy), mind népessége (220000 fő – akárcsak a jelenlegi Kovászna) alapján beillene a jelenlegi román megyerendszerbe. A megye népességének háromnegyede román, 16%-a ukrán, 6% pedig magyar lenne.

A magyar megye kialakítása legegyszerűbben a legmagyarabb mai megye, Szatmár átalakításával képzelhető el. Erről leválasztjuk a két legrománabb kistérséget (Avasi – 95%, Szinérváraljai – 84% román) és kiegészítjük a Bihartól ide csatolható két legmagyarabb egységgel (Érmihályfalvi – 81%, Székelyhídi 77% magyar). Szatmárnémetit nem számolva (mely önálló törvényhatóság lehetne, akárcsak a többi 100.000 főnél népesebb város – Nagyvárad és Nagybánya – mindegyik különálló kétnyelvű egység), a megye népessége 240.000 fő lenne, amiből a magyarok 55%-t, a románok 35%-t, a svábok és a cigányok 4-5%-t tennének ki. Anyanyelv alapján (a magyar nyelvű sváb és cigány lakossággal kiegészülve) a magyar nyelvnek kétharmados dominanciája lenne (152. ábra).

Amennyiben nem valósulhatna meg Szatmárnémeti és a többi nagyváros önálló státusza, úgy a „magyar megye” a várossal kiegészülve már csak egy nagyon törékeny magyar többséggel (50,4%) rendelkezne, a románok aránya 42%-ra nőne, míg a cigányok és svábok 3-4%-os aránnyal rendelkeznének. Anyanyelvi tekintetben így is megmaradna a magyar nyelv dominanciája (57%).

A Szatmár-Érmellék megye egyértelműen megsértené Nagyvárad vonzáskörzetét. Az Érmihályfalvi körzet még átsorolható Szatmárnémeti hinterlandjává, de a Székelyhídi már semmiképpen nem. Ez azt jelentené, hogy az új székhely (valószínűleg Szatmárnémeti) nem lenne képes megyeszékhelyi funkciókat ellátni a teljes megyeterületen. Ez a területi konfliktus véleményem szerint kétféleképpen oldható fel. Az olcsóbb megoldás, ha sikerül elérni a nagyvárosok önálló közigazgatási státuszát, úgy minkét központ megtartana bizonyos funkciókat a korábbi vonzáskörén. Például a Szatmárnémetiben székelő egészségügyi pénztár megtartaná illetékességét a „magyar megye” szatmári részén, akárcsak a Nagyvárad^{cclxxix} a bihari részeken. Ugyanígy megmaradna a megyei kórházak, sürgősségi beavatkozás, katasztrófavédelem stb. illetékessége.

A drágább megoldás a „teljes vertikumú” megye érdekében létrehozandó teljes intézményhálózat. A megyeszékhelyi feladatokat a központibb elhelyezkedésű, de korábban már hasonló funkciókat ellátó Nagykároly venné át. A megye távol eső (és más – külső központ vonzásában élő részein) kihelyezett intézményrészek látnák el ezeket a feladatokat. Így megvalósulhatna párhuzamosan a megyei szintű mellett a kistérségi autonómia is.

A Szatmárról leválasztott két keleti román dominanciájú kistérség a Máramarosból megmaradt nyugati megyerésszel egyesülne és kialakítaná a nagybánya központú Bányaság megyét. Ennek népessége (az önálló törvényhatóságú Nagybánya nélkül) 255000 fő lenne, népességéből a románok 90%-t, a magyarok 7%-t tennének ki (46. táblázat).

Bihar maradéka még mindig a Partium legnagyobb egysége maradna, népessége (szintén Nagyvárad nélkül) 346000 fő lenne, a románok 78%-t, a magyarok 14,7%-t, a szlovákok 2,3%-t tennének ki.

A Bányaság megyével azonos népességű Szilágy a Partium második legmagyarabb egységévé lépne elő. 255000 fős népességének 70% lenne román, 26%-pedig magyar.

Második variáns

Az előző fejezetben körvonalazott variáns kiváltható egy nagyobb területet érintő változáttal. Lényegében nincs szó másról, mint az előző kiegészítéséről a három szilágysági körzettel (153. ábra), melyekben a magyar etnikum többséget alkot, vagy legalábbis a románokkal azonos arányt képvisel. Közülük a Szilágycsehi az a körzet amely egyértelmű (60%-os) magyar többséget mutat, a Szilágysomlyói egység már csak relatív többséget (49%), míg a Sarmasági a románokkal azonos részarányt mutat (47%). Figyelembe véve ezeket az adatokat, illetőleg azt a tényt, hogy a megvalósításhoz szükség lenne a Margittai körzet átcsatolásához is, (mely közvetlen kapcsolatot teremt az Érmellék és a Nyugat-Szilágyság között) melyben már 55%-os román többség van (40%-os magyar arány), megállapíthatjuk, hogy a kiterjesztés egyrészt lehetővé tenné a Partiumi magyarok túlnyomó részének egy egységbe való koncentrálását, másrészt viszont kiegyenlítettebbé tenné a magyar román arányt.

A négy átcsatol körzet együttes lakosságából, a magyarok és a románok száma egyaránt 65000 fő lenne, s így a nagyobb kiterjedésű megye magyar többsége megmaradna, de aránybeli csökkenéssel számíthatunk. A 10 körzetből álló megye népessége így elérné a 380000 főt, ebből a magyarok 200000 főt (52,7%), a románok 150000 főt (39,7%) számlálnának.

Érdemes még két kiterjedésbeli változatot megvizsgálni. Az előbbi konfiguráció Szatmárnémetivel kiegészítve még mindig magyar többséget eredményezne, de ez már csak relatív többség lenne. A 510000 lakosból magyar 254000 (49,8%), román 200000 (43,5%), bár a magyar, mint anyanyelv többsége még mindig biztosított lenne (a 14000 magyar identitású sváb révén, sőt a közel 20000 cigány többsége is magyart használja anyanyelvként). Amennyiben a vizsgálatba Szatmárnémetit és Nagyváradot is bevesszük egy 730000 lakosú egységet kapunk, melyben már a román etnikum kerül többségbe (366000 fő – 50%), a magyarok száma ezzel szemben csak 328000 fő^{ccclxxx}, aránya pedig 44,5%, s ez már nyelvi szempontból is a dominancia elvesztését jelentené.

Az ideális megoldást tehát a három egység (a megye és a két nagyváros) önálló, kétnyelvű és autonóm státusza jelentené, az előbbi magyar, míg az utóbbi kettő román többséggel. A többi partiumi megyében a vegyes lakosságú, vagy nemzetiségi önkormányzatok kétnyelvűsítése és önrendelkezése jelenthet megoldást.

Az autonóm megye kiterjesztése amúgy Bihar és Szilágy megyéket érintené még. Az előbbi esetében a módosulás nem lenne drasztikus, bár az elvesztené a legmagyarabb egységét. Bihar népessége így 307000 főre

csökkenne, a románok aránya 80%-ra emelkedne, a magyarok pedig 11,6%-ra esne. Drasztikusabb módosulást szenvedne el Szilágy, mely ettől kezdve csak 4 egységből állna. Népessége 160000 főre csökkenne, és szörvány megyévé válna (86,6% román, szemben a 10,6% magyarral) (47. táblázat).

A Partium a legújabb regionális koncepciók tükrében

Regionalizálás és a román állam történelmi kialakulásának konfliktusa

Kelet-Közép-Európa európai integrációs folyamata, megkövetelte az Európai Unió által alkalmazott egységes közigazgatási szinteknek az átvételét, kijelölését és alkalmazását Románia területén is. A napjainkban, illetőleg a közelmúltban lezajlott regionalizációs folyamatok, némileg ellentétben voltak azokkal az irányelvekkel, amelyeket kimondva, vagy kimondatlanul a román politika, a román állam létezése óta mindvégig alkalmazott. A jelenleg érvényben lévő román alkotmány is így kezdődik:

”(1) România este stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil.” vagyis, *Románia nemzetállam, szuverén és független, egységes és oszthatatlan.*

A folyamatok hátterének a megismeréséhez legalább dióhéjban szükséges a román állam kialakulásának a körülményeit ismerni. A román állam két önálló politikai egység: Havasalföld és Moldva egyesüléséből keletkezett, amelyekhez később hozzá lett csatolva a tulajdonképpeni Erdély és Magyarország keleti része (ez utóbbi kettőt tágabb értelemben is Erdélynek (Ardeal, Transilvania) nevezi a román szakirodalom. Így lényegében egy hármastagolódású államról beszélünk, a három egység eltérő természetföldrajzi felépítéssel (pl. éghajlat, domborzat stb.), továbbá különböző néprajzi, történelmi, gazdasági, kulturális sajátosságokkal bír. Nem véletlen az sem, hogy sokan a Kárpátok gerincét három nagy európai tájegység határának is tekintik, Erdély hagyományosan Közép-Európa, Moldva Kelet-Európa, Havasalföld pedig Dél-Európa (illetőleg a Balkán) részének tekinthető. A Kárpátok markáns választóvonalat jelent mind a mai napig, például közlekedés-földrajzi (mindössze hat vasúti, és kétszer annyi közúti kapcsolat létezik a két oldal között a 900 km-es szakaszon), de kulturális- történelmi értelemben is, valamint ez a nyugati rítusú egyházaknak (a katolikus csángók kivételével), a gótika elterjedésének keleti határa stb.

A román állam kialakulásának pillanatától kezdve a belpolitika elsősorban célkitűzése a korábban különálló részek integrálása, a korábbi határvonalak elmosása volt. Tehát a regionalizációval ellentétes folyamatok zajlottak le. Ez, mint kihívás a romániai politika számára Erdély megszerzésével erősödött fel, itt már komoly akadályt jelentettek a nagyszámú (a román nyelvet sem igen ismerő) kisebbségek, valamint a tájképileg is jelentkező (a korábbi határokra rátevődő) hegygerincek. A felső vezetés eleddig az időnként felmerülő föderalizációs és regionalizációs

terveket makacsul elvettette. A 20. század végén a nyugat felé nyitó Románia új kihívással találta magát szemben. Az európai uniós csatlakozással egy időben, szükségessé vált az Európai Unió területi-hierarchikus rendszerének az átvétele és alkalmazása itt is. Ez a régiók kialakítását jelentette, ami ellentétes volt minden eddigi törekvéssel. Felmerült a kérdés, hogy hogyan lehet ezt végrehajtani, anélkül, hogy ellentmondásba kerülnének a korábbi, de a jelenleg is „hatályosnak” tűnő föderalizáció és regionalizáció iszonnal. A belső politika és a külső kényszer ellentétes irányban hatottak.

A NUTS egyes szintet Romániában eredetileg nem jelöltek ki. Így ez a legnagyobb olyan uniós ország, amelyben nem létezik ilyen szint. A mellőzés oka az, hogy a legkézenfekvőbb kijelölés a hagyományos, történelmi felosztást követhette volna és egy hármas (Havasalföld, Moldva és Erdély), vagy négyes (az előbbieket és a Partium-Bánság) felosztást eredményezne (154. ábra).

Ezek azok a variánsok, amelyeknek a kialakítását a mindenképpen kerülendőnek tartják, még akkor is, ha ezek funkcionális régiókat eredményeznének. Ezeknek a régióknak önálló történelmük van és magukban hordozzák a regionális öntudatot, és ez nem csak Erdélyre igaz, hanem a teljesen román egységekre is.

A regionalizációs folyamat középpontjában a kettes szintű egységek kialakítása állt. Lényegében 1997-ben kezdődött meg az egységek kialakítása, majd 1998-ban lett elfogadva a máig is érvényben lévő „ideiglenes” változat. Hivatalosan a jelenlegi régiók rendszere nincs véglegesnek tekintve. Más államokhoz hasonlóan Romániában is a meglévő közigazgatási egységek egyszerű csoportosításával alakították ki a kettes szint egységeit. Több variánst is megvizsgáltak. Tény, hogy egy esetleges történelmileg megalapozott NUTS 2-es rendszer távolról sem lett volna korszerű és minden igényt kielégítő, de ennek a kijelölése gyakorlatilag fel sem merült. A teljesség kedvéért ennek a hiányosságait is felvázolom. Előre bocsájtható, hogy a közülük szinte mindegyik napjainkban is funkcionálisnak tekinthető, és kis átalakítással akár „bevethetővé válhatna. A legnagyobb problémát az aránytalanságuk jelentené, mivel a legnagyobb az Erdélyi kilenc megyét, míg a legkisebb Bukovinai csak egy megyét foglalna magába (156. ábra).

Az Erdélyi, a Munténiai és a Moldvai túlságosan népes, a Bukovinai ellenben túl kisméretű lenne. A Partiumi régióhoz sorolt Arad megye térszerkezeti kapcsolatainak a megváltozása miatt már inkább a Bánsághoz kívánkozna.

Általában megállapítható, hogy a romániai NUTS 2-es szintek az európai uniós által javasolt méret felső határánál lettek megállapítva, sőt közülük kettő (Észak-Kelet, Dél) a mérete alapján egyes szintű besorolást is kaphatna. Igaz, hogy a régiók „ideiglenes” lehatárolása még az bizottság 2003-as méretbeli kritériumainak (Csutak I., 2007) az érvénybe lépése előtt történt, de sem azok átalakítása sem pedig a rendszer véglegesítése az uniós külön kérésére sem történt meg. Az egyes egységeket 4-7 megye csoportosításával hozták létre (a Bukarest-Ilfovi kivételével). A viszonylag nagy egységméret lehetővé tette a kettes szinten is az egyes történelmi régiók összemérését.

A politikai szempontok felmerülését jól szemlélteti az egyik első változat is, amely létrehozta volna a hétmegyés Kárpát-kanyar régiót, mely magába foglalta volna az erdélyi Brassó és Kovászna, a moldvai Vránca megyét, továbbá a havasalföldi Bodza, Prahova, Dimbovica és Argyas megyéket. A szomszédos megyék között emelkedik a Fogarasi-havasok, a Bucsecs, de az alacsonyabbnak számító Háromszéki-havasok magassága is meghaladja az 1700 m-t. Ennek a létrehozása egyértelműen a két székely többségű megye szétválasztását célozta meg. A nyolcból négy régióban markáns választóvonalak emelkedtek az egységen belül, ugyancsak négy egység több történelmi területre terjed ki. Összesen öt régióval méretbeli problémák is jelentkeztek négy túl nagy, egy pedig (a Kovásznától és Brassótól megfosztott Központi) aránytalanul kicsi lett volna (157. ábra).

Végül a Kárpát-kanyari egység kiiktatásával (illetőleg délre tolásával) egy sokkal életképebb, de távolról sem tökéletes konfiguráció valósult meg (158. ábra). Továbbra is nyolcas felosztás maradt érvényben, a bukaresti kivételével égtájokról nevezték el őket. Két régió népessége meghaladja a hárommilliós felső küszöbértéket (Észak-Kelet 3.700.000; Dél 3.400.000), három történelmietlen (Észak-nyugat, Nyugat és Dél-kelet), ráadásul ugyanezeket markáns választóvonalak is tagolják. Érdekes, hogy ezek mindegyike etnikai kisebbségekkel is bír, míg a legrománabb egység a dél-nyugati akár az Olténia nevet is kaphatná, hiszen szinte tökéletesen megfelel a történelmi tájegységnek. Történelmi keretekbe beilleszthető még az Észak-keleti, Déli és a Központi egység is, de ezek távolról sem töltik ki a történelmi egységet a maga teljességében.

A kettes szintek kijelölését követően ezek összevonásával készült egy terv az egyes szint kialakításáról is (155. ábra). Ezek a munténiai kivételével (Dél és Bukarest) teljesen hibrid területek lettek volna. A nyugati például magába foglalta volna Olténiát, a Bánságot, egy erdélyi és egy „volt-partiumi” megyét, az északi a maradék erdélyi és partiumi megyéket, a keleti pedig Moldvai, Bukovinai, munténiai és dobрудzsai területeket. A terv nem valósult meg, tulajdonképpen a Temesvár központú nyugati régió nyomása miatt (ez a legfejlettebb régió, erős regionális öntudattal). Az egyes szint napjainkban sincs bevezetve.

A 2007-es Európai Unió választás kampányelemeként vetette fel az RmDSZ a régiók átalakításának a kérdését, ezzel mintegy alternatívát nyújtva a saját ellenzéke által hangoztatott székelyföldi autonómiatervre. Az általuk felvázolt terv szerint 15 régió jönne létre, átlagosan kettő-négy megye alkotna egy-egy egységet (159. ábra). Magát a tervezetet részletesen megvizsgálva a következő következtetések vonhatók le:

- pozitívumként említhető a régiók kisebb tervezett üzemmérete, elvileg így koherensebb egységek alakíthatók ki, melyek jobban illeszkednek a történelmi régiókba is

- a koncepció középpontjában a Székelyföldi-régió áll, mely a székelyek által lakott három megyét foglalná magába, a többi régió kevésbé kidolgozott és átgondolt

- az alkalmazott módszerek elvileg kifejezetten objektívek, de az RmDSZ statisztikai modelljében alkalmazott „körülmeny” (földrajzi, történelmi, gazdasági, kulturális, történelmi vagy környezeti körülmenyek)

pontszáma kifejezettem szubjektív pontozásból adódik. Ugyanakkor megkérdőjelezhető a statisztikai módszerek alkalmazásának helyessége ilyen lehatárolásoknál, mivel nem minden szomszédos megye vonható össze funkcionális régióvá, még ha statisztikailag ezt az eredményt kapjuk is.

- az Rmdsz által felvázolt konfiguráció nem old meg minden korábbi problémát, továbbra is fennáll a történelmietlenség problémája a Kolozsvári- és a Keleti-régió esetében,

- aránytalanul nagyok a Partiumi-, Moldvai- és Arges-Prahova egységek, illetőleg nagyon kicsi a Gorj-Valcea és a Hunyad-Fehér egység, miközben a tanulmány az újraosztás egyik okaként pont a jelenleg létező nagy aránybeli különbségeket említi (az Észak-keleti régió mérete szinte kétszeresen múlja felül a Nyugati). Az újraosztás eredményeként a különbség tovább növekedne, a Gorj-Valcea-i régió 800.000 lakosával szemben a Moldvai-régió 2.658.000 lakosa állna, tehát az eltérés háromszorosára nőne.

- markáns választóvonalak maradnak a Gorj-Valcea-i, a Kolozsvári és részben a Székelyföldi-régióban is.

- bizonyos megyék térszerkezeti kapcsolataik révén más irányba integrálódnak, és semmiképpen nem abba a régióba, amelybe őket besorolták (pl. Arad)

- a Gorj-Valcea-i régió létjogosultsága alapjaiban megkérdőjelezhető, esetében a problémák halmozottan jelentkeznek.

A hibák teljesen nem küszöbölhetők ki, de kompromisszumok alkalmazásával az Rmdsz-es javaslatot véleményem szerint szalonképessé lehet tenni. Ennek alapvető követelménye, hogy a változtatások, ne csak a Székelyföldi-régió esetében legyenek pozitívak.

A Partiumi-régió magába kellene foglalnia Máramarost, de átadná a Bánsági-régió Aradot (160. ábra). A maradék Kolozs továbbá Fehér-Hunyad és Brassó-Szeben változatlan formában maradhatnának, azzal a megjegyzéssel, hogy ez viszonylag kis egységméretet feltételez az ország középső részén (a romániai négy kétmegyes régióból eszerint három itt egymás szomszédságában helyezkedik el). Ennek feloldására létrehozható a Hunyad-Fehér és a Brassó-Szebeni összevonásával a Dél-Erdélyi régió is. A moldvai megyék átszervezésével két, történelmi és minden egyéb feltételnek megfelelő, nagyméretű egység jönne létre. Havasalföld területén lenne egy a megyehatárokhoz igazított Olténia, melyből Valcea-megye, Arad esetéhez hasonló okokból Argeshez csatolódna. A tulajdonképpeni Munténia négy régióra bomlana: középen Bukarest, délen Alduna, észak-nyugaton Arges észak-keleten pedig Kelet-Munténia jönne létre.

Az Rmdsz-megoldás és annak partiumi vetületei

Az Észak-nyugati régió esetében az RMDSZ, annak a kettévágását javasolja. A nyugati feléhez tartozna Bihar, Szilágy, Szatmár továbbá a Bánságitól átkerülő Arad megye, a keleti feléhez pedig Kolozs, Máramaros és Beszterce-Naszód kerülne. Ha csak kettéosztást tekintjük, akkor az pozitívumként is értelmezhető a magyarság szempontjából, hiszen a nyugati

felébe kerülnek azok a megyék melyekben a magyar népesség aránya magasabb (Szatmár 35%, Bihar – 25,9%, Szilágy – 23%), míg az alacsonyabb magyar részarányú megyék keletre csoportosíthatók (Kolozs – 17,4, Máramaros – 9,1%, Beszterce – 5,9%). Aradnak a Partiumhoz való csatolása számos (gazdasági, közlekedés-földrajzi, néprajzi stb.) szempontból hibás lépésnek tűnik, magyar szemmel tekintve is (10,7%) alacsony részarány jellemzi. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy Máramaros Kolozssal, bár közvetlenül határos, közöttük közvetlen közlekedési kapcsolat nincs, minden közúti és az egyetlen vasúti reláció (Nagybánya-Kolozsvár) Szilágy megyét érintve valósul meg. Beszterce-Naszód és Máramaros között a Radnai havasok emelkedik, s ezen a határszakaszon is csak egyetlen közúti és vasútvonal halad át (161. ábra).

Véleményem szerint sokkal koherensebb megoldást jelentene Máramaros meghagyása a Partiumi-, valamint Arad megtartása a Bánsági régión belül. Ha megvizsgáljuk az érintett megyék domborzati felépítését, közlekedési hálózatát, akkor az is nyilvánvalóvá válik, hogy Bihar, Szamár, Szilágy és Máramaros nyugati (a Pannon-medence) irányban, Kolozs és Beszterce-Naszód keleti és déli (Erdélyi-medence) irányába építette ki a térszerkezeti kapcsolatait (162. ábra), az illető megyék gazdasági érdekeit is egy ilyen jellegű felosztás szolgálná. A magyar nemzetiség szempontjából Aradnak Máramarossal történő helyettesítése semleges lépésnek tekinthető, a két megye magyarsága létszám és részarány tekintetében azonos súlyt képvisel.

Lehetséges jövőbeli változások

2008-ban a román elnök megbízást adott, egy új, többszintes közigazgatási rendszer kidolgozására. A bizottságot Bukarest volt prefektusa Dr. Ion Iordan, a téma szakértője vezeti. A következő koncepciót dolgozták ki:

- A jelenlegi fejlesztési régiók helyét a történelmieknek kell átvenni, (csak azok hordoznak valós identitást); A területi aránytalanságok másodrendűek.
- Meg kell tartani a jelenlegi megyefelosztás jól működő egységeit.
- Ahol szükséges a régi megyerendszer egységei is visszaállíthatóak.
- Új városok szükségesek.
- Nem változna meg a községrendszer, sem a municípiumok köre, de újra megalakulnának az 1990-ben megszüntetett szuburbán jellegű községek.

Eszerint nyolc történelmi-földrajzi régió jönne létre (163. ábra): Erdély, Körösvidék-Máramaros, Bánság, Olténia, Munténia, Dobrudzsa, Moldva és Bukovina. Az általam felvázolt „történelmi” jellegű NUTS2-es variánstól ez csak egy ponton, Hunyadnak a Bánsági-régióhoz való csatolásával tér el. Ennek a felosztásnak a bevezetése politikai értelemben forradalminak tekinthető, de előrelátható módon a Székelyföldi-régió tervét nem ignorálták. Új megyék közül csak három jön létre Erdélyben: Küküllő megye (Meggyes székhellyel), továbbá Krassó-Szörény kettévágásával^{ccclxxxi}

Krassó (sz.: Resicabánya) és Szörény (sz.: Karánsebes). A Partium területe érintetlen marad. Hargitát Csíkra keresztelnék át. Az új megyék miatt több másikkal is változik a kiterjedése: Csík, Maros, Fehér, Székely és Temes az erdélyi és bánági megyék közül. A Kárpátokon túl, radikálisabb módon, még további hat új megye jönne létre, 14 módosulna, egy megszűnne és kettőnek megváltozna a neve, továbbá módosulna a Bukarest körüli egység. Azt lehet mondani, hogy a terv a jelenlegi és a két világháború közötti felosztást kombinálná.

Románia területét, tehát nyolc régió, 48 megye (szemben a jelenlegi 41-el), 369 város (jelenleg 320), ebből 103 municípium, továbbá 2994 község (112-szuburbán jellegű) és 14996 település alkotná.

A Partium területét kevés változás érintené, a legfontosabb az önálló régióvá való alakulás lenne, Körösvidék-Máramaros néven. Ez magába foglalná az általam is szorgalmazott megyéket (Bihar, Szilágy, Szatmár és Máramaros), továbbá az Rmdsz-féle tervben, szereplő Aradot is. A megyék, nem változnának, városi rangot pedig a Bihardiószeg, Máramarosból pedig Majszin, Havasmező és Felsőrákócra kapna. Ez kedvezőtlen városmegosztást eredményezne, mivel így Máramarosban már 16 városi település létezne, szemben a Szilágysági négygyel.

Summary: Administrative Geography in the Partium

In my dissertation I take into consideration the present-day administrative boundaries of the four north-western Romanian counties (Bihar, Máramaros, Szatmár and Szilágy). The most important problem is: what do we call "Partium"?

We must distinguish two interpretations of the notion "Partium". This notion sounds different for the historians and for nowadays regional geographical researchers.

The historical Partium (or Részek - Parts) was made up of some smaller East Hungarian counties, which were legally parts of Hungary, but they belonged to Transylvania from an administrative point of view. It wasn't a separated administrative unit, but it was a complex entirety of insulated counties, which had only the legal status in common.

The name "Partium" comes from the word "parts", because the Princes of Transylvania had this title: "Regni Transylvaniae et Partium Hungariae".

Its territory changed permanently because of the Turkish expansion and the Transylvanian (Independent Hungarian state) – Habsburg discord. The Turkish conquests separated Bánáság, Arad county and a part of Bihar from it, but Prince Bethlen annexed Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Bereg, Zemplén, Abaúj and Borsod counties to it, too. Its largest extension was 70.000 square kilometres.

Nowadays the territory mentioned by the name of "Partium" in Hungarian means the north-western counties of Romania. These counties, together with Transylvania and Bánáság, were given from Hungary to Romania when signing the Peace of Trianon, in 1920. The popular name of the territory is rather romantic, than correct. The name "Partium" is only the legal due of Szilágyság (a part of Szilágy and Szatmár counties), this territory really formed a transition between Hungary proper and Transylvania during the whole Hungarian history. In fact the Latin name of

Transylvania “Transsylvania” (looking from Pannonian Basin) means a territory “beyond the Szilágyság (Lat. Sylvania – En. Forest).

It wasn't followed any reasonable principle when drawing Hungary's border lines after the Peace of Trianon. A part of the separated territories did not even have a Hungarian name, the names Kárpátalja, Vajdaság, Burgenland (the Castle Region) came into being at this time. In the same way the north-western part of “New Romania” didn't have a Hungarian name, because this territory separates evidently from both Transylvania and Bánság. Because of this happened the evocation of the name “Partium”, but this doesn't mean historical roots and continuity, this name was used under duress.

In the 20th century censuses were taken in 1900, 1910, 1930, 1941, 1956, 1966, 1977, 1992, and these are closed by the data of the year 2002. We must examine what territories the villages, communities, districts (járás, rajon), counties or regions covered during each census, and as a sum of these in that given time what we mean under the name of Partium. In the time of each census a radical change can be experienced in the administrative division in comparison with the former state. So the total (for instance county) data cannot be compared with each other in the time of the certain censuses, or rather the comparison can be realized only after a thorough administrative geographical analysis.

In the 20th century the future of the territorial-administrative units was determined by two world wars, three modifications of the state borders, the change of the multiple political system, so it is not accidental that they were characterized by an even greater variability than in the past. This variability is not specific only for the Partium, it is also peculiar to other territories of Hungary and Romania, but what makes this more emphasized here is due to the borderland. The Partium was part of Hungary in two periods too, and in other two periods it became a Romanian national territory, besides every change means the division of united territories as well. The historical, ideological and geopolitical causes created constant changes, and as a direct consequence of these there have been radical administrative changes six times (1920, 1925, 1940, 1945, 1950, 1968), and these were affected by smaller, but important modifications (in 1929, 1936, 1938, 1952, 1956, 1960, 1980, 1990, 2000).

1900-1920

The administrative system existing at the beginning of the 20th century came into being during the administrative reform in 1876. We can talk about a division existing for 44 years between 1876 and 1920, within this period the extension of the counties didn't change, there were only few modifications in their inner structure (towns with an organized council, districts, small and big communities). According to the Hungarian administration of that time there existed the following levels:

- Greater district (Kerület)
- Municipality (Törvényhatósági város)
- County (Vármegye)
- Town with organized council (Rendezett tanácsú város)
- District (Járás)
- Big community (Nagyközség)
- Small community (Kisközség)
- Homestead, farm, settlement, colony, mine, public baths etc.

The territories of the Partium on the basis of the Hungarian district division of the time – 1910. After Révai Nagy Lexikona.

The highest level, the greater district has only a statistical importance. The municipalities were independent local authorities, they did not belong to the surrounding counties, actually they inherited the laws of the free royal cities. On the present-day territory of the Partium there existed two municipalities until 1920: Nagyvárad and Szatmárnémeti. Bihar, Szatmár, Szilágy and Máramaros are considered to be counties of the Partium most of all, because a larger part of their territory belongs to some counties of the Partium nowadays too^{ccclxxxii}, their county town is in the Partium these days, too. To a lesser degree Ugocsa, Szolnok-Doboka, Kolozs and Arad contributed to the present-day extension of the Partium, too. During this period the number of the towns with an organized council was rather low.

There were three settlements of this kind in Szatmár county (Nagykároly, Nagybánya and Felsőbánya), there were two in Szilágy (Zilah and Szilágysomlyó), and one in Máramaros (Máramarossziget). The number of the districts in the analysed counties is 72 in all, if we count only the four counties, the number is 43. The number of the communities in the analysed counties is 2.036 in all, if we count only the districts of the Partium, the number is 1.307.

1920-1925

In 1920, after the lost World War the victorious Great Powers made Hungary sign the peace-treaty of Trianon. It is a well-known fact that at this time Hungary lost the two-thirds of its territory and population. This historical moment, though under duress, brings about the evocation of the notion „Partium”.

The radical changes in the administrative system were caused by the border. The non-border regions did not undergo any change, the Romanian administration took them over in an unchanged form. The reason for this was, above all, the lack of time, the Romanian authorities wanted to integrate the new territories within the shortest time possible. This means that only those counties (and districts) changed considerably, which were directly crossed by the Trianon border (Bihar, Szatmár, Máramaros, Ugocsa, Arad). Another important evidence of the great haste was the almost complete taking over of the Hungarian administrative names with a Romanian phonetic transcription. All the former levels of the administration remained the same, of course using the Romanian denominations for them:

- Counties (comitate)
- Municipality (municipii)
- Districts (plăși)
- Towns (orașe)
- Communities (comune)

The number of the traditionally local authorities of the Partium remained four, one of them (Szilágy) was not affected by the new border, but three of them were cut through (Bihar, Máramaros, Szatmár), and these were completed with the parts of Ugocsa given to Romania.

After the signing of the peace-treaty the territory of the Partium decreased with one third (from 31.706 km² to 20.166 km²), the western part (territories of Bihar and Szatmár) remained in Hungary (2.801, resp. 1.760 - 4.561 km² in all), and the northern part (territories of Máramaros and Ugocsa^{ccclxxxiii}) was given to Czechoslovakia with a territory of 6.979 km² in all. Previously there were 43 districts in the four counties of the Partium, to which we can add the seven affected districts of the neighbouring counties (50 districts in all). 28 of them were completely given to

Romania. Five districts totally remained in Hungary and four were completely given to Czechoslovakia. 13 districts were divided.

Before the Peace of Trianon there were 1.454 communities in the four counties of the Partium and in the other affected districts^{cclxxxiv}. 145 out of them remained in Hungary, 130 were given to Czechoslovakia, consequently 1.176 communities were given to Romania.

1925-1940

The new administrative law, which determined Romania's new county division, was passed on the 14th of June, 1925¹. The majority of the Transylvanian counties was kept^{ccclxxxv}, the four counties of the Partium still remained, but their extension and district-division changed a lot. The following territorial levels came into existence:

- Province (Ținut)
- County (Județ)
- Municipality (Municipiu)
- District (Plasă)
- Town (Oraș)
- Community, village (Comună, sat).

Out of the counties of the Partium only the territory of Máramaros did not undergo any change.

After the administrative reform in 1925 there were two municipalities again in the territory of the Partium, beside Nagyvárad, Szatmárnémeti also got back this status.

The number of towns was eight^{ccclxxxvi}, beside the earlier ones two communities of Bihar, Nagyszalonta and Belényes also got this status. After the administrative reform there were 31 districts in the counties of the Partium. In 1936, at the refoundation of the Sugatag district, their number grew to 32. The average community-number of the districts was 31,5.

In comparison with the former division (1920-25) with a community-number of 1.179, one can experience a smaller decrease, 1.164 communities belonged to the districts of the Partium after 1925. 15 new communities came into existence, 19 communities assimilated, they were all assimilated into the neighbouring settlements.

1940-1945

In August, 1940 „The Second Decision of Vienna” was born, during which the smaller northern part of Transylvania (42,7% of the territory, and 43,2% of the population) was given back to Hungary (43.492 km²). This reannexed the bigger part of the territory of the Partium, only the southern part of Bihar county was left to Romania. Szatmár, Szilágy, Ugocsa, Máramaros, Szolnok-Doboka with their whole extent were given back to Hungary.

In the Partium administration several modifications started with the ceasing of the old border and the designation of the new frontier. After the ceasing of the old border the two Bihar and Szatmár counties united, Máramaros widened (though not considerably), Ugocsa county came into existence again. The previously dismembered districts (e.g. the districts of Nagykaroly, Érmihályfalva, Szatmárnémeti, Sziget etc.) were united.

---

¹ Vofkori

The previously cut up settlements were also united in many cases (e.g. Nagybocksó or Técső). Bihar was cut into two by the new state border. With the disannexation of Belényes, the number of the towns decreased to eight, three were situated in Szatmár (Nagykároly, Nagybánya, Felsőbánya), two in Szilágy (Szilágysomlyó, Zilah), one in Máramaros (Máramarossziget), one in Bihar (Nagyszalonta), one in Kolozs (Bánffyhungad) county. In the counties of the Partium there were 35 districts in all during this period (12 in Bihar, 11 in Szatmár, 7 in Szilágy and 5 in Máramaros), these were completed with five affected districts in other counties (2 in Kolozs, 2 in Szolnok-Doboka, 1 in Ugocsa) and five units which remained in Romania. There were 45 districts in the Partium in all.

The number of the communities belonging to the Partium has considerably increased because of the border change, their number was 1.299. After the second World War the territory of North-Transylvania was given to Romania, and the administration before 1940 was restored.

1950-1968

The period between 1950 and 1968 can be called the era of the provinces in Romania. In September, 1950 the Romanian Communist-Stalinist leadership introduced an administration typical of Soviet Union. The county-system was eliminated and, instead of it, two or three times bigger units than the former ones were introduced. The object was to cover the country with provinces which are two, or three times bigger than a county, with a territory of at least 10.000 km² and an average population of 1.000.000 people. The large territory required the keeping of the intermediate level, they were called „rajon”. Theoretically they should have had a territory of 1.000 km² and a population of 100.000 people. The rajons became the most important local organs of the state authority. Most often cities with a population of 50.000-120.000 people were chosen to be provincial centres, and then they were developed at a rapid pace. The object was that each should have a population of more than 100.000 people as soon as possible. The former county towns which have lost their status started to stagnate. The system of the small and medium-sized towns developed very slowly and the decline of the rural areas began at this time.

The division coming into operation in 1950 becomes invalid after two years, and the new division of the country came into force in September, 1952. This division has also been valid for only four years, it was changed again in 1956, and in 1960 for the fourth time, too. This last division lasted for the longest time, until the refoundation of the county system in 1968.

The provinces didn't reduce the existent regional differences. This system did not support the development of low-level and intermediate centres, it concentrated only on the production of raw materials and the regional centres. It created about 15 increasing poles all over the country, but it weakened the lower part of the „pyramid”.

During this period the administration had the following levels:

- province (regiune)
- provincial town (oraş regional)
- rajon (raion)
- rajon town (oraş raional)
- urban communities (comune urbane)
- communities (comune)
- villages (sate)

The territorial reform in 1956 brought an important change: it eliminated two provinces (Arad and Bârlad), which did not fit into the original conception. Arad was divided between the provinces of Temesvár (the town of Arad was also given to

this province) and Nagyvárad. So the number of the provinces decreased to 16 on a country-wide level, their average size grew to 14.800 km². The Partium was divided among three provinces; the provinces of Nagyvárad, Nagybánya and Kolozsvár.

The provincial administration was changed in 1960, this last division can be considered to be most lasting, it lasted for eight years. The borders of the provinces were corrected, the north-western corner of Aranyos-basin was taken from Nagyvárad and the province of Kolozsvár also changed (the rajon of Marosludas was annexed to the Maros-Hungarian Autonomous Province), but there was no change which affected the Partium. The expansion of the province of Nagybánya didn't change. But the names of the provinces changed, they adopted the denominations of the larger areas instead of the names of central towns, for example Nagyvárad province was named Crisana (Körösvidék) and the province of Nagybánya Maramures (Máramaros). The name „Körösvidék” is absolutely acceptable, because the occupied territory is more than Bihar and its territory is crossed by the four main branches of the river Körös (Sebes-, Fekete-, Fehér-, Berettyó). In the case of Máramaros province the real historical unit occupied only one third of this territory.

1968-2006

From 1967 (the 9th party congress) the Romanian government started to work on the plans of the radical transformation of the administrative system. They did not want to restore the counties before the provincial period, because they were considered to be out of date.

The new system would have been built up of three elements: community and town which build up the county. The new counties were planned to be larger than the former ones. The foundation of 35 counties, with an average territory of 6-7.000 km² and a population of 500.000 people, was included in the first plans. According to the first plans the Partium would have been divided among the counties of Körös, Szatmár, Máramaros and Kolozs. The former conceptions were improved in 1968 and they decided the foundation of four new counties (among them the foundation of Szilágy county) beside the former ones. The name of Körös county was changed to Bihar. After the foundation of the 39 counties the average territory of the county was 6.074 km² and its population was 457.000 people.

The law which sanctioned the change was passed on the 16th of February, 1968. In the case of the four counties of the Partium, the centre of two counties did not change (Nagyvárad in Bihar, Zilah in Szilágy). The centre of Szatmár county became Szatmárnémeti which was neglected up to that time (the former county towns were Nagykároly and Nagybánya), and the suddenly grown Nagybánya (instead of the former Máramarossziget) became the centre of Máramaros. So the administration of the country was divided into the following levels:

- County (judet)
- Municipality (municipiu)
- Town (oras)
- Suburban community (comuna suburbană)
- Community (comună)
- Village (sat)

In 1998 the North-western NUTS2 developmental region was founded which included Kolozs and Beszterce-Naszód counties beside the four counties of the Partium. The centre of the region became Kolozsvár.

Irodalomjegyzék

- A Magyar Köztársaság államigazgatási térképe*, Kartográfiai Vállalat, Budapest 1985
A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása, Budapest 1920
A Pallas Nagy Lexikona, Elektronikus kiadás, Arcanum Kiadó 1998
A Révai Nagy Lexikona, Multimédiás Enciklopédia 2005
A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914, Talma Kiadó, Pécs 2003
Anuarul statistic al R.P.R. 1959, Directia centrala de statistica, Bucuresti, 1959
Anuarul Statistic al Romaniei 2004, Comisia nationala pentru statistica, Bucuresti
ÁTI kisatlasz. M. Kir. Állami Térképészeti Intézet, Budapest 1934
Bálint Csanád: *Kelet, a korai avarok és Bizánc kapcsolatai*, Balassi Kiadó 1995
Barta Gábor, Bóna István, Köpeczi Béla, Makkai László: *Erdély rövid története*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1993
Barta Gábor: *A történelmi Erdély és határai* IN: Erdély és a Részek térképe és helynévtára. Szerk: Herner János, Szeged, 1987
Barthos–Kurucz: *Történelmi atlasz I.*
Békés megye térképe 1:150000. Cartographia kiadó, Budapest 1979
Bélay Vilmos: *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei*, Budapest, Sylvester Nyomda R-T., 1943.
Bóna István: *Hunok, gepidák, langobardok*, Balassi kiadó, Szeged, 1993
Borovszki Samu szerk. *Magyarország vármegyéi és városai*, Elektronikus kiadás, Arcanum Kiadó 2002
Borsod-Abaúj-Zemplén megye térképe 1:150000. Cartographia kiadó, Budapest 1979
Bulgaru, M.: *Principali indicatori care caracterizeaza judetele Romaniei*. IN: Natura, Seria Geografie, Bucuresti, 1968, nr. 3
Bulla Béla, Mendöl Tibor: *A Kárpát-medence földrajza*, Budapest 1947
Cholnoky Jenő: *Magyarország földrajza* (Kogutowicz Károly térk.) Budapest, 1939
Csizmadia Andor: *A közigazgatás története Magyarországon*. IN: Állam- és jogtudományi enciklopédia. Akadémiai k. Budapest, 1980.
Csutak István: *Új? Régi? Jó? Új régiókat Romániának*. RMDSZ kampányanyag, Marosvásárhely 2007 Október 13
Csüllög Gábor: *A Tiszántúl a Kárpát-medence 10-17. századi regionális tagozódásában*, Studia geographica 18. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 2007
Daicovicu C.: *Originea populii roman dupa cele mai noi cercetari*; In: Berciu D. (szerk.): *Unitatea si continuitatea in istoria populii roman*, Editura Academiei, Bucuresti 1968
Dányi Dezső – Dávid Zoltán: *Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787)*. Budapest, 1960.
Debrecen környékének a túristatérképe 1:40000. Cartographia Kiadó, Budapest 2001
Diószegi László, R. Süle Andrea (szerk): *Hetven év. A romániai magyarság története 1919-1989*. Magyarságkutató Intézet, Budapest 1990
Dr. Kertész János: *A visszatért Erdély*. IN: Erdély és a visszatért keleti részek, Halász Irodalmi és Könyvkiadóvállalat, Budapest 1941
Dr. Palotás Zoltán: *A Trianoni határok*, Interedition, Budapest 1990
Engel Pál: *Magyarország a középkor végén*. Cd-Rom kiadvány *Erdély (Transylvania, Ardeal, Siebenbürgen)*. Többnyelvű turistatérkép. Budapest, 1991.
Erdély 1:500000, Dimap Kiadó, Budapest 1994
Makkai L., Mócsi A: *Erdély története*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1988
Erdélyi egyházaink évszázadai, Transil Rt., Bukarest 1992

- Frisnyák Sándor: *Magyarország történeti földrajza*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.
- Giurgescu C.: *Transilvania in istoria poporului roman*, Editura Stiintifica, Bucuresti 1967
- Gyalay Mihály: *Magyar igazgatástörténeti-helységnevélexikon*. Budapest, 1989.
- Gyönyör József: *Allamalkotó nemzetiségek*, Madách kiadó, Martin 1989
- Györffy György: *István király és műve*. Gondolat kiadó Budapest 1977
- Hajdú-Moharos József, Sasi Attila, Eröss László: *Románia tájféldrajzi beosztása*. Balaton Akadémia, Vörösbereény 1993.
- Hajdú Zoltán: *Magyarország közigazgatási földrajza*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2005
- Hajdú-Bihar megye térképe* 1:150000. Cartographia kiadó, Budapest 1982
- Hajdú-Moharos József: *Románia iparosításának területi eredményei*. Földrajztanítás, Budapest, 1986.
- Hajdú-Moharos József: *Történeti-gazdasági terület egységek Európa országaiban*. ELTE TTK kari jegyzet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.
- Határon túli magyar helységnevszótár*, Arany Lapok Kiadó, Budapest 1990
- Horedt K.: *Un nou aspect al problemei continuitatii*. In: Berciu D. (szerk.): *Unitatea si continuitatea in istoria poporului roman*, Editura Academiei, Bucuresti 1968
- Illyés Elemér: *Harminc év a romániai magyarok történetéből 1956-1986* IN: *Harminc év*, Bern, 1986. pp. 426-457
- Impartirea administrativa a teritoriilor alipite*. Bucuresti 1921
- Istrate, Nicolae: *Indicatorul comunelor di Ardeal si Banat*. Cluj, 1925
- Jakabffy Elemér: *Erdély statisztikája*. Lugos, 1923.
- Judetele Romaniei Socialiste*, Ed. Politica, Bucuresti 1969
- Kádár László: *A magyar nép tájsemlélete és Magyarország tájnevei*. Budapest, 1941.
- Kocsis Károly – Kocsisné Hódosi Eszter: *Magyarok a határainkon túl a Kárpát-medencében*. Tankönyvkiadó, Budapest 1992. (2. kiadás).
- Kocsis Károly: *A Kárpát-Balkán régió változó etnikai-vallási arculata*. Földrajzi Közlemények, Budapest. 1991/3-4. pp. 165-189.
- Kocsis Károly: *Az etnikai térszerkezet alakulása a Kárpát-medencében az elmúlt fél évszázad során*. Területi Kutatások, Budapest, 1990. pp. 53-71
- Kocsis Károly: *Elszoltak. Magyarok a szomszéd államokban*. Budapest, 1990
- Kocsis Károly: *Erdély anyanyelvi térképe*, 1986. Héttorony Kiadó, Budapest, 1989.
- Kocsis Károly: *Vegyes etnikumú területek társadalmának népességföldrajzi kutatása*. Studia Geographica, 6. Debrecen, 1989.
- Korom Mihály: *A második bécsi döntéstől a fegyverszünetig*. IN: *Tanulmányok Erdély történetéről*. Debrecen, 1988.
- Kósa László, Filep Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Néprajzi Tanulmányok, Akadémiai, Budapest, 1975
- Köztes-Európa térképtár* <http://terkepek.adatbank.transindex.ro/>
- Kristó Gyula: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*, Magvető Könyvkiadó, Budapest 1988
- Laurian – Bonnefont: *Atlante geograficu*. Parisu-Bucuresci, 1868
- Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1942*, Pátria, Budapest 1943
- Magyarország a XX. századba*, Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000
- Manea M., Pascu A., Teodorescu B.: *Istoria Romanilor*, Editura Didactica si Pedagogica, Bucuresti, 1995
- Merutiu, V.: *Judetele din Ardeal si din Maramures pana la Banat. Evolutia teritoriala*, IN: *Lucrarile Institutului de Geogr. Al Univ. Din Cluj*. Cluj, 1929
- Mihailescu, Vintila: *Noua impartire administrativa a Romaniei*. IN: *Natura*. Geografie-geologie, 1968/2. Bucuresti

Miklós Gyula: *A Román Népköztársaságban 1950 óta végrehajtott közigazgatási-gazdasági körzetbeosztások néhány tapasztalata*. Földrajzi Közlemények, Budapest, 1961/2. pp. 307-325.

Molnár István: *Váradpósai tanyák 1945-ben*. IN: Református naptár 1994, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 1993

Molnár Jenő: *Területi-közigazgatási felosztás Erdélyben (1876-1968)*. Korunk, Kolozsvár, 1992/9. pp. 88-97.

Nyakas Miklós: *Gondolatok a Partiumról*. Erdélyi Tükör, Debrecen, 1989/3

Ókori lexikon I-II, Franklin Társulat, Budapest 1902-1904

Otetea A. (szerk.): *Istoria poporului Roman*, Editura Stiintifica, Bucuresti 1970

Petre Mihai Bacanu: *Cum va arată harta României*, România Liberă, 2008 iulie 17

Pop Grigore: *Salaj, Harti turistice judetene*. Editura Sport-turism, Brasov 1983

Recensământul populatiei si locuintelor din 15.03.1966- Regiunea Crisana, Directia centrala de statistica, Bucuresti 1967

Romania – Atlas rutier, Ed. Sport-Turism, Bucuresti 1981

România, Atlas Istorico-geografic, Editura Academiei Române, București 1996

Romcsics Ignác: *Illúziók és csalódások – Magyar békecélok és azok kudarca, 1945-47*, História 2007. 5-6. szám

Rónai András: *Térképezett történelem*, Püski kiadó, Budapest 1993

Satu Mare, Monografie, Judejele Patriei, Editura Sport-Turism, București 1980

Slovenska Republika 1:750000, Bbkart, Banska Bistrica 2003

Süli-Zakar István (szerk.): *A terület- és településfejlesztés alapjai*. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2003

Szabó István: *Ugocea megye*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1937

Szabolcs-Szatmár megye térképe 1:150000. Cartographia kiadó, Budapest 1979

Szilágyi Ferenc: *A Partium közigazgatási földrajza (Administrative Geography in the Partium)*; Studia Geographica – Geographiae Universitatis Debreceniensis 17; Debrecen 2007 – 197 p.

Szilágyi Ferenc: *Administrative geography of the Partium*; In: Süli-Zakar István – Ioan Horga (szerk.): *Regional Development*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 2006 pp. 103 – 112;

Szilágyi Ferenc: *Bihar megye felekezeti földrjza*, Studia Geographica, Debrecen 2005

Szilágyi Ferenc: *Partium a historical and/or developmental Region?*, IN: *Cross-border CO-operations*, Debrecen 2004

Szilágyi Ferenc: *Partiumi közigazgatási változások az ezredforduló után*; In: Tanár Úrnak Tisztelettel – 56 tanulmány Dr. Korompai Gábor 70. születésnapjára, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 2007 pp. 307 – 316;

Szilágyi Ferenc: *The Partium – A Historical and/or a Developmental Region?*, in: *Cross Border Co-operations – Schengen Challenges*, Debrecen 2004 pp. 139-143;

Szilágyi Sándor: *A magyar nemzet története*, Athenaeum, Budapest, 1894

Szilágysági magyarok, Kriterion Kiadó, București 1999

Szlovákia 1:500000, Dimap Kiadó, Budapest 1994

Történelmi Világtalasz, Kartográfiai vállalat, Budapest 1991

Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*, Pro-Print, Csíkszereda

Varga E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén*, Regio Könyvek MTA, Budapest 1992

Vásáry István: *A régi Belső-Ázsia története*, Balassi Kiadó, 2003

Veszprémy László szerk.: *Szent István és az államalapítás*, Osiris Kiadó, Budapest 2002

Vofkori László: *Erdély közigazgatási és etnikai földrajza*, Balaton Akadémia, Vörösberény 1996

Berényi István: *A szociálgeográfia értelmezése*. Elte-Ötvös kiadó, Budapest 1997

- Cholnoki Jenő: Magyarország földrajza, A Föld és élete. Franklin Társaság, Budapest 1937
- Dix A. Politische geographie, R. Oldenburg Verlag, München-Berlin, 1922
- Fodor Ferenc: Erdélyi államhatárok, Földrajzi zs., Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, 1941
- Hettner A: Die Geographie ihre geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden, Ferdinand, Breslau 1927
- Medöl Tibor: A Felvidék, Kincsestar, Magyar Szemle Társaság, Budapest. 1940
- Ratzel Fr.: Politische Geographie oder die Geographie der Staaten , des Verkehrs und des Kriegs. Druk und Verlag, Berlin 1897
- Teleki Pál: The evolution of Hungary and its place in Europea history. The McMillan Co. 1923
- Vidal de la Blache P.: Les Regions Francaises, Revue de Paris, December 15, pp-821-847, 1910
- Vogel W.: Politsche Geographie, Verlag von B. G. Treubner, Berlin-Leipzig, 1922
- Wagner H.: Lehrbuch der Geographie, Hahn'sche Buchhandlung, Hannover-Leipzig 1900
- www.insse.ro www.rgic.ro, www.iatp.md/istorie/index.shtml;
http://www.cimec.ro/a_istorie.htm <http://moldova.go.ro/index.htm>;
<http://moldova.go.ro/index.htm>, www.mdlpl.ro
- Zeidler Miklós szerk.: *Trianon*, Osiris Kiadó, Budapest 2003

Mellékletek

ⁱ Megjegyzendő, hogy a két közeli magyarországi megyeszékhely még gyengébb fejlődést mutat: Nyíregyháza – 340%, Debrecen – 240%.

ⁱⁱ Avasfeketefalu a saját megyeszékhelyét (Szatmárnémeti) is megelőzi.

ⁱⁱⁱ A határövezetben román telepésfalvak egész sora jött létre, és főleg a szatmári részeken ezek nagymértékben átalakították az addig létező településhálózatot.

^{iv} Nem egyértelmű, hogy Rubobostes az Burebista elődje (esetleg az apja) volt-e vagy akár a két név egyazon személyt is takarhat (Erdély története).

^v A jazigok a Bánság területét kérték a rómaiaktól a korábbi dákok elleni segítség fejében, ezt azonban a rómaiak nem adták át nekik.

^{vi} Szamos, Ér, Sebes-Körös, Maros.

^{vii} Négy ilyen egységről tudunk: Bihari-, Nyitrai-, Somogyi- és a Temes-dukátusról.

^{viii} A területi beosztás gyakran módosul, a későbbi századokban a váradi püspökség (a bihari utóda) elesztette a kalotaszeget, Szatmárt és ugcását később eger urallja, majd önálló szatmári püspökség alakul, máramaros rövidebbi deig erdély felügyelete alatt áll, majd a szatmári egyházmegye ellenőrzése alá kerül.

^{ix} Arad megyét mindössze egy község : Talpas képviseli.

^x Ez utóbbihoz átkerül Érmihályfalva és Érkenéz.

---

^{xi} Nagy területek többfelé hódoltak, pl. Debrecen adót fizetett Erdélynek, a törököknek és a Habsburgoknak egyaránt.

^{xii} Sylvania (lat.) – Szilágyság

^{xiii} Az elnevezés a XIX.-ik században jelent meg először a Beregi megyei újság nevéként.

^{xiv} Nyilvánvalóan azért, hogy csökkenjen a magyarok aránya a két említett megyében.

^{xv} A négy megye közül Szilágnak van a legkevesebb szilárd burkolatú közútja, itt a legrövidebb és a legelhanyagoltabb a vasúti hálózat.

^{xvi} A bihari románoknak több mint 10%-át teszik ki.

^{xvii} Eszerint nem idomulnak a magyar lakosság összetételéhez.

^{xviii} A három megye mellett újjáalakítható lenne a valamikori Szolnok-Doboka vagy Szamos megye is, amely magába foglalná a Lápos vidékét (Máramaros megyétől) és a Szamos – fennsíkot (Szilágy megyétől). Dés kiváló közlekedés-földrajzi helyzetét sok román megyeszékhely megirigyelhetné. Hasonlóképpen újjáalakítható a valamikori Torda megye is.

^{xix} A román népesség esetében Crișana-Maramureș (Körösvidék-Máramaros) névvel váltható ki a Partium elnevezés.

^{xx} A Tisza bal partjához sorolták Békés, Bihar, Hajdú, Máramaros, Szabolcs, Szatmár, Szilágy és Ugocsa vármegyéket, valamint Debrecen, Nagyvárad és Szatmárnémeti törvényhatósági városokat. A teljes területe 43.333 km² volt.

^{xxi} Ennek részei voltak: Arad, Csanád, Krassó-Szörény, Temes, Torontál vármegyék, illetve Arad, Pancsova, Temesvár és Versec thj. városok. Területe: 36285 km².

^{xxii} 1952-ben Arad tartományt megszüntették, népesebb déli felét Arad várossal együtt Temesvárhoz, északi részét Nagyváradhoz csatolták. 1968-ban újra létrehozzák Arad megyét, hozzá csatolják a Bánság északi részét is, de ekkorra már Temesvár és Temes megye vezető szerephez jut az ország nyugati részén, jelentős hatást gyakorolva a tőle északra fekvő Aradra és a délre elterülő Krassó-Szörényre. A NUTS 2-es szintű fejlesztési régiók kialakításakor Arad megyét Hunyaddal, Krassó-Szörénnyel és Temessel együtt a Temesvár székhelyű Nyugati régióba sorolták.

^{xxiii} Az 1876-os közigazgatási reformban a vármegyék jelentősen átalakultak ugyan, de nem volt jellemző, hogy a megszüntetésük és az újak létrehozása, kivételt képeznek a székely és a szász székek, a kun, jász és hajdú kerületek.

^{xxiv} Várad, Bors, Biharszentjános, Nagyszántó, Kiasszántó, Bihar, Kovácsi, Kügypuszta, Nyüved, Pelbárhida, Száldobágy, Pályi, Kisjenő, Köröskisújfalu, Fugyi, Fugyivásárhely, Alkér, Felkér, Szaránd, Kegyek, Váradcsehi, Hájó, Nagyürögd, Váradles, Tarján, Körösgyéres, Vizesgyán.

^{xxv} Ezek Szatmár megyében a legszámosabbak.

^{xxvi} Vannak köztük még statisztikailag létező, de nulla népességű „falvak” is, ilyen például a Kémer meletti Erdőaljarakottyás, vagy Ákos melett Ganáspuszta.

^{xxvii} A magyar szakirodalom itt is ellentétes véleményen van. Erdély története I. köt.: „Arra azonban nincsen semmiféle adat, hogy Mihály az erdélyi románságnak politikai szerepet szánt volna.” Erdély rövid története:

“Fejedelemmé sosem választották, az pedig eszébe sem jutott, hogy Erdélyt valami módon összekapcsolja Havaselvével: a két ország kormánya teljesen külön maradt.”

^{xxviii} természetesen az ilyen időszakokat is megszakítja II. József és a Bach korszak közigazgatása

^{xxix} ez ekkor megosztott község volt.

^{xxx} megosztott település

^{xxxi} több rövid időszakban

^{xxxii} megosztott település.

^{xxxiii} megosztott település

^{xxxiv} Avas, Rozsály, Gutin, Lápos, Cibles, Radnai-havasok, Máramarosi havasok, Borló-hegység, Nagyszőlősi hegység, Borzsa-havas, Vereckei-Verhovina, Máramarosi-Verhovina, Kraszna-havas, Fagyalos és Csornahora (Hajdú-Moharos)

^{xxxv} Részei: Alsó- és felső-Máramaros (Izavölgy, Visóvölgy, Kaszó), Huszti-Kapu és Dolhai-medence (Hajdú-Moharos).

^{xxxvi} Krasznaköz, Szamosköz, Nagykárolyi-Homokhát, Ér-völgy (Hajdú-Moharos)

^{xxxvii} Avas-hegység, Avasalja, Rozsály-hegység, Gutin-hegység, Bükk, Bükkalja, Avas-medence, Nagybányai-medence, Kővár-dombság (Hajdú-Moharos)

^{xxxviii} megosztva

^{xxxix} csak a jelenlegi partium által érintett területet vizsgálva.

^{xl} Ebben nincs benne Erdély és a katonai határvidék.

^{xli} A Hajdú-kerület megszüntetése azért is érdekes, mert eközben a jász és kun kerületek megőrizhették az önállóságukat.

^{xlii} Hasonló jelenség figyelhető meg a szilágyságban is, mivel ott mindvégig Szilágysomlyót helyezik előnybe Zilahhal szemben.

^{xliii} továbbá két szabad királyi város: Debrecen és Nagyvárad.

^{xliv} és a három szabad királyi város: Szatmárnémeti, nagybánya és Felsőbánya

^{xlv} továbbá Szilágysomlyó város.

^{xlvi} Magyarpatak, Gyümölcsénes, Krasznajáz, Valkóvárnya és Felsővalkó került át.

^{xlvii} Szentjobb, Hegyközszentmiklós és Biharcsanáros a Székelyhidiba, a többi település a Margittaiba olvadt.

^{xlviii} A tenkei járástól Szalontához kerül Oláhhomorog, Tulka és Árpád, cserébe Tenkéhez pedig Feketebátor.

^{xlix} Ide Szalontától (Gyapjú) és Tenkétől (Mezőbikács, Nyárszeg) is kerülnek községek.

^l Egy település (Havaspoklos) a Béli járáshoz kerül.

^{li} Aranyosmeggyes, Józsefháza, Szatmárgörbed, Szamosberece, Patóháza.

^{lii} Nagysikárló, Kissikárló, Buság, Szamosmonostor

^{liii} Ezúttal a tjv. városokat is ideértve.

^{liv} A nyolcadik kerület, Fiume szabad kikötőváros mérete alapján nehezen összehasonlítható a többi magyarországi kerülettel. Horvát-Szlavonország nincs a Magyarországi kerületek közzé sorolva.

---

^{lv} Szatmár vármegye székhelye Nagykároly volt.

^{lvi} Máramaros kivételével, melynek nagyobb része Kárpátaljához került. Szilágy vármegye az egyetlen amely teljes terjedelmével ma is Partiumi megyékhez tartozik.

^{lvii} Korábban Peceszőllős

^{lviii} Közülük a Csákiigorbói, Kápolnokmonostori és a Nagyilondai járások az egykori vármegye legszegényebb és legrománabb járásai voltak, a Partiumhoz való átcsatolásuk oka részben a népes Partiumi magyarság ellensúlyozása, a kényelmes román többség biztosítása volt. A csákiigorbói és Nagyilondai járásokban a románok aránya 95%, a Kápolnokmonostoriban pedig 98% volt. Bár a két városon kívül a magyarság sehol nem volt többségben Szolnok-Doboka vármegyében, de a többi járásban a magyarok aránya 20-30% körüli volt. A Szilágy megyéhez csatolt Csákiigorbói és Nagyilondai járások szegénysége a mai napig kimutathatóan visszahúzza a megye gazdasági mutatóit, emiatt az évezred végén egész Szilágy megyét hátrányos helyzetűvé nyilvánították.

^{lix} A Kápolnokmonostori járás Magyarország legkisebb járása volt.

^{lx} Ezáltal a Kalotaszeg lett kettévágva, amelynek az északi részén élő szörványmagyarság idegen környezetbe került, asszimilációjuk felgyorsult, több településről a magyarság eltűnt.

^{lxi} Bagamér Magyarországa maradt.

^{lxii} Kismarja Magyarországa maradt.

^{lxiii} Ez nem teljesen szabályszerű. Az alföldön például délről észak felé növekszik a településsűrűség, így pl. a népesebb Nagyszalontai járásban 13 település van, a kevésbé népes Szatmárnémetiben viszont már 39.

^{lxiv} Bár kétségtelen, hogy Máramaros peremi részein jó néhány nagyközség is található.

^{lxv} A vármegyék teljes területére értve.

^{lxvi} Nagyvárad (az időszak egy részében Váradszőllős) – Központi j., Szatmárnémeti – Szatmárnémeti j.

^{lxvii} Nagykároly – Nagykárolyi j., Nagybánya – Nagybányai j., Máramarossziget – Szigeti j., Szilágysomlyó – Szilágysomlyói j., Zilah – Zilahij.

^{lxviii} Arad: Kisjenő – Kisjenői j.; Bihar: Biharnagybajom – Sárretyi j., Derecske – Derecskei j., Biharkeresztés – Biharkeresztési j., Berettyóújfalu – Berettyóújfalusi j., Cséffa – Cséffai j., Nagyszalonta – Nagyszalontai j., Érmihályfalva – Érmihályfalvi j., Székelyhíd – Székelyhídi j., Szalárd – Szalárdi j., Margitta – Margittai j., Tenke – Tenkei j., Belényes – Belényesi j.; Szatmárban: Mátészalka – Mátészalkai j., Csenger – Csengeri j., Fehérgyarmat – Fehérgyarmati j., Erdőd – Erdői j., Szinérváralja – Szinérváraljai j., Nagysomkút – Nagysomkúti j.; Szilágyban: Tasnád – Tasnádi j., Kraszna – Krasznai j.; Máramarosban: Huszt – Huszti j., Técső – Técsői j., Felsővisó – Visói j.; Ugocsában: Halmi – Tiszántúli j.; Szolnok-Dobokában: Magyarláp – Magyarláposi j.; Kolozsban: Bánffyhunyadi – Bánffyhunyadi j.

---

^{lxi} Biharban: Bél – Béli j., Magyarcséke – Magyarcsékei j., Élesd – Élesdi j., Vaskoh – Vaskohi j.; Szilágyban: Szilágycseh – Szilágycsehi j., Zsibó – Zsibói j.; Szatmárban: Avasújváros – Avasi j.; Máramarosban: Ökörmező – Ökörmezei j., Dolha – Dolhai j., Taracköz – Taracvizi j., Rahó – Tiszavölgyi j., Aknasugatag – Sugatagi j., Dragomérfalva – Izavölgyi j.; Szolnok-Dobokában: Csákgorbó – Csákgorbói j., Kápolnokmonostor – Kápolnokmonostori j., Nagyilonda – Nagyilondai j.; Kolozs: Hidalmás – Hidalmási j.

^{lxx} Szatmár nagyobb része Romániához, kisebb része Magyarországhoz került, de Nagypalád községet Csehszlovákia kapta meg. Ugocsa vármegye Csehszlovákia és Románia között lett felosztva, de Magyarországon maradt egy néhány hektáros beépítetlen terület.

^{lxxi} Geszthez Tarozó pusztája volt, melyet az új határ szakított el az anyatelepüléstől.

^{lxxii} Érkörtvélyes Szatmár megyei nagyközség volt, de Bihar területébe ékelődött be.

^{lxxiii} Nagyszalonta nagyk., Bihar vm. 1924-ben alakult Simonkerék, Vimer, Szabósziget, Nagysziget, Virsziget és Csúcssziget dűlőkből. Ter.: 4.000 kat. Hold, 420 lak. (1925). – Révai Nagy Lexikona – Kiegészítés 1

^{lxxiv} Kisebbségi településeknek gyakran önálló román nevei voltak, s homogén román települések esetén ezeket a magyar közigazgatási névjegyzék is használta (pl. Budureasa – Budurásza, később Bondoraszó), illetve hivatalossá tette. Vegyes településeknél a magyar név fonetikus használata (pl. Erdőd – Ardud), vagy lefordítása volt elterjedve (Újváros – Orașu Nou).

^{lxxv} Valamint egy szatmári község is átkerült – Nagypalád).

^{lxxvi} Crasna (Kraszna), Jibou (Zsibó), Șimleul Silvaniei (Szilágysomlyó), Tășnad (Tasnád), Cehul-Silvaniei (Szilágycseh) és Zălau (Zilah).

^{lxxvii} Zălau (Zilah) és Șimleul Silvaniei (Szilágysomlyó).

^{lxxviii} Egyes községeknél megosztottak voltak, lakott részek maradtak mindkét oldalon, lásd. Trianoni határ c. rész.

^{lxxix} A 13 járás a következő: Aleșd – Élesd, Beiuș – Belényes, Beliu – Bél, Cefa – Cséffa, Ceica – Magyarcséke, Centrală – Központi, Marghita – Margitta, Mihaifalău – Érmihályfalva, Salonta – Nagyszalonta, Săcheișid – Székelyhid, Sălărd – Szalárd, Tinca – Tenke, Vașcău – Vaskoh.

^{lxxx} Mivel ebben az időszakban nem volt népszámlálás, csak az 1910-es adatokra hivatkozhatók.

^{lxxxi} Ez a területi kapcsolat csak jelképes, mind a közúti, mind pedig a vasúti kapcsolat továbbra is a Bihar megyei Piskolton keresztül valósult meg.

^{lxxxii} Ezeken kívül Szaniszló, Csomaköz, Mezőfény és Börvely egyes külterületi részei is Magyarországon meredtek.

^{lxxxiii} A nyolc járás a következő: Careii Mari – Nagykároly, Arded – Erdőd, Sătmăr – Szatmárnémeti, Oașiu – Avas, Ugocea – Ugocsa, Seini – Szinéváralja, Baia Mare – Nagybánya, Șomcuta Mare – Nagysomkút. A megye négy városa: Sătmăr – Szatmárnémeti, Careii Mari – Nagykároly, Baia Mare – Nagybánya, Baia Sprie – Felsőbánya.

---

^{lxxxiv} Ebből alakult meg Kistécső (Teceu Mic) község, majd még később erről leválva Ferencvölgye (Piatra) település.

^{lxxxv} Ezekből a román oldalon Visóvölgy (Valea Vișeului), Lonka (Lunca) és Nagybocksó (Bocicioiu Mare) néven alakultak új községek.

^{lxxxvi} Alsóróna, Felsőróna, Rónaszék, Tizakarácsonyfalva, Tiszaveresmart, Kabolapatak, Szarvaszó, Hosszúmező és Szaplonca.

^{lxxxvii} Aknaszlatina, Faluszlatina, Tiszafejéregyház, Alsóapsa, Középpapsa, Felsőapsa és Szentmihálykörtvélyes.

^{lxxxviii} Sighet (Sziget), Șugătag (Sugtag), Vișeu (Visó) és Dragomirești (Dragomérfalva).

^{lxxxix} Ciachi-Gârbou (Csákgorbó), Ileanda Mare (Nagyilonda), Mănăștur (Kápolnokmonostor), Lăpușul-Unguresc (Magyarláros).

^{xc} Komlósújfalú, Füzeszentpéter, Füzes, Vajdaháza.

^{xc1} Ezt a járást minden közigazgatási reform hátrányosan érintette, majd ennek nyomán meg is szűnt. Mindez érvényes magára Szolnok-Doboka megyére is.

^{xcii} Kolozsvárral együtt.

^{xciii} Nagyesküllő, Kisesküllő, Ördögkeresztúr.

^{xciv} Az Arad megyei Kisjenői járás kivételével, mely 20 községből állt, de ebből csak egy érintett (Talpas).

^{xcv} és egy kis beépítetlen ugocsa terület.

^{xcvi} Ugocsa kivételt képez melyből nem maradt lakott terület.

^{xcvii} Pl. V. Meruți, tanulmánya végül csak 1929-ben jelent meg.

^{xcviii} Az „idegen elemek” kifejezés elsősorban a magyar lakosságra vonatkozott. A Partiumban ezt úgy oldották meg, hogy a két megye között (Bihar, Szatmár) megosztott határmenti tömbmagyarságot háromba osztották, Szilágy megyéhez két magyar járást csatolva, így a magyarok már egyik megyében sem alkottak többséget.

^{xcix} Krassó-Szörényt kettéválasztották Krassóra (Caraș) és Szörényre (Severin), Temest és Torontált Temes-Torontál (Timiș-Torontal) néven összevonták, több megyének megváltozott a neve: Szolnok-Doboka a Szamos (Someș), Beszterce-Naszód a Naszód (Năsăud), Torda-Aranyos a Torda (Turda), Maros-Torda a Maros (Mureș), végül Alsó-Fehér a Fehér (Alba) nevet kapta.

^c Pl. az 1925-ben Szilágy megyétől Kolozs megyébe átcsatolt, de attól erősen elszigetelt Tuszatelke falu visszakerült Szilágy megyéhez. Más ehhez hasonló korábbi hibákat javítottak ki, a megyehatárok csak kis mértékben változtak.

^{ci} Szatmár felé az Avas és a Gutin hegység, Szolnok-Doboka irányában a Cibles, Beszterce-Naszód irányában a Radnai-havasok, Szucsáva megye irányában pedig a Máramarosi-havasok képezett határt.

^{cii} Mindkét területi változásnak elsősorban etnikai okai voltak, Szatmár megye román többségét a magyar Nagykárolyi járás elcsatolásával és a román lakosságú Kápolnokmonostori járás által való helyettesítésével érték el. A nyolc román község Szilágy megyéhez csatolására, a miatt volt szükség, mert a két magyar járással (Nagykárolyi, Érmihályfalvi) megerősített megyében veszélybe került az abszolút román többség.

-
- ^{ciii} Körösbánlaka, Bertény, Nagybáród, Kisbáród, Barátka, Csarnóháza, Cseklye, Báródsomos, Erdődámos, Báródbeznye, Körösponsor, Köröslórév, Körösgégény, Jádremete, Vársonkolyos, Köröstopa, Körösrév, Nagyfeketepatak, Felsőpatak
- ^{civ} Ez a négy település 1930-tól újra aközponti járás része lett.
- ^{cv} Säcuieni – Székelyhíd, Marghita – Margitta, Sälard – Szalárd, Centralä – Központi, Tileagd – Mezőtelegd, Aleşd – Élesd, Salonta – Nagyszalonta, Tinca – Tenke, Ceica – Magyarcséke, Beliu – Bél, Beiuş – Belényes, Vaşcău – Vaskoh
- ^{cvi} Ez a megállapítás minden érintett megye esetén megállja a helyét.
- ^{cvi} A 30-as években a román kormány a magyar határ övezetében jó néhány telepes falu is létrehozott (főleg a Szatmári területeken), ezek sok esetben nem váltak azonnal önállóvá (pl. a Biharfélegyháza melletti Mihai Bravu).
- ^{cvi} Komlóújfalu közigazgatási besorolása egy évtized alatt négyszer változott. 1920-ig Szolnok-Dobokához, 1925-ig Kolozshoz, 1930-ig Szilágyhoz, majd újra Kolozshoz tartozott.
- ^{cix} Szilágysomlyó (7.448), Zilah (8.340 fő).
- ^{cx} Cehu-Silvaniei – Szilágycseh, Şimleul-Silvaniei – Szilágysomlyó, Carei – Nagykaroly, Tăşnad – Tasnád, Valea lui Mihai – Érmihályfalva, Jibou – Zsibó, Crasna – Szilagykraszna, Zălau – Zilah
- ^{cx} Şimleul-Silvaniei – Szilágysomlyó, Careii Mari – Nagykaroly, Zălau – Zilah
- ^{cxii} A többi új szilágymegyei járással együtt ez is megszűnik, de 1940 és 44 között a magyar közigazgatás idején újra létezett.
- ^{cxiii} Dobra, Nántú, Rákosterebes
- ^{cxiv} Az ötödik Piskoltliget ekkor már létezett.
- ^{cxv} Dobra, Nántú, Rákosterebes.
- ^{cxvi} Satu-Mare – Szatmárnémeti, Arded – Erdőd, Ugocea – Ugocea, Seini – Szinerváralja, Oaşiu – Avas, Baia Mare – Nagybánya, Şomcuta Mare – Nagysomkút, Mănăştur – Kápolnokmonostor.
- ^{cxvii} Nagybánya (13.904) és Felsőbánya (4.127 fő).
- ^{cxviii} Hirip, Oroszfalva, Résztelek.
- ^{cxix} Buság, Szamosmonostor, Kissikárló, Nagysikárló.
- ^{cx} Nagybozinta, Kisbozinta, Hagymáslapos, Koltó, Erdőaranyos.
- ^{cxxi} A Szatmárnémeti járáshoz tartozó Szamosdob község külterületén létrejövő Paulian telepes falu a Nagykarolyi járással együtt Szilágy megyéhez került.
- ^{cxii} Gelu – Vadaspuszta Krasznaterebes területén, Baba Novac pedig Erdőd területén.
- ^{cxiii} A Dragomérfalvi járás nevét újra Izavölgyire (Iza) változtatták.
- ^{cxiv} Nem számítva Bánffyhunyadiot.
- ^{cxv} 1925-ben még hattal több, ha a Kolozst is számításba vesszük, akkor még két érintett új járással számolhatunk.
- ^{cxvi} Avram Iancu (Keményfok) – telepes falu, Mácsapuszta, Remetelórév, Orviseltanya, Solyomkövár, lásd Bihar megye

---

^{cxxvii} Újmárna – telepes, Károlypuszta (Horea) – telepes, Lucăceni – telepes,
 Paulian – telepes, lásd Szilágy megye
^{cxxviii} Baba Novac – telepes, Gelu (Vadaspuszta) – telepes és Meggyesgombás
 (Dumbrava), lásd Szatmár megye
^{cxxix} Petrovabisztra és Középvíró
^{cxxx} Lóznavölgy (Valea Loznei).
^{cxxxi} Tisaradványpuszta, Hegyközkovácsi, Jankafalva, Kiskágya, Kóly (-
 mindegyik magyar falu!).
^{cxxxii} Érkisszöllős, Krasznaháza, Tasnádbalázsháza, Petenye, Boján,
 Boronamező.
^{cxxxiii} Batizvasvári, Sárközújlak, Szatmárgörbed, Misztótfalu, Balázsszeg
^{cxxxiv} A románait csak Szalontainak hívták.
^{cxxxv} Ant, Tamáshida, Keményfok (Avram Iancu), Illye, Mezőbaj,
 Erdőgyarak, Árpád, Tulka, Oláhhomorog
^{cxxxvi} Váraduzsopa, Nyárló, Harangmező, Almamező, Biharszenttelek, Felkér
^{cxxxvii} Szaránd, Kegyek, Kiskopács, Borostelek, Élesdszurdok, Serges,
 Telkesd, Vércsorog, Várfancsika, Izsópallaga, Kőalja, és az újonnan alakult
 Poiana Tășad
^{cxxxviii} Körösbarlang, Kalota, Erdődámos (részben), és az újonnan alakult Zece
 Hotare (Révtízfalu), Tomnatic (Tomnatek) és Remet-Poiana.
^{cxxxix} Nagyszalontai, Cséffai, Biharkeresztési, Berettyóújfalusi, Sárreți,
 Derecskei, Nagyváradi, Érmihályfalvi, Székelyhídi, Szalárdi, Margittai és
 Élesdi.
^{cxl} Nagyléta, Újléta, Kokad, Álmosd.
^{cxli} Vértes, Monostorpályi, Hosszúpályi.
^{cxlii} Borszeg, Felsőtótfalu, Kövesegyháza, Orviseltanya, Tataros, Szóvárhegy,
 Cigányfalva.
^{cxliii} Köröskisújfalu, Köröskisjenő, Mezőbottyán, Kabaláspatak,
 Mezőszakadát, Mezőszabolcs, Mezőtelegd, Pusztáújlak, Pósalaka.
^{cxliv} Atyás, Rojt, Oláhszentmiklós, Felsőbarakony, Cséffa, Inánd, Gyapjú,
 Mezőbikács
^{cxlv} Biharugra, Geszt, Zsadány, Mezőgyán.
^{cxlvi} Újszalonta, Méhkerék, Kőtegyán, Sarkad, Sarkadkeresztúr, Okány.
^{cxlvii} Az 1941-es magyar népszámlálás szerint.
^{cxlviii} Az 1941-es román népszámlálás szerint.
^{cxliv} Ezt a többszörösen megcsonkított járást a magyar közigazgatás végleg
 felszámolta.
^{cl} Krasznai, Szilágycsehi, Szilágyosmlyói, Tasnádi, Zilahi, Zsibói.
^{cli} Kisderzsida, Girókuta, Felsőszopor, Alsószopor, Újnémet, Ákos,
 Krasznamihályfalva, Érkisfalva, Krasznacégény, Dobra, Nántú, Rákosterebes.
^{clii} Szilágykorond, Bábca, Bogdánd, Szer, Somfalva, Szilágynyíres,
 Bikácsfalva.
^{cliii} Ezt a román lakosságú járást korábban a románok, etnikai okokból
 csatolták Szatmárhoz, a magyar többségi lakosságot kiegyensúlyozandó. A
 négy magyar járással kiegészült megyében viszont már ez túl kevés volt a

---

hagyományos arányok megbontásához, a magyar adminisztráció így gazdasági megfontolásból ignorálhatta a korábbi román döntést.

^{cliv} A felsoroltakon kívül: Szatmárnémeti, Erdődi, Avasi, Szinérváraljai, Nagybányai, Kápolnokmonostori és Nagysomkúti járások működtek.

^{clv} Károlypuszta – Horea Szaniszlóba, Újmárna Csomaközbe, Lucăceni Börvelybe, Paulian pedig a Szatmárnémeti járáshoz tartozó Csengerbagosba olvadt be.

^{clvi} Baba Novac Erdődbe, Gelu – Vadaspuszta Krasznaterebesbe olvadt.

^{clvii} Nyegrefalva Lacfaluba, Pusztatelek Bajfaluba, Miszbánya Misztótfaluba, Szamosújfalva Tományba olvadt.

^{clviii} Kak Kakszentmártonba, Szatmárpálflva Ombódba.

^{clix} Aknasugatagi, Dradomérfalvi, Felsővisói, Máramarosszigeti és Técsői.

^{clx} Técső, Visk, Kerekhegy, Pálosremete, Szaplonca, Kistécső település megszűnik.

^{clxi} A románok által odacsatolt Kabolapatakat.

^{clxii} Váncsfalva, Nánfalva, Barcánfalva, Mikolapatak.

^{clxiii} Semesnye, Tormapataka, Zálha, Almáscsáka, Alsóhagymás, Gorbómező, Alsócsobánka, Felsőcsobánka, Aszó, Veck, Gyurkapataka, Pusztáújfalu.

^{clxiv} Váralmás, Cold, Kispetri, Almásnyíres, Kiskökényesd, Bábony.

^{clxv} Almástamási, Nagypetri, Tóttelke, Argyas, Dank, Forgácskút, Lapupatak, Vásártelke, Almásköblös.

^{clxvi} Magyarországon Hegyközkovácsi, Újsástelek, Kabolapatak, Boján és Petenyé; Romániában Felsőbiharkristyór, Pioana Tășad, Révtízfalva, Tomnatek és Remet-Poiana lesz önálló.

^{clxvii} Mácsapuszta, Piskoltiliget, Károlytanya, Újmárna, Lucăceni, Paulian, Baba Novac, Vadaspuszta, Kak, Szatmárpálfalva, Szelestyehuta, Szamosújfalva, Miszbánya, Nyegrefalva, Pusztatelek, Haragosalja, Keszi, Kiskökényes, Kistécső, Lonka, Oroszkő és Középvíró.

^{clxviii} Buletin Oficial nr.:77 din 8 sept. 1950, Legea nr.: 5

^{clxix} O. 331/1952. sept. 21

^{clxx} O. 12/1956. ian. 4

^{clxxi} L. 1960/3.

^{clxxii} Ekkor minden tartományt a székhelyéről neveztek el, kivéve az ekkor keletkezett Magyar Autonóm Tartományt (székhelye Marosvásárhely) és a Vajdahunyadit, melynek Déva volt a székhelye.

^{clxxiii} Aradnak 1956-ban már 106.000 lakosa volt, és ezzel sok más tartományi székhelyet messze túlszárnyalt (pl. Marosvásárhely – 65.000, Nagybánya – 35.000, Déva – 17.000 stb.).

^{clxxiv} Lakosságszám alapján megelőzte a Hunyadit

^{clxxv} Annak a Romániai részterületére vonatkoztatva.

^{clxxvi} Ant, keményfok, Tamáshida, Mezőbaj

^{clxxvii} Három község a Szalontai rajonhoz került: Béalcaloca, Olcsa, Ökrös.

^{clxxviii} Hévízkáránd, Bélmárkaszkék

^{clxxix} A Nagyváradot megelőző városok közül kettő ekkor már nem volt tartományiszékhely: Arad és Brăila.

^{clxxx} Beiuș – Belényes, Ineu – Borosjenő, Sebiș – Borossebes, Aleșd – Élesd, Criș – Körös (székhelye Kisjenő), Marghita – Margitta, Salonta – Nagyszalonta, Oradea – Nagyvárad, Săcuieni – Székelyhíd, Șimleu – Szilágysomlyó, Lunca-Vașcău – Lonka-Vaskoh.

^{clxxxii} Szolnokháza, Érszöllős, Csekenye, Úsztató, Tasnádbajom és három új település: Corboia (Korbolytelep), Huta (Hutatelepe), Rugea (Ruzsatag).

^{clxxxiii} Alsótótfalu, Almásfegyvernek, Szarkó, Szalárdalmás, Borszeg, Kóvág, Nadántelek, Szóvárhegy, Tataros, Felsőtótfalu, Kövesegyház, Görbesd, Hagymádfalva, Csujafalva, Orviseltanya és két új település: Újfegyvernek (Fegernicu Nou) és Varaszótanya (Varasău).

^{clxxxiiii} Varsolc, Krasznarécse, Alsóvalkó, Felsővalkó, Újvágás, Krasznafüzes, Füzespátelek, Felsőszék, Krasznatótfalu, Ballaháza, Tuszatelke és két új falu: Kistrécse (Recea Mică) és Rátonbük (Ratovei).

^{clxxxv} Sarmaság, Szilágycse, Szilágysziget, Ökörítő és három új falu: Telepszilágysziget (Colonia Sighetu Silvaniei), Mojád (Moiad) és Erdőtanya (Țărmure).

^{clxxxvi} Berettyócsohaj, Berettyófarnos, Hegyközszentimre, Biharvajda, Biharfélegyháza, Pelbárthida, Paptamási, Nyüved, Jákóhodos, Szalárd, Hegyközcsatár, Hegyköztótelek, Siter, Siter völgy és két új falu Mihai Bravu és Kügypuszta.

^{clxxxvii} Köröskisjenő, Köröskisújfalva, Mezőbottyán, Mezőszabolcs, Mezőszakadát, Borostelek, Kiskopács, Szaránd, Kegyek, Élesdszurdok, Serges és Poiana Tășad.

^{clxxxviii} Tasádfő, Bokorvány, Magyargyepes, Miklóirtás, Hosszúliget, Nagykáránd, Pusztabikács, Kiskáránd, Méhelő, Alsópatak.

^{clxxxix} Nyárszeg, Székelytelek és Oláhgyepes.

^{cx} Ferice, Alsópojény, Felsőpojény, Szód, Lelesd és Bontesd.

^{cxci} Vaskoh, Vaskohmező, Colești – Kolafalva, Alsófüves, Felsőfüves.

^{cxcii} Nucet, Rézbánya, Băița-Plai.

^{cxciii} Iharostanya (Pădureni), Ruzsatag, Korbolyatelep, Hutatelepe, Védimajor (Nuceștii), Újlúki (Iteu Nou), Kisalmás (Almașu Mic), Rétimalomtanya (Poiana), Dólyapuszta (Dolea), Fogás (Foglaș), Cserpatak (Valea Cerului), Blágarét (Vâlcelele), Újfegyvernek, Varaszótanya.

^{cxciv} Telepszilágysziget, Mojád, Erdőtanya, Kistrécse, Kisperecsény (Periceiu Mic), Csehipuszta (Pusta), Bükk (Bic), Magurahegy (Poiana Măgura), Zoványfürdő (Zăuan-Băi), Rátonbük, Márkaszékkihuta (Marca-Huta), Erdőaljarakottás (Pădureni) és Tufertelep (Fufez).

^{cxcv} Mihai Bravu (a 30-as években Biharfélegyháza mellett alapított telepes falu, mely most lett közigazgatásilag önálló), Kügypuszta, Hegyközség (Podgoria), Mácsapuszta.

^{cxcvi} Munteni, Sárán (Șerani), Szekatura (Codrișoru), Feketerdő (Pădurea Neagră), Loránta (Loranta), Körösbánlakai erdő (Bălnaca-Groși), Kisszurdok (Surducel), Kalota (Călătani).

^{cxcvii} Răcaș, Lázurihegy (Lazuri), Lacu Sărat, Goila, Gurbești, Petreasa, Poietari, Brătești, Rohány (Rohani), Codru, Brusturi, Belényesliváda (Livada de Beiuș), Pântășești.

-
- ^{cxvii} Kakucsány, Giulești, Mocești, Nucet, Băița-Plai, Bâlc.
- ^{cxviii} Ugyanennek a megyének a Kápolnokmonostori járását már 1925-ben megkapta.
- ^{cxci} Avasi (székhelye Avasfeketefalu), Magyarláposi, Nagykárolyi, Nagysomkúti, Szatmárnémeti, Máramarosszigeti, Szilágycsehi, Tasnádi és Visói (székhelye Felsővisó).
- ^{cc} Krasznaterebes, Piskáros, Királydaróc és két új falu: Alizmajor (Aliza) és Köröstelep (Crișeni).
- ^{cci} Gyöngy, Géres, Krasznabétek, Alsóboldád, Felsőboldád, Kiszokond.
- ^{ccii} Csedreg, Kókényesd, Halmi, Dabolc, Kisbábony és két új falu: Halmihegy (Halmeu-Vii), Nyírestanya (Mesteacăn).
- ^{cciii} Józsefháza, Aranyosmeggyes, Meggyesgombás, Apa, Szamostelek, Patóháza, Szamosberence és az új egységek: Hegyescsereirét (Medieș-Râțuri), Aranyosmeggyesihegy (Medieș-Vii), Szatmárgörbed, Etény (Eteni), Iojib-Vii, Iojibeni, Patóházi Lanka (Lunca Potăului) és Apai Lanka (Lunca Apei).
- ^{cciv} Farkasaszó, Oláhtótfalu, Szamosújfalva, Tomány).
- ^{ccv} Nagytarna, Bocskó, Avaspatak, Vágástanya (Văgaș), Turc, Nagygérce, Turci bányatelep (Turț-Băi), Batarcs, Ugocsakomlós, Tamásváralja, Sellő (Șirlău), Túrterebeș, Drăgușeni, Terebesi szőlőhegy (Turulung-Vii), Kisgérce.
- ^{ccvi} Sárköz, Sárközújlak, Adorján.
- ^{ccvii} Kapnikbánya, Dióshalom, Györkefalva
- ^{ccviii} Drágavilma, Tordavilma, Erdőszállás és két új település: Dealu Corbului, Aspra.
- ^{ccix} Szurdok, Izasópatak, Glód.
- ^{ccx} Csak Aranyosmeggyes településről négy vált le: Hegyescsereirét, Aranyosmeggyesihegy, Szatmárgörbed, Etény. Ezekon kívül a következők jöttek létre: Halmihegy, Nyírestanya, Újmikola (Micula Nouă), Bercu Nou, Paulian, Dacia, Traian, Decebal, Védimajor, Baba Novac, Novăceni, Erdődhegy (Ardud-Vii), Sósuszta (Sărătura), Szatmárpálfalva, Kak, Tyirákpuszta (Tireac), Iojib-Vii, Iojibeni, Patóházi Lanka, Apai Lanka, Vânătoarești, Gombástanya (Ciuperceni), Româneștii Noi.
- ^{ccxi} Vágástanya, Sellő, Turci bányatelep, Kistartolc (Aliceni), Drăgușeni, Túrterebeș szőlőhegy, Sárközújlak, Lajosvölgy (Huta-Certeze), Lunaforrás (Luna), Kakáktelep, Pășunea Mare, Rózsapallaghegy (Prilog-Vii), Ráksahegy (Racșa-Vii), Nagyhegy (Orașu Nou-Vii).
- ^{ccxii} Szelestyehuta, Ilobabánya (Handalu Ilbei), Miszbánya, Miszmogyorós, Kőbánya, Feketepatak, Katalin, Nyegrefalva, Pusztatelek, Kodrulytelep (Codru Butesii), Întrerăuri, Kisremete (Remecioara).
- ^{ccxiii} Újpér (Piru Nou), Keszi, Illéd (Ghilești), Tasnádbalázsháza, Tasnádmalomszeg, Újtasnád (Tășnadu Nou), Ráctanya (Rațiu), Radulestitelep (Rădulești), Ganás (Ganaș), Huta Chegii, Szekerestanya (Sechereșa).
- ^{ccxiv} Kisdengeleg (Dindeștiu Mic), Újmárna, Károlypuszta, Ponyváspuszta (Viișoara), Nagyverdó (Urziceni-Pădure), Lucăceni, Alizmajor, Köröstelep.

---

^{ccxv} Hețca, Lespedea, Középvísi, Petrovakraszna (Crasna Vișeuului), Borsabánya.

^{ccxvi} Balázsszeg, Haragosalja, Újharagos (Preluca Nouă), Copalnic-Deal, Dealu-Corbului.

^{ccxvii} Kismező, Pirosd, Kővársolymos, Kecskés, Dióspatak, Kocsoládfalva, Gyulaszeg, Pórkerec, Létka, Szamoshévíz, Lemény, Csűrfalva, Nagylózna, Kőlözna, Nagykeresztes, Lesvölgy (Valea Leșului).

^{ccxviii} Csákiárbó, Gorbósalamon, Bezdédtelek, Paptelke, Kiskalocsa, Csernek, Cukorgyártelep (Fabrica).

^{ccxix} Hidalmás, Bányika, Milvány, Füzes, Füzesszentpéter, Tyikló (Păduriș), Komlósújfalú, Vajdaháza, Drág, Ugróc, Fântănele, Adalin.

^{ccxx} Lesvölgy, Bezdédmező (Poiana Onții), Szalonnavölgy (Văleni), Valea Cristoflului, Valea Fetiței, Valea Mijlocie, Csurenypusztá (Ciureni), Valea Ciurenilor, Vârteșca, Cukorgyártelep, Teștioara, Szállásszőlőhegy, Bányika, Tyikló (Păduriș), Fântănele.

^{ccxxi} Ez utóbbit Silvania, vagy Sălaj néven gyakran önálló tájként tárgyalják.

^{ccxxii} Nagybánya esetén az övezet kialakítása azt a célt is szolgálta, hogy a lakosság számát minél jobban közelítsék a 100.000-hez, mert ezt az értéket eddig az erőszakos iparosítással sem sikerült elérni.

^{ccxxiii} Az 1966-os népszámlálás szerint.

^{ccxxiv} Beiș – Belényes, Ineu – Borosjenő, Gurahonț – Honctő (székhelye Borossebes), Aleșd – Élesd, Criș – Körös (székhelye Kisjenő), Marghita – Margitta, Salonta – Nagyszalonta, Oradea – Nagyvárád, Șimleu – Szilágysomlyó.

^{ccxxv} Vársonkolyos, 1960-ig Rév községhez tartozott, akkor különvált és azonnal városias községnek is nyilvánították.

^{ccxxvi} Avasi (székhelye Avasfeketefalu), Magyarlăposi, Nagykárolyi, Nagysomkúti, Szatmárnémeti, Máramarosszigeti, Szilágycsehi és Visói (székhelye Felsővisó).

^{ccxxvii} Județele României Socialiste

^{ccxxviii} Zilah és Szilágysomlyó mellett tervbe vették Zsibó és Szilágycseh várossá nyilvánítását, s hozzájuk csatoltak jó néhány szomszédos települést.

^{ccxxix} A megyei jogú városok esetében általában követelmény volt, hogy a lakosság szám érje el a 40.000 főt, 1990 után viszont inkább a vonzáskörzet lélekszáma és a város vonzásközpont szerepe számít, akkor lehet egy város municípium, ha a megye jelentős részére (kb. harmadára, negyedére) hatást gyakorol. Előbb 20-30.000-es városok sora lett municípium, majd kisebb települések is ilyen rangot kaptak pl. Belényes (2003-ban) 12.000 lakossal. A román jogrendszerben azonban a megyei jogú városok nem önálló törvényhatóságok, nincsenek kivéve a megye joghatósága alól, csak nagyobb belső önállósággal bírnak.

^{ccxxx} Az 1966-os népszámlálás szerint.

^{ccxxxi} A községek szétválásának a feltétele, hogy mind az új, mind a maradék község rész tartósan 1.000-nél több lakossal rendelkezzen (ennek a tartósságát nem lehet előre tudni, ezért 1.500 fős küszöbvel számolnak, ha egy községnek ennél több lakosa van akkor tartósan 1.000 fő feletti;

---

természetesen többfalvas község esetén a falvak együttes lakossága számít), és mind a két résznek népszavazással meg kell szavaznia az elvállást.

^{ccxxxii} Mindkettő urbánus község volt korábban (akárcsak Fugyivásárhely, amely nem örökölte ezt a „rangot”). Váradszentmárton Félix- és Püspökfürdő révén a város üdülőterülete is volt.

^{ccxxxiii} Esküllő község területén építették fel az Élesdi pályaudvart, majd később emiatt ide került a cementgyár is.

^{ccxxxiv} Lege nr. 12/2004.

^{ccxxxv} Lege nr. 581/2001.

^{ccxxxvi} Lege nr. 391/2003.

^{ccxxxvii} Lege nr. 585/2003

^{ccxxxviii} Lege nr.140 din 14 aprilie 2003

^{ccxxxix} Lege nr. 27 din 13 ianuarie 2003

^{ccxl} Lege nr. 28 din 13 ianuarie 2003

^{ccxli} Lege nr. 102 din 27 martie 2003

^{ccxlii} Lege nr.586 din 22 decembrie 2003

^{ccxliii} Lege nr. 375 din 28 decembrie 2007

^{ccxliv} Blenkemező, Galgó, Nagyilonda, Zálha, Oroszmező, Nagylózna, Létka, Csákgigorbó, összesen 59 településsel.

^{ccxlv} Alsófüld, Váralmás, Középlak, Magyarzsombor, Almásszentmihály, Hidalmás, Drág, összesen 42 település.

^{ccxlii} Szilágycseh, Benedekfalva, Szilágyszeg összesen 13 településsel.

^{ccxlvii} Még a 90-es években is csak bizonyos órákban látták el a háztartásokat vízzel, dacára a Krasznán épített Varsolci víztározó megépítésének.

^{ccxlviii} A román törvényhozás nem ad leválási jogot 1.500-nál kevesebb lakossal rendelkező községeknek. Ördögkúttal kivételt tettek és egyúttal a román nemzet mártírtelepülésének nyilvánították (akárcsak Ippot) „a magyarok vérengzéseire emlékezve”: „In semn de cinstire pentru jertfele date si pentru eroismul manifestat in timpul ocupatiei fascisto-hortyste, din perioada august 1940 - octombrie 1944, localitatile Ip si Treznea, judetul Salaj, se declara localitati-martir ale neamului romanesc.” Lege nr. 76 din 6 iulie 1995.

^{ccxlix} Lege nr. 531/2002

^{cccl} Lege nr. 176 din 9 iunie 2005

^{cccli} Lege nr. 83, din 5 aprilie 2004

^{ccclii} Lege nr. 532 din 23 sept. 2002.

^{cccliii} Lege nr. 67 din 24 martie 2005.

^{cccliv} Lege 267 din 13 iunie 2003.

^{ccclv} Lege 267 din 13 iunie 2003

^{ccclvi} Amire jónéhány példa van a két, vagy hárompólusú megyék esetében. A megyésítés idejéből származó rivalizáció sokszor napjainkig is érezteti hatását ezekben (pl. Vaslui, Hargita, Hunyad, Teleorman, Szeben, Neamt stb.) a megyékben.

^{ccclvii} Lege nr. 332 din 8 iulie 2004.

^{ccclviii} Ezek egyszerre lettek városok (Lege nr. 83 din 5 aprilie 2004).

^{ccclix} Lege nr. 24 din 6 aprilie 1995.

---

cclx Lege nr. 331 din 27 mai 2002.

cclxi Lege nr. 334 din 8 iulie 2003.

cclxii Az utolsó négy községet ez a jogszabály hozta létre: Legea nr. 267 din 13 iunie 2003.

cclxiii D. nr.281/1979

cclxiv A három megye mellett újjáalakítható lenne a valamikori Szolnok-Doboka vagy Szamos megye is, amely magába foglalná a Lápos vidékét (Máramaros megyétől) és a Szamos – fennsíkot (Szilágy megyétől). Dés kiváló közlekedés-földrajzi helyzetét sok román megyeszékhely megirigyelhetné. Hasonlóképpen újjáalakítható a valamikori Torda megye is.

cclxv Eurostat

cclxvi Nem tekinthető funkcionálisnak pl. Nucet, Vaskoh, Míszmogyorós, Sárköz stb., ill. nincs igazából saját vonzásköre Felsőbányának, Borsának, Felsőszelistyének stb.

cclxvii Judetul Salaj

cclxviii Planul de dezvoltare regionala Salaj

cclxix Csak az Érmihályfalvi (13,6%), Székelyhídi (18,7%) és a Nagykárolyi (38%) nincs román többség.

cclxx Bihar megyei tanács – Unitatii teritoriale

cclxxi Érbogyoszló község néprajzilag az Érmellékhez (Mihályfalvához), gazdaságilag inkább Margittához kötődik.

cclxxii Önálló régió csak a Székelyföld esetében képzelhető el, a megye viszont egy átalakított és kismegye-rendszerként újraformált modell esetén már a Partiumban is megvizsgálható.

cclxxiii Ez utóbbiban relatív többséget alkotnak, de anyanyelvi megoszlás tekintetében itt is megvan az abszolút többség.

cclxxiv Ez a legalacsonyabb érték a Partiumban, még az Érmellékinél is kevesebb.

cclxxv A romák esetében minden népszámlálási adatot fenntartásokkal fogadhatunk csak el, mivel nagyon gyakran román vagy magyar nemzetiségűnek vallják magukat.

cclxxvi Svájci évkönyv

cclxxvii Közülük Papfalva és Sülelmed városias települések, további fejlődésükre az esetleges közigazgatási szerepkör kedvező hatással lenne. Felsőszék és Magyarzombor egyszerű kis falusi települések, amelyek jelentős fejlesztéseket igényelnek, hogy valóban közigazgatási központtá válhassanak.

cclxxviii Színérváralja mérete alapján csak körzetként jöhetne létre, csak etnikai alapon nem javasolható az összevonása a Szatmárkörnyéki kistérséggel.

cclxxix Nagyvárad nyilván a maradék Bihar esetében is ellátna ilyen funkciókat.

cclxxx Ez a partiumi magyarok 75%-t tenné ki.

cclxxxi Nagyon sok eddigi reform megváltoztatta e két megye státuszát, hol egyesültek, hol pedig szétváltak.

---

^{cclxxxii} Except for Máramaros, the biggest part of which was given to Czechoslovakia. Szilágy county is the only one which belongs to the counties of the Partium with its whole size nowadays, too.

^{cclxxxiii} And a community of Szatmár, Nagypalád was also given to Czechoslovakia.

^{cclxxxiv} Except for the district of Kisjenő in Arad county, which was made up of 20 communities, but out of these only Talpas belonged to the Partium.

^{cclxxxv} Krassó-Szörény was divided into Krassó (Caras), and Szörény (Severin), Temes and Torontál were united under the name of Temes-Torontál (Timis-Torontal), the name of several county changed: Szolnok-Doboka got the name of Szamos (Somes), the new name of Beszterce-Naszód was Naszód, (Nasaud), for Torda-Aranyos Torda (Turda), for Maros-Torda Maros (Mures) and for Alsó-Fehér Fehér (Alba).